ČESKO-SLOVENSKÁ KRONIKA

VYPRAVUJE PROF. DR. J. ŠIMÁK

KRONIKA ČESKOSLOVENSKÁ.

VYPRAVUJE

J. V. ŠIMÁK.

I. DOBA STARÁ.

OD ČASŮ NEJSTARŠÍCH DO REFORMACE.

»VESMÍR«, NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.
V PRAZE-KARLÍNĚ.

Tiskla Rolnická tiskárna
v Praze.

ALOISU JIRÁSKOVI

K 70. NAROZENINÁM.

KNIHA PRVNÍ.

PRAVĚK A DOBA STAROSLOVANSKÁ.

OBDOBÍ KNÍŽECÍ NAPROSTÉ VLÁDY,

ŘÁDŮ SLOVANSKÝCH,

HOSPODÁŘSTVÍ PLODINOVÉHO

A VÁZANÉHO.

Hlava I.

P O Č Á T K Y

1. P r a v ě k.

»Toť ona země, kterou jsem vám sliboval!«
Kronika Kosmova.

Naše vlast od přírody má polohu význačnou, zdroj nebezpečí a pohrom, avšak i slávy. Téměř uprostřed evropského zemědílu, vysoko na rozvodí trojího moře, na rozhraní mezi Slovanstvem a živlem germánským. Ční svými horami do širých nížin, někdejšího to oceánu, jako vzdorné, tvrdé předhoří, jako pevný, uzavřený, jednotný celek, bohatý s dostatek, aby poskytl svému lidu všeho, čeho potřebí má k životu. Národ, jenž osedl tyto země, byl předurčen k úloze sice těžké, ale svrchovaně čestné.

Jsou-li dějiny vůbec vývojem k vyššímu dobru, dějiny české přidávají k nim podíl svůj zvláštní, jako »srdce Evropy«. Do srdce vchází krev, osvěžená odtud opět vychází a obrozuje život; tak vlastí naší probíhají od pradávna vlivy světové. Otvírati vzájemné poznání slovanského východu i románsko-germánského západu a tím prospívati pokroku pravdy i mravnosti světové, ale býti zároveň přední stráží, jak slovanského svérázu proti západnímu výboji, tak evropské vzdělanosti proti asijskému barbarství, toť duch našich dějin. O tomto úkolu národ náš pracoval, zaň bojoval i krvácel, avšak tím zápasem se i posílil, zocelil a, bohdá navždycky, vysoko povznesl.

Druhdy ještě daleko kolem našich hor se ozýval jazyk slovanský, ale v nížinách zhynuli pokrevenci naši na Odře, Labi i Dunaji, ba slabá ochrana rovin na dolní Moravě, vydaná útoku, zavinila, že prvotní celek našeho národa na sta let byl potom rozpolcen a okrajní jeho části i ztraceny. Zato se přivinuly tím těsněji k sobě zbylé sesterské země na horním Labi i Moravě, a také věrné hory Karpatské udržely větev slovenskou.

Pronikl-li i do této horské hradby živel cizí, nebyl to nepřítel, nýbrž pozvaný host, jenž nabyl u nás později i práva domova.

Jenže za dávných časů ne tak hřebeny horské, jako spíše široširé pralesy, jež je pokrývaly a se daleko po jejich úpatích táhly, děsivé a neproniknutelné, provázené močály a slatinami, byly hranicemi mezi národy; i když porůstaly jen výšiny nevysoké. Tak i v lůně Čech se táhla napříč pravěká mez od Smrčin přes Brdy a vysočinu Českomoravskou, dělíc i Čechy ve dvé, v poříčí labské a v území jihozápadní; obé souvisívalo někdy i s končinami mimočeskými. Teprve slovanský kmen spojil jednotné Čechy, přidružil Moravu a Slovensko. Je tak národ náš nejen dědicem, ale i vlastním tvůrcem naší vlasti.

Teprv od této doby se počínají skutečné dějiny; co předchází, jsou pouhé roztroušené a nejisté zprávy. A pro věky starší se nutno spokojiti jen němými památkami, nálezy z hrobů a sídlišť pokolení dávno zašlých. Pečlivým jich zkumem a trpělivým srovnáváním dochází nauka o nich, starožitnictví neboli archeologie pravěká aspoň nějakých poznatků, jež třeba ovšem doplniti správným výkladem na věrojatné vědomosti; arci určitosti historického svědectví se nauka archeologická nikdy tuším nedodělá.

Patero velikých období stanoví učenci o vývoji povrchu zemského; čtvrté, předposlední sluje d i l u v i e m, dobou s t a r š í c h n a p l a v e n i n, dobou l e d o v o u. Tehdy bylo u nás ponebí jako dnes v severní Skandinavii a v Sibiři, ale ne vždy stejné. V nejmocnějším rozvoji doby sahala ledová pole od půlnoci až po naše hory severní, po prameny Odry i Visly; v pozdějším však stupni přírodě se uvolnilo. Zůstalo chladné, drsné ponebí, ale nížiny kryla dílem travnatá step, dílem bařiny, výšiny pak šuměly spoustou lesů, převahou listnatých. Jimi se brodil a prodíral srstnatý slon mamut, medvěd jeskynní, nosorožec, hyena, tur, zubr, sob a jiná zvěř už vyhynulá.

Za tou zvěří, pronásleduje ji, přišel sem první člověk, neznámého plemene, středního vzrostu, dlouhé lebky, huňatý, z končin sibiřských, lovec, na nejnižším stupni vzdělanostním. Uměl si rozdělati oheň a na něm sušil, později i pekl maso; zvěř lovil do jam, z rozbitých kostí vyssával chutě morek, sbíral plodiny, zbraň a náčiní si hotovil z kostí, větví a kamene (zvl. pazourku), hrubě přitloukaného; odtud říkáme jeho časům s t a r š í o b d o b í k a m e n n é neboli p a l é o l i t h i c k é. Nuzným oděvem byla

mu kůže, ozdobou malování na těle, okrasy ze zubů, lastur a j. na hrdle, na rukou, v uších. Uměl i rýti a malovati obrázky na stěny, kosti, kameny a bavil se tancem i zpěvem. Več věřil, nevíme, ale nejspíše v duchy předků. Doba paléolithická se odhaduje nejméně 5000 léty před Kristem, ač arci počítání jest vždy nejisté.

Lovci mamutů u nás nebyli ještě národem, nýbrž jednotlivými bludnými tlupami, a bydlili dočasně v jeskyních nebo ve skrovných zemních jamách. Poměrně hojně pobývali na Moravě, odkudž jsou nejstarší a nejbohatší nálezy z jeskyň u Štramberka, u Předmostí (celý hromadný hrob), v sousedství Brna. V Čechách skrovné pozůstatky sídlišť objeveny nejdříve u Lubné (u Rakovníka), v hlinách okolo Prahy, u Hradce Král., Ústí n. L., v Prachovských skalách, pod Šumavou. Na Slovensku zatím je známo jen několik kamenných zbraní z okolí Miškovců.

Století míjela, oteplovalo se. Ledovce ustupovaly k půlnoci, diluviální zvířata následovala za nimi, za zvěří odešlo i první obyvatelstvo do neznámého severu. A snad tisíce let bylo u nás pusto a prázdno.

Zatím si vyryly řeky nynější svá koryta, z prachu, písku a diluviálních součástek vápenných tvořila se nová prsť, spraš. Nové rostlinstvo ji počalo porůstati a v něm oživla i nynější zvířena, z níž se hlavně jelen hvozdy proháněl. Potom se zase lid u nás objevil, jenž také měl ještě nástroje pouze kamenné, ale dovedl je již pěkně hladiti, vrtati i zdobiti (doba kamenná mladší, neolithická). Živil se rovněž lovem, ale především byl pastýř, chovaje si stáda skotu i bravu, jež mu dávala mléko, maso i kůže; znal orbu, zrní si drtil mezi kameny a z mouky strojil chléb. Uměl i vařiti, sbíral med; snad pojídal i maso lidské. Odíval se šaty z kůže, ale i tkaninami, jež vyráběly ženy ze lnu a vlny. Vyráběl nádoby hliněné, pokličky na ně, lžíce, závaží, ba i hračky dětské a sošky. Věci jejich jsou již rozmanitého tvaru, pěkně krášlené, nejen rytbou, nýbrž i barevně. Všecko svědčí o poměrném blahobytu.

Lid neolithický přišel do Evropy asi ze střední Asie a k nám z jihovýchodu, od Dunaje; zalidnil úvaly moravské, po Vláře pronikl do údolí slovenských, po Dyji, Orlicích a Trstenici (Loučné) do Polabí, jež osadil celé od vtoku Medhuje, i dolní Povltaví až na Berounku i Poohří. Sídlil tu všude v otevřeném kraji, prostoupeném mírnými lesíky, mimo pralesy; v močálovité půdě budoval si chaty nákolní. Žil již hustě, ve svazcích kmenových, třebas ne trvale na jediném místě.

Od neolithu možná již sledovati téměř souvisle posloupnost osídlení, jež se třídilo a měnilo vlivy vnitřními i vnějšími, arci nám jen málo známými. Nejpůsobivějším činitelem byl obchod, jenž lidu u nás dodával mimo jiné aspoň sůl a jantar od moře Baltického.

Starší období neolithické se poznává podle hrubých nádob podoby kulovité, zdobené rytou (někdy i barevnou) klikatou čarou (volutou); mladšímu byly vlastní nádoby polokulovité nebo hruškovité, o zřetelném dnu, úškách, zdobené vpíchaným ornamentem z drobných čárek. Zdá se, že právě české země byly středem této výroby. Zasáhly sem však i vlivy sousední. Nejdřív, ač méně, jižní, od moře Adriatického, na Slovensku; poté od severozápadu t. zv. vzdělanost durynská (nádoby, zdobené okrasou šňůrovou), po ní velmi mocně severská neboli nordická, dále vzdělanost ornamentiky páskové (pod vlivem t. zv. kultury egejské, předřecké), dílem ryté, dílem malované, (v níž opět možná rozeznávati několikero skupin odlišných a svérázných), nakonec opět působení jižní, t. zv. »terramarní«, původu italského, jež nad všemi nabylo převahy. Zvláště krásné jsou t. zv. »zvoncové« poháry, jež přinášeli sem cizí kupci, hlavně od severozápadu. Tím vším se původní vzdělanost pouhého neolithu podstatně změnila.

Již také k nám obchod přinesl i první předměty kovové, zlato i spěž neboli bronz, směs to mědi a cínu, i nastává doba přechodní, z kamene ke kovu. V té době již patrno, že lidé věří v život posmrtný, pohřbívají své mrtvé, dávajíce jim do hrobů zbraň, šperk i potravu; těla svazovali a kladli v zem v poloze skrčené. Také vznikají větší obchodní střediska, tržiště příchozích kupců, nejstarší to opevnění, nebo hrady, na př. v Šárce, na L. Hradci, Řivnáč v sousedství, Slánská hora, na Moravě u Bílovic, Leskoun u Olbramovic a j. V Krušných horách těží již hojně cín.

Mocným působením jižní a východní vzdělanosti mění se poslední stupeň přechodní v nejstarší období bronzové, jemuž podle prvního naleziště díme únětické (asi 1700—1200 r. př. Kr.). Pokolení únětické si bystře osvojilo cizí vzory i způsob výroby a mnohonásob ji rozvilo, takže dospělo samostatného svérázu. Bydlilo velmi hustě na dolním a středním Labi (i mimo Čechy), řidčeji v Čechách východních; potom ve Slezsku, na Moravě, v záp. Slovensku až k Dunaji, ba za Dunaj. Bylo přičinlivé i bohaté, majíc hojně zlata, jež si dováželo i doma rýžovalo; vyrábělo si výborné zbraně bronzové i šperky, zejména ozdobné jehlice a náramky.

Skvělé toto období však v pozdějších stupních vzalo okolo r. 500 před Kr. velmi rychle za své dvojím, násilným cizím útokem. Již prve pronikal do těchto zemí od severu a severovýchodu nový národ, jenž mrtvé své spaloval a pochovával v ozdobných nádobách, popelnicích, na rozsáhlých hřbitovních polích. Stěhoval se nejdříve přes Lužici nynější (odtud stupeň lužický), mírnou cestou jako obchodník a osadník do končin méně zalidněných v severovýchodních Čechách, do Moravy a Slovenska; v pozdější

Hroby pravěké (skrčenci).

době však novým proudem výbojným (stupeň slezský), jenž i starší své předchůdce lužické dílem podmanil, dílem zatlačil k jihu a západu a ovšem vrazil i na lid únětický. Vlivem tímto se stará únětická vzdělanost počala podstatně měniti v jinou, knovízskou; na Moravě však vymizela. V těchto lužicko-slezských proudech lze tušiti již lid slovanský.

Málo později byly končiny jižních a západních Čech, dosud liduprázdné, kotlina plzenská a budějovská, mocně osazeny novým národem vzdělanosti bronzové, jenž před tím už panoval na celém horním Dunaji, na Rýně, Mohanu až do staré Gallie, nynější Francie. Jeho známkou jsou »kamenné mohyly«, t. j. hrob popelnicový, otočený a zakrytý věncem kamení a za-

sutý homolovitým rovem prsti. — Postupovali potom na sever i na východ, nejdřív jednotlivci, potom výbojem, do území knovízského; na Moravu však nezasáhli, zato do Uher a jižního Slovenska. Možná, že tento rozvoj souvisí se šířením čeledi keltské neboli gallské, kteráž se poté ve 3. století po Dunaji objevila až na poloostrově Balkánském a v Malé Asii.

Zatím však z jižní Evropy na sever proniká již nová vzdělanost, znalá železa (kultura hallstadtská). Jejím vlivem se mění ráz knovízský v bylanský (podle Bylan u Českého Brodu), a ráz slezský ve východních Čechách v plátenický (podle Plátenic u Hradce Králové).

Starou obchodní cestou podle řeky Moravy a Odry postoupila železná vzdělanost i hluboko do Moravy, kamž podnikatelé přicházeli těžiti rudu železnou, zejména v okolí Brna.

Se železnou zbrojí velnul do Čech na jihozápad další příliv válečného kmene, jenž si postupem podmanil v těchto končinách všecky zbytky prabydlitelů. Snad už jím byli Bojové, o nichž jdou nejstarší dějepisné zprávy a po nichž i země česká dostala latinské jméno. První je uvádí řecký zeměpisec Strabo († r. 19 po Kr.) podle staršího, nyní ztraceného skládání, že Bojové obývali dříve v Hercynském lese (rozumějí se tím české Sudety) a tu r. 113 před Kr. odrazili nával divokých Cimbrů a Teutonů; zemi jejich zve Strabo »Buiaimon«. Také letopisci římští z I. století po Kr. mluví o někdejším pobytu Bojů v zemi Boiohaemum (z německého Boierheim). Tím jest pobyt bojský u nás prokázán. Na severu Moravy a snad i v Karpatech slovenských bydlili z čeledi keltické Kotini, těžíce v horách železo, od nich pak na jih a východ jiní kmenové téhož původu.

Arci Boiohaemem nebyly asi celé Čechy, nýbrž jen jih a západ, a nejen Čechy, nýbrž i končiny pod Šumavou, čemuž by nasvědčovalo i dávné jméno nynějších Bavorů Boioarii i římský název Pasova Boiodurum. Spíš v těchto krajích byl střed Boiohaema a v Čechách jen okraj bojské moci, který snáze bylo lze opustiti, když nutnost kázala.

Někdy v I. stol. před Kr. totiž už není Bojů v lese Hercynském. Římský dějepisec Caesar zná je pouze v Noriku (alpské země na jih Dunaje) a v Panonii (záp. Uhry mezi Dunajem a Drávou), kamž se sunuli asi za výbojem, neb ustupujíce před Germány, a vskutku zde si podmanili pod králem Kritasirem některé soukmenovce. Tu se však asi r. 62 př. Kr. srazil s nimi mocný soused Buruista, král dácký, kdesi na řece Tise a úplně vyvrátil jejich moc v těchto krajinách, takže Panonie pak slula po léta

»bojskou pouští«. Oslabení Bojové se uchýlili k pokrevným Helvetům (ve Švýcarsku), a když Helveti byli od Caesara přemoženi, usadili se s jeho svolením v Gallii v kmeni Aeduů. V dřívější vlasti bojské snad zbyly z nich jen nepatrné pozůstatky, které však také potom podlehly novým výbojům sousedních nepřátel.

O zvycích a řádech Keltů v staré Gallii víme dosti, též o jejich náboženství a bohoslužbě, jíž řídily sbory druidů a druidek; zachovaly-li se však podobně v zemích našich, není naprosto stopy.

Stěhování bojské možná uvésti v souvislost s pohybem všech národů středoevropských v ten čas směrem na jihovýchod a potom i dále. Právě tak již ve 2. stol. před Kr. vpadl do severozápadních Čech národ, jehož svéráz nazývají učenci gallským nebo laťènským (podle osady la Tène ve Švýcarech); ten svých nebožtíků nespaloval, nýbrž pohřbíval je a obmýšlel bohatými milodary. Opanoval Polabí, zmocnil se do konce I. stol. i Čech ostatních a vytiskl odtud lid mohyl i podmanil lid plátenický, zaplavil Moravu i Slovensko. Znal sice zemědělství, ale většinou byl válečným výbojcem a kořistníkem, o čemž dává svědectví množství mečů dvojbřitkých, štítů, oruží, šperků řetízkových i hojně zlata v nálezech. Měli i primitivní peníze, napodobené podle římských (na Moravě s nápisem BIATEC). Neusídlili se ve vsích obyvatelstva podmaněného, ani vedle nich, nýbrž většinou v opevněních jako vrstva vládnoucí.

K tomuto lidu snad přísluší druhý historický národ u nás, Markomani (lid na pomezí), jakž nazvali je patrně druzí příbuzní germánští kmenové, a po nich Římané; jak vlastně sluli, nelze říci. Byli z čeledi svévské. Po prvé se jmenují r. 58 př. K. v Porýní, kde s nimi bojoval Caesar, potom ustupujíce před Římany po Mohanu, vešli do krajin prve bojských.

Římský dějepisec Tacitus vypravuje, že Markomany do nových sídel uvedl mocně král Marobud, vypudiv Boje; nejspíš jen poslední zbytky jejich. Byl »barbar« více rodem nežli vzděláním, neboť své mládí ztrávil (snad jako rukojmě) v Římě. A nikoliv nadarmo. Po vzoru římském si vystrojil potom veliký zbrojný lid, prý na 70.000 pěších a 4000 jízdy, sílu, jíž Germáni dosud neznali. Měl i veliký dvůr, sídlo nemalé, kam přicházeli za obchodem i kupci římští; zdá se, že bylo na t. zv. »hradišti strádonickém« nedaleko Křivoklátu. Král svou silou válečnou vzbudil takovou důvěru mezi Germány, že se mu poddávali po dobrém i bezděky okolní kmenové svévští;

zejména panoval nad K v á d y, východními sousedy, asi na Moravě a na Slovensku, o nichž neznámo, kdy a jak zaujali svá sídla.

Těmi svazky se Markomani opět přiblížili římskému pomezí, neboť Římané zatím za císaře Augusta výbojně postupovali k severu; v západním Německu daleko překročili Rýn i Dunaj, v Alpách podmanili kraje až k Dunaji a dobyté území rozdělili v provincie již zmíněné. Opevněné tábory střehly nových panství; mezi nimi nejpřednější byl K a r n ú s na Dunaji (při hranicích uherských).

Rostoucí moc Marobudova budila obavy císařovy i chystal na r. 6 po Kr. dvojí výpravu proti němu. Z Karnunta a po Mohanu měly se sraziti římské legie v 5 dnech v zemi markomanské. Jenže v tom vypuklo vzbouření v Posáví a tažení bylo zmařeno. Marobud však nevyužil nesnází římských, ba učinil s Římem smlouvu přátelskou a tu zachoval, i když r. 9 po Kr. v západ. Germánii náčelník Cherusků H e r r m a n n krutě Římany porazil a vyzýval Marobuda ke společnému boji za svobodu germánskou. Zklamal tak markomanský král očekávání svých soukmenovců a odcizil si je, i jali se odpadávati od něho a přecházeti k Herrmannovi. Potom došlo k soupeřství a k boji mezi oběma a Marobud podlehl; velké panství jeho vzalo za své a omezilo se opět na jediné Markomany a Kvády v českých zemích a v sousedství.

Avšak vítězný Herrmann byl zavražděn a mezi knížaty germánskými nastaly žárlivé půtky, jež Římané chytře podněcovali, aby oslabili jejich sílu, nemohou-li jich podmaniti. R. 19 K a t w a l d a, jenž utekl předtím před Marobudem mezi Goty, vznítil vzpouru, přepadl sídlo Marobudovo a spálil je; markomanský král sotva uprchl k Římanům, kdež císař Tiberius vykázal jej do města Ravenny, jehož nesměl opustiti. — Než i Katwaldovi připravil podobný osud r. 21 V i b i l i u s, kníže hermundurský; Římané usídlili uprchlíka ve Forum Julii v jižní Gallii.

Zbrojné však družiny vyhnaných knížat nesměly s nimi, nýbrž uložen jim od Římanů pobyt u Dunaje vedle dolního toku řeky Moravy (Marus?), a to spíš na Slovensku, nežli v Rakousích; tu dány pod vládu kvádského panovníka V a n n i a, snad potomka dřívějšího krále Tudra. Vannius rozšířil své panství i nad jinými kmeny svévskými, snad i nad Markomanny; vládl po 30 let. Potom i on zbaven byl trůnu záštím a vzpourou vlastních synovců S i d a a V a n g i a, jimž opět pomáhali Vibilius a jiní, r. 51; konec života ztrávil v římské Panonii a vítězové se rozdělili o jeho země.

Za těchto událostí posouvala se sídla obou národů a také těžiště jejich moci blíž k Dunaji a víc na východ, na Slovensko, odkudž vytiskli dřívější obyvatele; zato v českých zemích patrně jich ubývalo. V následujících stoletích kolikrát se ozývají jména jejich ve styku se sousedy, Lygy, Dáky a nejvíce se Římany, jejichž svrchovanosti již více méně podléhali; císař Domitián (81—96) si činil nároky, aby mu pomáhali proti Dákům, a když nechtěli, táhl na ně r. 90, jenže nepochodil. Avšak daleko víc nežli vliv politický, síla římské vzdělanosti, byť i tu v odlehlém pomezí již osláblá, přece neodolatelnou mocí prolínala na sever Dunaje. Z Karnunta přestoupili Římané i na druhý břeh, aby si zajistili bezpečný přechod přes řeku, a osadili půdu nynější Bratislavy i sousedního hradiště děvínského nad ústím Moravy; tu snad měli stanici dunajského svého loďstva. A snad i jinde, aspoň dočasně, pronikal z provincií římských obchod, přinášeje barbarským dětem přírody nejen dokonalejší potřeby životní, nýbrž již i zálibu v přepychu a rozkoších. Jimi stará sídla sousedních zemí rychle měnila svůj ráz ve vzdělanost provincií římských.

Z Karnunta chodili obchodníci ustálenou již cestou mimo Děvín po levém břehu moravském, pak po Bečvě a Odře do končin půlnočních u Baltu, odkudž tržili jantar, jiným směrem odbočovala cesta proti Dyji, Svratce, Svitavě, přes hory, po Loučné k Labi, kdež se větvila jednak na sever do Kladska, jednak na západ po proudu labském. K ní se připojovaly cesty od jiných míst podunajských, podle Jihlavky a Doubravy, podle Lužnice, průsmykem všerubským, od Mohanu ke středu země; jistě také byly stezky příční a spojovací. O všech svědčí hojné nálezy římských starožitností, zejména pak peněz. — Zeměpisec Klaudios Ptolemaios (r. 161 až 178) jmenuje podle zpráv kupeckých několik míst, jež se kladou do našich zemí; při cestě z Karnunta, tedy na Moravě, byly by Eburodunon, Felikia, Meliodunon, na východ od ní Eburon, na sz. v Čechách Strevintha, Kasurgis, odtud na sv. Budorgis, k záp. Redintuinon a Nomisterion. K cestě blíž Vltavy se umísťují Furgisatis (k Budějovicům), Koridorgis (k Táboru), k šumavskému vchodu Brodentia (snad Brod nad lesy), za hory Setuakoton, přes něž se putovalo k Marobudu.

Nepodařilo se však dosud zjistiti souvislosti těchto jmen se známými sídly pozdějšími, ač sotva jsou pochyby, že do této doby náleží na př. veliké hradiště u Okluk (na Mor.), obdobné strádonickému, jež mohlo býti přední

pevností kvadskou; na Mušovské hoře u Dyje hledají Felikii; v Čechách pak veliká římská sídliště u Dobřichova (u Kolína) shodovala by se s Redintuinem; hojně zalidněné okolí pražské arci kupci minouti nemohli.

Jmenuje pak týž zeměpisec naše hory: Gabretu (Šumavu), Sudety (severní hory), les Hercynský (= vysočina Českomoravská), Askiburgion (hory na sv.), za nimi pak národy Silingů a Korkontů, o nichž se poté nikde již nic nepraví, avšak památka zní dosud ve jménech Slez a Krkonoš. — Kotinové, o nichž se už stala zmínka, zatím přešli na Slovensko, kdež platili daň Kvádům. Tu se u Ptolemaia objevuje již i jméno Karpat a snad i Tater; spis jeho možná už i zná společné jméno Slovanů.

Počátkem II. století Římané vyvrátili na dolním Podunají říši dáckou a zřídili z ní velikou provincii v sousedství panonském, jež sáhala až do Podkarpatské Rusi. Ale brzo potom odvolány byly římské legie jinam a tak utěšené krajiny podunajské budily mezi barbary touhu po snadné a veliké kořisti. Mimo to se počínalo i z jiných příčin veliké vření mezi kmeny při obvodu říše římské, neboť tiskli se na ně zezadu rozliční národové jiní, germánští, sarmatští a snad i slovanští. Propukla tak válka, kterou Římané nazvali markomanskou, podle nejbližších a nejznámějších účastníků, ač Markomani už neměli v ní úkolu vůdčího. Předzvěsti její se ohlašovaly již za císaře Antonia Pia (138—161), největší však bouře se zdvihla za Marca Aurelia (162—180), kdy barbaři proskočili až ke břehům moře Jaderského. Bylo třeba rázného činu. Císař sám se postavil v čelo zesílených vojsk, vytlačil útočníky z provincií, ano sám vtrhl do jejich končin, drtě všude odpor neodolatelnou mocí. Tak se octl až na Slovensku, na řece Hronu, a nejspíš na Slovensku bylo, kdy v letním žáru r. 171 legie kterás, prý v horách náhle obklíčená přesilou nepřátel, jen zázračným deštěm, vyprošeným z nebes, osvěžena a zachráněna. Kvádové prosili za mír, Markomani byli přemoženi už před tím; r. 175 válka přestala.

Barbaři vydali zajaté i zběhy a přijali mezi sebe římské posádky. Ustanovena jejich mez v jisté vzdálenosti od Dunaje a vykázána jen některá místa v území římském, kam směli na trhy. Císař slavil triumf a dal své skutky zvěčniti tesaným dílem na vítězném sloupě v Římě.

Jenže již r. 177 válečná vichřice vzplála znovu. Opět se vrátil Marcus Aurelius a skvěle zvítězil r. 179; památkou toho jest nápis posádky legie II v Laugarioiu (Trenčíně). Zadunají by se bylo stalo provincií římskou, avšak císař náhle zemřel r. 180 ve Vindoboně (Vídni). Syn jeho Commodus učinil

s přemoženými Germány mír, když uznali nad sebou římské nadpráví, ba odvolal i posádky z jejich území.

Dunaj zůstal pomezím a římští orlové se tu hrdě vzpínali, dokud říše trvala. Jenže nájezdy barbarů již neustávaly, a když ochabovalo císařství, hynuly i provincie, a v těch drobných plenech a útocích, jež potom vzrostly u veliké vlnobití, zvané stěhováním národů, tu a tam opět a opět se objevuje jméno Markomanů. Počátkem 3. stol. byl od Římanů zahuben král Kvádů Gaiobomarus, okolo r. 250 se jmenuje Attalus, jehož dceru Piparu pojal za milenku svou císař Gallienus, r. 358 Viduarius, r. 372 zabit kvádský Gabinius; r. 374 barbaři zničili Karnus. Zatím byli již Kvádové vzali severní Panonii, v Brigetiu (na jih od Komárna) v jejich zemi r. 375 zemřel ve válce s nimi císař Valentinian I. Naposled se jméno vladařů markomanských uvádí r. 397, kdy královna jejich Fritigil poslala do Milána k sv. Ambroži prosbu, aby ji poučil o víře křesťanské. Ambrož dal pro ni složiti knížku naučnou, ale při tom žádal, aby získala svého chotě k míru s křesťany, což se i stalo.

Tenkrát, a možná i mnohem dříve, Markomani již v Čechách nepobývali; opustili zemi, zabírajíce krajiny za Dunajem, vyklizené Římany. Po čase vystupují opět jako silný kmen německý, avšak pod jiným, pravým svým jménem, totiž Bavorů.

V krajích panonských se již prve vedle Kvádů objevují rozliční národové germánští i sarmatští; ty všechny potom, pokud se neodstěhovali za hranice římské, podrobili koncem 4. století suroví Hunové, původu uraločudského, již zaplavili celé Podunají. Ne však nadlouho; po smrti chána Attily (†453) se říše hunská rozpadla a podmanění se opět uvolnili. O Kvádech již není zmínky, Rugové vyhubeni byli Heruly a Herulové sami podlehli jiným; zbytky jich přes Slovensko a Karpaty se vrátily do své rodné země na sever. Na východě k Tise bydlili Gepidové.

I země české viděly jistě v ty časy průchody rozličných kmenů germánských, hledajících nový domov v dalekém jihu. Aspoň na čas počátkem 6. století pobyli zde Langobardi na pouti ze své pravlasti na dolním Labi do Podunají, jenže nejisto, které hroby z t. zv. rázu merovejského jim připsati. Konečně podle jiných hrobů téže doby lze za to míti, že ještě jiné plémě německé, nejspíše Durynkové, (Hermunduři) přebývali asi do půle 6. století v Čechách severozápadních při Labi od hor Krušných až k říčce Mrlině.

I v ostatku naší vlasti se jeví výmluvný odraz stěhování národů v pozůstatcích. Kvetoucí vzdělanost provinciálně-římská téměř naráz upadá a řidne; ale neodumírá, nýbrž trvá v této chudobě až do doby pozdější a mění se povlovně v kulturu hradištní, již pouze slovanskou.

2. O dávných Slovanech českých.

Pod dočasným panstvím germánských výbojů trvali — podle svědectví hrobů — potomci lužicko-slezského lidu ve svých sídlech v severo-východních Čechách, ve Slezsku, Moravě i Slovensku. Odchodem násilníků se jim uvolnilo; nyní teprve — máme je za předky slovanské — se objevují na jevišti dějin světových. Jako dříve v neznámé době se byli rozešli z dávné své domoviny na severu Karpat mezi Vislou a Dněprem, již byzantský letopisec nazývá Bílým Charvatskem, třemi proudy na západ, východ (tu podlehli na delší dobu vládě Gotů) a jih (těm panovali opět Bastarnové a j. kmenové němečtí), a nesčetným počtem duší zalidnili kraje, tak i nyní postupovali kmen po kmeni, plémě po plemeni, dále do nových vlastí. Dávné styky zůstavily stopy v jazycích slovanských a prozrazují se buď u všech, buď u některých původem těch oněch slov z řeči keltické, gotské i jiné germánské; ale zase některá jména pomístná v latinských pramenech dosvědčují pobyt Slovanů aspoň na Dunaji před 4. stoletím, jako Granoos (Hron), Bustricius (Bystřice), Tsierna (Černá), Pelso (Pleso): r. 448 jmenuje se nápoj v Panonii »médos«, r. 453 nad hrobem Attilovým se slaví »strava«. V českých zemích shledají se doklady podobné až k počátku IX. století.

Co se vypravuje o Slovanech v kronikách současných i pozdějších letopisců antických nebo německých, neukazuje nijak zvláštních ctností nebo nectností národních, nýbrž jen primitivnost řádů jako u jiných národů na prvním stupni vývoje, ať se mluví o prostotě a srdečnosti lidu, o pohostinství, o věrnosti žen, neb o sobectví a osobní touze po nevázané volnosti, a tedy nedostatku pospolitosti státní. Nad to pravlast slovanská, klidná pahorkatina, hojná lesy a vodami, tuhého ponebí, uzavřená, odlehlá a poměrně chudá, nedávala možnosti vyššího duševního rozvoje . . . Teprve přelidnění, nedostatek výživy nutil stěhovati se jinam. Nebyli proto Slované výbojní, ale také nikoli »plémě holubičí«; živili se pastýřstvím a nejprostším způsobem orby; měli však už jisté řády patriarchální, a také stejné pojmy

práva, pravdy, zákona se nalézají u všech větví slovanských. Cizím sluli Slavi nebo Vinidi.

Veliká čeleď československá zaujala země sudetské a okolí jejich, na západ až do Bavor, na jih až za Dunaj k Alpám. K poledni sousedili s nimi Slovinci, činíce přechod k Chorvatům a Srbům, k půlnoci Polabští Slované a Baltičtí, kteří pronikli později i na Labe a Sálu až do pohoří Harzu, i do Frank; na východ se pojili Polané, Antové (Ukrajinci) a Slověné (pozdější Bulhaři) až do říše východořímské neboli byzantské, jež si záhy stýskala na loupeživé jejich vpády.

Možnost však pospolitého rozvoje Slovanstva přetržena byla v samých počátcích násilným vpádem turkotatarských Avarů. Ti bydlili původně pod Uralem, odkudž r. 557 přešli Volhu, vrazili do zemí slovanských a podmanili tu národ Dúdlěbů, jejž pak donutili, aby táhl s nimi; již r. 558 vystupují na východě Uher. Téhož roku se spojili s Langobardy a spolu vyvrátili a vyhladili říši gepidskou; Langobardi však již r. 568 odtáhli do Italie, nechavše Panonii svým spojencům, již vnikli takto jako neblahý klín mezi Slovany. Slované na Dunaji ovšem podlehli jejich moci, a konali jim pak vítané služby jako předvoj při jejich útocích. Přesto vládli Avaři Slovanům jako rabům, činili jim násilí a brali od nich nesmírné poplatky. Některé kmeny násilně usazovali v zemích dobytých: tak se snad dostali Dúdlěbové do Posáví a část jich i do jižních Čech.

Že byli Avaři pány i nad zeměmi českými, nelze dokázati ani z pramenů, ani z nálezů (po sídlech nebo hrobech avarských není u nás ani stopy), ale není lze ani o tom pochybovati, aspoň když r. 596 bojovali na severozápad od Čech na Labi proti Němcům. Avšak toto jejich panství se počalo teprve nedlouho před r. 600, netrvalo dlouho a sotva bylo tak mohutné jako v Podunají, kdež se konečně síla avarská stálými boji také vyčerpávala.

Asi půl století snášeli Slované sveřepé jho, v němž se aspoň naučili lépe válčiti a ceniti výhodu moci, potom se vzbouřili proti avarským útiskům. Tu přichází k nim, patrně ve zbrojném průvodu, franský kupec Samo, pomáhá odboji vydatně bohatýrstvím svým, a za to zvolen r. 623 osvobozenými králem. Skoro současně vyprostili se z avarského panství i Slované jižní a málo později i na východě. Též v dalších letech Samo nad Avary vítězil.

Nebyla tato první slovanská říše državou skrovnou, ale nebyla také o nic méně barbarskou, nežli podobné tehdejší státní útvary; vlastně byla

snad spíš souborem zájmů, nežli skutečnou říší. Jádrem jejím byly asi země české, sáhala i mimo ně na jih, snad až po Alpy, ale jak daleko, nelze říci. — Snad tímto svým rozsahem vzbudilo panství Samovo žárlivost Dagoberta, krále franského (jehož předkové sto let před tím zničili samostatnošt Durynků a stali se tak sousedy slovanskými). Dagobert, vzav si záminku z násilí, které prý se stalo kupcům franským v zemi Samově, žádal dostiučinění. Posel Sichar, převleknuv se do šatu slovanského, dosáhl u Sama slyšení, ale když Samo, svoluje k požadavku královu, kladl podmínku, aby se stalo podobně oloupeným lidem slovanským, Sichar Sama hrubě urazil, i byl vyvržen ze země. Došlo pak k válce, o níž vypravuje stará franská kronika.

Dagobert přitáhl r. 630 se čtyřmi vojsky, v nichž byli Frankové, Bavoři, Alamani a Langobardi. Tito dvojí poslední vpadli zvláště, neznámo kam, a vrátili se s hojnou kořistí. Král franský s hlavním vojem táhl nejspíš po Ohři a tu oblehl hrad V o g a s t i s b u r g (asi Úhošť, Burgberg u Kadaně), ale byl na hlavu poražen a jedva vyvázl. Samo hned poté se mstil útoky do Durynk — s tím snad souvisí vymizení durynské kultury ze severozápadních Čech, — což s úspěchem opětoval, a tudy moc svou šířil. I srbský kníže Dervan odstoupil od Franků a poddal se Samovi. Teprve když Dagobert východ své říše odevzdal synu svému Sigibertovi a ten zřídil v Durynsku ozbrojené území, krajiště neboli marku, pod markrabětem Radulfem, zastaveny byly vpády slovanské. Jenže sám Radulf, zpyšnělý vítězstvím, odpadl od krále r. 641 a vešel v přátelství se Samem. Nic však potom se neví o Samovi, jen že vládl do r. 658 a z 12 manželek slovanských zůstavil po sobě 22 synů a 12 dcer; jméno jeho však zaniká pro věky potomní, říše jeho se rozpadá a osudy jeho lidu jsou zahaleny neproniknutelnou tmou. Jen jeho dílo, sjednocení, jímž se vybavili Slované z cizího jha, bylo později, třeba nevědomky, následováno.

Temnotu dvou set let neosvětlí nám pověsti o příchodu praotce Čecha přes tři řeky na posvátný Řip, o Krokovi a jeho třech dcerách, Kazi, Tetce a Ljubuši, o Ljubušině soudu, o založení Prahy a Vyšehradu, o Přemyslovi a jeho rodu, o dívčí válce, o nichž nám vypravuje až ve XII. století kronika Kosmova. Toť výtvor pozdějších dob, kdy celá země už byla sjednocena pod korunou pražského knížete, poetická báje, kteráž měla vyložiti vznik a oprávnění této veliké moci ústřední; látku k ní poskytly obdobné báje antické, bible, legendy o zázracích nedávných světců a místní jména, jež

takto vysvětlována. Mají-li tyto pověsti hlubší jádro dějinné, nelze se ho spolehlivě dobrati.

Vždy však naše báje přísluší jedinému kmeni, bydlícímu prostřed Čech, a teprve kronikami rozšířeny na všechen národ.

Temnoty dějinné neosvětlí nám ani archeologie. Podává arci podle přehojných nálezů dosti bezpečný rozsah půdy dotud užité, ukazuje, jak kultura hradištní i v těchto dobách stále pokračuje a se vyvíjí, seznamuje s množstvím útočišť a hradišť, k nimž známe již i jména slovanská — ale pohříchu nic nemůže říci o lidu českém a jeho osudech.

Mluví-li se o rozpadnutí říše Samovy, rozumí se tím, že se jednotliví kmenové, kteří našli pospolnost pod jeho žezlem, opět rozešli. Není ještě jednotného národa českého, nýbrž jen menší plemenné skupiny, vespolek příbuzné, jež svérázny přišly sem již v pradávnu, nebo se odlišily teprve u nás a ještě rozdělily v drobnější části, buď kmenové, buď politické. Aspoň trojí národ lze připouštěti; na jihu a západě Dúdlěby, sahající až do nynějších Rakous, plémě středočeské — snad Čechy — sáhající až do Smrčin, a východočeské. Podobně na Moravě zvláštní národ v sídlech nynějších Hanáků, od nich pak na východ národ západoslovenský a východoslovenský.

Způsob života byl arci již vyšší, nežli před jejich rozrozením v pravlasti; tam kdysi byly jen polodivošské zvyky, řízené sobectvím, smyslností a krutostí. V těchto dobách ještě v péči o výživu převládalo pastevství nad rolnictvím; pěstovali dobytek hovězí, (jméno »skot« vzali od Germánů), koně, ovce, kozy, vepře, jež dávali jim maso, mléko, kůže, rohy, šlachy a j., chovali drůbež, chytali ryby; v lesích lovili plachou zvěř i zápolili s medvědy, vlky i kanci, tu také obhlíželi včely v brtích (dutých stromech). Orba byla ještě počáteční, neboť slovanské rádlo, držané sochou, původně kamenné, potom dřevěné, stačilo jen v půdě měkké a poddajné, nerylo do hloubky, neobracelo hrud; pluh poznali Slované teprve později od Germánů. Vláčeli branami. Sili zastarodávna proso a ječmen, od jiných převzali oves, pšenici a žito (rež); z nich připravovali si kaši i pečivo, chléb, zadělávaný kvasem. Pokrmy pekli jen na rožních, uzení neznali, vařili v nádobách nebo měších, přidávajíce tuku. Znali rozličnou zeleninu i ovoce, avšak šlechtiti je se naučili teprve v těchto dobách z ciziny; rovněž neznali prvotně vína, až v pozdních stoletích. K pití si připravovali pivo, vařené z obilí, prvotně nechmelené, a medovinu.

Čeho potřebovali k živobytí, nástroje, nádobí, zbroj, šat a j., vyráběli si po domácku sami. Šat šily a vyšívaly ženy jehlou z látek bílých i šerých, lněných, konopných, vlněných. Skládal se ze spodního rubáše a šatu vrchního; u mužů z h a c, jakéhosi kabátce, (v zimě kožichu) a pláště, krzna, u žen sukně a rukávců. Na nohou krpce, řeménky připevněné. Vlas volný, čapky lemované kožešinou. Dívky prostovlasé, ženy zavité. Šat spínán byl jehlicemi, přezkami, pásy (pošitými někdy kovovými zdobami). Okrasou byly čelenky z drátů kovových a stuh, kruhy závěsní do vlasů i náušnice, náhrdelníky z perel, skla, kovu, jantaru, nefritu i jadeitu, náramky, prsteny; většinou se však ozdoby dostávaly sem dovozem odjinud.

Rovnoměrně s pokrokem snažšího života se rozvíjelo i společenské zřízení, jehož prvky už zdokonalené přineseny byly od předků dávno z pravlasti. Patrně kdysi také neznali rodinného života, ani manželství; společným pojítkem byla jen pokrevnost po matce, kdežto otec, manžel neměli významu; v té pravěké době se vyvinuly počátky soukromého majetku, práva a státních řádů, snažících se o vzájemnou ochranu a udržení míru pro všecko pokrevenstvo. Tyto prvotiny však už dávno dřív, nežli Slované zaujali naše země, upadly v zapomenutí, ustupujíce přirozeným během, právě snahou o vydatnější obranu, potřebou síly tělesné, novému manželství, ustálením nového rodu a příbuzenstva, jehož hlavou jest muž, otec, manžel; pouze mlhavé vzpomínky snad se ještě jeví jako přežitky zašlých poměrů, na př. »ujec«, bratr matčin se ujímá jako náčelník mateřského rodu ostatních, i má vážnost ještě v dobách historických, (někde víc nežli strýc po otci); nebo některé výstřední bujnosti, provozované o slavnostech, kdysi pohanských, zapovídané potom církví jako hříchy proti 6. přikázání, ale trvající.

Novým sňatkem tímto vzniká domácnost, rodina, otec, máti, potomci. V rodinu se však žena prvotně dostávala jen lupem, únosem, jemuž ovšem její pokrevní zabraňovali nebo jej mstili; potom se však msta usmiřuje výkupem, věnem, placeným rodem mužovým rodu ženinu, za to, že rod ztrácí její pracovní sílu i podíl její na jmění. I tento starý řád se dosud pamatuje v rozličných zvycích svatebních. Žena dlouho byla vlastně jen majetkem mužovým, po jejím citu, lásce se při sňatku nikdo neptá; odtud, nikoli z mravního přesvědčení, se vyvozovala přísná povinnost cudnosti a věrnosti manželčiny; proto také někdy následovala i u nás manželka

Skupina pravěkých památek I.

Mladší doba kamenná (č. 1. ze Šárky, 2. z Bubenče). — Doba přechodní (šňůrové nádoby 3. z Lenešic, 4. z Motola; 6. mlat nezn. naleziště, 7. nordická nádoba z Ďáblic, 5. zvoncový pohár z Řeže u Klecan, 8. předúnětický džbán z Čech nezn. naleziště). — Doba únětická (9. z Hořína, 10. z Bubenče, 11. z Kamýka, 12. z Lotouše). — Jihočes. mohyly z doby mladší bronzové (13., 14. z Řepče). — Mohyly z doby železné (18. z Hradiště u Písku). — Žárové hroby slezského stupně (16., 17. ze Svijan).

Skupina pravěkých památek II.

Mohyly doby železné (č. 3. ze Straškova). — Žárové hroby bylanské (1. z Bylan, 2. z Hořína). — Kostrové hroby laténské (4. z Duban, 5. z Duchcova). — Z hradiště strádonického č. 8. — Žár. hroby římské (7., 8., 9. z Pičhory). — Hroby merovejské (10.—13., 15. z Podbaby, č. 15. ze Zvoleněvsi). — Hroby z doby hradištní (16. ze Želenic, 17. a 18. »knížecí« hrob v Kolíně, 19. z Lichocevsi, 20. ze Sedlce, 21. ze Žalova, 22. ze Zakolan, 23. ze Želenic, 24. z Prahy na St. Městě).

chotě při jeho úmrtí na onen svět. Manžela však řád manželský takto neváže; i bylo zvykem mnohoženství. Rovněž před sňatkem byla volnost větší. Otec jest naprostým pánem v domácnosti, nad ženami, dětmi i majetkem; k domácnosti se čítají i nevolníci.

Z rodiny vzrůstá r o d a trvá, dokud jest vědomí společného původu. Prvotně jen rod má majetek a pravomoc, a jen rod poskytuje občanskou svobodu a ochranu jedinci, svému příslušníku před krutostí a násilností druhých a je za něho odpověden. Proto celý rod je na př. stíhán krevní mstou, celý rod usmiřuje nebo vykupuje odpuštění od uražených.

Proto členové rodu, nemajíce mimo rod bezpečí, trvají pospolu; i také proto, že jen v rodě mohou míti podíl na společném majetku, orné půdě (zvané po dědu »dědinou«), i také z hospodářské nutnosti, neboť počáteční zemědělství žádá hojně pracovních sil. Kdo z rodu byl vyhoštěn, byl bez práva i majetku; stalo se to vždy jen pro vinu, odtud »chudý« = zlý.

Otec rodiny, jež založila rod, i jako děd, ba praděd, požívá největší vážnosti, a jako nejstarší je s t a r o s t o u, a poněvadž podržuje moc svou rodinnou, vládu nad veškerým rodem, jest starosta zároveň i v l á d y k o u. Starosta se radí s dospělými členy rodu, vchází s nimi v řeči, v »rok«.

Všichni členové rodu (jakkoli mocí starostovou a rodem vázáni), jsou osobně s v o b o d n í. Avšak vedle svobodných byli odstarodávna i n e v o l n í, »rabi, parobi«. Jimi se stávali váleční jatci, plenníci, někdy též odsouzenci, výjimkou se dával někdo i dobrovolně za otroka trvale nebo na čas, za jistý zaručený užitek; arci potomci rabů byli rabi též. Osud jejich byl v našich zemích krutý (ne tak u Slovanů jihovýchodních); i vnějškem se lišili, jsouce ostříháni do hola a nesmějíce nositi vousů. Otrok byl věc, zboží, vítaný předmět obchodu, zprvu také jen proto se dálo ve válkách všemožné zajímání, zejména dívek a mladých žen; na slovanské pleny naříkají už staří dějepisci byzantští i franští.

Po svém zakladateli přezván od sousedů obyčejně celý rod. Slul-li praotec Čak, byli jeho synové, potomci Čakovi, Čakovici, slul-li Baň, Benici, slul-li Svojše, Svojšici, slul-li Kojata, Kojetici. Po rodu pak později přezváno i jeho bydliště.

Zprvu ještě ani v našich vlastech rod neměl sídel trvalých, bydle jen v dočasných lehkých chatrčích ze dřeva a z pletenin, o jedné místnosti, a stěhuje se za pastvinou a novou dědinou v krajině své s místa na místo. Teprve v ustálenějším zemědělství, as od V.—VI. stol., vznikají první

osady, v s i, (ves pův. číselné jméno neurčité = všichni příbuzní); i osada má původně jen význam osobní, kterýž se teprve asi ve XIII. stol. zapomíná a přechází v ponětí věcné, jméno do rodu ženského, Čakovice, Benice, Svojšice, Kojetice. Prvotně snad pro všechen rod byl společný krb; ale už dávno se rodiny rozdělily obydlím a některým movitým majetkem, jenže půda a hospodaření je stále společné; o výnos se rodiny dělí. Příbytky ve vsi — byt starostův uprostřed, mimo byty rodin ostatních — byly roubeny ze dřeva, bez oken (nebo jen o maličkých), zprvu díl v zemi, též jen o 1 místnosti; později nad zemí, skládajíce se z přední části (pritvor, předsíň) a světnice o otevřeném ohništi, krbu, jehož dým uchází stropem: vlivem ciziny přibyla druhá »jizba«, vytápěná pecí nebo kamny. Vedle příbytků stavěny ohrady pro dobytek. Obilí původně skládali pod širým nebem nebo do sýpek, o přístřešku otevřeném na sloupech; blízko bylo humno na tříbení obilí.

Jistě však dříve, nežli se ustálila sídla, byl se rod rozvětvil, takže stupeň příbuzenství poklesl v nepaměť; silnější rodiny se odlučovaly, zakládajíce v sousedství svého původiště osady nové. Ty byly snad také jmenovány po svých obyvatelích, jenže nikoli již po otci, nýbrž podle polohy: Dolané, Chlumčané, Lužané, Říčané, Brozané (u brodu), Zahořané, Podlešané, potom tedy Dolany, Lužany atd.

Později, když se zvelebilo zemědělství, dostali i jednotlivci »úděly« pro sebe od hlavy rodu, aniž se však tím od rodu oddělili. Na nich snad byly stavěny pouhé d v o r c e, jímž se pak říkalo starým přisvojovacím přídavným jménem po majiteli, na př. Čakóv-dvór, Čakov, Benin-dvór, Benín, Svojšín, Kojetín, Vratslav (Vratslavův-dvůr), Radim (po Radimovi), Třeboň (po Třebonovi), Hostúň (po Hostúnovi), Radiměř (po Radimirovi), Litoboř (po Litoborovi), Radomyšl (po Radomyslovi), Drahoraz (po Drahoradovi), Načerac (po Načeratovi), Choteč (po Chotkovi), Veliš (po Velichovi), Třebihošť (po Třebihostovi), Bechyně (po Bechenovi), atd. Podle dvorce bývaly chaty nevolníků jeho, a tak i ze dvorců vyrůstaly osady.

K majetku rodu náležela i půda nezoraná: luka, lesy, pastviny, lada, vody, jimž se dostávalo zvlášť a hojně jmen místních od vlastníků.

Vědomí rodové však trvalo i po tomto rozvětvení i vznikalo tak z rodů rozvětvených příbuzenské sdružení vyšší, veliký rod, jemuž lze říkati p l é m ě nebo č e l e ď. Jemu stál v čele starosta prvotního nebo nejváženějšího rodu, nebo později i jen ze starostů rodových nejpřednější, jenž

slul asi »kmetem« (z lat. comes) a povznesl se nad ostatní nejspíše vývojem válečným. Starostové ostatní, jichž sbor pospolu se nazývá »starešinou«, jsou mu po boku, a jejich »rok« řídí celé plémě, rovná spory; kmet pak vynáší jejich výrok, i nabývá tím jeho úkon povahy soudcovské; co takto praveno, sluje »právem«. Nejstarší právo je zvykové, ale nikoli stále předepsáno, nýbrž starosta je »nalézá« a vyslovuje pro každý případ zvláště. Z těchto nálezů hlavní zásady pomalu se vtělují tvrdě a nehybně v trvalé řády a pamatují příslovími a rčeními, s nimiž jsou spojeny obřady a symboly.

Z plemen příbuzných vyrůstá kmen, panující zemi. Jeho náčelníkem byl nejdřív asi též jen starosta, kmet, ze všech nejváženější, prvotně pouze soudní rozhodčí mezi rody nebo předseda společných »roků« všech plemen neboli »sněmů«, jež řídil a jichž usnesení a soudy vykonával. Jemu náležely i náboženské výkony za celý kmen; tím osoba jeho zposvátněla a povznesla se vysoko nad jiné, stal se »knězem« (pozdější kníže, z germ. kuning, litevsky kunigas), v době válečného nebezpečenství přecházela na něho i moc vojenská, i byl »vojevodou«. Byl-li pak vévoda i sám silnou osobností, dovedl úřední a dočasnou moc učiniti mocí vlastní a trvalou, i zvýšiti ji a se povznésti tak na skutečného panovníka. Potom už převedl na se snadno veškeru veřejnou moc kmetů i starostů, především péči o mír v zemi, ponechav jim pouze soukromou pravomoc jejich nad vlastním rodem.

Rozloha osídlené půdy v zemi není v této době o mnoho větší nad opolí v době pravěké. Ústředím země jest kmenový hrad, kde sídlí kníže se svou rodinou a čeledí, kde se konají i roky a soudy. Hrad byl buď náhorní (na návrších, zejména na ostrožnách, na temenech hor, na skalách), nebo blatný neboli vodní, prostřed močálů a vod, chráněný takto polohou a zpevněný nadto příkopy a náspy třeba několikerými podle potřeby. Na náspech pak byla ještě dřevěná hradba, oplocení z kolů a roubení. Vnitřní prostora nebyla skrovná, uprostřed stál příbytek knížecí; nelišil se od selského dvorce ani pevností ani skvělejší výstavností, jen větším rozsahem a počtem světnic. Jméno dáváno hradu po zakladateli (Libušín, Krakov, Budeč), nebo podle polohy neb okolností. Ke hradu knížecímu mířili i cizí kupci, i vznikalo na něm nebo pod ním první tržiště. Mimo hrad ústřední si budoval kmen i pevnůstky menší, hrádky, hradce, nebo pouhá útočiště. Byl-li hrad opuštěn, slulo jeho místo »hradištěm«.

Kmenů bylo v jmenovaných národech jistě větší počet, ale ze všeho se zachovalo jen několik jmen; ani o těch nelze rozhodnouti, značí-li kmen, údělné knížetství nebo jen správní celek. V území Dúdlěbů bylo jisté knížetství kmenové s hradem téhož jména; jejich částí byli Boletici, arci jen podle domněnky, v t. zv. Záchlumí, rovněž s hradem, za nimi snad Netolici, majíce hrad. Že by byli i Volyňané na řece Volyňce, podobně Práchňané na horní Otavě, Božešici na sever od otavského vtoku, nelze nijak prokázati. — V Čechách západních snad už tehdy byl kmen u průsmyku do Bavor, okolo hradu Tuhoště u Domažlic; název Domažilici jest arci též nejistý, též byli-li Mžané (v Plzeňsku); nejzáz ve Smrčinách bydlili snad Chbané; o Sedličanech (na horní Ohři), Děčanech (s obou stran výtoku labského a na Bílině), Ljutomiricích (od nich na jih), kteří jméno měli podle hradů, nelze souditi, že by byli zvláštními kmeny, zejména ježto jejich území v době staré bylo buď pralesem, buď v jeho blízkosti. Lemúzi sídlili na severovýchod od Ljutomiriců, asi v Žitavsku. Také Pšované okolo hradu Pšova (pozdějšího Mělníka) byli spíše knížetstvím nežli kmenem.

Chorvati měli knížetství v Podkrkonoší, a tu několik hradů, z nichž jeden z největších byl na hoře Mužské. Vnitř země české bydlili Lučané, hrdé a mocné plémě, na žírných rovinách při střední Ohři; jejich území se dělilo opět v patero krajin; uprostřed byla »Louka« (ale starý hrad se tu nejmenuje žádný, Žatec byl vystavěn až v době křesťanské), druhá při říčce Hutné (dnes Saubach), třetí při Úzce (nesprávně Chomutovce), čtvrtá při Březnici (nesprávně Blšance), pátá, lesy porostlá na západ až k úvodí Mže (totiž k rozvodí nynější Střely). Na západní pomezí lucké by náležel zmíněný hrad Úhošť.

Okolo hradu Kouřimě bylo též veliké knížetství, jemuž pozdní kronikář dává jméno zlického; byl-li zvláštní kmen Zličanů, je skoro pochybno, aspoň není o něm zpráv.

Uprostřed mezi těmi posledními krajinami seděl kmen Čechů, především na levém břehu vltavském, na sever k Labi, na západ do lesů džbánských, na jih až do Brd, v končině, kde odedávna přebývalo a se křížilo kolikeré obyvatelstvo a kde bylo i hojně opevnění i dávná tržiště; do doby historické se udržela jména hradů Krakova (za Rakovníkem), Ljubušína (u Kladna), Děvína, Tetína, Dřevíče (již. Loun); jistě i Praha, třeba pověst klade její založení do doby pozdější, měla už dávno úlohu přední. Podobá

se, že teprve později opanován byl i pravý břeh vltavský (kdež zbudován nad řekou Vyšehrad, druhdy prý Chvrasten), až k ústí Jizery. — Severní pomezí země náleželo k srbským Nišanům u Labe a Milčanům na Nise lužické. O jiných kmenech a knížetstvích není stopy, jen hojná hradiště po celých středních Čechách. Pouze Brdy a Posázaví byly dosud neobydleny. Na Moravě byli v severní části H o l a s o v i c i, na jihu snad L o v ě t i c i.

Pomezím každého kmene a ovšem i země jsou lesy širé na hodiny cesty a nemýcené, m e z n ý h v o z d, zároveň přirozená jejich ochrana před nepřítelem a útočiště.

Pouze na některých místech jest prales otevřen úzkým p r ů s e k e m, bedlivě střeženým tam, kde vychází do otevřeného kraje, v b r á n ě, z kmene do kmene, i ze země ven. Tudy odstarodávna přicházeli cizinci, h o s t é, obchodníci. Pro dobu nejstarší lze najíti jen cesty některé (podle nálezů): od západu podle Ohře a průsmykem Domažlickým, od jihu podle Lužnice, od východu podle Doubravky, Trstenice, z Kladska, od severu přes hory Krušné. Lepší spojení obchodní se rozvíjelo až v dobách pozdějších.

Obchod byl prvotně výměnný; za cizí zboží se dávali otroci, dobytek, kožešiny; později platidlem byly i tkaniny, p l á t n o; když obchod smluven a placeno, oddělena smluvená část t r h e m; odtud trh = obchod. Obchodními styky vnikaly pomalu i do uzavřeného světa slovanského počátky proudů světových.

Tělesným vzhledem svým byli Slované střední postavy, dlouholebí, očí modrých a vlasů rusých, v českých zemích však převládal později typ snědý, očí, vlasů i vousů černých, patrně smíšením s dřívějšími obyvateli; někteří míní, že nucenými sňatky s Avary.

O životě duševním jest jistého pramálo. Byl těsně spoután s přírodou, plný symbolických představ. Předkové naši věřili v bytosti nadpřirozené, divy nebo běsy, jimiž si oživovali celou přírodu, i v život posmrtný. Odtud ctili předky své »dědy«, »staré hospodáře«, jímž snad stavěli u krbu jakési podoby. Osudové bytosti věštily jim při narození budoucnost dítěte. Báli se upírů, můr a vlkodlaků, vodních i lesních panen, vodníků, bludných světélek, a odtud měli v úctě i háje, stromy, studánky. Kouzly a obětmi všelikými hleděli získati tyto zjevy nebo se chrániti.

Oběti se dály na hrobech, skalách, pod památnými stromy, u pramenů; za dávna snad i oběti lidské. Při tom byla vždy hostina, t ř e b a, ž e r t v a.

Vědi i vědmy kouzlili, předvídali budoucnost, léčili, zaříkávali. Místa, kde se to dálo, snad slula v r á ž e, jiná božiště »děvíny«. Ale bohů vyšších u nás neměli, snad jediného V e l e s a, ochránce hospodářství, u Slováků možná P e r u n a, boha blesku a ohně.

Duše trvá po smrti v n a v i (asi z řeckého »naus«-loď', podle báje o převozníku Cháronovi; proto dávali do hrobů peníz na převoz), ale může míti styk s pozůstalými, ba někdy se i vrací do těla mrtvého.

Pohřeb se dál spalováním; mrtvé tělo vynášeli k ohni z domova za zvláštních obřadů a za kvílení žen. Do hrobu pro život posmrtný však dávali u nás milodarů poskrovnu. Umřel-li svobodný jinoch, v pradávnu ženili ho po smrti, t. j. obětovali mu dívku, která ho následovala do hrobu; přežitek toho se zachoval v pozdních zvycích mládenců, družičky, hostiny a tanců. Nad hrobem se dála t r y z n a, t. j. slavnost na způsob zápasu proti zlým duchům, spojená s pitím a zpěvy, potom s t r a v a, t. j. hody na mohyle na rozloučenou; část pohřbena i v hrobě samém.

Náboženského původu byly i koledy, na oslavu zimního slunovratu, vynášení mořeny, »kupalo« v létě a j. Kněží a svatyň u nás nebylo.

Není pochyby, že již v těchto dobách vytvářely se prvky tvůrčí slovesné činnosti, při obřadech nebo náladách, říkadla, formule, snad i písně, vázané rytmem i souzněním; ale ježto nebylo písma, zapadly v nepamět.

Ani umělecké nazírání a tvoření výtvarné, — jež ovšem lze stopovati jen na pozůstatcích hrobů — nemohlo se ještě vyšinouti nad nejprostší napodobení prvních tvarů ornamentálních. Náhrdelníky nesou již provrtané polodrahokamy nebo skla broušená do pravidelných hlatí. Na nádobách pásky z jednoduchých nebo rovnoběžných vlnic, čar lomených, vroubků, závitnic i kružnic, jejichž mezičáří vyplňují kolečka a tečky, jsou vlastně jedinou komposicí; přeneseny na šat výšivkou, působily i rozmanitostí barvy. Věci dokonaleji krášlené pocházejí spíše z dovozu. Ale podle cizích vzorů v pozdější době objevují se ozdoby umělejší, geometrické, náběhy motivů rostlinných, ba i nesmělé stylisované tvary ptačí a zvířecí.

O veškeré té době ani podání ani pověsti nic nepraví, krom z kmene českého. Tomu za praotce rodu knížecího přisuzuje báje XII. věku Přemysla ze Stadic, rodu selského, jenž se stal manželem Ljubušiným; po něm prý následovalo sedmero knížat: Nezamysl, Mnata, Vojen, Unislav, Křesomysl, Neklan a Hostivít, o nichž mimo jméno nic se neuvádí; i tento vývod dává se v pochybnost.

Pouze o Neklanu ví pověst víc. Byl v Lucku mocný a zpupný kníže Vlastislav, kdežto český Neklan mysli bojovné neměl. Častěji proti Čechům Vlastislav zdvihl válku a vždy pole obdržel. A protože z Bělinska a Litoměřicka Čechům pomáhali, dobyl kníže lucký kusu území na pomezí obou krajin mezi vrchem Medvězí a Připkem a vystavěl tu hrad nazvaný po sobě Vlastislaví, aby jim odtud strojil úklady.

Potom zadychtiv i po panství nad zemí českou, vytáhl do boje, ale od vůdce Neklanova Tyra poražen a zabit byl na »Turském poli«. Vítězové poplenili potom Lúku, ale Neklan mínil zachovati vládu sirotkovi po padlém soupeři. I dal pacholíka na vychování dosavadnímu jeho pěstounu, Srbínu, jménem Durynkovi, vystavěv pro jeho bydlení dřevěný hrad Dragúš. Zrádný však vychovatel, naděje se od Neklana odměny, svěřence svého zabil a hlavu přinesl knížeti; byv od něho odsouzen, oběsil se na olši. — Tu dojista již jest ohlas události skutečné, ale přece jen báje a nikoliv historie.

Libuše, Teta, Kazi. (Dřevoryt z kroniky Hájkovy z r. 1540.)

Hlava II.

POKŘESŤANĚNÍ A SJEDNOCENÍ ČESKÉHO STÁTU.

1. První zvěsti.

Co se u nás rozestírá temnota nad zemí českou, zatím se na západě staly převraty veliké. Národové germánští ztroskotali říši římskou a založili nové státy, avšak nežili v míru a zápasili opět mezi sebou, až se nade všecky zvedla říše f r a n s k á, nejmohutněji za Karla Velikého (768—814). Karel podmanil i Bavory i volné dosud Sasy dlouholetými boji a vyvrátil v Italii i království langobardské. Smluviv se poté s papežem dal se r. 800 korunovati v Římě na císaře římského; titul ten nesli potom jeho nástupcové ve Francích, později v Němcích plných tisíc let. Ale koruna římského císařství znamenala ve středním věku mnohem víc než pouhé panství v Italii: byla náznakem, v němž se spojovaly zašlé upomínky někdejšího římského imperia se souvěkými tužbami církevními; byl to zároveň velkolepý světový úkol obojí moci: »království boží« na zemi, jehož hlavou byl Kristus, ramenem duchovním papež a císař ramenem světským. Papež posvětil tu meč císařův, aby bojoval proti úhlavnímu nepříteli Ježíšovu, ďáblovi, pohanství, aby dobyl také pro sladké jho Kristovo celého světa, a byl mu pánem. Pohříchu panovníci germánští zneužili moci sobě svěřené. Tím učení nejčistší lásky dáno do služeb panovačnosti a výboje, otevřena brána rozpínavosti germánské a pod vznešeným heslem víry poskytnut nový popud na podmaňování slabších sousedů, kteří nebyli ještě křesťany.

Tak se po Sasích a Bavořích dostali Slované polabští a Srbové, (kteří dříve pomáhali Frankům proti Durynkům i Sasům a vzali za to díl jejich území), rovněž v závislost franskou a později i v plné poddanství. Hned poté se obrátil Karel proti Avarům, kteří prve pustošili svými vpády jeho

pomezí a naposled byli spojeni s Bavory. Vytáhl proti nim třemi vojsky, zničil jejich opevnění na Dunaji v nynějších Rakousích, r. 791 pronikl až do Panonie k ústí řeky Ráby, a podvrátil jejich sílu naprosto. S německými jeho vojsky táhli i Slované, nepraví se kteří, ale severní oddíl franského tažení se bral tam i zpět »p e r B e h a i m o s«, skrze Čechy, již patrně byli s Karlem dorozuměni. Toť první historická zpráva o české zemi.

Avaři potom novými výpravami byli trvale pokořeni, pokřtěni a zanedlouho zanikli mezi ostatními národy. Slované, kteří byli dosud pod jejich panstvím, se dostali nyní pod vládu franskou a byli rozděleni v diecési salcburskou a pasovskou. V severovýchodních Bavořích pod Šumavou zřídil Karel už prve t. zv. krajiště neboli marku Českou, v dobytém území avarském marku Východní neboli Panonskou na jižním břehu dunajském; na severu Dunaje patrně trvalo nebo se obnovilo panství Slovanů českých, především z Moravy.

Slované čeští tenkráte sotva byli už pod panstvím franským, nanejvýš ve stycích spojeneckých. Ale říše Karlova nemohla snésti svobodných sousedů. Tudíž r. 805 vytáhl syn císařův Karel trojím proudem, sám po Mohanu do země české a poručil již i právě podrobeným Srbům, zejména Glomačům (v nynějším Sasku), aby mu pomáhali. V nížině řeky Ohře (Agara) se všichni spojili. Slované v Čechách, Lučané a sousedé jejich, byli překvapeni a ovšem nepřipraveni k boji, i utekli do lesů, a tu Frankové plenili v otevřeném kraji. V bitce zabili jednoho ze slovanských vůdců, Becha nebo Lecha, přešli pak Labe do území pšovského a obklíčili tu hrad přepevný, jejž zvali C a n b u r g (asi nynější Hradsko, Kanina u Mělníka), ale nemohouce ho dobýti a nemajíce již potravin, po čtyřiceti dnech se vrátili. Potom přísně zakazováno kupcům v říši, půjdou-li do krajin slovanských, aby nenosili tam na prodej zbraně.

R. 806 se tažení opakovalo. Král Karel sám se obrátil proti Srbům, do Čech přišlo jen vojsko z Bavor, Alamanie a Burgundska na plen a vrátilo se »bez velké škody«, tedy asi ne s velikým úspěchem.

A ještě r. 807 se nařizuje v Sasích, kdyby došlo k výpravě do Čech, že se má postaviti každý třetí muž. — Toť vše, co víme o bojích s Karlem Velikým. Jen jméno jeho ještě, utkvělo v paměti a proměněno dalo vznik názvu »král«.

Přesto však snad někteří kmenové čeští, aby se vykoupili z nebezpečenství nových a nových plenů, zavázali se říši k poplatku; k jakému, není

známo. Neboť potomní letopisy franské čítají Slovany v Čechách i na Moravě mezi národy podrobené žezlu Karlovu; také r. 817, když císař Ludvík Pobožný, nástupce Karlův, dělil říši mezi syny své, dal Ludvíkovi řeč. Němec mimo Bavory a Korutansko i Čechy, i Slovany na východ od Bavor, t. j. Moravany. R. 822 poslové obojích přinesli císaři dary do Frankfurta, a snad ještě r. 832 Čechové Ludvíkovi Němci pomáhali. — Nebylo to poddanství, nýbrž jen neurčitý a dočasný poměr (ač arci Frankové si odtud odvozovali právo k nadvládě nade všemi), a sotva říše pozbyla své síly, když slabý císař se utkal v zápol s vlastními syny, zbavili se Slované nepohodlných závazků. Aspoň Ludvík Němec r. 840, když byl vypuzen ze své země a chtěl se vrátiti do Bavor přes země české, nemohl jinak, nežli za peníze si průchod tudy vykoupiti.

Jenže nepodařilo se Slovanům českým ani tehdy ani potom trvale se vymknouti ze železného kruhu nadvlády římsko-germánské. Tvrdý osud vrhl je na samém úsvitu dějin jejich, takořka v dětství, v úkol nad všecky síly, zabezpečiti svoje bytí v sousedství velké přesily národa už sjednoceného (třeba krví a mečem), opírajícího se o církev, povznášejícího se skrze ni zbytky velkolepé antické kultury a rozpínavého. Prostý zákon přírodní tu kázal knížatům jen jedinou možnou politiku, voliti moudře zlo menší. Slované čeští pochopili cestu pravou včas a tím se zachovali, kdežto pokrevenci polabští vykrváceli, nestačíce na dílo nadlidské.

Bylo nezbytno se přizpůsobiti, nezoufati — a čekati; přijmouti křest a s ním i kulturu západní, slíti se s drobtů v celek, třeba mocí a násilím. Křesťanství, pojící vyšším, nadzemským svazkem i ty, kdož nabyli vrchu, i ty, kdo se dostali v závislost, přinášelo zlahodňující zapomenutí a umírňovalo roztrpčení. A pod tímto ovzduším rostla nepozorovaně síla, z bezvýznamných kmenů a plemen rodil se mocný český stát.

2. O Moravě.

Toto řešení jest pravděpodobně úkolem devátého století, ač se odehrálo spíš v neznámých jeho dobách, o nichž víc lze hádati než vskutku pověděti. Význam přírodních obran naší země opět se tu jeví; nitro se sdružilo, co bylo za horami, neobstálo. Pověst o Neklanovi je bezpečně ohlasem vnitřního zápasu o sjednocení. A pravděpodobně i událost r. 845, kdy čtrnácte osob knížecích z Čech přijalo 13. ledna v Řezně od krále Ludvíka

křest, a tím ovšem i nadvládu německou a slib ochrany proti někomu, kým nebyl asi nikdo jiný nežli kníže český. Nevíme sic, odkud byli; zdá se, že nejspíš z plemen nejjižnějších. Snad už mimo nynější hranice, z končin rakouských, nejbližších Řeznu.

Prvotiny dějin tohoto směru, vznikání českého státu, náleží však kmenům východním, Moravě. Ano Morava má v této době větší důležitost nežli Čechy, jsouc rozsáhlejší a silnější; středem jejím snad už prve byla stará opevnění děvínská jako tržní středisko na významné křižovatce obchodních drah, avšak historie její se objevuje poměrně pozdě, když už sjednocení země bylo násilným odstraněním kmenových vévod téměř dokonáno. Jméno Moravy (= řeka bařinatých břehů) se snad již ozývá ve zmíněném římském »Marus«, ale nejdříve se objevují Moravané (»Marvani«) r. 822, jako kmen závislý na říši franské; možná, že jsou jimi nejmenovaní Slované, kteří r. 803 přišli spolu s posly avarskými do Řezna a byli podmaněni krátce předtím. A franská nadvláda přivedla k nim i počátky křesťanství, prý z »Němec, Vlach, i Řek«.

Poslední z kmenových knížat byl P r i b i n a, sídlící na hradě Nitře na Slovensku. A tam také na hradě na vysoké hoře posvětil salcburský arcibiskup Adalram okolo r. 830 první chrám křesťanský ke cti sv. Mikuláše, ač kníže byl ještě pohanem. Nedlouho poté pak vypudil Pribinu jeho soused, mocný M o j m í r, také ještě pohan; pod žezlem Mojmírovým se nyní spojila celá tehdejší Morava a blahodárné dílo sjednocení bylo dovršeno. Panství Mojmírovo sáhalo patrně až po Dunaj. Východních však hranic na Slovensku neznáme.

Nejspíš však potom ani Mojmír se nevymykal vrchní moci krále Ludvíka, takže zůstával s pokojem a nebylo příčiny k německému útoku. Pohříchu o něm nic dále paměti nevypravují.

Pribina se do své země již nenavrátil. Utekl se k Ludvíkovi králi, tu po jeho vůli přijal křest a později dostal od něho v léno kus Dolní Panonie, kdež si vystavěl hrad Blatno u jezera Blatenského a vládl tu okolním Slovincům. Horlivě pak se synem svým K o c e l e m šířil křesťanství a stavěl kostely.

Mojmír snad umřel r. 846 a jeho smrt zavdala podnět některým, aby pomýšleli na vyproštění z říše německé. Ale král Ludvík vtrhl do země, zamezil odboj a dosadil na Moravě synovce Mojmírova R a s t i c e neboli R a s t i s l a v a.

Z Moravy táhl nepřátelsky do Čech, než tu byl těžce poražen. Škodu si nahradili Němci novým vpádem do Čech r. 847, aniž však měli odtud jiných výhod. Zato r. 848 Čechové splatili jim nájezdem do Bavor, jenže nešťastným; utrpěli porážku, byli nuceni žádati o mír a dáti rukojmí. Útok německý se opakoval r. 849, kdy Arnošt, markrabí český, vedl vojska přes hory, nejspíše průsmykem Domažlickým. Čechové se strhli k sobě v tvrdém nějakém hradě a bránili se mužsky, nicméně přece nazítří nabídli vyjednávání. Počal s nimi rokovati po jejich přání Thakulf, markrabí srbský, s nímž byli známi, ale zatím, co jednali, ostatní Němci zrádně udeřili na nepřipravené Čechy. Byli však zle pobiti, sklíčeni ve vlastním ležení, i nezbylo jim nežli prositi o mír, postaviti rukojmí a odejíti ze země s hanbou velikou, po veřejné cestě, jak jim byla vykázána. Král Ludvík se nemohl mstíti, neboť hned nastalo vzbouření Srbů, jež potom jen hrozným pustošením země bylo potlačeno, a také pro války s vlastními bratry těžko mu bylo sbírati síly na východě. Ani nová výprava do Čech r. 855 mnoho nepořídila. a vrátila se.

Jak si zatím vedl kníže Rastislav? Chtěl svůj národ vybaviti z moci franské a založiti si svobodnou velikou říši slovanskou, nezávislou i církevně? Či prozíral, že úkolu toho provésti nelze, a provozoval jen politiku nezbytné moudrosti? Příliš málo máme pramenů, abychom mohli rozhodovati bezpečně, ale tolik jisto, že hleděl německému vlivu unikati co nejvíce. Tažení r. 855 směřovala i na Moravu. Byla-li s Čechy spojena? Aspoň veliké zpevnění hradu Děvína, jež se asi v této době stalo, sotva by se bylo dělo, kdyby se nebyl kníže připravoval na nebezpečenství. A sotva by se byli na Moravu utíkali uprchlíci z říše Ludvíkovy.

Nezdařila-li se výprava německá do Čech, tím hůře pochodil vpád sama krále do území Rastislavova. Přešel Dunaj, kdesi nad Vídní, zpustošil celý úrodný kraj za řekou až k toku Moravy a přitrhl k Děvínu. Ale přepevný hrad Němce překvapil. Na tuto překážku nebyli připraveni; proto se král neodvážil ani útoku a vrátil se zase za Dunaj. Moravané se pak mstili opět pleny v marce panonské.

R. 856 král Ludvík podmanil znova srbské Glomače v nynějším Sasku, prve vzbouřilé, a táhna odtud do Bavor přes západní Čechy, přinutil některá knížata těch končin ke slibu poslušenství. Rovněž r. 857 byli posláni biskup Arn a falckrabí Rudolf do země slovanského knížete poplatného a již zesnulého, jehož jméno známo jen zkomolené Wiztrach

(snad Vizdrah, Byzdrah nebo podobně). Tam jeden z jeho synů Slavitěch byl se zmocnil vlády a vypudil druhého, jenž se utekl do Srbska a snad žádal krále Ludvíka o pomoc; nyní, prchl sám Slavitěch před pomstou německou k Rastislavovi a bratr jeho přivolán a v otcovský hrad opět dosazen. Nelze však hledati tento hrad ve Vitorazi, nýbrž nejspíš u Dunaje, kde dosud trvá osada Wistrach a hradiště staré u ní.

Ale zatím povstávali i jiní Slované na celém obvodě říše franské, aniž mohl na ně Ludvík udeřiti, jsa zaneprázdněn na západě úklady proti svým bratřím. V tomto rozvíření padl i Pribina v boji s Moravany okolo r. 860 a Kocel se ujal vlády v Blatensku. Avšak i sám syn Ludvíkův Karlmann, jemuž byl otec zůstavil správu krajin východních, toužil po samostatnosti a spojoval se k tomu i — s Rastislavem. Stihl jej arci otcův hněv a byl vyhnán ze země, a jen pokorným odprošením dosáhl opět milosti.

Tím více se král Ludvík popudil proti moravskému knížeti, jehož moc se mu již zdála povážlivou. Získal sousedy Rastislavovy, Bulhary, sebral veliké vojsko, dostalo se mu i papežského požehnání. K tažení volen horký čas letní srpna měsíce r. 864, kdy brody v řekách byly nejsnažší a bažiny, první obrana slovanských hradů, suché. Opět převedl své pluky přes Dunaj (asi u Lysé hory a Bisamberka) a překvapil Děvín. Tenkrát síla děvínská nestačila. Kníže tu byl obležen, patrně se všech stran, a nemaje asi potravy, donucen se podrobiti a se svými velmoži přísahou slíbiti Ludvíkovi věrnost na časy potomní.

Rozvoj moci Rastislavovy byl tím zaražen, nikoli však jiné dílo, kteréž byl už předtím započal. Kníže moravský byl již křesťan a šířil víru Kristovu, pochopiv politickou toho nezbytnost. Jenže věrověstové ze sousedství málo přicházeli s láskou, nanejvýš z náboženské ctižádosti. A každý i nejlepší kněz franský byl třeba bezděky nástrojem německého vlivu; víc jim běželo o desátky (platy duchovním), o zvětšení pravomoci franských biskupů, nežli o pravé poznání Kristovo. Většinou ani neuměli dobře slovansky, lid jim nerozuměl, nemiloval jich, náboženství, hlásané ústy jejich, zůstávalo mu cizí. Sami kněží němečtí r. 852 vyznali, že moravské křesťanství jest ještě hrubě nedokonalé.

Rastislav tedy žádal v Římě o kněze, znalé jazyka slovanského, a když nepochodil, poslal do Cařihradu, maje tu lepší naději, snad skrze Řeky, kteří už dříve hlásali Krista v jeho národě. A císař Michal poslal mu dva bratří, Konstantina a Methoda.

Narodili se v Solunu, městě bohatém a krásném při moři Egejském, druhém to hlavním sídle císařství byzantského. Až k solunským předměstím sahaly osady Slovanů balkánských, takže se v městě mluvilo i řecky i slovansky. Otec obou bratří Lev byl vysokým vojenským hodnostářem a máti také z rodu vznešeného. Method byl nejstarší, Konstantin nejmladší ze sedmi dětí a všichni výborně vychováni.

Method zprvu se oddal dráze státní a byl správcem nějakého knížectví slovanského v sousedství. V letech však pozdějších se zřekl světa a vstoupil do kláštera na hoře Olympské v Bithynii za Bílým mořem.

Konstantin, narozený okolo r. 826, se od mládí klonil k věcem duchovním. Když mu otec umřel (asi r. 840), ujal se hocha příbuzný, poručník nezletilého císaře, a tak byl Konstantin vychován spolu s Michalem III. Vzrostl z něho učenec, znalý kolika jazyků, ohnivé výmluvnosti, horlivý u víře, ale skromný a ctný v životě. Odmítl všecka důstojenství a stal se knězem a učitelem moudrosti; již v mládí proslul úspěšným svým hádáním o víru s obrazoborci i s mohamedány. Potom však i on zatoužil po sladké samotě duchovní a uchýlil se do kláštera k bratrovi.

Než již asi r. 860 povolal je císař odtud na diplomatické a věrozvěstecké poslání na Krym do říše Chazarů. Na té cestě se naučil Konstantin řeči chazarské i řeči varjažské, přesvědčil chána o pravé víře křesťanské a nalezl zde ostatky sv. Klimenta, papeže (jenž tu zhynul okolo r. 100 po Kr. smrtí mučednickou), což i popsal. — Po svém návratu stal se Method (ač nebyl knězem) představeným kláštera v Porfyronu, kdežto Konstantin zůstal v Cařihradě. V ten čas přibylo poselstvo Rastislavovo.

Nemohl najíti císař apoštolů zdárnějších nad bratří solunské; Konstantin, zanícený snílek, Method, rozumný, pevný státník, spojovali v sobě nadšení, odvahu i sílu; oba byli ochotni jíti. Než bylo nutno prve překonati nesnáze; k dílu věrověsteckému jest třeba knih, a Slované dosud neměli písma. Sic už dříve počali někteří mezi Slovany psáti ve své řeči běžným malým písmem řeckým, jenže abeceda řecká nemá písmen pro všecky zvučky slovanské. I ujal se Konstantin díla a vymysliv písmena, jichž se nedostávalo, stal se tak tvůrcem prvního písma slovanského, g l a g o l i c e. A hned se jal i překládati do slovanštiny a psáti pro příští své svěřence čtení evangelní, jako nejnutnější pomůcku svému učení. Na další věci, na bohoslužbu slovanskou, tehdy nepomýšlel, neboť se nadál, že jejich pouť nepotrvá dlouho. Bratří překládali nejspíše z řečtiny a do jazyka sobě

nejblíže známého, kterým se mluvilo v Makedonii; nebylo však toto nářečí tehdáž ještě příliš vzdáleno mluvy západoslovanské.

Když dokončili, čeho bylo třeba, vypravili se Konstantin a Method s posly moravskými, majíce list od císaře pro Rastislava a nesouce s sebou kosti sv. Klimenta. Šli přes říši bulharskou (že by byl Method obrátil bulharského chána Borise na víru křesťanskou, jest omyl!) a Panonii; asi v červnu r. 863 vstoupili na půdu moravskou.

Jak radostně je vítali kníže Rastislav a synovec jeho Svatopluk, panující nejspíše v Nitře, i moravský lid! A to viděli jen učitele, netušíce ještě, jaké požehnání s sebou přináší solunská dvojice. Přinášeli světlo víry, ale hlásali je milým jazykem slovanským, všem srozumitelným: hlásali je pro pravdu jeho samu, nežádajíce ani platu, ani služebnosti cizím. Hlásali i vyšší mravní řád, potírajíce pověry i lehkost, zejména volnost sňatků manželských, jež dosavadní misionáři dopouštěli. Přinášeli s sebou i počátky slovanské vzdělanosti, písemnictví, — k němuž dokonali na Moravě překlad modliteb a knih bohoslužebných — a shromáždivše kolem sebe schopné mládence, jali se je učiti, aby mohli býti potom sami učiteli a kněžími svému národu.

Bohoslužbu konali zprvu obřadem i jazykem řeckým, ale oblažení, jaké provázelo hlásání víry a modlitby mluvou slovanskou, vznítilo touhu, aby se všecka služba boží mohla díti tímto jazykem, a snad vskutku v tom již počato.

Bratří putovali po celé říši moravské a jejich dílo rostlo jako zázračně; mínili původně, že se brzy domů vrátí, ale nebylo na to pomyšlení. Štípili krásně vinici Páně, i vzpučela tak, že nemohla již obstáti bez vyšší správy církevní. Bylo třeba světiti kněží, bylo třeba chrámů. Zdaž měli slovanští apoštolové své počátky zůstaviti lidem cizím a nelaskavým, kterým právě jazyk slovanský v posvátných úkonech byl solí v očích a jimž právě Moravané příchodem bratří byli unikli? Dojista si toho nepřáli ani knížata, ani lid.

Jenže Konstantin byl jen prostý kněz, Method, ne-li pouhý laik (nekněz), jistě jen jáhen. Měl-li se Konstantin ujmouti řízení církve moravské, bylo mu třeba hodnosti biskupské; jistě si také Rastislav přál, aby jeho národ nepodléhal biskupům německým, kteří si jej už přisvojovali do své diecése. Mínili se tedy bratří vrátiti do své vlasti, Konstantin, aby došel pro sebe biskupství, pro své žáky svěcení kněžského, a snad, aby získal větší počet duchovních. Method však již toužil po klidu ve svém klášteře. Směřovali

do Benátek, aby se odtud plavili po moři do Cařihradu. Cestou pobyli v Panonii u knížete Kocela a získali jej tak pro sebe, že se trvale odvrátil od německého kněžstva, jehož dosud poslouchal.

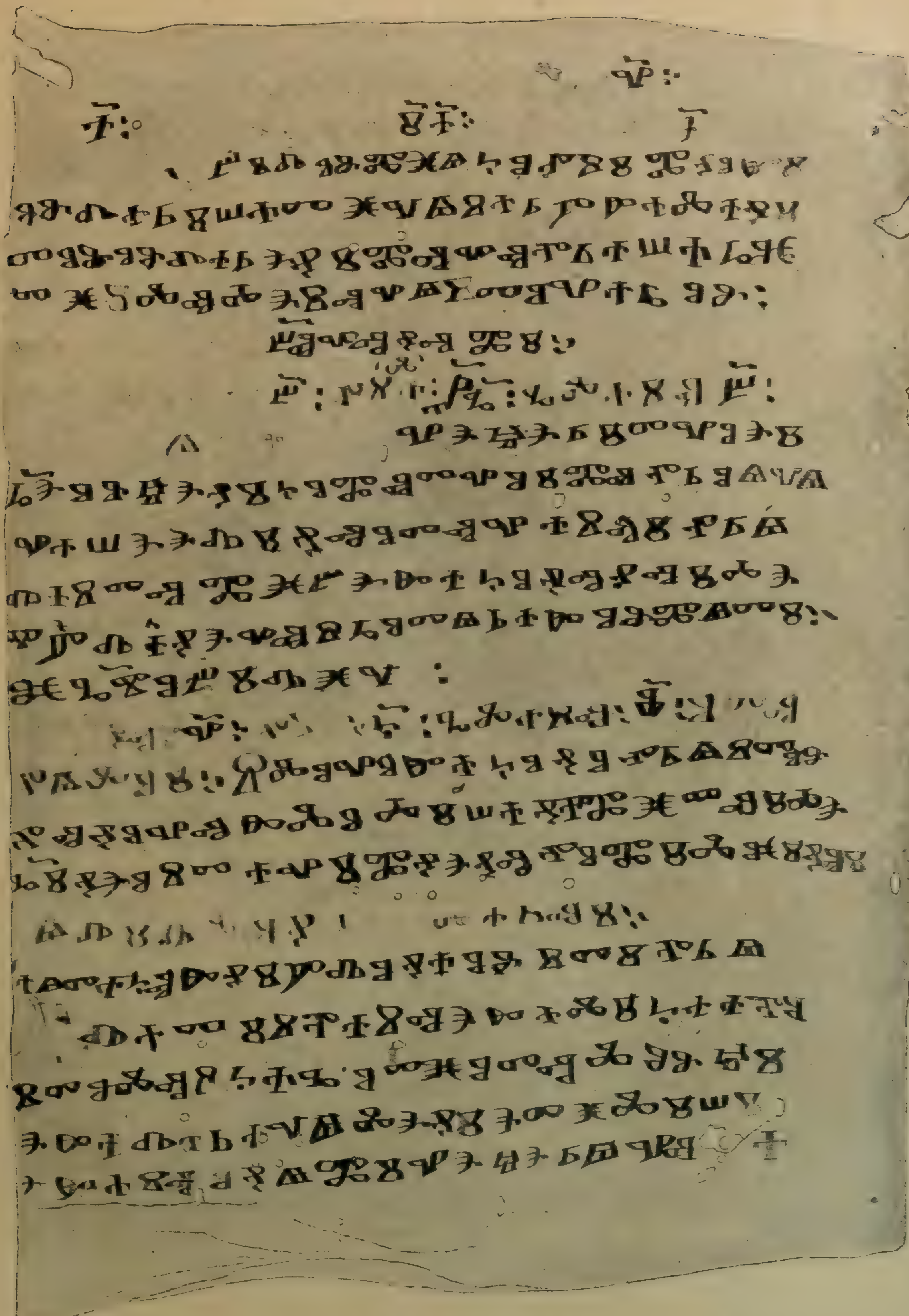
V Benátkách však zastihlo bratry solunské povolání do Říma, neboť papež Mikuláš I. zatím slyšel o jejich činnosti a chtěl zvěděti, jsou-li pravověrní; odtrhlť se toho času cařihradský patriarcha Fotios od církve západní a vypověděl Římu poslušnost.

Do sídla papežského přišli asi v prosinci r. 867. Tam však je vítal už nový papež Hadrián II., a zvěděv, že přinášejí ostatky svatého Klimenta, vyšel jim vstříc u slavném průvodu. Dal potom zkoumati jejich učení i dílo blahodárné a všecko schválil.

Konstantin dosáhl důstojenství biskupského, Method a pět jejich žáků z Moravy, mezi nimiž Gorazd vynikal, posvěceni na kněze. Avšak Konstantin, necítě již s dostatek sil, a tuše blížící se konec života, odřekl se všeho a uchýlil se ve zdi klášterní. Při tom přijal řeholní jméno Cyrill a zde zemřel 14. února r. 869, stár jsa teprve 42 léta. Dokonání díla na Moravě odkázal dojemnými slovy bratru svému. Method obětoval tudíž svou touhu po životě mnišském a svolil.

Panovníci moravští a Kocel, zvěděvše o smrti Konstantinově, prosili v Římě, aby byl Method jejich biskupem, a to se také stalo. Papež posvětil Methoda na biskupství a slavným listem, určeným všem třem knížatům, schválil knihy slovanské i slovanskou bohoslužbu, vymiňuje toliko, aby epištoly a evangelia byly čteny nejdřív jazykem latinským; rozuměl asi, jakým zdrojem požehnání bude toto svolení Moravanům i semeni víry Kristovy, a zase se obával, kdyby nepovolil tužbám tak vroucím, aby se snad neodtrhla Morava k církvi východní. Diecése moravského pastýře měla obsahovati patrně země všech tří knížat pod svrchovaností arcibiskupa salcburského. Method však, ubíraje se do svého působiště, dospěl jen ke Kocelovi, neboť Morava zatím byla vtržena do nové válečné vichřice.

Mír Rastislavův s Němci netrval dlouho. Sice se nedal kníže zlákati ani vzpourou druhého syna králova, Ludvíka, ani zpronevěrou panonského markraběte Verinhara, ač se říše tehdy bála vpádů, ale přijímal opět uprchlíky odtud a za vzájemné podrážděnosti docházelo na pomezí k drobným bitkám. Potom však nastalo vskutku veliké povstání srbské a Srbové najali si na pomoc i Čechy, a tu se král Ludvík opět odhodlal k velikému tažení proti Slovanům.

List z »pražských zlomků hlaholských.«

Synové jeho, zatím smíření, vytrhli v čele trojího vojska. Severní pluky vítězily nad Srby i nad Čechy, ač nikoli bez velikých ztrát, Karlmann zpustošil území Svatoplukovo, Karel pronikl až k Děvínu, spálil dřevěná opevnění, odrazil útoky, ale hradu nedobyl, spokojiv se jen zkázou otevřeného kraje.

Tu však přišla zpráva, že zemřel synovec Ludvíkův, král lotrinský, a tu Ludvík, aby se mohl zmocniti jeho země, ochotně učinil mír s Čechy a také Rastislava nechal s pokojem. Moravský kníže zůstal ne-li vítězem, aspoň nezávislým.

Ale co zmůže moudrost a chrabrost proti ohavné zradě, zlíhla-li se u vlastního krbu? Svatopluk, jenž až dosud strýci pomáhal, odtrhl se nyní od něho, patrně jen z vládychtivosti, a poddal se Němcům. Kníže chtěl ho trestati, ale Svatopluk uprchl, a když ho Rastislav stíhal, nastrojil mu zálohu, jal strýce a vydal jej v železích Karlmannovi r. 870.

Jásot zazněl v říši franské. Rastislav zatím vržen do žaláře, a Karlmann vraziv do zděšené země s velikým vojskem, opanoval nyní bez nesnází celou Moravu a svěřil ji, jako dobytou državu, markrabatům Vilémovi a Engelšalkovi. Svatopluk nejspíš za odměnu vrátil se na své panství pod dozorem německým; franští biskupové jej provázeli.

Brzo po knížeti dostali do moci své i druhého vzácného vězně — Methoda. Tentokráte měli proti němu příčiny podstatnější, nejen nechuť k slovanským obřadům, nýbrž i záští soutěže. Odešelť totiž Method — snad z návodu Kocelova — sotva vypukla válka, opět do Říma, a žádal, aby v jeho území byla vtělena i Panonie a aby tedy byl povýšen na arcibiskupa, i aby proň byla obnovena starší diecése panonská neboli sremská (zašlá r. 582 skrz Avary), již si dosud přivlastňovali samovolně biskupové němečtí, podle daru někdy Karla Velikého, netážíce se stolice papežské. Hadrián II., maje zřetel k tomu, že by skrze novou, možná rostoucí diecési mohl zdárněji působit v církevní své politice na Balkáně, zejména o získání Bulharů a obnovení styků s Byzancí, svolil žádosti Methodově, a Morava tak byla zbavena závislosti na arcibiskupství salcburském. Ba Method později jmenován byl i papežským legátem.

Ovšem tím dána příčina záští německým prelátům. Method byl nyní v jejich očích vetřelcem, jenž je připravoval o jejich práva, byť i jen daná mocí světskou. Sotva se nový arcibiskup navrátil na Moravu, padl jim do rukou a tu »souzen« v přítomnosti Svatoplukově. Neuznali vůbec Metho-

3

dovy důstojnosti, zasypali jej spíláním, políčkovali jej, ba biskup pasovský se rozpřáhl po něm i karabáčem, jenže byl zadržen. Podali pak proti němu těžkou žalobu králi Ludvíkovi a zatím držel jej biskup pasovský v krutém žaláři, trýzně ho hladem i mrazem. Tak rozuměli »pastýři« němečtí lásce křesťanské! Podařilo se sice Methodovi dáti z vězení papeži zprávu, a papež — byl jím již Jan VIII. — biskupům hrozil a potom je i trestal, ale Method přece po víc než $3^1/_2$ léta trval v žaláři, dokud nepomřeli jeho protivníci, biskup pasovský i arcibiskup salcburský, (rychle po sobě, prý trestem božím), dokud politické proměny potomní neotevřely mu dveří vězenských.

Zatím v listopadu r. 870 v přítomnosti krále Ludvíka držán soud nad nešťastným Rastislavem. Odsouzen byl hrdla, ale »z milosti« oslepen a vězněn v neznámém klášteře, kdež potom brzy zahynul, aniž povědomo, kdy.

Svatopluk neučinil nic pro Methoda, tím méně pro svého strýce, doufaje v odměnu. Zatím měl jen přízeň Karlmannovu, ba dokonce pozván byl za kmotra nemanželskému vnuku jeho, jemuž dal své jméno; říkali mu poté Zwentibold. Ale Němci, nemajíce dosti na zemi Rastislavově, chtěli uchvátiti Moravu všecku. Když si byli jisti, počátkem r. 871, pod křivou záminkou Svatopluka jali a v Řezně podrželi u vazbě, kdež mohl hořce rozjímati o své vině a franském přátelství. Vlády v celé zemi se ujali oba markrabové.

Avšak Morava, jakkoli znásilněná, nebyla přece zdrcena. Na klamnou zprávu, že i Svatopluk zhynul, pozdvihli se Moravané naráz, a přiměli jiného člena rodiny knížecí, S l a v o m í r a, aby se jim postavil v čelo k zoufalému odporu a pomstě. Neprospíval sice zprvu valně, ale podařilo se mu zmocniti se Děvína, opevniti se tu a odtud odrážel už všecky útoky vojů německých.

Hradu mohl dobýti jen ten, kdo znal nesnadný přístup k němu, a to otevřelo volnost Svatoplukovi. Kníže, třebas hořel pomstychtivostí, uměl se zatím ovládnouti a získati si opět důvěry svých věznitelů, takže jej postavili v čelo svých vojsk, aby se zmocnil Děvína. Svatopluk s oběma markrabaty přitrhl až ke hradu; tu pod záminkou vešel dovnitř — ale tam se dorozuměl se svými a zaplatil pak Němcům za zradu zradou. Udeřil náhle na nepřipravené se vší silou a téměř všecky porubal; i Vilém a Engelšalk byli zabiti.

3. O říši Svatoplukově.

Tak vykoupil Svatopluk svou vinu v očích národa a stal se pánem Moravy, ač-li dovede jí uhájiti. A snad, aby našel spojence, vyhledal si nevěstu v Čechách (nejisto však, byla-li právě jemu určena). Čechové vskutku hned na podzim r. 871 vpadli do Němec, i posláni proti nim markrabí český a biskup würzburský. Výpravě té padl nešťastnou náhodou v cestu svatební průvod, vezoucí nevěstu knížecí, a to kdesi v jihovýchodních končinách pomezí, v soutěskách, kde se nemohl brániti, jen že se zachránil pěšky útěkem. 644 koní a zbroj byly kořistí Němců, kteří se pak vrátili. Nevěsta snad slula Svatožizna.

Vlastní boj vzplál na jaře r. 872. Od západu vojsko franské proniklo až k řece Vltavě. Tu došlo k bitvě, v níž se postavilo proti nepřátelům patero knížat českých, Svatoslav, Vitislav, Heriman, Spytimir, Mojslav, snad pod vrchním vedením Bořivojovým, jenž se tu po prvé připomíná. Ale Čechové bitvu prohráli a utekli do lesů. Vítězové pak jen poplenili kus země a zanechali dalšího tažení.

Druhé vojsko pod Karlmannem protáhlo opět až k Děvínu s velikou záhubou, ale pomocný sbor jeho z Durynk a Sas byl již cestou obrácen na ústup a lid bavorský, jenž střehl Dunaj, byl Moravany náhle přepaden a téměř zničen. Stěží se potom Karlmann mohl vrátiti.

I mezi Polabany se počalo opět hnutí proti Němcům. Ale pokořeno.

Svatopluk se nabídl potom k úmluvě, jenže ničeho nedosáhl. Přešel tedy r. 873 sám Dunaj a sevřel Karlmanna tak, že byl jen rychlou pomocí ze západu zachráněn. Proto sám král Ludvík se ujal jednání o mír, jen Čechy vyjímaje. Mír ten konečně dokonán na jaře r. 874 ve Forchheimě, a to s plným úspěchem pro Svatopluka. Král uznal opět samostatnost Moravy a Svatopluka knížetem, slíbil nechati ho s pokojem a spokojil se pouze poplatkem, jako bylo dříve. Rovněž i diecési moravské byla samostatnost přiznána a Method se mohl vrátiti. Také s Čechy umluveno smíření. Mír poté potrval deset let.

Kníže moravský byl nejen udatný válečník, ale i vladař »nad jiné moudrý a duchem prozíravý«. Nevymykal se z rámce říše franské, dobře znamenaje, že jest ještě příliš mocná, aby ji mohl trvale vyzývati snahou po naprosté volnosti a jí se ubrániti. Co nebylo možná hned, snad přinese budoucnost, jen třeba pod rouškou shody se zajistiti a zesíliti.

3*

Vskutku, možná budoucnost nebyla daleká. Neboť již r. 876 umřel Ludvík Němec; jeho tři synové oslabili říši zděděnou rozdělením mezi sebe a ještě se musili brániti proti císaři, strýci svému, Karlu II. Holému († 877). Ale i z bratří umřel Karlmann (jemuž připadly nároky na země slovanské) r. 881, r. 882 Ludvík a nejmladší, málo schopný Karel III. Tlustý, stav se císařem, měl plno starostí na západě; východ svěřil markrabatům, a Arnulfovi, pobočnímu synu Karlmannovu, ponechal jen Korutansko. Říše, před tím ještě mohutná, blížila se nyní rozpadu.

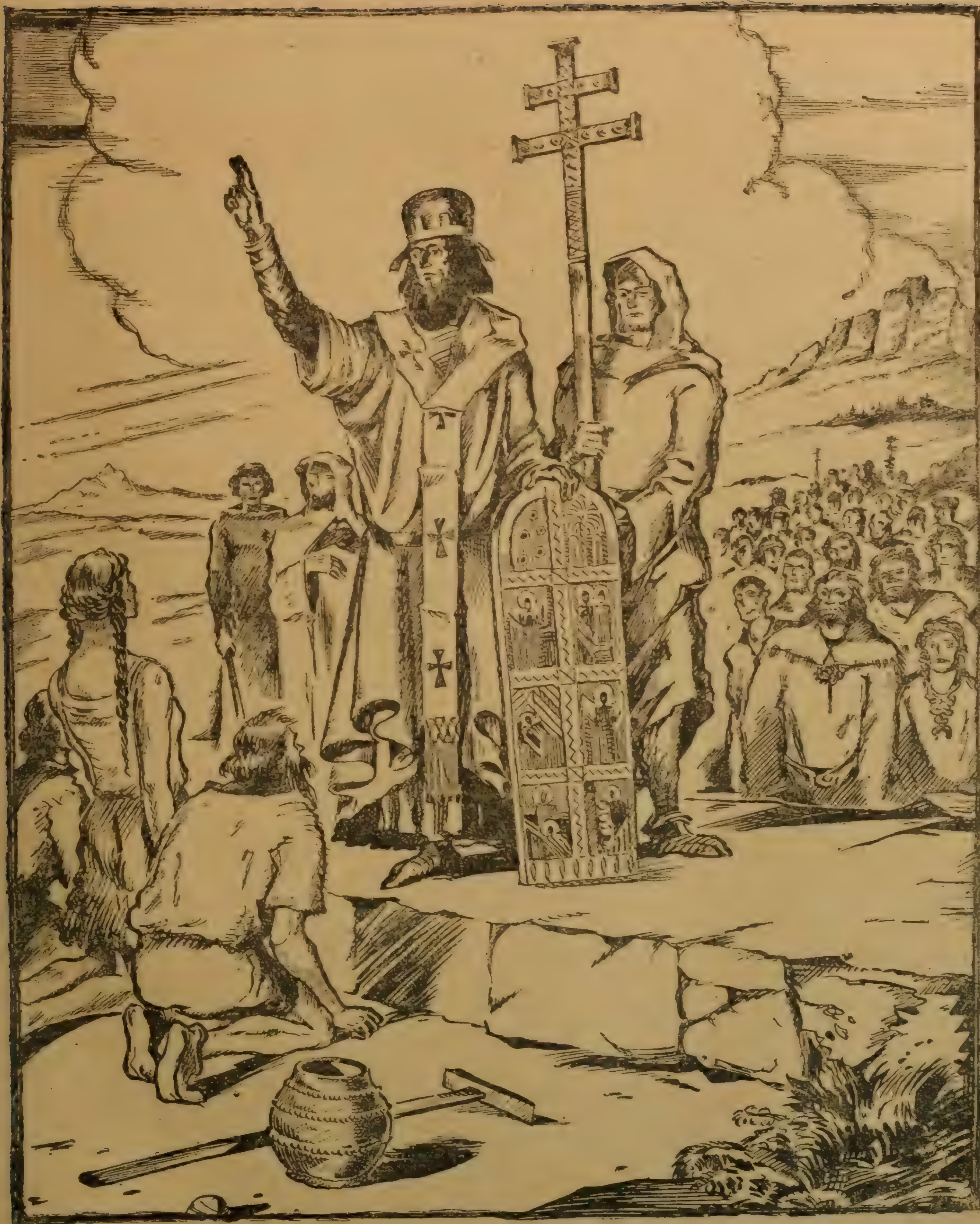
Bystrozraku Svatoplukovu nezůstalo tajno, že se snad už blíží jeho doba, kdy se skácí trůn franský a kdy slovanská moc mohla by rozhodovati v střední Evropě. Zatím, nežli dojde splnění smělý tento sen, bylo radno se opříti o záštitu, jež nemohla býti závadou, a přece velmi mohla pomáhati, o papežskou stolici římskou. Především měla zjednati Moravě samostatnost církevní.

Avšak tu byly na překážku těžké nesnáze, zaviněné nešťastným osudem. Morava ležela na rozhraní světa východního a západního; jak se rozhodnouti? Bylo lze usmířiti a sblížiti obé?

Method v této době usilovně pracoval o dokonání a prohloubení svého díla. Dřív asi přebýval na hradě blatenském, nyní si obral působiště v sídle Svatoplukově. Byl-li jím Děvín? Především tu vybudován veliký chrám arcipastýřský a při něm zřízen sbor kněží, stavěny i svatyně jinde. S jedněmi se staral arcibiskup o dokončení překladu knih svatých (ale nepřeložili celého písma, jen některé knihy a žaltář), s jinými o vzdělání žáků ke službě duchovní. Jistě také putoval po své diecési a pečoval o upevnění víry a utvrzení křesťanské kázně. Ba působil i mimo vlastní zemi, mezi Slovany na Visle, i pozván byl od knížete maďarského na dolním Dunaji. Všude při tom obřady i bohoslužbu konal jazykem slovanským.

Biskupové němečtí neustali naň sočiti. Na ten čas se jich obávati nemusil, maje přízeň papežskou, ale přece vrhli mu v cestu břevno obtížné. Jim po vůli papež aspoň potud ustoupil, že ujímaje se Methoda a odmítaje jejich osobivost, zato bohoslužbu slovanskou zapověděl; snad doufal, že se tím jejich záští umírní.

Avšak Method zákazu neuposlechl. Lépe znal ledví soupeřů franských, aby věřil, že se tím ústupkem usmíří. A věděl také, že by velmi ublížil i svému dílu i vážnosti církve v očích lidu, kdyby zanechal řeči národu již milé a prve papežem dovolené. Setrval tedy při svém; buď, že mu z plné

Arcibiskup Method přichází na Moravu. (Str. 35.)

své moci dal k tomu dovolení legát Pavel, papežův zástupce, vida privilegium Hadriánovo, buď se Method nadál, vyloží-li papeži své důvody, že dosáhne dodatečně omluvy.

Z neposlušenství však arcibiskupova mohli bráti zbraň jeho odpůrci. Přece tu zbývalo několik duchovních německých (ač většinou už dřív odešli), a ti jen vzdorovitě se klonili pod Methodovo poručenství; byli pak tu i kněží odjinud, ale latinští, nepřízniví též obřadům slovanským. Že papež liturgii tu zakázal, snad jim nebylo ani známo, ale poněvadž stála i padala s Methodem, hleděli všemožně podrýti pod ním půdu; rozkol arcipastýřův s knížetem ovšem prospíval by i jejich záměrům politickým. Povedlo se jim získati Svatopluka pro obřad latinský, a aby ho tím spíš odvrátili od Methoda, osočili apoštola z kacířství.

Vznikal tehdy prudký spor o článek o Duchu Svatém. Církev obecně věřila, že vychází z Otce i Syna, nebo z Otce skrze Syna, ale zpívalo se ve »Věřím v boha« po starodávnu, »kterýž z Otce vychází«. Patriarcha Fotios se však držel učení odchylného, že Duch jedině z Otce, nikoli ze Syna vychází. Na západě tudíž — nejdříve v říši franské — rozšiřovali »Credo« doplňkem »i ze Syna«, ač toho církev římská dosud nenařídila. Method dbal způsobu staršího, a tu vinili jej nepřátelé, že jest nakažen bludem Fotiovým.

Svatopluk v rozpacích se obrátil k papeži. Od jeho poselstva zvěděli v Římě, že dále trvá bohoslužba slovanská. Jan VIII. tudíž r. 879 obeslal Methoda do Říma, aby se zodpovídal, a týmž listem slovanské obřady opět zapověděl.

Nepřátelé již se radovali. Ale mrzký jejich plán se docela ztroskotal. Method v Římě skvěle osvědčil svou pravověrnost, pochválen za dílo své a potvrzen v hodnosti s pravomocí mnohem širší. A ještě větším bylo úspěchem, že papež nyní výslovně bohoslužbu slovanskou dovolil; jistě především nabyly vrchu Methodovy důvody, a snad také pomáhaly tužby církevní politiky západní, aby si slovanskou diecésí na Dunaji postavila most k vratkému východu. Proto také papež ochotně vyhověl i přání Svatoplukovu a přijal jeho zemi ve zvláštní svou ochranu.

Pohříchu, co kníže jednou rukou stavěl, druhou bezděky bořil! Ač církevní nezávislost měla mu býti hlavní posilou pro budoucno, neuměl se shodnouti s Methodem. Neboť arcibiskup, vpravdě duch ryzí, přímý a pevný, nelichotil, ani neshovíval pokrytecky knížeti, jenž málo dbal

křesťanské ctnosti a ještě spoután byl pohanskou zvůlí a mravní nevázaností.

Přísnost Methodova odvedla knížete tam, kde mu podlízali a povolovali, ke kněžím německým, jichž předním byl Wiching, Šváb, vtělená to zloba proti slovanskému dílu. Pro ně si vyžádal Svatopluk v Římě, aby jemu byla čítána mše latinská, pro Wichinga vyprosil tam biskupství nitranské. Papež svolil, ale aby byl Methodovi podřízen, a vyzval knížete, aby poslal ještě druhého, tak aby Method měl 2 podbiskupí a mohl sám jiné biskupy světiti. Jenže zaslepený kníže nedbal a Wiching, spoléhaje na jeho přízeň, jal se brojiti se svými proti arcipastýři, ano podvrhl i nepravý římský list, (aby Svatopluka oklamal), jako by Method měl jemu býti podřízen. Pravým listem papežovým vyšla ovšem pravda najevo a Jan VIII. na stížnost Methodovu výslovně to ohlásil.

Zatím skvělé úspěchy Methodovy a bohoslužby slovanské vzbudily pozornost i v říši byzantské. Obnovila se tehdy shoda s Římem, neboť papež potřeboval císaře byzantského na pomoc proti útokům arabským, i uznal Fotia za patriarchu a snažil se o urovnání roztržky. Získal na ten čas i Bulharsko pod vlastní duchovní svou pravomoc, které se Cařihrad jen nerad vzdával. I zdálo se vysokým kruhům na východě, že by snad liturgií slovanskou Bulhary opět zlákaly, ale chtěly také šířiti a utvrzovati víru mezi Slovany sobě poddanými. Method, jako krajan řecký, legát papežský a apoštol moravský, mohl tu obapol prospěti, i zval jej na rozhraní r. 880 až 881 císař Basilios k sobě, aby poskytl k tomu rady i pomoci. Papež svolil, a pověřil zároveň Methoda úkoly vlastními. Tudíž přibyl Method na podzim r. 881 do metropole své vlasti a skvěle tu byl uvítán. Poradil, jak vésti dílo věrověstecké, zanechal k tomu dva ze svých kněží k další práci a snažil se také u císaře i patriarchy shovívavou moudrostí o uklizení rozkolu. Alespoň s částečným zdarem se potom navracel na Moravu.

Vzdálení jeho bylo ovšem vítáno podlým jeho nepřátelům, aby uvedli Moravany ve zmatek. Veřejně hlásali, že papež zavrhl Methoda. »Nám papež moc dal, toho však velí pryč vyhnati, i učení jeho!«

Ale když se pastýř vrátil, konec byl lžem a zahanbeni se rozešli jako mlha. Wiching byl pokárán a ztrestán; pohříchu kníže přál mu dále.

Do této doby snad přísluší i pokřtění knížete českého Bořivoje. Arci mluví o něm až pozdní legendy, že byl křtěn vlastní rukou Methodovou v sídle Svatoplukově, a též to přidávají, že potom i choť knížete Ludmila

přijala víru Kristovu a kníže na Levém Hradci první chrám sv. Klimenta založil; byl okrouhlý, podle způsobu římského. Tím se diecése Methodova rozšířila i na Čechy, ač arcipastýř sotva kdy vkročil na českou půdu.

Bohužel ani další působení Methodovo známo není. Jen temné ohlasy jeho protivenství, sporů a bojů, a neshody s knížetem, stupňující se až potud, že nakonec arcibiskup klatbou těžkou proklel odporníky své. Nedlouho poté ochuravěl. Ještě o květné neděli r. 886 v svatyni své žehnal ovečkám svým, ale třetího dne, 6. dubna zesnul tiše v náručí kněží. Nad rakví jeho pěli latinsky, řecky i slovansky. Pohřbili pak apoštola svého, jenž »jako slunce se zaskvěl v národě slovanském«, v stoličním chrámu, po levé straně ve zdi za oltářem Rodičky Boží.

Podle ustanovení jeho před smrtí měl se žák jeho, Moravan Gorazd ujmouti berly nad církví moravskou.

Kníže Bořivoj byl po tu dobu snad Svatoplukovým spojencem. Přijetím křtu způsobil v Čechách proti sobě bouři a byl vyhnán, a jen pomocí moravskou opět na stolec uveden; vděk bohu za to postavil druhý kostel Matky Boží na hradě Pražském. Svou pomocí arci nabyl Svatopluk i vrchní vlády nad samými Čechy, a nejspíš, ač nevíme kdy a jak, i nad ostatními kmeny českými, snad po smrti Bořivojově. Poplatni mu byli potom i knížata srbští a snad i kníže polských Vislanů; po brzké smrti Kocelově zakotvil moc svou i v části Panonie a snad pro šíření vlády své se dostal r. 882 do války s Bulhary. A tak rostla a se vzmáhala moc Svatoplukova nemálo. Již se mohl vkládati i do sporů německých, ač jménem vrchnost říšskou ještě uznával.

Císař Karel III., zvolený teprve r. 881, byl daleko a někdejší východofranské království rozdrobeno. Na pomezí moravském, za Dunajem, v krajišti Východním vládl nový markrabí Aribo; ale synové dřívějších vladařů Viléma i Englšalka se domáhali domnělých svých práv a majíce přízeň v zemi, Ariba vyhnali. Markrabí hledal pomoci u Svatopluka a panovník moravský za souhlasu císařova uvedl opět Ariba mocně do jeho panství. Když pak se mladí markrabové utekli do Korutan k vévodovi Arnulfovi a Arnulf jich nechtěl vydati, vtrhla dvakrát vojska moravská do jižní Panonie a za hrůz velikých vítězně pronikla až do Alp. V boji na řece Rábě oba mladí markrabové zahynuli.

Císař na podzim r. 884 se sešel se Svatoplukem na Dunaji nedaleko Dolan (Tulln). Svatopluk tu asi dostal v léno dobytou Panonii, slíbil císaři

věrnost a se zavázal, že nebude míti s říší jeho nepřátelství, dokud císař bude na živu. Arnulfovi nezbylo, nežli aby k této úmluvě r. 885 přistoupil.

Svatopluk byl opět o stupeň blíže svému velikému cíli. Ale církevní jeho politika selhávala. Pomocník jeho, mocný i slavný papež Jan VIII. byl zavražděn v prosinci r. 882; následující 2 jeho nástupci vládli kratičce. Štěpán V. (od r. 885) se v Byzanci hrubě zklamal a východních záměrů Janových se naprosto vzdal.

Nic nemohlo býti víc vítáno nepřátelům slovanské bohoslužby na Moravě. Wiching se hned po smrti Methodově odebral do Říma a papeže patrně podvedl podvrženými listy, jako by byl Jan VIII. slovanský obřad zapověděl a Method se zapřisáhl od něho upustiti. Nejen osočil tak Methoda a jeho žáky z bludů o Duchu sv. a z křivé přísahy a dosáhl, že památka apoštolova byla poskvrněna a klatba jeho shlazena, nýbrž i liturgie slovanská přísně zakázána a poslední ustanovení Methodova zrušena. Kdo by se nepodrobil na dvojí napomenutí, buď vyvržen jako koukol a ovce prašivá. Zato Wiching pochválen, že dobře učí, a potvrzen v svém úřadě.

Nesoudila stolice římská slepě. Poslala na Moravu biskupa a 2 duchovní, aby vyšetřili, jak se věci mají. Gorazd nebyl zbaven úřadu, nýbrž zatím jen mu zastaven, aby se dříve v Římě osvědčil pravověrným jako druhdy Method. Ale dovedl-li Wiching podle klamati samu hlavu křesťanstva, nebylo mu nesnadno vyložiti list papežův, obecně znějící, u knížete nezasvěceného a jemu náchylného pro sebe a na nejhorší úkor kněží slovanských. Přisvojil si drze svrchovanou pravomoc Methodovu (ač se měl vrátiti pouze do Nitry) a dovedl toho, že Gorazd a soudruzi jeho, nechtějící se odříci slovanských knih, byli vrženi do vězení a potom (ač kníže o tom nezvěděl) i surově ztrýzněni německými žoldnéři, o vše, i o šat oloupeni a konečně někteří prodáni do otroctví, druzí potupně vyhnáni. Uchýlili se poté do Bulhar, kdež je cář Boris radostně přijal a hodnostmi obdařil. Východ jimi rozkvetl, zazářil slávou slovanského písemnictví, zatím co u nás jeho utěšené počátky žalostně zhynuly.

Byly utěšeny, ale přece jenom teprve počátky, jež nemohly ještě trvale zapustiti hluboké kořeny. Samy církevní kruhy viděly v nich pouze pomůcky slovu božímu, nikoli vzácné símě příští samobytné vzdělanosti; tím méně mohli možnému významu jejich rozuměti lidé světští, zejména kníže. Pro něho spory mezi latinskými a slovanskými duchovními byly jen mrzutou kněžskou hádkou, kterou byl ochoten rovnati, i když byl bohužel

osobně získán Wichingem. Ale když se nyní sama stolice římská postavila tak rozhodně proti odkazu Methodovu, nemohl se stavěti Svatopluk proti ní, zvláště, kdy Štěpán VI. uznával ho »králem« a opět slavně prohlásil ochranu sv. Petra nad jeho zemí. Chtěl-li v tom dokonati své tužby, zdálo se mu, že nelze jinak si pojistiti tuto moc a ochranu, než opustí-li dílo bratří solunských a přimkne-li se docela k západu. Nerozhodoval tu v Svatoplukovi Slovan, nýbrž prozřetelný politik.

Ale právě tak se dovedl kníže bystře rozhodnout a třeba napříč obrátiti své cesty, uhodila-li toho potřeba. Jen krátký čas — a zahraniční příběhy se převrátily na dobro. Trůn papežský, před tím velebná záštita, ještě za téhož papeže v bouřích domácích a v cizích útocích hluboce poklesl; malomocný a churavý Karel III. pozbyl naráz vážnosti, kdežto odsuzovaný a pokořovaný Arnulf se stal náhle jedinou nadějí Franků. Nutnost obratu postřehl Svatopluk dřív, než bylo nezbytno; nebylo snad ani třeba k tomu nabádání Wichingova. Nerozpakoval se zrušiti závazek, daný Karlovi, a se přikloniti k Arnulfovi. Pomocná vojska moravská vedle vlastních byla mezi nejdůraznějšími důvody, jimiž sněm v Triburu r. 887 Karla sesadil, Arnulfa vyvýšil. Za to nový král vděčně uznal říši Svatoplukovu, za to mu odstoupil r. 890 nároky, jež si činil na Čechy. Morava se stala Velkou Moravou.

»Král« velkomoravský stál na vrcholu své moci. Vláda jeho sáhala od střední Odry až po Drávu, od Sudet snad až k Tise. Frankové ho potřebovali, papež se ucházel o jeho přímluvy. Děvín, kde snad Svatopluk sídlil, jejž utvrdil zároveň v nedobytnou pevnost, se rozvíjel opravdu v sídlo královské. Také jiné hrady, zvláště na pomezí, utvrzovaly hrdou sílu nové veliké říše slovanské. Pohříchu nic nevíme o jejím zřízení, ani o hradech, kostelích, církvi, obyvatelstvu, jen o družině velmožů, s nimiž se král radil, se mluví v pramenech.

Právě tento rychlý vzrost Svatoplukova panství, k němuž ve zlé situaci vlastně sami byli nuceni pomáhati, dráždil sousedy franské. Bylo-li již prve rozpínavosti germánské závorou nepohodlnou, tím více nyní zmohutnělé v silné království, které se už rovnalo téměř jejich državě a za nejistých poměrů středoevropských mohlo nebezpečně vyrůsti nad ně. Proto přátelství krále Arnulfa trvalo jen potud, pokud potřeboval, ne-li pomoci moravské proti četným nepřátelům, aspoň, aby nepomáhala proti němu.

Ale již poč. r. 892 žádal od Svatopluka, aby mu vrátil odstoupené země, a když se nestalo hned, počal nepřátelství. Sebral všechnu svou sílu, tři vojska, a ještě čtvrté potom vpadlo do Čech, ale boje se, že nestačí, zjednal si ještě spojence, z jihu charvatského knížete Bratslava, z východu pak pomoc vydatnou nad jiné — Maďary.

Maďaři, jako před tím Hunové i Avaři, byli lid asijský, plemene turkotatarského, divocí, lstiví, loupežní, jízdecky válčící. Z východu přešli do Černomoří, naposled seděli v nynější Besarabii a odtud najížděli na pleny daleko na jih i na západ.

Tato spousta vojsk se vrhla v létě r. 892 do zemí Svatoplukových, vše pustošíc a ničíc. Ale rozhodného vítězství nedobyla, neboť moravští bojovníci se uchýlili do hradů a na ty útočníci nestačili; po čtyřech nedělích, nemajíce už čeho jísti, nuceni byli se vraceti. V Čechách dokonce bylo vojsko poraženo a vůdce na ústupu od Srbů zabit. Moc říše Svatoplukovy potrvala neztenčena, ano uprchlíci z končin franských nalézali tu opět útočiště; málo prospělo Arnulfovi, že kníže bulharský obnovil s ním přátelství a zakázal vývoz soli k Moravanům.

Wiching v ten čas ujel z Moravy, buď ze zlého svědomí, buď s úmyslem zrádným. Král franský jej učinil svým kancléřem a později i biskupem pasovským; jenže církevní synoda potom Wichinga sesadila.

R. 893 Arnulf opětně vpadl na Moravu. Ale tentokráte nepochodil, a když ustupoval, skoro jen divem vyvázl ze záloh. Ještě r. 894 se bojovalo.

Pohříchu toho roku Svatopluk umřel, aniž víme, kdy a jak. Nemohlo býti většího neštěstí pro národ a zemi, neboť žezlo, vypadlé v té chvíli z chladné ruky tvůrce Veliké Moravy, nikdo druhý nemohl zachytiti. Mohutná osobnost Svatoplukova hluboce utkvěla v paměti lidu, domácího i cizího. Dá se měřiti i nenávistí nepřátel, i v bájích a pověstech, jimiž obestřely potomní věky jeho postavu i smrt. Kdežto cizí zkazky vypravují o jeho moudré radě synům, a jiné, jak byl obelstěn od Maďarů a zhynul v boji s nimi, domácí mluví o kletbě Methodově a pokání králově, jak se stal poustevníkem a v samotě pouště dokonal. A jiné věří, že nezhynul, že dosud chodí mezi lidem pomáhaje, a jednou se ve slávě vrátí.

Konec Svatoplukův byl i pádem Velké Moravy, třebaže Mojmír II., syn a nástupce jeho, byl vladař moudrý a statečný. Ale okamžité nesnáze byly nad jeho síly. Hned na zprávu o smrti Svatoplukově se odtrhli Čechové a zabezpečili se pomocí Arnulfovou; tím byly ztraceny i krajiny

srbské. Současně Maďaři, tentokrát o své újmě, znova vrazili divoce do Panonie.

Nezbylo Mojmírovi, než menší obětí vykoupiti ztrátu horší. Učinil r. 894 s Arnulfem mír, vzdav se za to Panonie, aby si uvolnil. Pustil se poté do boje s Čechy, jenže těm se dostalo podpory franské. Zároveň, rovněž na franské podsazování, vzbouřil se proti němu zrádně bratr Svatopluk; Němci mu vskutku přitáhli na pomoc. R. 898 i 899 opětné pleny bavorské hubily Moravu. Nehodný bratr byl přesto konečně sklíčen v jednom hradě; zachránil se sice pomocí franskou, ale jen tak, že utekl ze země. V cizině zašel v nepaměť.

Po pěti letech byl konečně útok nepřátel odbit a štěstí se Mojmírovi znovu vracelo. Mohl se již i mstíti Němcům; tak pomohl vyhnanému synu markraběte Ariba Isanrichovi opět k nabytí otcovského území. Nad to umřel náhle v prosinci r. 899 Arnulf, sotva dosáhl koruny císařské, a rozklad říše východofranské, jejž byl Arnulf na čas zastavil, pokračoval nyní neodolatelně, neboť syn císařův byl teprv sedmiletý.

Moravský kníže ihned vypravil do Říma poselství a dary. Žádal, aby diecése jeho, uprázdněná odchodem Wichingovým, byla opět a líp osazena vlastními biskupy. O slovanské bohoslužbě zmínky nečinil, a tedy papež Jan IX. se nezdráhal. Arcibiskup Jan a biskupové Benedikt i Daniel posláni jsou do Moravy, aby vysvětili z domácích kněží nového arcipastýře a tři biskupy, což se i stalo. Bohužel, pro říši moravskou příliš pozdě, a výsledku neznáme.

Avšak počin moravský rozlítil nemálo arcibiskupa salcburského i jeho biskupy, vidoucí, že jim území urvané opět uniká. Složili proti obnově diecése Methodovy nenávistné ohrazení, plné zjevné lži a nestoudného sobectví, jako by nebývalo Methoda a privilegií papežských, jako by ti, kdož nejsou jim poddáni, nebyli pravými křesťany. Ba hrozili násilím, nepřivtělí-li papež Moravu biskupství pasovskému! »Ať chtějí, ať nechtějí, našemu panování podrobeni budou!« — A nejspíše za tím účelem r. 900 znovu vpadli Bavoři, strhše s sebou i Čechy, do země moravské. Úspěchu však neměli.

Ale co jiným chystali, pojednou pocítili Němci na vlastním těle. Téhož r. 900 nedávní jejich spojenci Maďaři učinili zhoubný daleký nájezd do samé říše franské. Poznali nyní v říši, co na se přivedli, jak oslabením Moravy pletli na sebe bič. A proto, když Mojmír, vida vhodnou chvíli, nabídl

v Řezně mír, rádi s ním učinili smlouvu proti společnému nepříteli. Neboť maďarská hrůza byla nyní v sousedství.

Zatím co Maďaři bojovali v Panonii, už před několika lety Bulhaři a Pečenězi vyvrátili jejich sídla besarabská a Maďaři ztrativše vlast, zůstali v Panonii. Mojmír tu s nimi r. 901 válčil úspěšně, ba r. 902 je na hlavu porazil. Co však dále bylo, temno zavírá. Ještě r. 904 Morava trvala, ale r. 906 již jest po ní. V neznámém boji proti asijskému přívalu zahynul poslední kníže moravský a země jeho vydána byla stálému pustošení vítězných hord. Lid utíkal, staré památky vzaly za své. Snad ne všecko obráceno v poušť, vždyť se udržela liturgie slovanská v Uhrách i potom, a také tradice biskupství. Avšak mezi Slovanstvo vražen opět cizorodý klín, jako byl kdysi avarský, jenže tento potrval tisíciletí. Počátky slovanské jednotné síly na západě byly trvale ochromeny, kulturní a politický sklon k západu, před tím jen dočasně vznícený náladou časovou, stal se tím železnou nutností.

Více než půl věku halí tma zemi moravskou. Kletba Methodova se strašlivě splnila.

4. První rozvoj českého státu.

Počátky dějin českých jsou pozdější moravských. Bořivoj jest nejenom první křesťan na trůně knížecím, nýbrž i první panovník, o němž mluví prameny, třeba skoro jen legendy. Byl-li Hostivít jeho otec či jenom předchůdce, nepovědomo. Bořivoj se narodil ok. r. 850, dospěl k vládě aspoň r. 872, kdy se (jako svrchu psáno) po prvé připomíná v čele, snad dočasně, jiných knížat českých; vlastní jeho moc se vztahovala jen na kmen Čechů. Nedlouho však poté se rozšířila sňatkem s Ludmilou, dcerou knížete pšovského neboli srbského, Slavibora, patrně posledního svého rodu, načež Pšovsko splynulo s Čechy. Snad vládl Bořivoj také nad jižními Dúdlěby: o jiném panství se neví. Přece však byl kníže český potom pokládán za předního nad ostatní; mocí se mu mohl blížiti jen sousední vévoda kouřimský neboli zlický. Jak byl Bořivoj pro svůj křest vlády zbaven a zase dosazen Svatoplukem Moravským, bylo již pověděno — pozdější pověst dí, že v té době pohané provolali knížetem Strojmíra, ač zase sami jej vypudili. Ale Svatopluk podrobil při tom knížata česká vrchní své mocné vládě.

Když Bořivoj umřel (asi r. 888—890), následoval po něm starší syn Spytihněv, mladší Vratislav snad měl úděl nějaký; jiných dětí neznáme.

Vědomí národní tenkrát ještě dřímalo. Poměr k Moravě nebudil utěšení ze společné síly, naopak, byl snášen jako jho, tím obtížnější, že bylo téže krve a blízko. A proto, sotva umřel Svatopluk, vytrhli se Čechové z vlády jeho nástupce a raději podnikli svrchovanost cizí, ale vzdálenější a tedy pohodlnější. V červenci r. 895 přijeli knížata čeští ke králi Arnulfovi do Řezna a dali se mu pod ochranu. Mezi nimi nejpřednější byli Spytihněv a Vitislav, tento nejspíše kníže zlický, ač snad je to z nedorozumění jméno Vratislavovo. Král pak ustanovil nad Čechy vévodu bavorského.

Církevně se dostali nyní pod biskupství řezenské, přední světec řezenský sv. Emmeram se stal patronem Čech. Metropolitou byl arcibiskup salcburský. Liturgie všude zaváděna latinská; slovanská sice nevyhynula, ale omezila se na několik kněží na dvoře vdovy Ludmily.

Spytihněv válčil pak podle Němců s Moravany. S oblibou dlíval na hradě Budči, kdež vystavěl kostel sv. Petra, zděný, okrouhlý, nejstarší to svatyni, uchovanou do dnes. U ní byl větší sbor kněží a také škola jakási církevní. Kníže umřel prý čtyřicetiletý, asi r. 915.

Po něm panoval Vratislav, podle legendy kníže »veliký a slávou ctěný«, nejspíše proto, že se ubránil útokům maďarským. Utvrzoval křesťanství a založil na hradě pražském chrám sv. Jiří, dnes zmizelý. Víc o jeho vládě se neví. Umřel 13. února r. 921.

Manželku měl Drahomiř, kněžnu lutickou z čeledi Stodoranů, křesťanku, ale vášnivou a pánovitou; z ní se mu narodili tři synové a čtyři dcery. Ty vdaly se za rozličná knížata, ze synů o Spytihněvovi jest pouhá zmínka.

Václav, prvorozený, nar. ok. r. 907, byl vychováván velmi starostlivě, také péčí své báby Ludmily, která jej dala učiti i v knihách slovanských. Potom byl poslán na Budeč, kdež se učil u kněze Venna latinsky a církevnímu zpěvu. Ještě za života otcova byl vyhlášen jeho nástupcem za zvláštního obřadu u přítomnosti biskupa Notaria a knížat ostatních. Když pak umřel otec jeho, byl sic uznán, ale neměl ještě let, i ujala se vlády poručenské Drahomiř. Velmoži však se usnesli, aby další vychování Václavovo i Boleslavovo bylo svěřeno Ludmile, k níž všichni zřeli s láskou a úctou jako k mateři »pobožné, tiché a dobroty plné«. Vzplanula však

proto hněvem Drahomiř, bojíc se, aby obliba Ludmilina u lidu a synů nezkrátila jejího panství. Ale Ludmila, zvěděvši o tom, vzdala se nabídnutého úkolu a opustila Prahu, uchýlivši se na svůj hrad Tetín, aby zde trávila své vdovství v pobožnosti a milosrdenství. Avšak i sem Drahomiř, svedená špatnými rádci, ji pronásledovala. Dva dvořané, Tuňa a Gomoň (dřívější vychovanci Ludmilini) se zbrojnou čeledí opanovali Tetín a Ludmilu v noci na 16. září r. 921 v její jizbě zardousili; kněžnino duchovenstvo se rozutíkalo. Teprve druhý den služebníci s pláčem pohřbili paní svou, ale nikoli v kapli, nýbrž venku podle zdi hradní. Nedlouho — a mluvilo se o zázracích na hrobě, a tu Drahomiř dala vystavěti nad ním kostel sv. Michala, aby se divy přičítaly sv. ostatkům. Lid se však nedal mýliti a úcta k zavražděné kněžně rostla, až se stala Ludmila lidu mučednicí a světicí.

Vrahové její došli na čas veliké přízně kněžniny, ale když tím zpyšněli, všem se zprotivili, i Drahomiři samé. I propadli soudu a trestu se vším svým rodem. Tuňa uprchl, druhý se všemi svými vydáni na smrt.

Krvavé násilnosti nesvědčí o vládě moudré a silné, a nejspíš kořistili ze zmatků dvorských i jiní. Vyrostla asi právě ten čas nad obyčej moc knížat zlických, až i na újmu Čechů. Od Kladska přes Litomyšl a Chýnov, až po Dúdlěby a Netolice sahalo potom jejich panství, ano i na území českém, na levém břehu Vltavy měli hrad na hoře Oseku na stoku mezi Mží a Vltavou. A zdá se, že ani Václav by nebyl došel vlády bez pomoci cizí; nejspíš proto r. 922 bavorský vévoda Arnulf táhl do Čech.

Vložila-li Ludmila do duše vnukovy sémě hluboké zbožnosti, vypěstila je výchova kněžská u Václava ve vroucí zanícení. Šel tehdá nový duch vzdělaným světem, touha po pravém následování evangelia — dobře činiti, odříkati se, ba trpěti pro Krista a s Kristem takto vítěziti nad světem a ďáblem. A Václav nad jiné to pochopil.

Proto se obklopoval dobrými sluhy božími, proto volal je k sobě z ciziny a štědře dařil, aby mu pomáhali. Proto se zápalem své prázdné chvíle plnil pobožnostmi, dal tělo své báby přenésti do Prahy k sv. Jiří, sbíral ostatky svatých a knihy posvátné, proto hned počal se stavbou nového předního kostela ve svém sídle i snažil se, aby nejen víru rozšířil, ale totéž pochopení její vštípil i mezi lidem svým.

Mladičký kníže prozíral dál a hloub, nežli snad staří jeho rádci. On sám, šťastný, nalezl sladkou sílu ve vyšším vzdělání a k tomu chtěl přivésti i národ svůj. Neboť v hrubý, drsný život tehdejšího lidu, zápolícího tvrdě

s půdou o kus života, jen světlo víry, jen povznesení skrze církev mohlo dáti prosté duši jas do všední tmy, potěchu v sklíčení, naději v neštěstí. A kalným vášním malomocného barbarství nésti sílu sebekázně a celému národu blahé osvícení, o němž slýchal kníže v dětství od svých učitelů, jak prospívá v krajinách cizích.

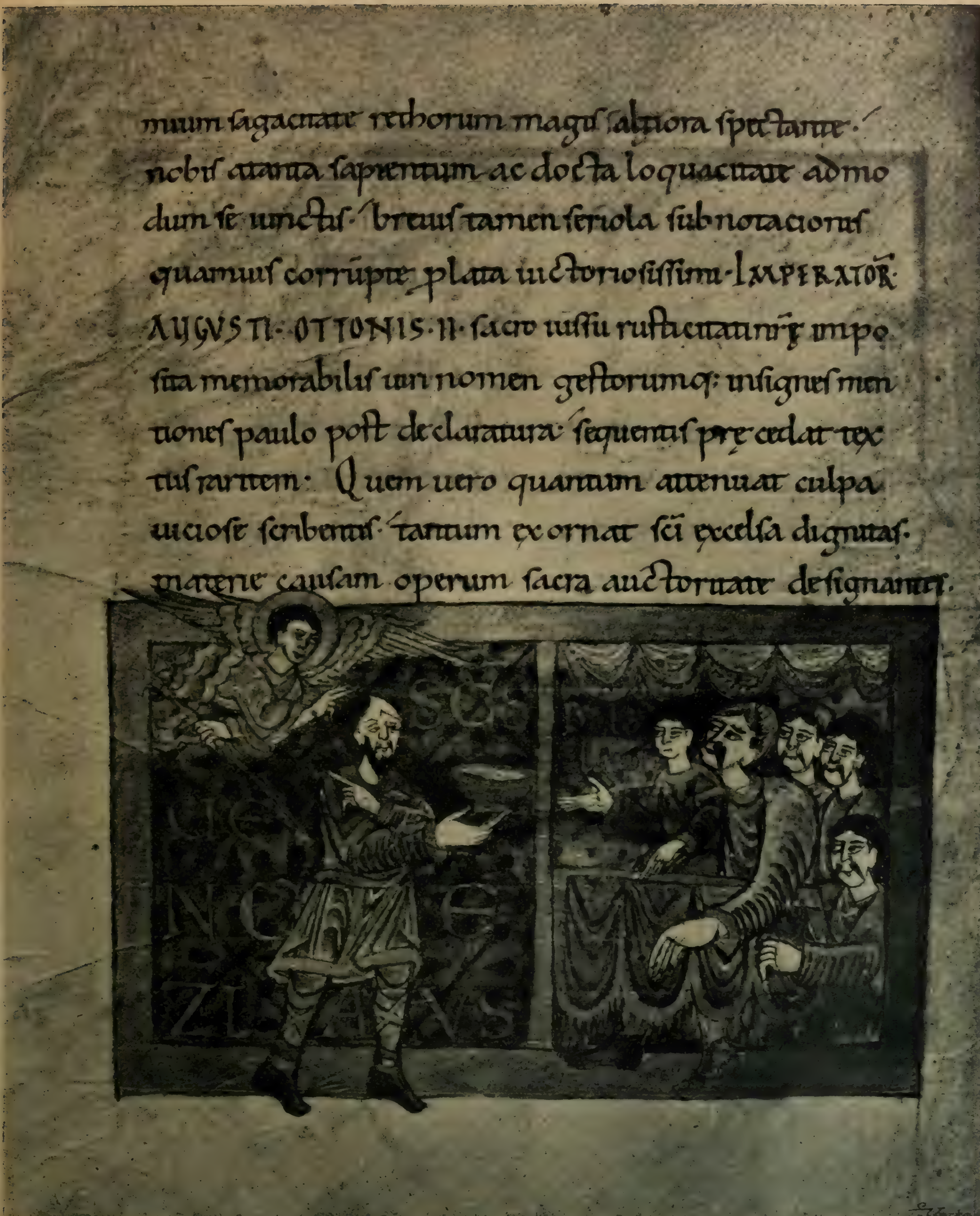
Proto více než pánem hrůzy chtěl být knížetem lásky; proto více odpouštěl, nežli trestal, zdráhal se vyřknouti rozsudek smrti, rušil šibenice i žaláře, i vykupoval bídné otroky. A ovšem horlivost jeho nesla i politické prospěchy, neboť čím dříve národ český vstoupil v řady dobrých křesťanů, tím spíš ubývalo záminek, aby cizí násilím jej obracel a vzdělával.

Přes tento zápal křesťanský kníže světem neopovrhoval ani nebyl svatouškem. Byl silný i obratný v zápase i na koni, staral se o vojsko své, uměl se veseliti, nepohrdl pěkným šatem, hody ani číší, ba píval leckdy víc, až toho potom litoval. Dal strhnouti se hněvem, ba sám prý i zbil opilce, když se nechtěli dáti jím napraviti. I s matkou vlastní upadl ve svár, (poněvadž prý mu strojila nástrahy) a vypověděl ji na Budeč; poznav však, že jí ukřivdil, povolal máteř zpět, odprosil ji a žili potom v srdečné lásce.

Ač si přál býti vladařem pokoje, nevyhýbal se úkolům panovnickým ani bojům. Zdá se, že kníže zlický — pověst potomní jej zove Radslavem — chtěl knížetství své i dále zvětšovati. Ale Václav vytáhl proti němu do Kouřimska a u Žitoměře (nyní Štolmíř u Č. Brodu), ač staršího, jej přemohl. Ponechal mu sic jeho území neztenčeno, avšak od těch dob vévodové zličtí uznávali nad sebou vrchmoc pražskou.

Nedlouho poté nastal knížeti Václavovi boj daleko těžší s nepřítelem zahraničním. Říše někdy východofranská vzala za své již za předchůdců Václavových, ježto po smrti krále Ludvíka Dítěte r. 911 rozpadla se v kmenová vévodství; tím dojista se uvolnily závazky Slovanů i Čechů nemálo, neboť Bavorsko, jemuž Čechy podléhaly, se nemohlo rovnati dosavadnímu království. Vyzdvihli sice vévodové němečtí nad sebou hned krále nového, Konráda, jenže málo zmohl, až teprv od r. 919 mohutný Jindřich Saský takořka znova říši založil, již odtud trvale už zovou novým jménem Německa.

S opětným vzrostem moci obnovována pak i někdejší nadvláda nad sousedy slovanskými a tak došlo i na Čechy. Nejspíš na jaře r. 929 vtrhl král Jindřich a s ním i Arnulf Bavorský přes hranice země. Václav se bránil, ale neubránil, nepřítel pronikl až ku Praze, kterou vzal. Politické

nium sagacitate rethorum magis altiora spectante.
nobis at anta sapientum ac docta loquacitate admo
dum se iunctis. breuis tamen seriola sub notacionis
quamuis corrupte plata uictoriosissimi IMPERATOR
AUGUSTI. OTTONIS. II. sacro iussu rusticitati nostre impo
sita memorabilis uiri nomen gestorumque insignes men
tiones paulo post declaratura sequentis pre cedat tex
tus tantem: Quem uero quantum attenuat culpa
uiciose scribentis. tantum exornat sci excelsa dignitas.
materie causam operum sacra auctoritate designantes.

Přípitek sv. Václava.

(Z rukopisu wolfenbüttelského Gumpoldovy legendy ok. r. 1000.)

moudrosti Václavovi nescházelo; nechtěl-li zbytečně obětovati svůj lid, nezbylo mu, nežli se podrobiti a vzíti na se opět poplatek (v čem záležel, se nepraví), a snad i jiné povinnosti lenní.

Při smíru se panovníci vzájemně obdarovali a tu Václav obdržel od krále svatý ostatek, rameno sv. Víta, patrona saského; dar ten snad byl příčinou, že kostel, jejž stavěl kníže ke cti bavorského světce Emmerama, přezván potom byl ke cti sv. Víta.*) Avšak vysvěcení toho chrámu se Václav už nedočkal, vzav násilný konec života z rukou vlastního mladšího bratra.

Boleslav, ač stejně u zbožnosti vychován, nebyl Václavovi roveň, neuměje nezkrotnou přirozenost a divokou svévoli ovládati. Sotva v letech jinošských, obdržel od bratra úděl v Pšovsku, a tu nejsa spokojen dřevěným Pšovem, přinutil hrubou zpupností své kmety, aby mu zbudovali hrad nový, zděný od kamene, »dílem římským«, na stoku Labe a tehdejší Jizery při brodu a cestě z Prahy do Charvat. Hradu tomu dáno jméno po knížeti Boleslav.**) Tu opodál nového paláce dal kníže vystavěti i svatyni sv. Kosmy a Damiána,***) sem uvedl i svou choť, neznámého rodu i jména, a sem se uchylovali všichni, kdož byli nespokojeni s mírným, kněžstvu nakloněným panováním Václavovým. Namlouvali zlé rady vášnivému a ctižádostivému kněžici, že bratr jeho je zkažen kněžími a vlády neschopen, že s matkou strojí mu úklady, aby je tedy předešel, Václava se zbavil a sám se zmocnil trůnu. K tomu nabídli mu své služby Hněvsa, Týra, Česta (Tista), Tuža. Čekali vhodné chvíle.

Bylo pak toho roku 929 svěcení chrámů na některých hradech, i v Boleslavi, a také křtiny druhorozeného syna Boleslavova. Václav se účastnil, i přijel k bratrovi na svátek sv. Kosmy a Damiána, jenž byl v neděli 27. září. Když pak po mši chtěl odejeti, zval jej Boleslav, aby pobyl s nimi k chystanému kvasu. I neodřekl, vsedl na kůň, i hrál a se veselil s družinou svou na dvoře Boleslavově i večer při hostině; tu připil na počest svatého rytíře Michala. Prozradili mu sice, že ho chce bratr zabíti, ale neuvěřil; při hodech pak třikráte se chystali naň vrhnouti, přece však se neodvážili. V noci se pak spiklenci sešli ve dvoře Hněvsově a řekli si: »Půjde na jitřní, tehdá ulovíme jej!« a rozdělili si úlohy. Když pak bylo ráno 28. září, zvonili

*) Kostelík tento, opět rotunda nevelikého rozměru, stál v prostoře nynější kaple Svatováclavské u sv. Víta. Jeho základy při obnově kaple r. 1911 byly objeveny a vypsány.

**) Nynější Stará Boleslav.

***) Dosud snad zachována a proměněna v t. zv. kapli Vrábskou v kostele sv. Václava. Palácové základy nedávno objeveny blíž hradeb pozdějšího města, na jih od chrámu.

4

na jitřní. Václav vstal, díkučinil bohu a šel na mši. Dostihl ho Boleslav ve vratech palácových. Václav se ohlédl po něm a řekl: »Dobrým jsi nám byl večer hostitelem!« Bratr však tasil meč a udeřil jej po hlavě, volaje: »Tak tobě chci lepším býti!« Václav obrátiv se řekl: »Co jsi namyslil?« a popadl ho, porazil jej na zem, padl naň a volal: »Teď ti bůh pomoz, bratře!« Na křik Boleslavův přiběhli ostatní, Tuža udeřil knížete do ruky, i nechal Václav bratra a utíkal ke chrámu. Tam však ve vratech jej zabili Česta a Týra a Hněvsa mu proklál žebra, i vypustil kníže ducha. Tělo jeho rozsekali na kusy.

Pobita byla i Václavova družina, mezi nimi přední Mstina, i ti, kdož utekli, pronásledováni a zbíjeni, kněží pak jeho oloupeni a vyhnáni. Pobízeli pak vrazi Boleslava, aby i matku zahubil, ale kníže je odbyl, že nemůže jim uniknouti.

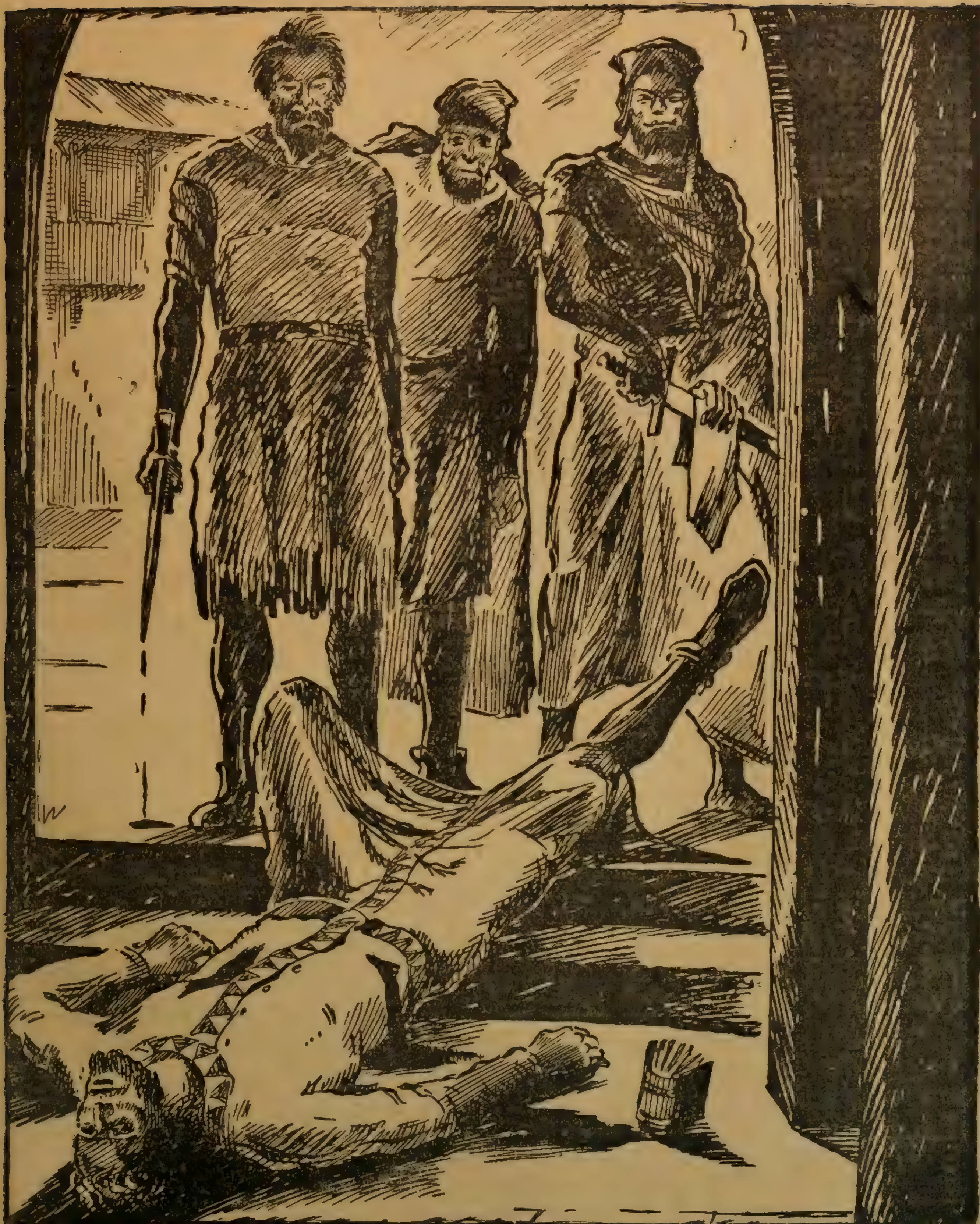
Kněz Chrastěj zatím přikryl mrtvolu knížete bílou rouchou. Drahomiř uslyševši hroznou zvěst, přiběhla, s pláčem sebrala údy synovy, v jizbě knězově dala umýti, obléci a položiti prostřed chrámu; ale pak uprchla do charvatského knížectví a unikla tak záhubě. Nikdy již o ní neslyšíme.

Neboť Boleslav především spěchal ku Praze, a tu povraždiv stoupence Václavovy, zmocnil se vlády. Poslal pak Lidmilina někdy kněze Pavla, aby mrtvému knížeti pohřeb učinil.

Z věrných Václavových unikl smrti jen jediný, správce dvora a almužník Podiven, útěkem do Němec; ale po čase se vrátiv, z přílišné lítosti zabil jednoho z vrahů, načež byl dopaden a oběšen.

Zpráva o zavraždění českého knížete se rozlétla světem a přinesla Boleslavovi v kruzích církevních zlou pověst, již věky potomní čím dále ztemňovaly. Kdežto Václav hned uctíván byl jako mučedník a oběť víry, brzy se mluvilo o zázracích na jeho přímluvu, skládaly se legendy (nejdříve v Bavořích), modlitby, písně; Václav se stal Čechům požehnáním snad víc po smrti nežli za živa, světcem, přímluvčím, ochráncem svého lidu v nebesích a tak i symbolem, záštitou a svorníkem národní síly.

I Boleslav po čase želel skutku svého, i dal tělo bratrovo 4. března 932 převézti do Prahy a tu pochovati v chrámě sv. Víta, zatím dostavěném; na hrobě uloženy i Václavovo odění, přílba i zbroj. Posvěcen byl pak chrám od řezenského biskupa 22. září. Podivena pohřbili po čase tamže vně chrámu na hřbitově u zdi, vedle hrobu Václavova, a také on od zbožných lidí uctíván.

Zavraždění knížete Václava. (Str. 50.)

Zločin Boleslavův nebyl z odporu pohanstva proti křesťanství ani slovanského vlastenectví proti německé prý politice zavražděného knížete Václava, i Boleslav lib nelib vstoupil v tytéž šlépěje i shody s říší německou, a tím vykoupil i své uznání. Arci plnil i své závazky manské a byl králi Jindřichovi »věrný a užitečný«. Snad bojovali tudíž i jeho Čechové v boji králově nad řekou Unstrutou, r. 933, kde byl krvavě poražen vpád maďarský.

Při tom však se upevňoval kníže v moci své a snad šířil i svou svrchovanost nad kmeny v Čechách, dosud volnými. Jeho poměr k Němcům nebyl dílem oddanosti, nýbrž rozumu, a sotva se objevila naděje ve šťastnější obrat, v získání neodvislosti, neváhal se za ní pustiti. Umřelť totiž r. 935 král Jindřich a jeho syn Ota I. měl od počátků tolik nesnází a proti sobě tolik protivníků, že se zdálo, jako by Slovanům opět uhodila hodina osvobození. Již se odtrhli Polabané a po jejich příkladu i Boleslav se vymykal svým závazkům. Jenže zatím kmenový jeden vévoda, snad podrobený nedávno, podobno pravdě charvatský, dal se pod ochranu saskou a volal krále na pomoc. Ota poslal mu dvojí vojsko, jež táhlo za sebou. I Boleslav své již rozdělil. První oddíl, saský, v němž byl pluk meziborský a Hesové, nad Čechy vítězil, ale druhý, durynský, jest od knížete poražen a vyhnán; spojiv potom oba své zástupy, obnovil kníže útok na meziborské, zbezstarostnělé úspěchem, a zahubil je i s vůdcem jejich r. 936. Potom napadl odbojného vojvodu, vyvrátil jeho hrad i panství a zemi jeho podmanil; bylo-li jí Chorvatsko, dáno asi pro utvrzení nadvlády v úděl staršímu kněžici Boleslavu mladšímu, jenž snad si tu postavil hrad na ostroze nad Jizerou, řečený později N o v ý (Mladý) B o l e s l a v.

Po čtrnácte let potom trval více méně klid, neboť Otovi bylo zápasiti jinde, a byl-li útok, dovedl se kníže uhájiti. Teprve r. 950, když vynutil si Ota všude uznání a obnovil vládu nad Slovany, vypravil se spolu s bratrem svým Jindřichem, zetěm a nástupcem někdy Arnulfa Bavorského, proti knížeti českému. Počátkem července vojsko jejich proniklo hluboko do země k novému hradu (snad právě Boleslavi N., ale vykládá se i za Boleslav nad Labem), kde se zavřelo jedno vojsko české pod mladým Boleslavem. Kníže sem též přitáhl, ale vida proti sobě přesilu, hledal a také došel opět smíru. Manský závazek český k říši a k Bavorsku zase obnoven. A také plněn; r. 955 pomáhají Čechové králi Otovi v boji proti Maďarům a později proti samým slovanským Bodrcům, kamž kníže sám v čele vytáhl.

Boj však proti Maďarům byl nejenom službou lenní, nýbrž i zájmem vlastním. Kdežto hlavní vojsko uherské vrazilo divokou spoustou do jižních Němec, jiná horda pod vůdcem Lelem útočila přímo do země Boleslavovy, asi přes Moravu. Byly to však poslední loupežné jízdy maďarské; v tuhé bitvě nad řekou Lechem 10. srpna byli Maďaři na hlavu poraženi, takže se již do jižních Němec neodvážili — český pluk pomocný byl tu za neblahých okolností téměř porubán — a také na Moravě Boleslav nad nimi nabyl vrchu a vůdce jal. Těže pak z děsu nepřátel, vybojoval v letech následujících na nich Moravu, neznámo v jakém rozsahu, ale tak, že ještě Pováží k ní příslušelo.

Vévoda zlický, tehdy Slavník, žil s Boleslavem v pokoji a nejspíš i v úzkém příbuzenství; jeho choť Střezislava byla snad rodu přemyslovského.

Nebylo a není na hanu Boleslavovi, že sloužil králi německému, byť i bohužel proti Slovanům. Jistě nikoli z lásky, nýbrž ze železné nutnosti; spíše svědčí o státnické dovednosti, že dovedl v pravý čas a bez újmy svého lidu najíti vhodnou cestu k sebezachování. Neboť tento poměr nebyl pouze obětí, anobrž někdy i výhodou; tentokrát se jeví okolnosti šťastnějšími nežli před sto lety — králi Otovi se nezdálo na škodu, rostla-li síla věrného jeho mana. Pod ochranou říšskou bez překážky mohl tudíž Boleslav šířiti svou moc nejenom nad kmenovými vojvody, doma (ač-li ještě kteří zbývali), nýbrž i na pomezí východním. Snad už dříve si podrobil kníže krajiny na horní Odře ve Slezsku a potom i země na Visle s hradem Krakovem, ba možná ještě dále až k Tatrám; v těch se mohl nyní upevniti; že by byl panoval také nad Červenou Rusí (nyní vých. Halič), jest velmi pochybno.

Po válkách a výbojích nastal opět pokojný čas. A tu se počínalo zřízení správy zemské, namnoze podle vzorů západních, především pak veliké dílo národohospodářské, úprava řádů obchodních, jejíž nejpatrnějším výrazem bylo ražení prvních vlastních peněz českých, třeba nejsou ještě platidlem tržním, nýbrž spíše berním. Z východu i západu, až z Byzance i krajin horké Afriky přicházeli sem kupci; v podhradí sídla knížecího bylo živo i bohatství. Také asi těžení kovů drahých vzalo pokrok znamenitý, dvůr vévodský se skvěl stavbou, pevností i nádherou, takže s obdivem si o něm vypravovali doma i za hranicemi, až i Arabové. Tak mocným se zdál již Boleslav, že i cizina jej zvala králem.

Avšak se rozvíjelo také dílo církevní, třeba o něm není zpráv. Krajiny nově vybojované se klaněly ještě starým bohům. Ani mezi Čechy nebylo ještě pohanství vymizelo a jeho přežitky ještě vládly v lidu obráceném. Tu bylo třeba práce apoštolské i také stavěti kostely; obnovovalo se tedy úsilí někdy Václavovo, byť i nikoliv tak zaníceně. Ale kníže sám i jeho rodina předcházeli zbožností; choť knížete, neznámého jména, kronikář — kněz — zove »výbornou«; mladší syn jeho Strachkvas, obětovaný bohu, aby prý vykoupil hřích otcův, uchýlil se v posvátný útulek v klášteře sv. Emmerama v Řezně, zářivém ohnisku tehdejšího křesťanství v Bavořích i pro Čechy; tu přijala závoj mnišský i dcera Boleslavova Mlada, jež potom první z České země vykonala pouť do Říma, a snad i sestra Boleslavova Přibyslava (o níž se mylně bájí, že byla chotí vévody charvatského), když ovdověla. Také Dobrava (nejisto, zda dcera či sestra Boleslavova) byla horlivou křesťankou, a když se ok. r. 965 provdala za Měšku, prvního známého knížete polského (v nynějším Poznaňsku) přiměla jej k přijetí víry Kristovy. Ušlechtilé poslání národa českého mezi slovanskými pobratimy poprve se tu krásně zaskvělo. Stala se pak Dobrava mateří slavného polského krále Boleslava Chrabrého. I Měška byl okolnostmi donucen uznávati nad sebou svrchovanost říše německé, ale podařilo se mu, že si hned zřídil samostatné biskupství v Poznani.

Velikým vzrůstem moci Boleslavovy, i tím, že v Bavorsku vládl týž rod, jenž panoval celé říši a právě slavným tažením Oty I. do Říma (byli-li účastni i Čechové, nevíme) r. 962 spojil opět s trůnem německým trvale diadém římského císařství, uvolňovala se asi dosavadní závislost Čech na bavorském vévodství; kníže v říši římské již nestál pod vévodou, ale vedle něho, a tedy i církevní podřízenost Řeznu se již cítila nepříjemně.

Pokoušel se tedy Boleslav o zřízení zvláštní diecése české. Římská cesta Mladina měla asi získati svolení papežské a také císař sotva by byl neochoten, neboť sám před tím zřídil několik biskupství v podmaněných končinách slovanských, jež potom r. 967 byla podřízena novému arcibiskupství v Magdeburce; ovšem především proto, aby se jimi německá nadvláda tím spíš utužila. Ale nesvoloval řezenský biskup Michal, nechtěje ztenčiti svých důchodů. Tudíž tužby knížete českého splnění nedošly.

Dne 15. července 967 zesnul Boleslav I., vpravdě panovník veliký. Krvavou vinu svého mládí smyl svými činy; položil úhelní kámen českého

státu v době nejtěžší, založil mohutnou říši, vychoval po sobě zdárné potomstvo.

Boleslav II. (967—999) dostal od kněží a kronik příjmení Pobožný a jiné lichotivé chvály; nejspíše proto, že církvi štědře přál a stavěl kostely; založil i první český klášter při kostele sv. Jiří pro panny řádu benediktského, jehož abatyší se stala kněžna Mlada. Nicméně i on nebyl nežli syn doby polobarbarské, jejíž nezkrocené pudy se stěží halily tenkou rouškou vnějšího křesťanství. Avšak jistě byl i silný a moudrý a ve stycích převzatých po otci úspěšně pokračoval. Zejména polskému svatovi svému Měškovi pomáhal v boji proti německým hrabatům, a mohl tím spíše, an byl zápas rázu soukromého, nikoli proti říši.

Nepřátelství potom urovnáno asi na velikém sjezdu na saském hradě Quedlinburce (na sever. úpatí Harzu) o velikonocích r. 973. Přibyli sem Ota I., syn jeho Ota II., též již císař římský, synovec Jindřich II. Bavorský, i oba panovníci slovanští. A tu nejspíš ujednáno i zřízení biskupství v Praze, jež tehdy mohlo vzejíti jen z moci císařovy; nedlouho před tím nastoupil v Řezně nový biskup Volfgang, horlivý kněz a pozdější světec, a ten svoloval, začež ovšem dostal náhradu; sám prý navrhl listinu zakládací, která se pohříchu nezachovala.

Avšak ke zřízení biskupství ještě nedošlo. Umřelť brzo poté Ota I. a proti Otovi II. se pozdvihl Jindřich Bavorský a došel pomoci i z Čech i z Polska. Byl však přemožen a jat. Nepřátelství se projevilo i vpádem Otovým do Čech, bezvýsledným, i útokem Čechů do Bavor. Až r. 975 nastalo uklidnění a tu teprve, na konci roku, provedeno osazení biskupského stolce pražského.

Jenže jinak, nežli bylo snad prve zamýšleno. Arcibiskupství salcburské, k němuž příslušely zprvu Čechy (třeba k nám dosud ani nezasáhlo), jako díl Řezenska, bylo pod svrchovaností Bavor, právě pokořených. Přátelský poměr Čech k Bavorsku nyní mohl buditi obavu. Snad se zdálo radno, oslabiti obojí. Proto byla Praha vyloučena z obvodu salcburského a podřízena jinému metropolitovi, v Mohuči, proto i biskup pražský měl býti pomocným živlem říšským, oddaným císaři, aby pomáhal omezovati nepohodlnou váhu moci české. A také vliv bavorský měl býti nahrazen spolehlivějším, saským. A tudíž si císař vyhradil udělování pravomoci vrchnopastýřské, t. zv. investiturou, a nejspíš také sám biskupa dosadil, třeba dbal při tom zřetele k přání knížecímu. Prvním biskupem se stal Sas

Boj u Plzně r. 976. (Str. 58.)

Biskup Vojtěch rozdílí almužny. (Str. 60.)

Theotmar, D ě t m a r, pro nějž mluvila výhoda, že pobýval léta v Čechách a slovansky uměl.

Válka se však hned poté obnovila. Jindřich po druhé pozdvihl odboj a po druhé byl pokořen. Unikl do Čech. Císař jej stíhal až sem, ale u hradu Plzně (nynější Stará Plzeň) utrpěl od Čechů krutou porážku. Čechové se potom mstili nájezdem daleko přes hory Krušné. I roku 977 se bojovalo a Němci vnikli od severu do Čech, ale mimo plen ničeho nepořídili. Boleslav však pozbyl již naděje, že by z války získal, proto sám nabídl mír a pokoj trval po 6 let. Ale když Ota II. r. 983 v mladém věku zemřel, zůstaviv syna teprve tříletého, obnovilo se povstání. Pozdvihli se Slované polabští a také Jindřich Bavorský se znova pokusil o trůn; vskutku byl i vyhlášen v Sasku za krále. I tentokrát jej kníže český podporoval, maje arci při tom plány vlastní. Obsadil Míšeň v Srbsku, přirozené to pokračování českého Polabí, kudy nejspíše mohlo vzrůsti mu nové panství. Ale ani po třetí se Jindřichovi nezdařilo. Již r. 985 musil uznati Otu III., ač tak, že mu byly dány opět Bavory. A tak i Boleslav ztratil Míšensko, a vrátil se k císaři; r. 986 přijel sám do Quedlinburka a pomáhal Otovi III. proti Bodrcům opětně vzbouřeným.

Tenkráte ještě táhl s ním také Měška Polský, ač už příbuzenské svazky jejich přestaly r. 977 smrtí Dobravinou. A nedlouho poté se změnilo i přátelství v trvalé zášti. Příčinu dal Měška, zmocniv se násilně velikého území českého, asi Slezska, snad s hradem Němčím. Přišlo k válce, při níž Čechům pomáhali Lutici, Polanům Sasové. Boleslav vytrhl daleko do Lužic a tu v kraji Žalpolji (mezi Sprévou a Odrou) se mu podařilo získati Němce, že mu dali rukojmí a odtáhli, ale nedošlo potom ani k boji s Měškou a kníže se vrátil, ztracené země nedobyv; pouze jediného hradu se zmocnil na cestě zpáteční. Pokoj s říší tím porušen nebyl a r. 992 opět Čechové táhli s Otou III. k dobývání lutické Braniboře.

Měška téhož roku skonal. Nástupcem jeho byl syn Dobravin, Boleslav Chrabrý, jedna z nejskvělejších postav na polském trůně. Roztržka s Čechy se již nescelila, ano spíše rozhořčila příhodami pozdějšími; také věcmi církevními.

Pražský biskup Dětmar umřel 2. ledna 982. O jeho činnosti mimo obvyklé chvály kněžských kronik jest málo zpráv; jen zmínky o svěcení kostelů. Pomocníkem jeho na Moravě byl spolubiskup Vracen, patrně Slovan, o němž však jest jen skoupá zmínka.

Nástupcem Dětmarovým se stal V o j t ě c h, tentokrát rodilý Čech, ale z rodu úzce zpřízněného s císařem, syn Slavníka, vévody zlického, a zbožné Střezislavy. Sídlo vévodské, skvělé a hojným dvorem hlučné, byla tehdy Libice při vtoku Cidliny, vodní hrad se 2 kostely. Vojtěch, šestý ze sedmi synů, (sluli Soběslav nebo Soběbor, Spytimír, Dobroslav, Porej, Čáslav, nejmladší Radim) se narodil asi r. 956 a obdařen byl nemalou sličností. V nemoci v útlém dětství zaslíbili jej rodiče P. Marii a tedy již od mládí vychováván byl k duchovenství. Prvním učitelem byl mu domácí kněz Radla a již on vznítil v něm první sny nadpozemského křesťanství. Asi r. 972 poslali Vojtěcha na slavné učení, vedené proslulým Otrichem, do Magdeburka. Nejel tam do neznáma; arcibiskup Adalbert, sám prve nadšený misionář v krajinách ruských, při svém návratu pobyl na Libici a Vojtěcha tu biřmoval. V Magdeburce biřmoval jej omylem po druhé a byl mu kmotrem; odtud přijal Vojtěch jeho jméno.

Když pak Adalbert umřel r. 981, Vojtěch se vrátil do vlasti. Také otec jeho již byl mrtev a na Libici vládl Soběslav. V jeho území nemohl Vojtěch dojíti pravého místa, i vstoupil mezi duchovenstvo kostela pražského. Ze škol si odnesl nejen výtečné vzdělání, jímž vynikl nad všecky své krajany (byl i literárně činný), nýbrž i sny o jiném životě duchovním, o světě odříkání a sladkém utrpení pro jméno Kristovo. Snad tu a tam ještě povoloval pohodlí, ale byv svědkem poslední chvíle Dětmarovy, kdy biskup sténal v úzkostech před mukami v očistci, že příliš hověl slabostem lidským, rozechvěl se tolik, že se stal askétou.

Nejspíš už prve byl určen za nástupce Dětmarova vůlí císařovou, což nyní přijato volbou knížete a lidu na Levém Hradci 19. února 982. V Italii 3. června 983 došel investitury, 29. července vysvěcení, načež v Praze slavně nastolen.

Mladistvý pastýř přinášel svému úřadu nadšení a vůli nejlepší. A přece — nejen se k němu nehodil, ale nesnadnost jeho sám si ještě ztěžoval, nemaje praktické zkušenosti ani vytrvalé stálosti. Snílek, blouznící o pokoře v kajících samotách, postaven byl naráz v parné výsluní prelátské nádhery a velebnosti. Zanícení, jež povznášelo někdy Václava knížete nad všecky ostatní, ale tím jej i osamocovalo, ožilo znovu v českém biskupu, ale stupňované ušlechtilou obrodou věd a umění, k níž Vojtěch přilnul na školách, jiř poznal v Italii. K té záři svatosti a moudrosti, jakou se skvěly jižní blažené končiny, toužil horoucně biskup, aby jeho rukou dospěla

i chladná, ubohá jeho vlast, a málo dbal, že není ještě k tomu čas, kde věků potřebí, a že víc ublíží, nežli snad prospěje, a odcizí-li se skutečnosti a světu, že zůstane cizincem i svému národu.

Pravda, obětovnost a horlivost jeho neznala mezí. Přísně žil, pečoval o církev, o chudé, o výkup otroků. Asi za něho došlo teprve k prvnímu zřízení církevnímu, jemuž v čelo postavil proboštа Willica, Němce, sobě podobného i oddaného. Hojně kázal a šířil víru snad i za hranicemi — aspoň dí pozdní legenda, že pokřtil Štěpána, syna maďarského chána Geyzy. Avšak v svém úsilí Vojtěch uspokojení nenalézal. Shovívavost a trpělivost nebývá ctností mládí, žák Otrichův chtěl víc, nežli směl žádati, a jeho nadšení mu rodilo jen hořké zklamání. A když přísně káral tvrdé šíje krajanů, když brojil proti prodávání nešťastníků do židovského rabství, proti nesvěcení svátků, když tepal opilství a mravní bujnost, zejména nevázanost manželství, když káral i sňatky kněžské, tehdy ještě nezapověděné, nejen poštval na se velmože a snad i dvůr, ale i nenávist většiny duchovních.

Ke sporům s knížetem však zavdaly podnět i příčiny politické. Již obojaká, neujasněná pravomoc biskupská, kde biskup byl také zřízencem císařovým (třeba snad v Čechách k provedení nedocházelo), mohla býti pramenem neshody, tím víc, když Vojtěch byl z rodiny stejně vznešené. Ale dostavoval se rozpor i v nazírání jiném. Kníže po obecném tehdejším smýšlení viděl v církvi jen zřízení státní, v němž pouze on má právo nařizovati, Vojtěch zas i tu byl před svou dobou, žádaje, aby což jest božího, bylo dáváno Bohu . . . Ve svém snažení nenašel nikde pomoci ani záštity; r. 987 úmrtím Střezislaviným pozbyl i blaživé útěchy mateřské.

Již po pěti letech ztrpkla mu důstojnost, na kterou nestačil. A zatím vábila jej svatá místa, Řím i Východ, kde žil a trpěl Spasitel. V neklidu duše odešel tedy asi r. 988 do Říma (aniž opatřil svou diecési), aby tu našel rady. Provázeli jej Willic i bratr Radim. U papeže dosáhl na čas dovolené i dal se na pout do Svaté země. Vdova po císaři Otovi II. Theofanó dala mu hojně peněz, ale již druhý den všecko rozdal chudým. Než již v klášteře na Monte Cassinu dal si rozmluviti svůj úmysl cesty a zůstal mezi mnichy. Nedlouho — a nelíbilo se mu zde. Šel tedy k Nilovi, opatu řeckého kláštera ve Valliluce, váben přísností řehole, ale tam ho nepřijali. I vrátil se do Říma a tu s bratrem v dubnu r. 990 vstoupil do kláštera na hoře Aventinské. V mnišském hábitu došly rozechvěné touhy aspoň na čas uklidnění, třeba scházelo ještě nejvyšší — utrpení pro Krista.

Vzdálení však z diecése na delší čas bylo porušením církevního řádu. Arcibiskup mohučský Willigis je těžce nesl, byť i zastupoval zatím v Čechách biskup míšenský Volkold. Ale ten umřel r. 992 a tu žádal metropolita, aby se Vojtěch vrátil, i způsobil, že i z Čech vypravili o to do Říma poselství, vedené Strachkvasem a Radlou. Na příkaz papežský projevil Vojtěch poslušnost, arci s výminkou, že se v Čechách stane náprava, a kdyby ho nechtěli poslouchati, že bude volný.

Někdy na konci r. 992 opouštěl Řím. Cestou se stavil v Cáchách u mladičkého císaře Oty III., jenž přichýlil se k němu v úctyplném přátelství. Potom přes Bavory se vracel do Čech. Nešel však sám, nýbrž v průvodu 12 mnichů, jež s sebou z Aventina vzal, aby mu doma byli posilou a pomocí; nejspíš tak smluveno už s českým poselstvím. Pro ně potom spolu s knížetem založili klášter v Břevnově a obdarovali hojnými důchody; dne 31. května 993 přijal papež nový ústav ve svou ochranu. Prvním opatem se stal Anastas; byl-li jím Radla, jest pochybno.

Znova byl Vojtěch v Praze skvěle uvítán a doufal, třeba už cestou potkalo jej první roztrpčení, hlučný trh pod hradem Plzní o dni svátečním. Kníže Boleslav dal vyhlásiti řády, sjednané v Římě, jimiž přáním biskupovým mělo býti vyhověno, zejména přiznáno mu právo vybírati desátky.*) Vnější příčiny sporů byly tedy urovnány.

Avšak hlubší kořeny neshod vytrhány býti nemohly. Nezměnil se biskup, nezměnili se lidé, ani jejich způsob života, pro nějž se biskup hněval. Brzo se vracely dřívější strázně a horšil se poměr ke šlechtě i k pražskému dvoru, čehož neposledním podnětem byl i Vojtěchův rod.

Dokud mezi Libicí a Prahou byly svazky krve a přátelství, veliké panství Slavníkovců nerušilo bezpečnosti státu. Ale nastoupením Soběslavovým se nepochybně mnoho změnilo. — Snad se nový vévoda snažil o větší neodvislost (toho byly by známkami vlastní mince, — lze-li mu připsati peníze o nápisu SOBĚSLAV, — i samostatné vystupování válečné), snad v Praze chtěli svrchovanost nad Zlickem zaměniti panstvím skutečným, čehož asi životní zájem českého státu přímo žádal. V tento rozchod obou panovnických rodin se vtírá nyní přední šlechtický rod Vršoviců, snad starého původu, ale přece jen povznesený dvorskými službami. Ký div, že žárlili na vévody libické, jimž se nemohli rovnati panstvím ani významem, a že

*) Zákon, kladený do této doby, že biskupu přísluší právo rozváděti nepořádná manželství a stavěti kostely, pochází nejspíše z doby pozdější, z poloviny XII. století.

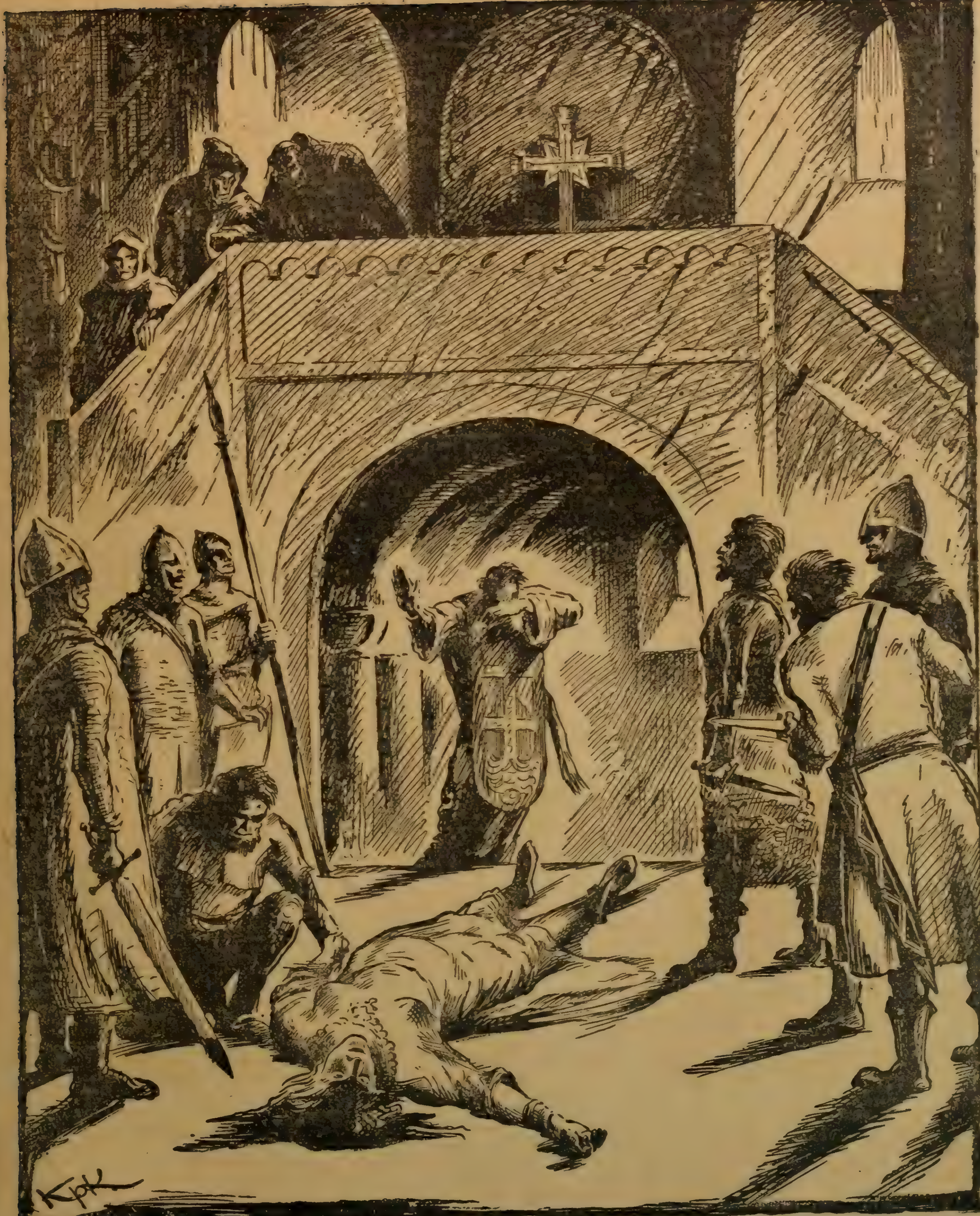
popouzeli stárnoucího a chorobného knížete proti Zlickým i proti biskupu ze zlické pošlosti. Snad pomáhali jim i jiní a napětí se stupňovalo.

Konečně uhodilo. Žena jednoho z velmožů, — snad Vršovice — zhřešila s knězem a propadla hlavou svou podle krutého starého práva. Ale kála se a utekla plačíc k biskupovi. Vojtěch se jí ujal a ukryl ji v chrámě sv. Jiří, nedbaje lání, jímž rozlícený shluk příbuzných manželových jemu a celému rodu jeho vyhrožoval; ba chtěl se za ni obětovati, doufaje v korunu mučednickou. Avšak oni jej odbyli posměchem, a zradou zvěděvše o úkrytu, vytrhli nešťastnici od oltáře a na místě sťali. Bylo to nejhrubší urážkou církevní důstojnosti a biskup stihl je těžkou klatbou. Ale kníže, jenž měl nyní klatbu provésti, ani si jí nevšíml, čímž i od něho byl biskup přede vší veřejností nanejvýše zlehčen. Nyní zůstati nemohl, a rozhořčen do duše, po druhé Čechy opustil. Aby se však zbavil výtek, nabídl mitru svou Strachkvasovi, jenže bratr knížecí neviděl v ní na ten čas pro sebe výhody a nepřijal. Vojtěch tedy zanechal všeho a odešel asi r. 994 v průvodu Radimově do Říma, kdež se uchýlil do svého kláštera.

Po jeho odchodu došlo již k nepřátelským projevům mezi obojími knížaty. Ale ještě smluven smír. Zatím volal Ota III. Čechy i Polany na pomoc proti Luticům. Na výpravu tu vedl vojsko ze Zlicka Soběslav, ale zvlášť, a u císaře žaloval na knížete pražského a spřátelil se s Polskem.

To snad bylo příčinou, že v Čechách vznícena válka proti Libici. Boleslav II. ležel té doby raněn mrtvicí, nejstarší syn jeho, jenž jej zastupoval, byl daleko u císaře; ve vojště tedy měli zvůli Vršovici. Přes přísahu Boleslavovu, že zachová mír, dokud se nevrátí Soběslav, přepadli nic netušící Libici a věrolomnou zradou vyvraždili všechen rod Vojtěchův s celou jeho čeledí 28. září 997. Takto v krvi dovršeno konečně sjednocení země, žel, že činem tak hnusně hanebným! Pomocníci vládní, zejména Vršovici, odměněni hojnými statky.

Jen tři zbyli z knížat libických; Soběslav, jenž zůstal v Polsku, Vojtěch a Radim v Římě, odkudž těžko bylo nyní do vlasti se vrátiti. Nicméně arcibiskup Willigis přišed do Říma ke korunování Oty III., zvěděl o pobytu Vojtěchově a znova jej přiměl k návratu v opuštěnou diecési. Biskup se vskutku podrobil, ač nerad a zdráhavě. Pobyl opět u císaře v Mohuči, odtud putoval na daleká místa posvátná a na konec se obrátil do Polska. Tu se v pláči objali poslední Slavníkovci, naposled. Na dotaz do Čech dostal však Vojtěch odpověď, že Čechové ho nechtějí.

Pych Vršovců. (Str. 62.)

Tím byl konečně zproštěn závazku a mohl jíti za horoucí tužbou svého srdce, na dráhu věrozvěstskou. Rozjímal, má-li jíti k pohanům v Luticích anebo v Prusích (tenkrát litevských), a rozhodl se pro Prusy. Odmítl nabídky knížete polského, aby zůstal u něho, ba propustil i bezpečný průvod, jejž mu kníže dal, a sám jen s Radimem a knězem Benediktem v březnu 997 se vydal do Litvy, víc veden nedočkavou touhou, aby pro Krista trpěl, než aby ho hlásal; nedopřál si ani času, aby se naučil pruskému jazyku. A nad to přicházel z Polsky, tehdy Litevcům nepřátelské. Proto se potkal jen s odporem a hrozbami, i obracel se přece zas k Luticům, jichž mluvu znal, když došel konečně 13. dubna, po čem celý život toužil — koruny mučednické.

Život přinesl Vojtěchovi trny, bolest, zklamání, vlast a národ potupu, vyhnanství, záhubu jeho milých — smrt přinesla mu za vše náhradu, věčný mír a slávu nebeskou.

Tělo mučedníkovo vykoupil Boleslav Chrabrý a pohřbil jako drahý poklad v chrámě hnězdenském, kdež hned se dály pouti a zázraky. A hned jej uznávali za světce, třeba úředně vyhlášen nebyl. Tři životopisy složeny o něm v době skoro současné, od římského opata Jana Canaparia, od Bruna, spolužáka Vojtěchova i následníka potom v mučednictví, od německého mnicha v Polště; hojnost modliteb i písní potomních. Vojtěchem vyrostla Polsku i církvi z krve české druhá »zlatá oliva«, k níž se po málo času vroucně obracela i nevděčná česká země.

Po Vojtěchovi měl býti biskupem pražským Strachkvas, jenž tentokráte svoloval, ale při samém svěcení náhle v Mohuči skonal. Tu došel hodnosti opět cizinec, jistě ne bez účasti císařovy, T h i d d a g, Sas, mnich z kláštera Korvejského, kterýž léčil Boleslava II. v jeho chorobě.

Nedlouho poté zesnul sám kníže Boleslav II. 7. února 999, založiv před samou smrtí klášter na Ostrově u Davle. Přežila jej choť E m m a, snad dcera burgundského krále a sestra vévodkyně Gisely Bavorské, možná druhá choť knížete; za první, ač jen z dohadu, pokládali B l a h o t u. Emma vdovila potom na hradě Mělníce, znova zbudovaném namístě Pšova. Ze čtyř synů Boleslavových nejstarší V á c l a v umřel v mládí; ostatní byli B o l e s l a v III., příjmím R y š a v ý, a dva mladší, snad jeho bratří nevlastní, J a r o m í r a O l d ř i c h. Oldřich je první Přemyslovec německého jména; dostal je po novém světci bavorském, Udalrichovi, biskupu augsburském († 973).

Zbytky tympanu (Kristus, sv. Petr a Pavel) z portálu zašlého chrámu na hradě Oldřiši.

Břetislav unáší Jitku. (Olej. obraz Ant. Machka ok. 1830.)

4. Rozklad říše Boleslavovců.

Byl-li Boleslav II., jak chválí jej kroniky, dobrým vladařem, nelze zprostiti ho výtky, že byl své rodině slabým otcem, neboť vychoval své syny velmi špatně.

Boleslav Ryšavý, jenž nastoupil už ve věku mužném, osvědčil se bídně, ať už vlastní nízkostí, nebo pod tíhou zlého osudu.

Jeví se vpravdě ohavou v knížecím purpuru. Stíny jeho povahy se tmí tím černěji, že současně s ním v sousedství panují lidé znamenití, kteří z chabosti Čech těží. Okolí se povzneslo, Čechy ponížily. Či vznášela se nad nimi kletba vyhnaného Slavníkovce?

V Uhrách křtěnec Vojtěchův Štěpán dosáhl přímo z Říma koruny královské i vlastního arcibiskupství; Vojtěchův někdy soudruh Astricus byl prvním vrchním pastýřem v jeho říši. Podobně se stalo v Polsku. Boleslav Chrabrý hned r. 999 dobyl českého Krakovska, aniž mu z Čech bylo bráněno. Těžil i ze slávy Vojtěchovy. R. 1000 přibyl Ota III., sám podobný snílek na trůně císařském, jako kající poutník ke hrobu světce-přítele, a jeho zbožného vzrušení dovedl chytrý kníže dobře užíti. Nad hrobem Vojtěchovým zřídil císař v Hnězdně arcibiskupství, jehož prvním pastýřem posvěcen Radim, bratr Vojtěchův, a jemuž (nedbaje Poznaně), podřídil nová biskupství, mezi nimiž i v Krakově, na dosavadní půdě české. Tím potvrdil trvale i zde právo výboje na úkor Čech.

A Čechy samy vlastní vinou hluboce poklesly pod poručníkování německé.

Boleslav III. zatím podléhal svodům Vršovců, do jejichž rodu provdal dceru svou. A zlou radou hlavy jejich Kochana — jenž tím snad chystal pro své cestu ke koruně — zuřil proti vlastnímu okolí. Bratří jeho (měli snad úděly ve Zlicku, kdež postaveny hrady Oldřiš a Jaromiř) i s matkou sotva zachránili život útěkem do Bavor ke strýci, nicméně Jaromír přece předtím ukrutně byl zmrzačen vykleštěním. Kníže vyhnal i biskupa, jenž však došel přispění u mocného markraběte míšenského, a ten opět jej uvedl v křeslo pražské a při tom podrobil své svrchovanosti i sama Boleslava. Na konec se kníže rozešel i s Vršovci a jejich vzbouření jej donutilo k útěku ze země.

Ještě nežli se to stalo, udála se změna na trůně německém. V lednu r. 1002 zemřel Ota III. a po něm nastoupil vévoda bavorský Jindřich II.,

ač ne obecným uznáním. Sporů těch užil Boleslav Chrabrý, opanoval Lužici a nepřímo i Míšeň, a přihlásiv se k Jindřichovi jako králi, dosáhl tu od něho léna. Snad tento vzrůst polského panství mimo nadání na celém severním pomezí byl příčinou, že se Vršovci neodvážili sami sáhnouti po koruně, nýbrž volíce ze dvojího zla menší, nabídli knížetství V l a d i v o j i, příbuznému Boleslava Polského a zpřízněnému snad po matce s Přemyslovci (ale nebyl syn Dobravin).

Vladivoj v listopadu r. 1002 dojel si do Řezna pro potvrzení od krále Jindřicha. Čechové se však v něm velmi zklamali; byl rovněž ukrutný a stále opilý a v opilství i umřel hned v prvních dnech r. 1003, na velikou útěchu poddaných.

Vršovci patrně pozbyli nyní vedení a ostatní se vrátili k domácímu rodu a povolali si za pána J a r o m í r a. Podrobili se mu i Vršovci, ale jen na oko; po několika jen dnech jej zrádně přepadli na lovu pod Velízem (u Berouna) a pokusili se jej tu potupně umořiti; jen věrným Dovorou (nebo Hovorou) byl kníže zachráněn. Avšak neměl ani času, aby se zotavil a trestal, neboť již znova bylo mu prchati — před Boleslavem Ryšavým, jenž se náhle vrátil.

Uvedl vyhnaného knížete mocně do Čech někdejší jeho nepřítel a nyní ochránce, Boleslav Chrabrý, k němuž se byl ve svém pokoření a bídě (byltě také v Německu vězněn) utekl. Sotva však i nyní panovník polský smýšlel upřímně s ním; arci vynutil na bratranci slavnou přísahu, že všechněm odpouští. Boleslav III. přisahal, ale v nitru jen se třásl po strašné, divoké pomstě. A již 9. února sezval k masopustnímu veselí velmože na Vyšehrad, mezi nimi zejména Vršovce (ale Kochan nepřišel), a když se zpili, obořil se na ně bezbranné s katany jako na jatkách a sám svou rukou vlastnímu zeti hlavu rozpoltil.

Hrůza toho běsnění jen tím se poněkud otupuje, že není v dějinách první, že byla jen po příkladu ukrutnosti ještě surovější, kdy před půl stoletím saský markrabí Gero podobně pod lstivou přetvářkou vyhladil třicet bezbranných knížat slovanských, a že vina potrestána jest ihned pokutou neméně děsivou a doživotní.

Na pokřik zlekaných Čechů se rychle vrací panovník polský. Volá k sobě na oko přátelsky Boleslava Ryšavého, ale potom mu dává vyrvati oči a vrhá nešťastníka v žalář na neznámém hradě. Tu se trápil neblahý kníže víc než třicet let, smrt teprve r. 1037 jej vyprostila.

Krvavý kvas na Vyšehradě 9. února 1003. (Str. 66.)

Boleslav Chrabrý vtrhl potom do Prahy, jsa provázen Soběslavem Zlickým, asi v březnu 1003, a vítán byl jako osvoboditel. Bez nesnází se ujal Čech i Moravy; pouze na Vyšehradě se už před Ryšavcem zavřela posádka, věrná Jaromírovi. Ba i král Jindřich na žádost Boleslavovu dal uvězniti kněžice Oldřicha, ač byl mu strýcem a ochráncem, a hotov byl nechati Polsku i Čechy i Moravu, přijme-li je Boleslav od něho v léno. V tom se však nedohodli.

Až dosud provozoval panovník polský nezbytnou politiku jiných v sousedství Němců, uznávaje závislost svou na říši; tím vším se zmohl a posílil a nyní získal i dědictví Přemyslovců. Ale Boleslav Chrabrý byl duch vpravdě vynikající. Víc než smělý dobyvatel, víc než silný vladař. Co podnikal, bylo posvěceno velikou, vznešenou myšlenkou, někdy Svatoplukovou, ale nyní uvědomělou opravdu národním citem, myšlenkou sjednocení západních Slovanů v jediný celek, svobodný a nezávislý, na obranu proti Germánstvu.

Proto si obral nyní za sídlo Prahu, proto si žádal od papeže koruny královské, proto zveleboval kult Vojtěchův a chystal po jeho příkladu velkolepé dílo věrověstecké mezi pohany zemí svých pod vedením Vojtěchova druha, Bruna z Querfurtu.

Pohříchu i tento veliký plán zůstal jen pouhým snem. Nechápali jeho významu ani Poláci, dráždíce svou zpupností nové poddané Boleslavovy, nerozuměli mu ani Slované ostatní. Zdánlivá drobná neodvislost pod ochranou německou byla jim vzácnější, než možné spojení v jedinou rodinu pod mocným žezlem bratrským. Raději věrně sloužili proti sobě Němcům na vlastní posměch a jistou záhubu. Dílo jednoty se bohužel neděje láskou, nýbrž krví a železem.

Boleslav Chrabrý se však r. 1003 již cítil s dostatek silen, aby nabídku Jindřichovu odmítl. Mohl dokonce spoléhati na slabost královu v říši, kde Italie se již již odtrhovala a značný díl Německa krále neuznával; ti nepřátelé byli ve spojení s Polskem.

Tedy došlo k válce. Ale Boleslav se nelekal. Ba sám předešel vpádem do říše v zimě na rok 1004 a zmařil potomní výpravu královu do Lužic. Nicméně podceňoval nepřítele víc, než bylo radno.

Ještě na jaře se Jindřichovi podařilo pokořiti německé protivníky a uchystali se k výpravě do Čech. Neoklamal sice Boleslava líčeným tažením na samo Polsko, kníže zůstal v Čechách, jenže pro Jindřicha se

Oldřich dává unášeti Boženu. (Str. 70.)

obrátilo smýšlení mezi Čechy, když se král teprve nyní »rozpomněl« na práva Přemyslovců, jež přibral k svému vojsku.

V srpnu 1004 se náhle jeho pluky ze Sas obrátily a vrazily přes hory Krušné. Obyvatelstvo se nyní valem hrnulo k Jaromírovi a Oldřichovi, polská posádka na hradě Žatci pobita, vzat Dřevíč na Slansku, a již se blížilo vojsko ku Praze. Tu již se neodvážil Boleslav setrvati a ujel z Prahy; Soběslav Zlický háje ústup proti útočícím Čechům, padl na hradním mostě.

J a r o m í r nyní vešel do Prahy, prohlásil odpuštění a byl tu nastolen, potom ještě zvláště na Vyšehradě vyhlášen za knížete. Později přitáhl sám král Jindřich a uvítán s velikou slávou; z rukou jeho v chrámě svatojirském přijal kníže léno. Avšak děkoval-li za svůj trůn jen milosti německé, nedovedl ani na trůně býti víc než jejím služebníkem. S králem táhl proti Polsku, aniž čeho trvale dovedli. Odňali mu sice Lužici, ale Boleslav Chrabrý si jí opět vydobyl a také Moravy si uhájil; a když se pokoušel poté kníže polský získati Přemyslovce k slovanskému svému cíli aspoň spolkem, tu chabý Jaromír ještě naň žaloval, že jej svádí k nevěře proti jeho pánu. A za všecku svou poníženost došel Jaromír jen špatného vděku.

Popudil na se krále Jindřicha přílišnou úslužností, dav pobíti podezřelé bavorské poselstvo, které šlo skrze Čechy do nepřátelského Polska. Toho užil mladší bratr jeho O l d ř i c h a r. 1012 na Bílou sobotu (12. dubna) svrhl jej s knížetství; když se pak Jaromír utekl ke králi, byl nejen odmrštěn, ale Oldřichovi k libosti, jenž bratra předešel, i uvězněn v dalekém Utrechtě, odkudž teprve po letech byl propuštěn. Oldřich potvrzen u vládě.

Ubohého mrzáka na trůně vystřídal zdravý muž. Jinak však byla proměna ta spíše k horšímu. Neboť jen omyl pozdějšího kronikáře udělal z Oldřicha šlechetného, uvědomělého Čecha, jenž si s hrdostí béře za choť spíše českou selku, nežli »německou královnu«; vskutku nejmladší bratr Boleslava Ryšavého se od něho nijak nelišil. I jeho selský sňatek byl jen činem zpupné zvůle; nemaje s vlastní manželkou naděje na potomstvo, uchvátil v kterési vsi*) cizí krásnou ženu, choť Křesinovu, jménem Boženu, již před tím byl spatřil na lovu, a přinutil ji, aby s ním lože sdílela. Z té se mu asi r. 1005 narodil syn Břetislav.

*) Že v Peruci, jest pozdější výmysl, a že to bylo v okolí Postoloprt, ví teprve kronika Dalimilova, jež Oldřicha tak zušlechtila; mohlo to býti i blízko Oldřiše. Ani není známo, měl-li Oldřich za vlády Jaromírovy někde úděl.

Poté následovalo svržení Jaromírovo, k němuž jej vedla jen nezkrotná žádostivost vlády. Čeho se násilím zmocnil, hrůzou hleděl utvrditi, i dal r. 1014 povražditi Vršovce Božeje a četné jeho příbuzné, poněvadž prý přáli Jaromírovi. A ještě téhož roku se kníže poskvrnil novou hanebností, i na tehdejší dobu křiklavou.

Poslal i k němu Boleslav Chrabrý, aby jej získal pro slovanské své plány. Byl se zatím na venek opět podrobil říši německé, ale jen proto, aby získal času a lépe se připravil. Vlastního syna Měšku postavil v čelo poselství, doufaje, že u smělého Oldřicha nalezne lepší porozumění. Oldřich však nejen odmítl, nýbrž nedbaje posvátných řádů poselstva ani pohostinství, dal průvod Měškův zrádně odpraviti, Měška sama uvězniti, a když Jindřich II., tehdy již císař, kázal, vydal polského kněžice do rukou úhlavních nepřátel.

Boleslav Chrabrý byl touto podlostí uveden do veliké strasti. Ještě že lakota císařova byla silnější nežli msta, a že za veliké peníze Měška otci propustil. Válčení se ovšem r. 1017 rozpoutalo znova, tentokráte na několika stranách. Neboť polský kníže se postavil nejen na Odře, nýbrž, aby vázal síly nepřátel, dal útočiti i z Moravy do Východní marky i do Čech, odkudž opět vpadali do Moravy, obé s velikými pleny a zajímáním. Při tom spálilo vojsko české veliký hrad »Businc«, na ten čas neznámý. Někdy potom, také nepovědomo kdy, vybojovali Čechové nazpět Moravu na Polácích, při čemž polské jatce z posádek prodávali po stech v otroctví do Uher i dále. Pozdní podání praví, že výboj byl zásluhou především kněžice Břetislava, jemuž potom Morava byla poručena ve správu. Sem na Moravu přivedl si Břetislav svou mladou nevěstu, Juditu, dceru Českého markraběte Jindřicha, kterou byl unesl odvážně z kláštera svinibrodského.

Ale na bojišti severním se císaři i Čechům vedlo velmi neslavně, ač Němcům pomáhali také Lutici a od východu ohrožoval Polsko veliký kníže Jaroslav Kyjevský. Slezsko bylo jim opustiti, a tu se ani nesměl císař vrátiti, kudy přišel, nýbrž jinou cestou, přes Čechy. Boleslav Chrabrý zvítězil, a třeba se sám hned potom opět nabídl k jednání, mír v Budyšíně r. 1018 jeho vítězství potvrdil. Uhájil všech svých výbojů, mimo země české, tedy i Lužice, i své neodvislosti, a po brzké smrti Jindřichově vstavil si sám r. 1024 na hlavu korunu královskou.

Naproti tomu český kníže za pokorné služby své nedostal nazpět než díl toho, co bylo dříve jeho vlastním dědictvím. Přes to i novému císaři Kon-

rádu II. z rodu franského Oldřich ochotně sloužil; opět proti Polsku (kde r. 1025 umřel Boleslav Chrabrý a jeho syn Měška II., ujav království, zapudil staršího, ale vyděděného nevlastního bratra Bezpryma) a také proti Uhrům, jichž král Štěpán I. se dostal r. 1030 v boj s císařem z příčin nepovědomých.

Vojsko české opět vedl kněžic Břetislav, touže si dobýti po Moravě i Slovenska, alespoň Póváží, jež ještě r. 999 patřilo jeho dědu, ale potom

Kníže Oldřich. (Z kroniky En. Sylvia z r. 1510.)

ztraceno a, neznámo kdy, opanováno Uhry. Vskutku pronikl vítězně až k Ostřihomu. Ale císaři, jenž postupoval na jihu od Dunaje, se nedařilo, nezbylo mu, než rychle se vrátiti, a tím i výboj Břetislavův zmařen. R. 1031 se uherská vojna skončila mírem; při tom snad (jest pouhá domněnka), smluveno i rozhraní mezi Moravou a Slovenskem po hřebeně Bílých Karpat, jež trvá do dnes.

Nesvár v rodině knížat polských zavinil, že i Měška, ačkoli zprvu vítězný, ztratil Lužici i korunu a musil ustoupiti Bezprymovi. Bezprym pak za pomoc německou se zřekl královské koruny i neodvislosti. Měška se utekl do Čech, doufaje tu v útulek, neboť Oldřich tehdá, nevíme proč, s císařem

už dobré vůle neměl. Avšak ani tentokrát nezapomněl Oldřich podlosti; jal důvěřivého vyhnance a hotov byl o něj kupčiti s Němci. A jen že císař nechtěl, dosáhl Měška svobody, sotva zadarmo. Zatím se mu uvolnilo v Polště, neboť Bezpryma zabili a trůn opět Měškovi vrátili, ale síla polská byla již podkopána, takže se Měška v Meziboři císaři podrobil. Veliké dílo prvního polského krále bylo ztroskotáno.

Do Meziboře byl volán i Oldřich, aby odpovídal z viny jemu přisuzované. Snad chtěl před tím císař, aby se Oldřich rozdělil o vládu s Jaromírem, propuštěným z vazby (aby se tím rostoucí moc česká opět oslabila), ale kníže český neposlechl, a také nyní se nedostavil. Až po dvou letech, doufaje, že císař zapomněl, zajel opět r. 1033 k němu do Vrbna srbského, ale tam jat, souzen a uvězněn. Vojskem pod císařovým synem Jindřichem byly Čechy donuceny k poslušenství, správa Čech odevzdána Jaromírovi, Morava Břetislavovi. Teprv o velikonocích r. 1034 byl Oldřich na přímluvu císařovny a jiných vzácných osob z vazby propuštěn, arci s podmínkou, že Jaromírovi díl země postoupí. Nicméně zkažená krev Oldřichova se nezapřela. Slibu nezdržel, anobrž dal nešťastného bratra oslepiti a hlídati na dvoře v (Staré) Lysé a syna vyhnati z Moravy. Nežli však mohl naň přijíti trest, náhle 9. listopadu 1034 při hostině umřel, zavřev tak trojici nezdárných synů velikého otce, jejichž příběhy jsou jen černými listy v knize českých dějin.

5. Vnitřní řády na konci století desátého.

Hranice českého státu v této době lze vytknouti jen povšechně pomeznými hvozdy, rozvodím; »až do prostřed lesa« označováno obyčejně rozhraní; jen někde byly meze zvláště umluveny, »úročiště«, nebo vedeny »přesekou«, čarou »lizů« a vrubů vysekaných na starých stromech, »hranicemi« dříví, též »kopkami« země nebo narovnaného kamení.

Proti Srbsku, podmaněnému tehdy již od Němců, byly lesy na horách Krušných, jimž Němci říkali »Miriquidi«; na západě patřil k Čechám ještě lesný kraj za horami na pramenech Bílého Halštrovu, zato končiny chebské již počátkem X. století odtrženy. Tu sousedily s Čechy krajiště Srbské, později Míšeňské a České. — Hory proti Bavorsku sluly Čechům Bavorský les, Němcům Nordwald. Na jihu sáhaly hvozdy a s ním pomezí ještě hluboko do nynějších Rakous, ale právě s této strany časná kolonisace Němců

z marky Rakouské vnikala do lesů a pomalu zkracovala české území; přece však ještě v X. věku rozhraní se táhlo asi uprostřed mezi Dunajem, Lužnicí a Dyjí. Na východě Pováží, Krakovsko a Těšínsko ztraceno r. 999, takže čára pomezní šla po Karpatech (ale na jihovýchodní Moravě až po řeku Olšavu), a řekách Ostravici a Blštině. Co z pozdějšího Slezska náleželo Boleslavům, nelze určiti; když bylo ztraceno výbojem polským, díl připojený k diecési míšenské r. 995 měl hranice: od pramene Odry ke zdroji Labe; ještě kus nynější za Hlučínskem patřil k Moravě (s jižním Opavskem), ale nikoli severní Opavsko. Zato také Kladsko, tehdy skoro celé porostlé hvozdy, bylo přímo půdou českou. — Na severu proti marce Východní, přezvané později Lužicí (podmaněnému to kraji Milčanů s hradem Budyšínem) náleželo k Čechám pořičí Nisy (t. zv. Záhvozdí s Žitavskem), ale nikoli severní výběžky.

Pádem vévodství zlického dovršeno bylo odstranění vévod kmenových a scelení země. Dosavadní kmenové z ř í z e n í přestalo.

Rod knížat pražských povýšil se tím nesmírně nad ostatní obyvatelstvo sám jediný: moc knížecí (soudní, vojenská, správní, finanční) je tudíž naprostá, bezmála zvůle nad majetkem, svobodou i životem všech. Kníže ze své vůle poroučí nebývalé roboty, vojenské tažení kamkoli a kdykoli, hrozí hrdelním trestem za neposlušnost; pouhým rozkazem jeho se dějí popravy i hromadné trestní vybíjení celých rodů i bez soudu, ba zmrzačení a vraždy samých členů rodiny knížecí. Jen kníže je zdrojem veřejného práva a omezen pouze za hranicemi svým poměrem k říši německé.

Tato z á v i s l o s t se zdá horší, nežli vskutku byla. Nedělala újmu cti, když všichni tehdejší panovníci aspoň jménem uznávali císaře za svého pána z vůle boží. Byla zprvu lénem osobním, jež se však již koncem X. stol. změnilo v léno věcné. Kníže byl vázán císaři věrností a nemohl tedy jednati proti němu, platil poplatek — r. 991 dal Ota III. $^1/_3$ z něho arcibiskupství magdeburskému — pomáhal mu vojensky a byl snad povinen dojížděti ke dvoru císařovu. To bylo vše, v daných mezích císař ponechával knížeti úplnou volnost doma i za hranicemi a chránil ho v dobách zlých proti jiným. Nad to byl poměr ten neustálený, a kníže český vždy vynikal nad jiná lenní knížata v říši větší měrou samostatnosti i moci, jeho země nikdy říšským řádům nepodléhala. Ano záhy toto nutné zlo se stalo zdrojem výhod. Ovšem za rozbrojů si císař osvojoval právo rozhodovati o českém trůně.

Knížata čeští (z kroniky Kuthenovy z r. 1539). I.

Čech, Krok, Libuše, Vlasta, Přemysl, Nezamysl, Mnata, Vojen, Unislav, Neklan, Hostivít, Bořivoj, Spytihněv, Vratislav.

Takto vskutku soustředění a sjednocení Čech za Boleslavů byl čin nesmírné národní zásluhy. Mezi ostatními drobnými a roztříštěnými dal zemi české mocné postavení a zabezpečil její trvání na časy budoucí, jež nemohlo potom ztroskotati ani zlo vnější ani domácí rozbroje.

Řádu nástupnického, zvláštního práva ke trůnu není. T r ů n jest sice dědičný v rodě přemyslovském, ale tak, že náleží v š e m u rodu; kdo má z něho panovati, o tom rozhoduje vůle nebo ustanovení vládnoucího knížete, lid k tomu pouze přivoluje. Jen za svárů zasahují někdy přední z lidu přímo, volíce si svého pána. Koruny se ujímá kníže zvláštním obřadem, n a s t o l e n í m, t. j. oblečením v knížecí šat (při čemž prý mu ukazovány lýčené střevíce a mošna Přemyslova) v Praze a snad i na Vyšehradě a představením shromážděnému lidu; císař pak knížete uznal, potvrdil a udělil mu léno.

Za nezletilosti knížete bylo p o r u č e n s t v í nebo v l a d a ř s t v í (Drahomiř), za vzdálení nebo neschopnosti n á m ě s t n i c t v í (Boleslav III. za choroby otcovy, Jaromír). Druzí členové rodu dostávali k opatření svému ú d ě l y, t. j. menší díl země s úplnou mocí vládní, jenže jen z milosti a do vůle knížecí (na př. Pšovsko za Václava, Oldřiš, Jaromiř; Morava za Oldřicha).

Zánikem ústavy kmenové však nevzalo asi za své dosavadní r o z - d ě l e n í země, jenže jeho správa přizpůsobena nejspíš podle vzorů z říše franské. Všude na místo moci vévodské uvedena moc ústřední, pravděpodobně dosazením úředníka vojenského na vévodský hrad, kdež s brannou družinou měl zajistiti podrobení novému pánu; kde byl hrad v boji zničen (na př. r. 936), obrán nebo vystavěn hrad jiný. Tak vedle Prahy, Vyšehradu, Dúdlěb, Netolic se jmenují hrady Boleslav, k r. 973 Litomyšl, Kladsko, Chýnov, hrad na hoře Oseku, Libice, r. 976 Plzeň, 1003 Žatec, Dřevíč.

Jednotlivý správní obvod slul (jako snad i dříve) k r a j e m, což původně značilo i obyvatele téhož plemene, krajany, pak i jejich území. Kolik kmenů, tolik bylo krajů, jenže se později rozdělovaly. Skrze krajské úřady vládl kníže zemi; pohříchu mimo skoupé zmínky o některém úředníku o starší době krajského zřízení paměti mlčí.

U knížete byli úředníci d v o r š t í, k osobní službě jeho. Tak byl Podiven za Václava správcem nade vší čeledí a »dispensatorem«, rozdílečem peněz knížecích, z téže doby se mluví o dozorci nad vězni; není

pochyby, že byly i jiné dvorské úkony služební, arci jen nahodilé, neboť o pevném a důsledném roztřídění hodností a povinností nemůže býti v těch časích ani řeči.

Proměnou X. století vzaly za své dřívější rozdíly společenské. Nejstarší vysoká šlechta rodová, rodiny knížat kmenových, zmizela, buď vyhubením, buď ponížením. Tím nastala veliká mezera mezi vévodou a ostatním lidem, vévoda se vyšinul převysoko a nabyl tak naprosté moci nade vším i nesmírného bohatství. Neboť všecky statky zašlých rodů, ale pak i všecka nevzdělaná půda, především ohromné lesy staly se jeho majetkem. Není nežli kníže, bezmála všemohoucí, a hluboko pod ním poddanstvo.

Ale hned se objevuje šlechta n o v á, s l u ž e b n á, z družiny knížecí nebo z úředníků, povznášející se jen službou korunní, a tedy naprosto závislá na knížeti. Říkali jim »přední, starší, urození, starší z předních« atd. Jako držitelé svěřené moci slovou už tehdy ž u p a n y. Za služby své mají statky úřední a dostávají dary a statky, výprosy a výsluhy, a tím bohatnou. Zprvu byli vlastně jen stavu dočasného; kdo má úřad nebo majetek, povyšuje se tím, pozbývá-li ho, opět klesá, ale pomalu se vrstvy ustalují v d v o ř a n y a v e l k o s t a t k á ř e. Takými byli Tuňa, Gomoň, Mstina, Podiven; Hněvsa na dvoře Boleslavově; jinak neznámý župan Vok, zesnulý r. 968, a jiný, asi téhož jména (Wagio), vojevůdce Boleslava II., Božej a Kochan, přední z Vršoviců; rod Těpticů, Municů a j.

Také ostatní o b y v a t e l s t v o svobodné, z e m a n é, se počíná již rozlišovati, přírůstkem vzdělané půdy a vznikáním soukromého majetku. Původní hospodářství na statku rodovém bylo ž ď á r o v é; les se vysekal, mýtina spálila, půda srovnána a zorána; potom p a s e č n é, kde i pařezy vyklučeny a kopanina osévána, dokud nesla užitek. Třetí ú h o ř e n í, půda po sklizni se mrví popelem spáleného strniště a trvá loukou, až zesílí. Nakonec se hospodařilo n a t r o j í z v ů r, jeden oset na ozim, druhý na jař, třetí ladem ostává. Ačkoli majetek náleží ještě rodu, rod nevzdělává už půdu společně, nýbrž přiděluje kusy jednotlivcům ke zorání, zatím střídavě, později trvale, dědičně; zanedbá-li majitel dědiny ji vzdělati, může se jí ujmouti druhý. Arci jsou pak polnosti každého podílu rozdrobeny, neboť každý hospodář dostal při dělení dílec v každém původním velikém zvůru. Aby měli přístup, je nutná vázanost hospodaření, všichni na téže poloze stejnou dobu obdělávají a klidí, při sklizni jezdí právem přes sousední pole. Teprve časem se vyvíjejí meze a cesty polní neboli úvozy. N i v (nez-

orané půdy) ubývá, role roste přibíráním pastvin, novinami v mýtinách. Všechen ten vývoj, rozvrstvení lidu i práva se dovršuje v stoletích potomních.

Les pomezní mezi obcemi, kmeny, zeměmi je dlouho a dlouho »zemí bez pána«, ničí. Teprve později, ač nevíme kdy, nabývá vrchu zásada, že všecka nevzdělaná půda lesní je sama sebou knížecí majetek, a hvozd že nesmí býti kácen bez úředního svolení.

O rozrůznění lidu nesvobodného lze promluviti až v době následující.

Počet všeho národa v X. stol. lze odhadovati asi na čtvrt milionu duší.

Ve vládě obyvatelstvo ještě účast nemá. Ale přece se objevuje již v X. stol. shromáždění veřejné, a to jednak užší hromada vyšších, spíše rada, kde kníže svolává členy rodu, úředníky, přední velmože, buďto, aby se s nimi radil o vojně, změně zákona, osazení úřadu, soudu, neb aby jim ohlásil svou vůli. Jiná byla širší hromada všeho svobodného lidu, hlavně k tomu, aby lid co nejšíře zvěděl o ustanovení obecně platném. Někdy k lidu přistupovalo i duchovenstvo, jednalo-li se o otázkách církevních, na př. vyhlášení biskupa. Nejsou to ještě sněmy, nýbrž schůze soukromé, které kníže svolává po své vůli; není k tomu vázán ani časem, ani místem, ani způsobem; rady jejich dbá, jen chce-li sám. Ale přece se tyto hromady dály vždy pravidelněji při všech důležitějších událostech, a z obyčeje se pomalu vyvíjelo již právo.

Důchody knížecí šly jednak z vlastních statků, ze soudů, z poplatků obchodních, z »míru«, (jímž povinni byli ti, kdo nekonali službu vojenskou), o čemž lépe jsme zpraveni až v dobách pozdějších. Nemalým užitkem už v této době bylo dobývání kovů, k němuž zeměpán měl výhradní právo; souvisí vlastně již s hornictvím pravěkým, jména Jílové, Růdnice o tom svědčí. V X. stol. kolik zpráv o hojnosti zlata, stříbra a j. v Čechách.*)

Drahý kov se tavil a odváděl ke dvoru, kde chován v prutech nebo v zrnech, měřených na váhu a značených podle hodnoty. Tu si je měnili cizí kupci k účelům obchodním. Odtud pak nebylo daleko k zaražení mince ok. r. 960. Vzor vzat z Bavor, ale základem byla domácí váha, hřivna (= $2^1/_2$ kg). Z hřivny se razilo 200 denárů anebo dvojnásob lehčích

*) Letopis ruský t. zv. Nestora uvádí veliký vývoz českého stříbra do Bulharska; též o bohatství mluví legendy; Boleslav II. poslal veliké dary drahých kovů do Augsburka a j.

obolů. Vybíjení mince bylo asi pronajato podnikatelům, možná i židovským. Napodobeny peníze bavorské a anglosaské, o podobách kaplice, ruky boží, knížecích postav, o jménech (často velmi zkomolených) knížat, mincovníků i hradu. Minci svou měla i kněžna Emma na Mělníce a patrně též vévodové zličtí, snad v Malíně.

Obchod je stále v rukou cizinců, kteří karavanami do Čech zajíždějí. Praha v X. stol. jest největším tržištěm mezi Slovany. Předmětem obchodů

Knížata čeští (z kroniky Kuthenovy z r. 1539.) II.

Václav Svatý, Boleslav I., Boleslav II., Boleslav III., Jaromír, Oldřich.

totéž, co dřív, obilí, kovy, kožišiny, dobytek, ale především otroci, zejména hoši a dívky. Mluví se v legendě o kupci franském, ale pro otroky sem přijížděli až ze zámoří. Z takových velkokupců otrokářských u nás byl i žid africký, Ibrahim ibn Jakub, okolo r. 965, jenž cestu svou i popsal; zachován z ní výtah v arabském zeměpisu Al Bekri-ho.

O zřízení soudním mluví jen skoupé zmínky legend, připomínajíce »soud boží« rozpáleným železem, soudní výroky, vězení pro dluhy pod kostelem sv. Víta, žaláře a vězně v nich, vězící v kládě nebo spoutané okovy na rukou, nohou i na krku, provazy na šíji; mučení (o strašném ukrutenství, jímž prý Kochan potrestán vytočením střev, mluví až Dalimil),

šibenice, soudní popravy jednotlivců i celých rodů provazem, mečem, utopením.

Ve vojenství se patrně stal pokrok veliký. Zbraně již měli kovové; jmenují se dýky, meče, oštěpy, přílby, štíty, vozy; po sv. Václavu se zachovala přilba i díl odění z kovových kroužků. Čechové již neubíhají do lesů, nýbrž se bijí v širém poli a nad cizím vojskem i vítězí; umějí stavěti tvrdá opevnění a dobývati jich; táhnou na pomoc do ciziny. R. 995 se jmenuje pluk pomocný v bitvě nad Lechem v počtu 1000 mužů. O válečné síle národa, o zřízení vojenském přirozeně nelze nic pověděti. Václav dával vojsku i šaty.

Není pochybno, že aspoň některé zbytky z někdejší příslušnosti k diecési Methodově se zachovaly i v Čechách, slovanští kněží i knihy u sv. Ludmily i Václava; později se objevuje slovanská bohoslužba v XI. stol., ale kde a jak se udržovala do té doby, o tom není stopy. Také díl názvosloví křesťanského jest překladem východního (gospodin, křest, milost, spasitel, vzkříšení a j.), nikoli ze západní latiny.

Od r. 895 náležely Čechy (potom i s Moravou) k diecési řezenské; pouze nejjižnější kraj za lesy na pramenech Lužnice k biskupství pasovskému; pasovský biskup Piligrim ok. r. 977 se pokoušel o své někdejší nároky na Moravu, ale nepovedlo se mu. Od r. 973 mají Čechy biskupa svého pod metropolitou mohučským; r. 976 se uvádí spolubiskup na Moravě Vracen.

Samozřejmě i zřízení církevní se upravovalo u nás podle řádů franských. A tam, jako všude tehdy a tedy i u nás církev byla jen součástí zřízení státního; biskup a kněží jsou státní zřízenci, jež dosazuje panovník, nic nehledě na církev. U nás byl poměr o to složitější a nebezpečnější, že biskup původně byl orgánem vlastně císařovým a vsut byl do české ústavy jako živel cizí, vedle knížete, aby jeho moc ztenčoval. Na štěstí tento význam biskupství zůstal jen pouhým přáním, neboť kníže český byl příliš již silný a císař ho potřeboval. Biskup se stával hodnostářem sic jen císařskou investiturou, ale investitura již poč. XI. stol. přechází v prázdný obřad; první biskupové byli snad i dosazeni císařem (Ekkehard ještě r. 1017, o Hizzovi r. 1023 nevíme), ale již šestý z nich Šebíř r. 1032 se stal biskupem z vůle knížecí a ta rozhodovala i potom; císař dával investituru jen tomu, kdo mu byl poslán, a nemohl ji dáti jinému; biskup byl »kaplanem« knížecím. Sice bývala svolávána hromada lidu a kněží, ale jen aby projevovala souhlas (na př. r. 983 na L. Hradci); sama nerozhodovala.

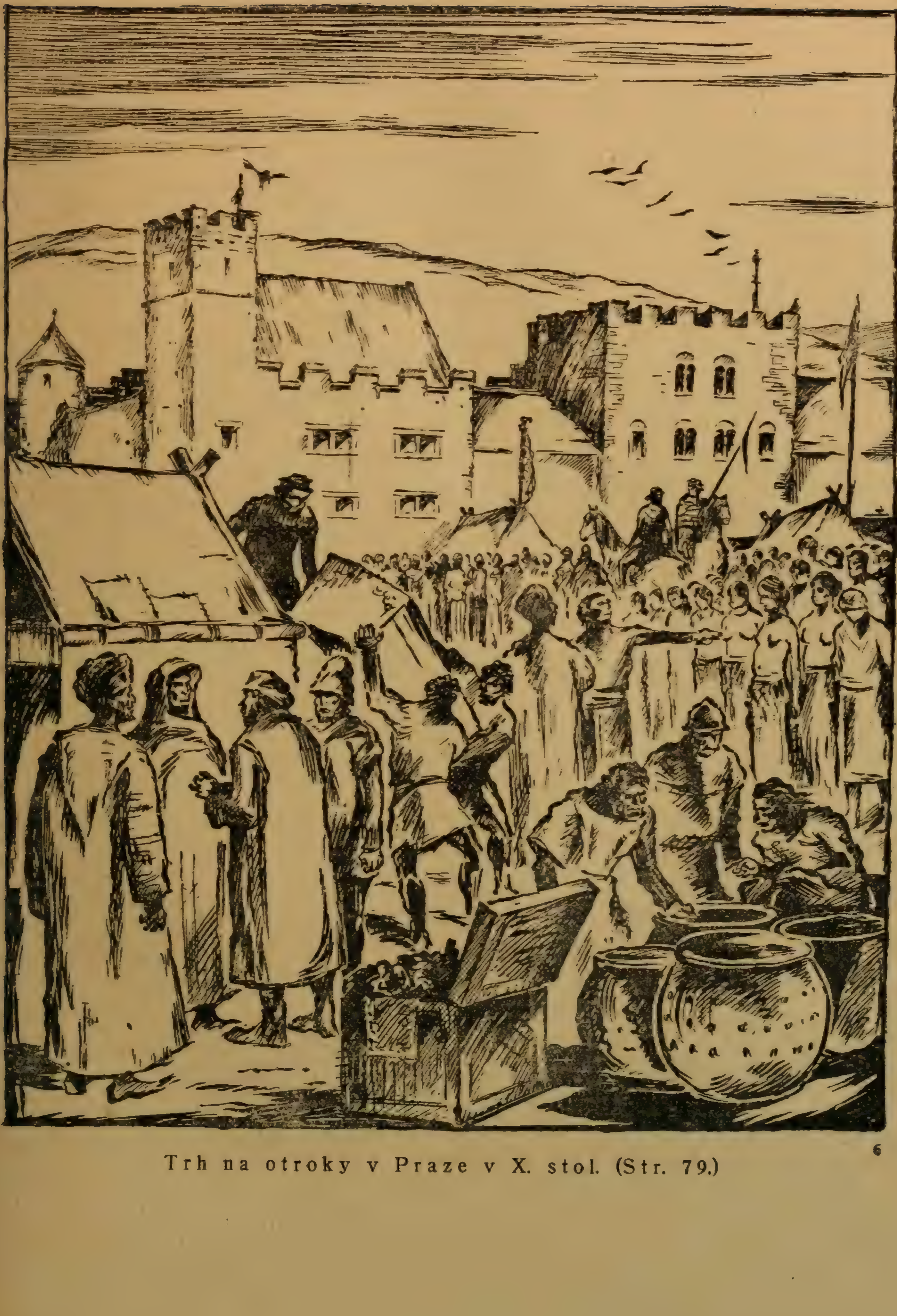
Jak asi byl oděn sv. Václav.

Přílba sv. Václava.

Nastolení knížete Břetislava I.

Trh na otroky v Praze v X. stol. (Str. 79.)

6

Ovšem i rozdělení církevních obvodů se shoduje s politickým, pravomoc církevní náleží knížeti, jenž nařizuje biskupu světiti, visitovati, biřmovati. Vlastní pravomoc biskupova je skrovničká, jen ve věcech víry. Zvláštního církevního práva není, i biskup i kněží podléhají soudu světskému, trpí nemilostí i tresty; od úředníků světských se liší vlastně jen svou nesesaditelností. I vyšších hodností duchovních se může dostati nesvěceným. Kněží, jako dvořané, dodávají průvodu panovníkovu velebnosti a lesku, proto se již Spytihněv i Václav jimi obklopili.

Právo zakládati kostely má jenom kníže nebo ten, komu je udělí; proto bylo potřebí zvláštního dovolení i pro Vojtěcha. — Ale i potom je kostel se vším svým důchodem majetkem zakladatelovým, nikoli církevním, kněz při něm, p o p, později p l e b á n, je spíš jen placeným zřízencem.

Církev nemá ještě vlastních statků, nýbrž pouze podíl z knížecích měnlivých důchodů, desátky, cla a j. platy; na př. klášter břevnovský dostal desátky z Děčínska, Litoměřicka, Bílinska.

První svatyně byly na hradech (castellum), odtud název »kostel«, pro svatyni zděnou, dřevěnému se říkalo »církev, církvice«; »chrám« značí místo chráněné. Ke hradnímu chrámu příslušel církevní obvod, jemuž lze dáti název v e l k o f a r n o s t; sem asi náleží zmínka o 20 kostelech, jež dal Boleslav II. stavěti, kdy se patrně upravovalo rozdělení diecése. Jen hradní, hlavní chrám je privilegovaný, že se tu smí konati křest (tenkrát hromadně, dvakrát nebo třikráte do roka), pohřby, platiti desátek a pod. Při chrámech je sbor duchovních, jehož náčelník byl a r c h i p r e s b y t e r; tento měl také pravomoc policejní, zvídati o vinách lidu (na př. při vraždách, nesvěcení svátků, pohanských ostatcích), a oznamovati je úřadu knížecímu, dozírati nad manželstvím a j.

Ještě v X. stol. bylo kostelů málo. Připomínají se sv. Klimenta na L., Hradci, — kult svatoklimentský byl velmi hojný, — snad už z té doby jsou také na Vyšehradě a v St. Boleslavi, P. Marie, sv. Jiří, sv. Víta na hradě pražském, sv. Petra v Budči, sv. Kateřiny a sv. Michala na Tetíně, P. Marie a sv. Jiří na Libici; sv. Jana (nyní Martina) na dvoře vyšehradském a sv. Jiří v Kostelci nade Mží prý světil Vojtěch. Kostely měly už tehdy své zvony.

Ani kláštery nečiní výjimku. I ty jsou majetkem zakladatelovým a víc hospodářskou investicí pro trvalý budoucí užitek, nežli náboženským útulkem; sv. Jiří r. 973, Břevnov r. 992/3, Ostrov r. 999, Sázava ok. r. 1032.

Společnost duchovenská je také víc rázu světského, lehkého ve způsobech, životě, smýšlení. Většina kněží byla ženatých. Přísnost mravní se jeví pouze v klášteřích a ve zvláštním zjevu středověkém, v poustevnictví.

Z českých poustevníků proslul sv. Prokop. Byl rodem z Chotouně (u Čes. Brodu), zámožného rodu, kněz, ženatý; neznámo kde, naučil se knihám slovanským. Později opustil domov i rodinu a oddal se nábožné samotě v jeskyni u řeky Sázavy, kdež se potom přidružili k němu jiní. Tu jej nalezl při lovu kníže Oldřich (asi 1032), oblíbil si jej a založil spolu s ním potom klášter řádu sv. Benedikta, ale obřadů slovanských. Dokonán byl však ten klášter až za Břetislava.

Na Šumavě postevničil Vintíř (Günther), ze vznešené rodiny durynské, potom mnich v klášteře v Dol. Altaichu v Bavořích. Odtud odešel r. 1008 do lesů a tu s jinými žil kajícně a při tom roubal cestu do Čech směrem ke hradu Prachni. Nicméně byl i potom ve stycích s vysokým světem i míval poslání v Čechách, Uhrách i u císaře.

Církvi náleží arci skoro všechen podíl v umění, laikům pramálo. Stavby jsou naveskrz ještě dřevěné; kamenné stavení, dílo »římské«, bylo ještě v první půli X. věku vzácností. První z nich jsou kostely okrouhlé, rotundy s apsidou, podle vzoru italského (na Budči, Vyšehradě, sv. Víta, jiných asi 30 v Čechách i mimo Čechy, arci byly stavěny i později); jiné byly pravoúhlé o pravoúhlém kněžišti nebo apsidě (Tetín, St. Boleslav), ale skrovničké. Také kláštery byly původně jen dřevěné.

Nejstarší zděnou stavbou světskou bylo opevnění Boleslavě; za Boleslava I. se dí o Praze, že je vystavěna z kamene a vápna. Hrady byly rozsáhlejší; v Boleslavi se připomíná vedle kostela a budov knížecích i dvůr Hněvsův, v Praze dům kněze Pavla. I paláce byly roubené a třeba příbytkem knížecím, přece jen primitivní; veliké prostory, skrovných oken, přízemní nebo pod patro (na Vyšehradě), podepřené trámy a sloupy, podlahy hliněné, chudobu stavební nahrazovala barbarská nádhera kožišin, tkanin a drahých kovů.

Plastických větších památek není, jen drobné: rytba a vykládání stříbrem na přílbě sv. Václava a něco náčiní z kosti a sloni, neumělé ornamentíčky, hrubší práce a symbolického významu. Potom obrazce zmíněné na mincích, vše pod vlivem německým podle vzorů byzantských. Rovněž z malířství se zachovaly jenom nečetné drobnomalby, na př. scény v legendě Gumpoldově o sv. Václavu, kterou dala psáti kněžna Emma; tu kreslíř těžce

6*

zápasí o tvar i o komposici, ale dílo dýše naivním hlubokým citem a skví se zlatem i barvami. Vzniklo pod vlivem klášterní školy fuldské.

Kroj nosil se u vznešených po způsobu byzantsko-franském, sukně po kolena, lemované u krku, rukávů a dole drahými obrubami, úzké hace, škorně, plášť na pravém rameni spjatý. U žen šat, pasem spjatý, dlouhý, obšírných rukávů, lemovaný, svrchu plášť, halící celé tělo, a závoj. Kněží mají nadto pláštík s kapucí. O drahocenných rouších se zmiňují legendy. Kroj lidový se podobal nynějšímu slovenskému.

Ze zpěvů doby Methodovy se nezachovalo nic. Západ přinesl latinské pění gregoriánské (od papeže Řehoře) zejm. žalmů; vzdělaní (kníže Václav, Podiven) uměli je všickni. Nejdřív žalmům učili v Budči, od času biskupství v Praze, Vojtěch se naučil jim doma na Libici.

Prostý lid tomuto zpěvu nerozuměl, zpíval jen Kyrie eleison; r. 975 při instalaci Dětmarově kněží a panstvo zpívali německy »Christe gînadô« a lid k tomu jen »Krleš«, neboť jiného ještě nebylo.

Také duševní život našel pěstění jen v církvi a zase skrze cizince, jimiž k nám vniká počátek současného světového ruchu, řečený »Ottonskou renesancí«, opírající se o zbytky vzdělanosti staořímské. U biskupského kostela vzniká brzo škola učená, na níž v l. 1008—1018 působil proslulý mistr Hubalt. V Bavorsku vznikly první legendy o sv. Ludmile a sv. Václavu, v Italii o sv. Vojtěchu; teprve později upravena domácí velká legenda svatováclavská, jež se vydává za dílo Kristiána-Strachkvasa, syna Boleslavova. Byly však i slovanské legendy, prosté a jímavé, jenže jejich původní znění se ztratilo a jsou nám zachovány jen v pozdním vzdělání z Ruska. — Nutno i připomenouti veliké obohacení jazyka přírůstkem pojmů a výrazů křesťanských z řečtiny a latiny.

O mravním, společenském, národním cítění již pověděno z části, že ještě dřímá. Dějinné podání béře na se roucho pověstí a bájí. Všude trvá vlastně pohanství v rouše křesťanském, neboť ani sami hlasatelé víry Kristovy nejsou lepší. I domácí legendy pokládají národ za divoký; vládne ještě kult sveřepé síly, kalná vášeň nezkrocených pudů, smyslné rozpoutání, neukázněné sobectví, jež se neleká zbrotiti ruce krví vlastních sourozenců. A přece vedle toho i zjevy něžné, upřímné vztahy rodinné, věrnosti a oddanosti přátelské, sebezapření i hrdinské oběti — známka i záruka vyššího života, jen až se láskou probudí.

Hlava III.

STOLETÍ JEDENÁCTÉ.

JARO ČESKÉHO STÁTU.

1. Obrození.

Desáté století bylo položilo sjednocením a pokřesťaněním bezpečné základy českého státu. Avšak mladá lipka slovanská byla ještě příliš útlá, aby se mohla udržeti sama o sobě na parném žáru. Pouhý příkaz sebezachování nutil se přichýliti k mocnějšímu dubisku, žárlivému sousedu, jenž nebyl by ztrpěl vedle samostatné země, ale ochotně jí přál rozvoje, byla-li závislá na říši německé, vznikající právě ze starého, rozpadlého panství franského; závislost tato se ovšem počátkem XI. stol. dosti zhoršila. Avšak království německé, sotva vybudované, vrací se znova a znova k dřívějším upomínkám antickým, k vládě nad Italií, mění se opět v císařství římské a otvírá se hlubším a širším kulturním vlivům antickorománským; jím pak tento osvěžující proud přichází i k nám a nalézaje i zde příznivé přijetí, rychle se ujímá, roste a vlévá v slovanskou půdu nové sebevědomí a moc. Řády staroslovanské se ovšem přizpůsobují; vrstva vojenská přejímá na se více méně útvary německé, vrstva duchovní latinské, románské. Knížata se pak pokoušejí s úspěchem v tomto rámci vzbuditi dřímající síly národa a utvrditi trůn i stát. Hned první nástupce Oldřichův.

Na zprávu o náhlé smrti Oldřichově dal se slepý Jaromír dovézti z Lysé k mrtvole bratrově a tu v pláči se s ním rozloučil a všecko mu odpustil. Dočkav pak návratu Břetislavova, sám uvedl svého synovce ve shromáždění národa na stolec knížecí, zříkaje se v jeho prospěch všech svých práv. Radil mu pak, komu má věřiti, koho se vystříci; především varoval ho před rodem Vršovců. Zato dal náčelník vršovský Kochan nešťastného starce do roka úkladně zavražditi.

B ř e t i s l a v jest opět jasnou postavou v řadě českých vládců. Již kronikáři současní mluví o něm s obdivem, připomínajíce jeho sílu, jak unášeje Jitku z kláštera jedinou ranou meče přerazil tlustý řetěz, jímž mu cestu zatáhli; jeho hrdinství, šlechetnost a moudrost; náš Kosmas jej zve

novým Achillem, Gedeonem, i Šalamounem; i jako dítě lásky i vlastní láskou svou, pro niž se života odvážil, vábil k sobě city zanícené.

A vskutku zaslouží úcty nemalé a srdečné i jako kníže. Třebas nebyl osnoval velkolepých plánů (jež mu bývají omylem přičítány) na zřízení veliké říše slovanské, jak mínil ještě nedávno chrabrý polský král, a díval se na úkoly, jež provésti chtěl, střízlivou rozvahou.

Břetislav chtěl povznésti opět svůj stát, ale předobře viděl, že vytrhovati se při tom ze svazku říše římské, bylo by jen nesplnitelným snem, víc záhubnějším, nežli by prospěl; a neměl ani dobývačných snah, aby opanoval Polsko. Jen toho žádal, co kdysi bylo jeho, a toho skvěle dosáhl, byť i potom, ne vinou vlastní, opět většinu ztratil. Provozoval touž politiku, jako jeho otec i děd, jenže, i když nedosáhl děda, byl otce šťastnější.

Hned po svém nastolení zajel do říše a zde v Bamberce přijal od krále Konráda léno. Jenže za podmínek neobvyklých, teprve když postavil rukojmí. Obávalť se Konrád, když se nepovedlo roztrhati vládu v Čechách ve tré, zůstaviti zhola všecko mladému knížeti, jehožto smýšlení ještě neznal.

Avšak Břetislav učinil všecky pochyby zbytečnými, účastniv se ještě téhož roku 1034 válečného tažení císařova proti Luticům, při čemž svým bohatýrstvím si dobyl přeslavného jména.

Při té výpravě vznikl nejspíše podnět k velikému úkolu bojovnému za vlastním cílem. Ještě nebylo odčiněno násilné ztenčení panství někdy Boleslavů tehdejší přemocí polskou, jen Moravy byl si dobyl Břetislav nazpět vlastním rekovstvím; na všecko ostatní zbyly jen roztrpčující vzpomínky. Nyní však přemoc polská pominula.

Pokořený Měška zemřel r. 1034, syn jeho Kazimír neměl ještě let a vladařka, matka jeho Rychsa, rodem Němka, se Polanům zprotivila, takže ji vypudili do Němec! Za mateří bylo utéci i synu a v Polsce propuklo bezvládí, ano i z části návrat k pohanství. V sousedství nebylo mocné ruky, ruský kníže Jaroslav již stár, v Uhrách po smrti Štěpána I. bouře, císař trval vzdálen v Italii. K opanování ztracených končin nemohlo býti Čechům chvíle příhodnější.

Než k tužbě politické se přidružovaly touhy nebeské. Ve hlavním hradě polském odpočívalo tělo světce Vojtěcha, tehdejší době poklad ceny nesmírné, přinášející milost boží i požehnání zázraků; Hnězdno, jeho hrob, zdobeno bylo arcibiskupstvím, zatím co Čechy žily v podřízenosti cizí.

Dřívější zloba se změnila v pokornou úctu a v lítostné zkroušení, nenávist v plamennou snahu, aby se i toto zavržené požehnání mohlo vrátiti v rodnou půdu, a s ním snad aby přišla i berla arcibiskupská.

Výprava byla uchystána ještě na zimu r. 1038. Hotovost svolána drsným znamením, rozposláním lýčeného provazu (hrozba šibenicí každému, kdo by neposlechl) a již koncem toho roku nebo na počátku r. 1039 jako vichřice se přivalilo české vojsko do jižních krajin polských, pustošíc a pleníc bez překážky, spálilo Krakov a jiné hrady a nakořistilo pokladů zlata i stříbra. Potom opanovali podobně Slezsko a překročili pomezí Velkopolska. Hrad Gdec se vzdal dobrovolně a obyvatelstvo odtud převedeno do Čech. I Hnězdno se dostalo bez obrany vítězům, rozpoutaných a zdivočených snadnými úspěchy. Prý jen zázrak, náhlé ochromení všech, kdož jižjiž vztahovali ruce po kořisti na hrobě Vojtěchově, zachránil svatyni a způsobil naráz zkrušení mysli.

Teď zase se báli svatokrádeže. Jenže rozpaky uklidnil prý nový zázrak. Sám Vojtěch se zjevil přítomnému biskupu pražskému Šebíři a svolil k návratu těla svého do Čech, budou-li jen napraveny hříchy, jež ho z vlasti vyhostily.

I činilo všecko vojsko po tři dny tuhé pokání a potom s knížetem a biskupem vyhlášeny a utvrzeny církevní řády, o něž se kdysi Vojtěch marně byl zasazoval.

Poté sám biskup za hlaholu písní otevřel hrob Vojtěchův a vyzdvihl jeho ostatky, potom i tělo bratra jeho Radima, jakož i těla pěti svatých bratří poustevníků, umučených v Polště loupežníky ok. r. 1000.

A hned potom se výprava obrátila k domovu a 24. srpna slavně vjížděla na hrad pražský. Kníže, biskup Šebíř a dva jiní přední nesli rakev Vojtěchovu, druzí velmoži ostatní; veliký byl počet vozů naložených plenem; mezi jinými kříž ryzího zlata, jejž 12 kněží mělo co nésti (daroval jej kdysi Boleslav Chrabrý, třikrát těžší, nežli sám vážil), zlaté desky, jimiž hrob Vojtěchův byl obložen, zdéli 5 loket a 10 pídí zšíři, vykládané drahokamy, množství zvonů a j.; nakonec šel zástup jatců v poutech a kruhy železné maje na hrdlech.

Polsko, na jehož podmanění Břetislav vlastně nepomýšlel, neslýchaným úspěchem vzato leželo u jeho nohou; úmysl, aby tělo svatého krajana bylo vráceno do Čech, se splnil též, scházelo jen dovršení, aby výboje byly pojištěny a nad novým hrobem Vojtěchovým se zaskvěla mitra metropolity.

Mohl se nadíti kníže, vzpomněl-li někdejších kroků Boleslava Chrabrého a nabídek císaře Jindřicha, že přání svých dosáhne; neboť i s dobytými krajinami chtěl zůstati manem císařovým, a poselství do Říma neslo veliké dary, aby došlo ochotného sluchu u stolice apoštolské.

Pohříchu se tentokráte český kníže osudně mýlil. Jeho poslové byli předstiženi duchovenstvem polským, které obvinilo Čechy — a nikoli bez podstaty — z násilí na církvi a svatokrádeže. Okolí papežovo se tím rozhořčilo nesmírně a Čechy, knížete i biskupa již čekaly těžké tresty. Zástupcům českým nezbývalo nežli odprošovati a usmiřovati, veřejně výmluvností a prosbami, potají zlatem, a to se podařilo. Papež se spokojil slibem, že co bylo církvi vzato, jí zůstane a že kníže učiní z toho nábožné nadání. Na arcibiskupství se arci za těchto okolností nesmělo ani pomysliti.

Břetislav pak splnil závazek svých poslů založením kapituly a kostela sv. Václava ve Staré Boleslavi. Některé z ostatků, zejména tělo poustevníka sv. Kristina se dostaly kostelu olomouckému.

Ještě horší zklamání čekalo knížete z Němec. Císař Konrád zatím umřel, co dlel Břetislav na výpravě, 4. června 1039 a nástupcem se stal jeho syn. Jindřich III. byl nejmocnějším císařem říše římské, jemuž bylo přáno, aby sjednotil dvě třetiny Německa v rodinnou svou državu, aby byl pánem Italie i papežství, a zasahuje mocně i do sousedství, právem mohl sníti o světovládě někdy Karla Velikého. Nemusil se báti vzrostu panství Břetislavova, tím spíš, když se kníže z moci jeho nevybavoval, ale snahou Jindřichovou právě bylo spíš umenšovati moc těch, kdož stáli pod jeho žezlem. Polsko bylo již, bohužel, pokládáno za součást říše římské, po níž nyní man vztáhl smělou ruku bez svolení vrchního pána, a k tomu se ještě Břetislav nepřihlásil o léno, neboť mu již času nezbývalo. Nemínil toho král ztrpěti a nad to si mohl dáti vznešenou úlohu ochránce vypuzeného Kazimíra Polského.

Selhala naděje Břetislavova, že obdrží léno na Čechy i Polsko. Odpovědí bylo vyhrůžné tažení Jindřichovo k pomezí saskému právě ve chvíli, kdy nebyl usmířen ještě hněv Říma. Jen okamžitým závazkem, že se naprosto podrobí vůli královĕ, a zástavou vlastního syna Spytihněva vykoupil si kníže na ten čas mír.

Ale v dalším jednání — ještě r. 1040 šlo do Němec poselství mající v čele Vintíře — se vidělo, že dohoda možná není. Neboť i když se Břetislav podvoloval všem dosavadním povinnostem k říši, žádal nejenom král, aby

Břetislav přináší do Prahy ostatky sv. Vojtěcha. (Str. 87.)

vydal všecky krajiny Polska a veškeru kořist, nýbrž i prohlašoval, že může závazky manské ze své moci jakkoli měniti, což se dotýkalo již i cti Břetislavovy a sama postavení celého jeho knížetství.

Tu kníže již poznával, že nerozhodne než válka. I strojil se k ní veškerým úsilím. Především dal zaroubati cesty hvozdem a stříci je, opevnil brány zemské, vyzbrojil kde koho a zjednal si též pomoc z Uher. Také v Německu se dály přípravy válečné. V srpnu r. 1040 táhlo na Čechy dvojí vojsko. Od severu je vedli markrabí Ekkehard a mohučský arcibiskup Bardo k průsmyku nakléřovskému, od jihozápadu pak král sám z Bavor sedlem všerubským. Kníže český postavil k obraně v horách Krušných kmeta bílinského Prkoše a k němu přidal i sbor uherský, sám pak s vlastní silou se položil u Domažlic.

Na severním bojišti si Němci koupili zlatem Prkošovu zradu a pronikli do Čech. Jenže nechvalný tento úspěch neměl dlouhého trvání, neboť na jihu se stalo jinak. Když vojsko královo vešlo do hvozdu, poslán byl oddíl, vedený Otou markrabím, bratrem české kněžny Judity, aby obešel položení Břetislavovo, tak aby Čechové v smluvený čas byli napadeni z čela i z týla. Ale nežli k tomu došlo, pustil se předvoj německý neopatrně v útok na výborná opevnění česká, byl na hlavu poražen a téměř porubán; hlavní vojsko pak s králem, jenž tu sotva životem vyvázl, nevěřív svému štěstí, dalo se rychle na ústup. Od zajatých zvěděli Čechové o postupu Otově a nemajíce již nebezpečenství od krále, připravili mu osud podobný. Na paměť vítězství postaven byl na místě později kostelík sv. Václava, řečený nyní »na Brůdku«. Zbyl tu jediný z celé vesnice Zdemil, kteráž později zpustla ve válkách a zanikla.

Břetislav hned poté postoupil proti vojsku míšeňskému, jež pokročilo zatím až k Mostu. Avšak také král poslal k nim narychlo Vintíře, aby se vrátili, v čemž jim kníže ochotně slíbil nečiniti překážky. Zrádný Prkoš byl strašně potrestán: vyloupány mu oči, usekány údy a zmrzačené tělo vrženo do vody. Výměnou zajatých dosáhl kníže i propuštění synova z německého rukojemství.

Nicméně i nyní, po skvělém svém vítězství, byl Břetislav hotov se králi podrobiti, nežádaje ničeho více, nežli k čemu se podvoloval před tím. Vypravil poselstvo do říše, nabízeje se, že osobně přijde ke dvoru a poddá se dohodě. Jenže král byl nyní příliš uražen i svou porážkou a nemínil se smířiti, dokud potupy neodčiní, leda by kníže i vítězný přijal tytéž tuhé

výminky, jako prve. Nemohla tedy česká země ujíti nové válce, ač Břetislav byl by rád přijal každé ctné vyrovnání.

Kníže se do boje dost chystal, tuše nebezpečenství daleko hroznější. Neměl tentokráte pomoci uherské, neboť spojenec jeho, král Petr, byl toho času vypuzen, arci nebylo ani zrady. Avšak i král se vyzbrojil úsilím skoro celoročním a útok nejen zesílil, nýbrž i rozmnožil. Tři vojska dala se poté v pozdním létě na pochod: míšenský Ekkehard s arcibiskupem Bardem opět přes hory Krušné, markrabí rakouský přes Moravu a král sám obyčejnou cestou k sedlu všerubskému. Tam opět čekal Břetislav za silným opevněním. Ale byl tentokráte oklamán a překvapen. Jindřich postavil proti němu jen sbor na oko; s ostatním dal upraviti si přechod lesem, kdesi blíže řeky Ohře, a vnik do země, zaměřil přímo ku Praze, všude hrozně pustoše! I ze Sas i na Moravě Němci pronikli.

Co bylo dříve bezpečnou záchranou, pevné záseky na pomezí, změnilo se teď v ohrožení. České vojsko, aby nebylo zaskočeno, musilo opustiti své postavení a předejíti nepřátele do Prahy. Tu se Břetislav zavřel.

Němci vstoupili bez překážky na českou půdu a oblehli Prahu. Ale nemařili sil dobýváním, nýbrž si vybrali způsob vydatnější, byť i ukrutnější, totiž soustavné ničení země, vydané jim nyní bez ochrany; řádění všech tří vojsk trvalo po více nežli šest neděl.

Břetislav sice byl hotov brániti se statečně, ale k boji nedocházelo. Zato ubývalo zásob ve sklíčené Praze a pohříchu docházela i věrnost obránců. Sám biskup Šebíř zradil knížete a tajně se utekl ke králi, aby dosáhl odpuštění, a za ním následovali i přední ze šlechty. Tu nezbylo Břetislavu, než zapříti hrdost svou a předejíti zlo ještě horší.

Choť jeho našla cestu ke svému bratru a ten ke králi, nicméně ponížení kníže neušel. Dne 29. září ujednán smír; Břetislav se zavázal, že se dostaví do Řezna a tam se veřejně pokoří, že zaplatí dlužný poplatek (tehdy záležel ve 120 volech a 500 hřivnách stř.) i náhradu válečnou, že odklidí na pomezí záseky, což opět zaručil rukojemstvím vlastního syna. A v říjnu pak vskutku bylo se Břetislavu podrobiti kruté zkoušce, v Řezně před králem v potupném rouše vinníka a bos padnouti před jeho trůnem a prositi o milost . . .

Nicméně toto ponížení netřeba upřílišovati. Pro hrdost českého vládce bylo přetrpké, ale byl to způsob tehdy zhusta obvyklý; čtvrtstoletí poté syn téhož císaře podobně a ještě pokorněji se vrhl k nohám papežovým. Čest

Břetislavova zůstala nedotčena, neboť podlehl jen lsti, zradě a přesile, a co pro něho bylo obětí, vykoupilo opět blaho země. Obnovení dřívějších poměrů k říši nebylo proň ani zklamáním ani zhoršením, ledaže dovolení, jež si směli osobovati někdy Boleslavové, k výbojům na severovýchod, vzalo nyní za své, Polsko uznáno za ochrannou zemi říšskou a závazek manský, nebojovati proti jinému manu říšskému, zdůrazněn byl nyní i se zřetelem k Polsku. Vymykati se z povinností k říši kníže nemínil, Polska dobývati nechtěl, i nebylo mu nesnadno se odříci končin, získaných spíše štěstím, jež ani prve neslušely pod žezlo jeho předků; tedy snad jedinou pohromou bylo, že Břetislav musil vydati Krakovsko, někdy české, ač i tu není jisto, mínil-li je podržeti. Za to mu zůstalo celé Slezsko, všecka kořist movitá, i polovinu pokuty mu král odpustil; nadto se říše i po vítězství zřekla ještě nedávného plánu roztrhání Čech, ba svolila k jejich zvětšení.

Pohříchu nepotrvalo Slezsko při říši české na dlouho. Syn Měškův, Kazimír »Obnovitel« vrátil se zatím pomocí německou do Polsky a vskutku obnovil zde své postavení; při tom se netajil, že se míní pokusiti i o Slezy. Král Jindřich nejdříve hleděl Čechy i Poláky přivésti ke shodě; po delších pokusech se to snad podařilo r. 1046 na sjezdě knížat slovanských, poté však se opětují žaloby, až r. 1054 Jindřich rozhodl. Slezsko se skutkem vrátilo Polsku, jménem zůstalo pod svrchovaností českou, takže se za ně měl platiti do Čech roční poplatek 500 hř. stříbra a 30 hř. zlata. Tím Slezsko na dvě stě let bylo pro Čechy ztraceno a pod mělkým polským panstvím se rychle poněmčovalo. —

Po válce hleděl Břetislav zpustošenou zemi opět pozdvihnouti a zvelebiti, ač ještě r. 1043 byla zsoužena hladem a poté morem, jímž množství lidu zhynulo. Boje ostatní, jež kníže potom vedl, nepřinášely již zemi české užitku nižádného; byly jen důsledkem povinnosti k říši a politiky Břetislavovy, aby si udržel přízeň římského panovníka.

Tak pomáhal mu, když hleděl uvésti krále Petra opět na trůn uherský a vypuditi uchvatitele Abu, jenž k tomu i r. 1042 plenil země alpské. Při tom Čechové opanovali Slovensko, a poněvadž přemožení Uhři Petra nechtěli, byl dosazen na přímluvu Břetislavovu jiný člen rodu Arpadova, kterýž až dosud měl útulek v Čechách. Jenže již r. 1043 byl opět vypuzen, uprchl znova do Čech a boj vzplál podruhé; Aba tentokráte dosáhl, že ho král uznal. Teprve r. 1044 byl Aba poražen a vyhnán, a Petr zas ujal trůn pod svrchovaností říšskou. I tehdy se Břetislav účastnil a vynikl.

R. 1046 dosáhl král Jindřich výpravou římskou koruny císařské a těže z prodejnosti a rozháranosti kruhů církevních, osvojil si moc rozhodovati o stolci papežském, dosadiv prvního německého papeže, Klimenta II., aby učinil pořádek. Byla to největší sláva moci císařské nad samou hlavou církevní. V průvodu císařově byli snad i zástupci Čech, mezi nimi biskup Šebíř.

Zatím opět vypukla vojna uherská. Petr upadl pro své němčení v neváżnost lidu, svržen, oslepen a nejspíš brzo potom umřel. Na trůn povolán Ondřej, uprchlý prve do Čech, potom do Polska, a poněvadž Němci hned proti němu útočili, vpadl sám do Rakous r. 1050. Táhl tudíž r. 1051 opět císař do Uher, maje zas pomoc českou. Oddíl na severu Dunaje, kde byli Čechové, vedl si úspěšně, ale hlavnímu vojsku pod císařem na pravém břehu se dařilo zle, i vrátila se výprava s potupou domů. Roku následujícího se výprava opakovala, ale Čechové při ní nebyli, a válka se skončila pro císaře s nezdarem.

Nad Čechy vládl Břetislav šťastně a s požehnáním i v upřímné lásce poddaných i v přízni k církvi. Krom založení první mimopražské kapituly v St. Boleslavi při novém velikém kostele sv. Václava (posvěcen r. 1046) rozhojnil kníže znamenitě statky kláštera sázavského, (takže byl potom jmín za druhého zakladatele), kdež poté 25. března 1053 byl pohřben slavně první opat Prokop ve chrámě sv. Maří. Podání hodnověrné přisuzuje Břetislavovi i založení prvního kláštera na Moravě v Rajhradě, ač jen jako celu, podřízenou Břevnovu. Prý také od něho postaven větší chrám břevnovský, v němžto mniši pochovali r. 1045 tělo sv. Vintíře; štědře obdařen též klášter ostrovský. Víme i o novém opevnění hradu pražského, jež se dálo pod dozorem nejstaršího kněžice Spytihněva.

I v manželství svém byl Břetislav šťasten, neboť s Juditou se mu narodilo patero synů: Spytihněv (nar. 1031), Vratislav, Konrád, Jaromír, Ota. Spytihněv již za života otcova měl úděl v Žatecku; podobá se však, že když synové dorůstali, v nejlepší vůli nežili.

V zimě na r. 1055 chystal kníže výpravu válečnou opět na pomoc císaři k vojně uherské. Ale jeda napřed s družinou velmožů na Moravu, náhle na hradě Chrudimi byl uchvácen nemocí prudkou, i znamenal brzký konec svůj. A tu jímala jej tesklivost, co bude s říší jeho, když zanechává tu syny, mající nároky na trůn, aniž učinil mezi nimi pořízení; nechtěl zemi děliti mezi ně, aby jí nerozdrobil, ani netušil však, že by svorně společně

vládli. I volil ze zla nejmenší; vyžádal od přítomných, aby se drželi jen nejstaršího, jenž měl míti zemi českou, ostatní bratří pak aby byli v jeho poslušenství a měli úděly na Moravě; snad hned při tom byly vykázány Vratislavu Olomoucko, Konrádu a Otovi Brněnsko, Jaromír byl' určen stavu duchovnímu, aby se stal biskupem. Nebylo zákonem toto poslední

Spytihněv II. (Z Hájkovy kroniky.)

přání a slib, ale vůle umírajícího knížete tehdáž ještě vázala všecky aspoň mravně, i byla splněna.

Dne 10. ledna podlehl své nemoci Břetislav »perla Čechů«, »světlo přejasné« a byl z toho pláč veliký. Mrtvé tělo pohřbeno u sv. Víta. Výprava počatá se vrátila domů.

Knížetem byl vyhlášen a v březnu t. r. od císaře potvrzen nejstarší syn Spytihněv, podle chvály staré kroniky jinoch vzezření krásného, zbožný přítel církve a milovník spravedlnosti. Není však s pravdou, zač táž kronika jej velebí, že prý byl veliký nepřítel Němců a hned v den na-

stolení vypověděl je všecky z Čech do tří dnů, neodpustiv ani vlastní mateři Juditě; nehledě k tomu, že by takový nepřátelský projev nebyl politicky moudrý ani možný, kníže sám měl za choť Idu z rodu saských poněmčených Wettinů, hostil na svém dvoře vznešené Němce, měl Němce mezi svými důvěrníky a také německým radám podléhal. Jejich osočování, že se ve slovanské bohoslužbě skrývá kacířství, nutno připsati, že Spytihněv vypudil ze Sázavy Prokopova příbuzného a nástupce v opatství Víta a odevzdal klášter německým latinským mnichům z Břevnova. Vít se svými odešli do Uher.

Příčiny, pro které kníže vyhnal svou máteř a také jiné osoby, ano snad i mnichy sázavské, byly jiné, osobní i politické. Z osobních příčin vyhnal abatyši od sv. Jiří (nejmenovanou, ale snad slula Adelheid), pro urážku ještě z dob, kdy nebyl ještě vladařem. Když totiž dozíral jako kněžic na stavbu hradeb pražských, stála v cestě pec jeptišek svatojirských, i dal ji podkopati a velmi se smál, jak se kutálela do Jeleního příkopa. Abatyše ihned přiběhla a posměšnou řečí velebila jej, jako hrdinu, co proti peci dokázal, i byl z toho obecný smích. Toho jí Spytihněv nezapomněl, i dal ji nyní vyvézti z Čech.

Ale proti matce, bratřím a jiným měl důvody hlubší, ačkoli nám neznámé. Snad byly mezi nimi neshody už za života Břetislavova, snad chtěl kníže svémocně zrušiti vůli otcovu, nemíně se děliti s bratřími, a máti tomu bránila; proto i bratří, zejména druhorozený Vratislav se s přáteli a stoupenci vzpírali; snad i mniši sázavští se účastnili. Co se vlastně dálo, není povědomo. Spytihněv budil strach svou přísností. Judita se uchýlila k Vratislavovi. Kníže obeslal nejdříve na tři sta velmožů moravských na hrad Chrudim (stál na místě nynějších Pumberk), a to pod ztrátou hrdla. Moravanům se však nevidělo jíti do Čech. Vzdorovati sice se neodvážili, ale očekávali knížete na pomezí, ve bráně zemské, na polích u Hrutova, na jih od Litomyšle. Avšak Spytihněv rozhněván jsa, že nepřišli na místo ustanovené, hned je kázal jíti a v okovech je dal rozsázeti v žaláře na rozličných hradech po Čechách.

Vratislav uslyšev o tom, bál se velmi, i utekl do Uher, a to tak na kvap, že choť svou Marii, »nejkrásnější z žen«, jsoucí tehdá s útěžkem, zanechal v Olomouci. I máti Judita uprchla za synem. — Mladší bratří byli zbaveni údělův a odvedeni do Prahy, aby byli pod střehem; Konrádu svěřen úřad lovčího, Otovi kuchyně knížecí. Manželku Vratislavovu dal kníže do vazby

na hrad Lštění nad Sázavou, kdež kastelán Mstiš s ní nedůstojně a krutě nakládal; tím ji tak ublíženo, že když po několika nedělích na přímluvu biskupa Šebíře byla propuštěna, zemřela cestou ve třech dnech.

Uhry byly uprchlíkům útulkem bezpečným, jehož by se sotva byli mohli nadíti v Německu, neboť s Němci stál Spytihněv v plné dohodě. Než tam umřel právě císař Jindřich III. r. 1056, zůstaviv synáčka šestiletého; naproti tomu v koruně sv. Štěpána král Ondřej uhájil své neodvislosti a dosud se s říší nesmířil; měl tudíž i nepřátelství s Čechy, Ondřej, maje už dříve přátelské upomínky s rodem Břetislavovým, netoliko přijal ochotně Vratislava i jeho máteř, ale dal i vyhnanému knížeti, když přišla zpráva o smutném konci Mariině, svou dceru Adleytu za manželku. Kněžna Judita potom umřela v Uhrách 2. srpna r. 1058; tělo její později převezeno do Čech a pohřbeno u sv. Víta.

Spřízněním Vratislavovým s králem uherským vznikalo pro Spytihněva nebezpečenství, kteréž se ještě stupňovalo, když Ondřej v září 1058 ujednal přátelství s říší německou a chtěje synu svému Šalomounovi zajistiti trůn, zasnoubil jej s císařovou sestrou.

Proto Spytihněv spíše z opatrnosti nežli z lásky hledal smír s Vratislavem, povolal jej nazpět — ač nevíme kdy — a vrátil mu Olomoucko. Na venek se takto usmířila protivenství, ač pravá láska se mezi nimi nevrátila; Vratislav nemohl zapomenouti bratrovi utrpené příkoří a záhubu své choti, kterouž byl vroucně miloval.

Konrád a Ota však svých knížetství nazpět neobdrželi, aniž povědomo, co se stalo s uvězněnými šlechtici moravskými.

Svou přízeň církvi projevoval Spytihněv nejen okázalým účastenstvím při bohoslužbách a modlitbách kněžských, nýbrž i zjevnou zbožností a štědrostí nevšední. Tak rozhojnil statky kláštera ostrovského, založil a skvěle nadal sbor kanovníků při kostele sv. Štěpána v Litoměřicích i počal v Praze s novou stavbou chrámu sv. Víta, poněvadž kostelík Václavův dávno již nedostačoval. Dal jej tudíž strhnouti, i s kaplí při něm postavenou s hrobem sv. Vojtěcha, a položil základy k veliké trojlodní basilice; provedení jejího se ovšem nedočkal.

Pomýšlel při tom na spásu své duše, ale snad spojoval s úmyslem křesťanským i plány politické, k nimž si chtěl získati zvláštní přízně římské. Již se rozpínala tehdy za nezletilosti krále Jindřicha IV. moc papežská neobvyklými tužbami, ač nikdo tehdá ještě netušil, jak se záhy povznese

Spodní kněžiště v chrámu sv. Václava v St. Boleslavi (XI. stol.).
(Vpravo vzadu »umučení« sv. Václava, místo vchodu do starého kostela.)

Korunovační průvod krále Vratislava I. r. 1085.
(Obraz K. Svobody na stěně v letohrádku král. Anny v Praze, ok. 1850.)

7

Kníže Spytihněv II. zakládá basiliku sv. Víta. (Str. 96.)

nad samo císařství. Snad Spytihněv chtěl užíti právě nezletilosti něm. krále a oslabení říše, aby dosáhl odjinud, od papeže, povýšení, možná i koruny královské, a se tím vyvětil z vlivu říše, jako se právě předtím stalo v Uhrách. Avšak papež nemínil jíti v Čechách tak daleko, i vyznamenal knížete ok. r. 1060 pouze posláním odznaků biskupských, aby jich užíval při slavnostech. Což politicky nic neznamenalo; nicméně i za to platil Spytihněv do Říma ročně po stu hřiven stříbra.

Poslední rok Spytihněvova panování se obnovila opět válka na východě. Proti Ondřejovi Uherskému a jeho přátelství s Němci pozdvihl se mladší jeho bratr Béla a došel podpory polského knížete Boleslava II. Smělého; bylať sestra jeho chotí Bélovou. Ondřej se obrátil o pomoc do říše římské a vskutku na podzim r. 1060 vypraven byl silný oddíl německý do Uher; k nim se měl připojiti i kníže český. Avšak Bélovi táhl na pomoc Boleslav, a to patrně přes Moravu, kdež oblehl Hradec u Opavy v končině Holasovské; proto byl kníže Spytihněv nucen se obrátiti k vlastní obraně, jež se zdařila, Poláci byli zahnáni. Zato se výprava německá skončila nešťastně; bylo jí stále jen ustupovati a při návratu utrpěli zlou porážku, při níž sám král Ondřej zahynul.

Brzo poté 28. ledna 1061 kníže Spytihněv zemřel, jsa teprv asi třicetiletý. O jeho choti potom není zpráv, po sobě zůstavil dceru (která se pak provdala do Němec) a jediného syna, jenž snad slul Svatobor, později se stal duchovním pod jménem Fridrich a žil většinou v Němcích.

2. První král český.

Spytihněva srdečně oplakali, ale ještě upřímněji vítali panovníka nového. Vratislavem nastoupil v Čechách kníže nad jiné rozumný a statečný. Což velmi vážilo v době významné a nebezpečné, kdy se chystal veliký obrat dějin světových i smýšlení lidstva, kdy v říši římsko-německé se počínaly trvalé zápasy o trůn mezi dvěma stranami, i v církvi, kde papežství do nedávna sešlé a sklíčené mocí světskou, ale v ten čas již obrozené, se snažilo opraviti život církevní z jeho neřestí a světskosti a učiniti z lodičky Petrovy opět jen zřízení božské. Blouznivé snahy dřívějších askétů rostly zde už na úkol všesvětový, jehož první úlohou se zdálo vrátiti církev samu sobě, vyprostiti jí z přílišné závislosti na státě a světských osobách. Kdo tušil tehdy, že vznešená snaha ta jest jen

slabým lícem příštího rubu, a že církev, sotva si dobude svobody, sama smělou berlou stát si podmaní, aby v tomto spojení ztratila všecku svou mravní výsost a sílu?

Vratislav v těchto obtížných proudech a strázných peřejích neutonul. Již to bylo zásluhou neskrovnou, ale kníže obezřetně řídil veslo své vlády s užitkem pro sebe i s prospěchem pro svůj lid. Byl též příznivcem církve i velikým zakladatelem. A snad jen jediný stín hyzdí světlou jeho postavu — lidská slabost: neuměl zapomínati křivd utrpených. Za otce Spytihněva odnášel odplatu Fridrich; bylo třeba výslovné přímluvy papežské, aby se mu dostalo v Čechách otcovského podílu. Mstivosti Vratislavovy zakusil i věznitel někdy jeho choti Mstiš, potom kastelán bílinský, jemuž by se bylo zle vedlo, kdyby byl v čas nespasil hrdla útěkem, i jiný vinník Beneda, jenž později pod dobrým slovem na cizí půdě byl vylákán z bezpečnosti a hanebně ubit.

Té stránky panování Vratislavova chváliti nelze. Ale zato, zdá se, upřímně cítil slovansky. Povolal opět ihned mnichy sázavské z jejich vyhnanství, a uvedl do mateřského kláštera; legenda vypravuje, že sám opat Prokop ještě za Spytihněva se zjevil vetřelcům německým a vyhnal je, takže příbytky mnišské pak ostávaly kolik let pusty. Pokusil se také Vratislav u papeže, aby slovanské liturgii na Sázavě zjednal trvalé uznání, ale papeži byla jen »marnou pošetilostí«, jíž odmítl a zakazoval: Vratislav nicméně přízně své jí neodňal. Slovanské smýšlení knížete lze viděti i v tom, že když r. 1062 umřela uherská manželka jeho, obdařivši jej čtyřmi dítkami, oženil se s polskou kněžnou, ušlechtilou Svatavou, sestrou knížete Boleslava. Sňatek ten přinesl i politický mír se slovanským východem, ba přátelství (jen jedenkrát porušené) v dobách potomních. Naproti tomu se rozvázalo spojení uherské; ale i tu nastal klid, zejména když r. 1063 umřel král Béla a nastoupil někdejší svat Vratislavův Šalamoun.

V Čechách byl uznán Vratislav shromážděným lidem za knížete bez nesnází, a došel patrně i potvrzení od říšské vlády německé, aniž víme, kdy a jak. Nejdříve zjednával nápravu těm, jimž nebožtík bratr jeho byl ublížil. Moravu rozdělil opět oběma mladším svým sourozencům; Brněnsko, poněvadž tu na hranicích říšských bylo potřebí větší péče, dal zkušenějšímu K o n r á d o v i, O t o v i Olomoucko. Třetí J a r o m í r dlel na studiích v cizině, aby se připravil po vůli otcově ke kněžství; ale neměl k duchovenství pražádné chuti, jsa vládychtiv; za Spytihněva se neodvažoval

7*

jednati jinak, ač prý byl mezi oběma poměr něžné lásky, nyní se vrátil a žádal pro sebe údělu. Kníže však mu připomněl přání otcovo a přiměl jej k tomu, že Jaromír vskutku poč. března 1061 přijal svěcení za jáhna, účastnil se bohoslužeb a měl si vedle stařičkého již Šebíře přivykati budoucí své biskupské hodnosti. Jenže bujná mysl zvrtkala toto rozhodnutí; v několika dnech poté, touže po dobrodružství, uprchl do Polska.

Nebylo asi ani prve bratrské náklonnosti mezi Jaromírem a Vratislavem, měl-li Jaromír přední lásku Spytihněvovu, a smýšlení Jaromírovo nepodněcovalo ke sblížení, ale proto by snad přece nebyl Vratislav chtěl hřešiti proti přání Břetislavovu, aby bratru přístup k hodnosti biskupské docela zamezil; nicméně rostl odtud zájem, aby vzdorný příbuzný nemohl býti na stolci biskupském na újmu jeho knížecí svrchovanosti. Mohlo se to státi již napřed ztenčením budoucí pravomoci, jež se dalo snadno zakrýti péčí o lepší utvrzení církevní správy, ovšem velmi žádoucí. Byla diecése pražská příliš rozsáhlá, a již dříve mívala na Moravě biskupa výpomocného; učiniti z dočasné výpomoci trvalý řád, mohlo vyhověti oběma záměrům Vratislavovým; biskup Šebíř si sotva mohl troufat, aby odpíral zřejmé vůli svého pána, na nezletilého císaře nebylo třeba míti zřetel. I zřízeno tedy asi r. 1063 stálé biskupství v Olomouci, nejdřív u kostela sv. Petra, teprve ve XII. stol. přeneseno k novému tehdy kostelu sv. Václava. Prvním biskupem jmenován od knížete břevnovský mnich Jan; novému štípení církevnímu připadly ovšem dosavadní důchody a statky biskupské na Moravě, zejména hrad Podivín v jižní Moravě v dolním poříčí Dyje, ves Sekyř Kostel před ním ležící (obé splynulo nyní v město Podivín, něm. Kastel) a ves Slivnice (zašlá). Za to dostal Šebíř náhradou plat z komory knížecí 100 hř. stř. ročně a 12 nejlepších vesnic v Čechách, které si vybéře. — Stolice papežská nepochybně uznala nebo schválila toto zařízení, snad dodatečně, a při tom propůjčila i Vratislavovi slavnostní užívání biskupské mitry, jako někdy jeho bratru, za podobný plat.

Svévole Jaromírova byla příčinou, že se Vratislav rozhodl již vůbec nepomýšleti naň s biskupstvím, a proto, když umřel v prosinci r. 1067 Šebíř, obral k té hodnosti důstojného a sobě velmi oddaného kněze, Lanze, probošta litoměřického, rodem z Němec. Avšak moravští bratří, kteří věrně stáli k Jaromírovi, ihned povolali bratra z Polska, oděli rouchem duchovním a přivedli do Prahy. Vratislav, ač velmi nepříjemně překvapen, tuto si jim netroufal odpírati. Zatím vše odložil, až by mohl svou vůli lépe pro-

vésti. Chystalť se již tenkráte k válečné výpravě na hranice polské, a již větší část vojsk byla vytáhla — i položil hromadu lidu o biskupství spěšně v červnu r. 1068 v samé bráně zemské u Dobeniny, doufaje, že u vojště bude míti dost síly proti bratřím. A když tam dojeli, spoléhaje na své, prostě již nedbal a po zahájení vyhlásil Lanze biskupem. Avšak mimo nadání vypukla tu vzpoura a sami dva nejpřednější úředníci knížecí, dvorský kmet Kojata Všeborovic, první to hodnostář zemský, a Smil, syn Božejův, kastelán žatecký, postavili se jí v čelo; do očí vyčtli knížeti, že se zproneveřuje obecnému závazku a pro cizince opouští bratra vlastního, a vzavše mezi sebe bratří Vratislavovy, okázale se odtrhli, a položili jižněji, u Opočna. Větší část vojska jich následovala.

Kníže tím postrašen nechal další výpravy a rychle se vrátil do Prahy a ještě s cesty vzkazoval bratřím, že svoluje. Ti přitáhli nyní ku Praze a u Hostivaře došlo ke smíření. Jaromír byl dosazen za biskupa a moravská knížata se vrátila domů; Kojata však a Smil, bojíce se hněvu knížecího, odešli do ciziny. Nový biskup poté v Mohuči dosáhl od Jindřicha IV. investitury a 6. července od arcibiskupa Siegfrieda vysvěcení; při tom změněno jméno jeho slovanské na církevní německé Gebhard.

Ukázalo se záhy, že Jaromír sám sebe dobře znal, nemaje chuti ke stavu duchovenskému, i že by bývalo dobře, kdyby se byli bratří dohodli a Jaromírovi se dostalo údělu světského. Jako kníže byl by se osvědčil daleko spíš. Hned při svém nastoupení učinil pořádek v kněžstvu při biskupství, zřídiv tu proboštem svého kaplana, učeného Němce Marka; Marek pak upravil, jak bylo lze, sbor biskupských kanovníků — bylo jich 25 — podle předpisů církevních. I štědrý byl a velkodušný Jaromír, i dobročinný, jako rozený vladař; k tomu tíhla všecka jeho povaha, kypící živostí a nevázanou bujností, daleko vzdálená opravdové mravní výsosti a vážné důstojnosti prvního preláta v zemi. Co platna byla mu zbožnost, horlivost, ano sklon k askési, že vynikal vzdělaností, učeností i uhlazeným chováním, že duchovenstvo proň hořelo a že i na dvoře římském si dovedl rychle získati přátele, když zase lehkovážnost, hrubá náruživost, nízké pudy a výstřední kousky zatemňovaly stránky šlechetnější. Již první dni po svém vysvěcení poskvrnil pravým chlapectvím, sestrčiv svého dvořana, chladícího si nohy v řece, do vody, volaje »Viléme, křtím tě po druhé.«

Poměr k Vratislavovi, od počátku podrážděný, záhy se zhoršil. Ač vinou obojí. Jaromír nebyl spokojen zmenšenou svou diecésí, jal se doléhati

na bratra, aby zrušil biskupství olomoucké a Moravu opět mu vrátil. Zdá se, že oba moravští bratří Jaromíra v těch žádostech podporovali. — Avšak Vratislav právě naopak, za zjevným úmyslem, aby biskupovu moc ještě více zkrátil, položil ok. r. 1070 základ k novému skvělému ústavu církevnímu, chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, při němž zřízen byl opět sbor kanovníků. Zvláštní poselstvo do Říma vymohlo od papeže veliké privilegium pro ně, takže byli vyňati z moci biskupovy a dosáhli práva nositi mitry a j. odznaky; listinu o tom přinesl opět schvální posel římský, biskup Jan z Tuskula. Vratislav sám do základů chrámových nanesl dvanácte košů kamene.

Spor o diecése se tím arci neumenšil; kníže i biskup se nyní oba obrátili k papeži, až Vratislav sám žádal o vypravení komise, která by rozhodla. Jaromír však se nemohl dočkati i pokusil se hrubou rukou právo si vynutiti. Když dlel kníže ve sporu o poplatek polský ze Slez na hranicích polských — (před tím Boleslav Smělý byl vpadl násilně do země, ale ten spor potom byl urovnán skrze krále německého v Míšni a nastalo smíření) — Jaromír s družinou svou přijel na Moravu a stavěl se v Olomouci. Kmetný biskup Jan je uvítal s velikou úctou, ale Jaromír jej potupil pro chudobný život, ztýral na těle a potom vjev do hradu biskupova Podivína, zabral jej pro sebe.

Olomoucký biskup si stěžoval a Vratislav se ho ochotně ujal. Dal Jana přivézti do Prahy a odtud vypravil Hagena, jeho kaplana, se žalobou přímo do Říma; Hagen se však cestou neopatrně prozradil komusi, kdo stál v platu Jaromírově, a jeho najatci byl zloupen, zbit a donucen se vrátiti. Vratislav tudíž opatřil poselství jistější, v jehož čele byl z duchovních Petr, probošt svatojirský, a z velmožů Předa Buzic; nesli spolu i dar 200 hřiven stř. Papež vskutku poslal do Čech dva legáty, Bernarda a Řehoře, aby vyšetřili spor, ale také, aby tu učinili počátky ve směru opravných snah.

Bylo po prvé, co zástupci Říma tak vznešení zavítali do Čech. Kníže je slavně dal vítati. Jich příchod způsobil nemalé vzrušení mezi duchovenstvem. Legáti požádali potom, aby se sešlo shromáždění šlechty a tam aby byli předvoláni oba biskupové.

Jaromír však nepřišel a odmítl se postaviti. Prohlašoval, že legáti nešetří pořadu právního, po němž měl býti viněn nejdřív u svého prvního představeného, metropolity mohučského. Vskutku, arcibiskup Siegfried to opomenutí těžce nesl, a tudíž Jaromír našel v něm zastánce; avšak umenšiti

pravomoc diecésních představených a je samy víc podříditi ústřední správě církevní, bylo právě jedním z požadavků římských opravných snah. Proto pokus Jaromírův, svésti při na jiné koleje, se nepovedl, legáti nedbali jeho odvolání, nýbrž pro neposlušnost zbavili jej hodnosti; tím přišel o důchody, ano musil i odejíti ze země. Obročí jeho zatím měl spravovati biskup Jan.

Rozsudek tento vznítil prudké hnutí mezi českým kněžstvem, oddaným Jaromírovi, ale hnutí vzrostlo v pravé pobouření, když legáti potom vystoupili s přísnými požadavky kázně církevní (na př. bezženství), jež se měly nyní v Čechách prováděti. Legáti tedy z opatrnosti se vzdálili. Ale Jaromírovi obé málo prospělo.

Ano, stížnost Siegfrieda Mohučského u nového papeže Řehoře VII. — byl jím dřívější kardinál Hildebrand, přední horlitel pro nový, přísný směr v církvi — českému biskupu spíše pohoršila. Metropolita byl krátce odbyt, Jaromírovi pak pohroženo tresty ještě přísnějšími a volán do Říma k vlastnímu soudu papežovu.

Když se pak Jaromír vymlouval, že jsa v trestu, nemá na cestu, dal mu papež vrátiti důchody, a tu se již biskup neodvážil vzdorovati. V květnu r. 1074 se objevil v Římě. Avšak tu shledal, že druhá strana se nedostavila, i užil toho velmi chytře a vylhal se z nejhorší viny, jiné vylíčil klamně ve svůj prospěch, ano stěžoval si, že se mu překáží na hradě pražském*) a že se mu odnímá i pražské proboštství. — Bylo mu tedy zatím biskupství navráceno a další řešení sporu odloženo do roka, aby si obě strany přinesly lepší průkazy. Sporné statky měly zatím zůstati biskupu moravskému.

Jaromír, ač vyvázl lehčeji, nežli sám se nadál, nic se tím nenapravil. Nízce a zpupně překroutil výpověď papežskou a přímo proti rozsudku jednal. Pomocí svých bratří uchvátil opět Podivín, ba jal se vynášeti klatby nad těmi, kdož mu v tom násilí bránili. — Vratislav tudíž opětně žaloval a tu papež se dověděl o biskupově lži, podvodu i násilí. Velmi se rozhněval, ihned jej dal mocí zbaviti úřadu a znova obeslal do Říma. V únoru r. 1075 stáli oba biskupové, český i moravský, opět před soudem papežským. Jaromírovi bylo velmi těžko, ale tu se zaň přimluvila mocná spojenka papežova, hraběnka Mathilda Toskánská, v níž Jaromír prý shledal příbuznou; arci biskup také nešetřil penězi, a opět si stěžoval, že se mu zadržují desátky. Vskutku tedy výsledek opět byl příznivější, nežli kdo

*) Zprávy, že prý mu Vratislav odňal statky v Čechách, dané Šebířovi, a zastavil důchod 100 hř., se zakládá na novodobém podvrhu listinném.

tušil. Sporná zboží byla rozdělena na půl mezi obě diecése, do deseti let měli biskupové přinésti přesné doklady, co komu přísluší. Na ten čas spor takto vyřízen, na škodu olomouckou, ale v dalším se vlekl po sto let; nežli uplynula lhůta, jiné okolnosti zatlačily při do pozadí a také biskup Jan umřel 25. listopadu 1085; teprve r. 1144 se hrad Podivín trvale navrátil Olomouci.

Zatím v říši římské se ohlásily první počátky velikého zápasu mezi papežstvím a císařstvím, mezi církví a státem, jehožto zřízením církev středověká dosud byla pokládána. Počal se v souvislosti s významnými snahami o vnitřní nápravu církve, jimž se v mocné čelo postavovalo nyní papežství. A v zápasu tom objevují se již i prvky nového národnostního a sociálního cítění proti dosavadní všeobecné jednotě Kristova království božího; protiva mezi mocí císařskou v rukou německých a papežstvím, jež srostlo s Italií, dává první projev vědomě cítěného zápasu plemenného, podmaněnce proti zotročovateli.

První spor dostal jméno zápasu o investituru, t. j. udílení duchovních obročí z rukou světských, jakž se dosud dálo. Základ investitury byl ryze právní a vlastně správný. Neboť ne církev, ale světská moc, císař, král, velmož zakládal první biskupství, kláštery, fary, a to z vlastního jmění. Vzdával-li se však pán velikého svého zboží ve prospěch církevní, nemínil se ho zříci tak, aby mohl jím vládnouti někdo, jenž by mu nebyl vhod, anobrž třeba i jemu na škodu; tudíž zajistil si právo udělovati toto obročí na všecky časy budoucí. Jenže tento řád časem se zvrhal v zlořád, v zaopatřování příbuzných, v rozdávání hodností osobám nehodným, v nedůstojné šantročení s církevními úřady. Investiturou se stával uchazeč hodnostářem církevním, nikoli svěcením. K tomu se přidružilo i prodávání církevních milostí, svatokupectví, pouze za peníze a j., což vedlo k veliké mravní pokleslosti v církvi.

Vybaviti církev z neřesti hříchu a z otroctví světského bylo požadavkem předním, za nějž papež Řehoř VII. už jako prostý kněz pracoval zaníceně. Proto na prvních jeho synodách zapověděno svatokupectví a r. 1075 též investitura přísně. Avšak nejenom vyprostiti církev z bahna a povznésti ji opět na království boží na zemi, bylo snahou Řehořovou, nýbrž i daleko víc; v zanícení za božský ideál chtěl, aby církev byla povýšena nad stát, aby nejen mravně, ale i skutkem ovládla svět. Nálada doby neodpírala; k tomu vzniklo i množství podvržených listin, jež převahu papežskou

i právně měly dokazovati. Nezletilost císaře Jindřicha IV., nešťastné vychování, jehož se mu dostalo, jen záměrům římským prospívalo, ba císař poté, opuštěný přáteli a vlastními syny, na zápas již ani nestačil.

Kníže český Vratislav byl dosud v dobrých poměrech k císaři i k papeži. Na podstatě sporu jemu nemohlo záležeti. A přece se přiklonil k císaři — z důvodů vlastní politiky. Bystrý duch Vratislavův postřehl vhodnou chvíli dějinnou, v níž pouto, jež dosud Čechy svíralo, mohlo býti oblehčeno a stát český ve svém vývoji postaven o stupeň výš. I neváhal se vrhnouti v proud, ale tak obratně, aby nic neztratil a co nejvíce získal. Postavil se po bok Jindřichu IV., všude osvědčuje »nikdy neztenčenou věrnost a hrdou statečnost českou«, již prokázal hojnými vavříny — někdy byl kníže jedinou záchranou císařovou! — nicméně dovedl se i vyhnouti nebezpečnému hněvu papežovu. Ne však z otrocké poníženosti slouží císaři; dovede se sebevědomě odtrhnouti, když u Jindřicha nevděk nalézá. A odloučení Čechů vlastně znamená — pád vítězné už věci Jindřichovy.

Zápas v Německu se nejdříve vznítil velikým povstáním Sasů proti Jindřichu IV., arci z příčin jiných; od papeže čekali pomoci a také se dočkali. Již k první výpravě proti nim přitáhl Vratislav s vojskem, převyšujícím počtem všecky ostatní pomocníky strany franské, a v bitvě u hradu Homburku nad Unstrutou 9. června 1075 rozhodl jeho příchod úplné Jindřichovo vítězství.

Na podzim t. r. se objevil Jindřich s jízdeckým sborem a silnou pomocí českou v nespolehlivé Míšni a uvedl ji opět v tužší závislost. Ježto pak právě zemřel markrabí lužický, odevzdal král jeho zemi odměnou a pro svou jistotu Vratislavovi. Sasové se potom opět podrobili.

Tehdá se však již stupňoval spor s papežem. Na sjezdu knížat v Goslaru o vánocích slíbena Jindřichovi obecně věrnost a syn jeho Konrád prohlášen za budoucího nástupce; v lednu r. 1076 dal Jindřich svolati synodu církevní do Wormsu a ta prohlásila Řehoře VII. za sesazena. Papež vyřkl opět slavnou klatbu nad králem, a zprostil jeho poddané slibu věrnosti; také 24 prelátů králových stiženo podobně, mezi nimi byl i mohučský arcibiskup Siegfried, nikoli však Jaromír Pražský ani Jan Olomoucký.

I Sasové opět povstávali a tu téhož času Jindřich s pomocí českou znovu vzal Míšeňsko, zplenil je a odevzdal poté v léno Vratislavovi. Než ještě téhož roku je Vratislav ztratil a s ním i většinu Lužice; obé potom vráceno držiteli dřívějšímu, když se ke králi opět přidružil.

Avšak počet nepřátel královských v Německu rostl a již se sešel proti němu říšský sněm v Triburu a pohrozil mu sesazením, nezprostí-li se klatby církevní. Jindřich byl by snad i tu zvítězil, ale náhlý strach vnukl mu čin neblahý — v tuhé zimě v lednu r. 1077 obrátil se k papeži a v Italii, aby byl zbaven klatby, vykonal kleče pověstné pokání v Canosse. Tím bezděky sám sobě nejvíc ublížil. Ušel sice okamžitému hrozícímu nebezpečenství, ale smíření nenastalo, a svět už nezapomněl.

Němečtí protivníci rodu franského si zvolili vzdorokrále, Rudolfa Švábského. Jej korunoval Siegfried Mohučský, aby si tím vykoupil odpuštění papežské; dotud byl kancléřem krále římského, nyní si Jindřich obral k tomu úřadu biskupa Jaromíra Pražského.

V nejbližších bojích v Německu všude Čechové bojovali po boku Jindřichově, zejména pak r. 1078 za osobního vedení Vratislavova, u Melrichstadtu nad franskou Sálou, kde sláva statečnosti české naplnila celé Německo; r. 1079 při vpádu do Míšně, který se však nezdařil, r. 1080 v lednu u Flarchheimu v Durynsku v hrozné řeži, kde jen Čechů na 3000 padlo a jen svým hrdinstvím krále zachránilo; v té bitvě sám Vratislav vyrval z rukou vzdorokrále Rudolfa kopí jeho válečné. Také tenkráte v boji tomto se v českém vojště po prvé objevuje Viprecht z Grojče, vlastně z Grodžiška (na jih od Lipska), rodu srbského, ale již poněmčeného, jenž rok před tím přešel ke straně franské a brzo se proslavil svým hrdinstvím i válečným uměním. Vratislav si ho velmi cenil.

Na podzim téhož roku 15. října bojováno u bahna Gronina nad řekou Halštrou, kde sice Jindřichu bylo ustoupiti, ale vzdorokrál Rudolf utrpěl těžké poranění, jemuž týž večer ještě podlehl.

Válkou se nedal Vratislav nic mýliti v oddanosti a štědrosti k církvi, a ke zjevné roztržce s papežem Řehořem ani nedošlo. Nejspíše proto, že i papeži záleželo na tom, aby knížete, nemůže-li ho získati, aspoň v mezích udržel, vždyť, když došlo k jednání, papež knížete jen vlídně káral, proč obcuje s vyvrženými z církve a dává přednost světským zvykům před apoštolskou poslušností. — Tehdáž pilně pokračováno ve stavění kostela sv. Víta; r. 1078 Vratislav se účastnil slavnostního svěcení kláštera v Hradišti u Olomouce, jejž založil bratr jeho Ota Sličný s chotí svou Eufemií Uherskou; kníže sám též nový ústav hojně obdařil, rovněž Ostrovu dal velké dary. O poselství asi r. 1079 do Říma, žádajícím utvrzení slovanské liturgie na Sázavě, bylo již řečeno.

Kníže Vratislav vyrval kopí vzdorokráli Rudolfovi v bitvě u Flarchheimu.

Také přátelská shoda s polským východem, ohrožovaná nepokojným Boleslavem II., upevněna v těch letech, když Boleslav byl ze země vyhnán, sňatkem mladšího bratra jeho a nástupce Vladislava Heřmana s dcerou Vratislavovou Juditou.

R. 1080 chystal se král Jindřich IV. do Italie, aby přímo zde papeži čelil, a již na cestě v Brixenu dal zvoliti za papeže svého stoupence Viberta, arcibiskupa z Ravenny, pod jménem Klimenta III. K té výpravě Vratislav poskytl velikou půjčku 4000 hř. stříbra i brannou pomoc 300 oděnců, majících v čele mladičkého syna jeho, Bořivoje; vlastní vedení měl ovšem zkušený Viprecht Grojčský, jenž se byl zatím ke knížeti co nejúžeji přivinul. Vojsko to zůstalo na jižním bojišti plná dvě léta. Vratislav prokazoval tu králi službu nesmírnou; byla-li však již tehdy také smluvena důstojná odměna?

Tu výpravu však Vratislav ještě předstihl roku následujícího, kdy nepřímo vlastně zachránil Jindřicha před nedozírným nebezpečenstvím. Papežská strana v Němcích si zvolila nového vzdorokrále, Heřmana Solmského, jenž zvítěziv v menších bojích nad stoupenci franskými, sám se chystal do Říma. Jeho nejmocnějším pomocníkem byl markrabí Leopold Rakouský, a ovšem již tím se dostal v nepřátelství s Vratislavem. Avšak rozpor vyrostl ještě závažněji, když Leopold byl za svou zradu od krále odsouzen Rakous a jeho země dány knížeti českému, aby si jich dobýval. Vratislav sice boje nepočínal, ale když Leopold sám zavdal příčinu nájezdy na pomezí moravské do území Konrádova, ujal se kníže bratra a shromáždiv veliké vojsko z Čech i z Němec, překročil, snad i jako vykonavatel říšské klatby, hranice rakouské. U Mailberka byla 12. května 1082 svedena bitva velmi krvavá, v níž Čechové skvěle zvítězili. Valná část Rakous se dostala do moci české; jenže když se markrabí poté s císařem smířil, dosáhl země své nazpět. Hlavní však věc získána v tom, že nepřátelé za Jindřichem do Italie nemohli.

Tam tedy Jindřich nabýval třebas pomalu úspěchu za úspěchem, a také nikoli bez pronikavého přispění českého. Dne 3. června 1083 při útoku na sídlo papežovo Čechové první slezli hradby města Říma — zásluhou bojovníka Ráza, jenž vypátral nechráněné místo zdí. R. 1084, 31. března se tu dal Jindřich od Klimenta III. korunovati na císařství; byl to největší jeho úspěch nad protivníky. Papež Řehoř umřel brzy nato v květnu ve vyhnanství. Potom se císařská výprava vrátila do Němec; z českých bojovníků zůstalo prý jen 9 osob.

Bylo svatou povinností císařovou, aby se konečně nyní odměnil za věrnou oddanost a neocenitelné služby české. Učinil tak na velikém shromáždění v Mohuči v dubnu měsíci r. 1085. Přítomni byli Vratislav, Konrád i Jaromír, jejž krátce před tím zprostil císař povinnosti kanclėřské. Tu Jindřich IV. vlastní rukou vstavil Vratislavovi na hlavu korunu královskou a pozdravil jej názvem krále českého a polského; bylo to asi už napřed smluveno, až Jindřich sám dojde hodnosti císařské. Nad to patrně přestal dosavadní poplatek do říše. Přidány ještě některé sliby, jejichž splnění přinesla léta následující; byl-li obdařen Vratislav i hodností říšského číšníka, jest velmi pochybno; o tom pak, co měl znamenati titul krále polského, lze pronésti jen pouhé domněnky.

Ovšem bylo království Vratislavovo pouze titulární, osobní, nikoliv dědičné (země česká ostávala knížetstvím) a papežem nestvrzené; Kliment III. byl k tomu ochoten, ale za poplatek, jenže Vratislav od něho potvrzení nežádal; mitry biskupské arci nyní již nenosil a peníze za ni do Říma neplatil. Lenní závazek k říši trval samozřejně dále, i povinnost k jízdě římské, jako jeho projev. Nicméně byla nová hodnost velikým vyznamenáním před všemi ostatními v celé říši, uznáním zvláštního postavení i samostatnosti, král český byl nyní první osobou po císaři.

Dne 15. června byl potom v Praze Vratislav s chotí svou Svatavou za jásání všeho lidu a veliké slávy od trevírského arcibiskupa Egilberta na království pomazán a korunován. Při tom shromáždění třikráte provolávalo: »Vratislavu, králi českému a polskému, vznešenému a pokoje milovnému, od boha korunovanému, dlouhý život, štěstí a vítězství!«

Brzo poté se podařilo Vratislavovi dobýti opět části Míšně, jejíž markrabí se byl znova zpronevěřil; při tom opevnil hrad Gvozdec nad srbskou Vltavou. — Východní část, Budyšínsko, jež držel již dříve, dal nyní lénem Viprechtovi Grojčskému, jenž sblíživ se za výpravy římské s mladým kněžicem Bořivojem, dosáhl potom na přímluvu jeho i ruky královy dcery Judity.

Sláva, moc, bohatství nového českého krále byly uznávány a velebeny po celé říši římské. Veršovci skládali o něm lichotné strofy, o jeho přízeň se ucházeli velmoži i biskupové, kláštery (n. př. v Řezně, Hersfeldu, Pěgovský a j.) předcházely si jeho dobročinnost, nikdy nevyčerpanou. Jen ten, jenž měl králi vlastně za vše děkovati, jenž nesl závazky vděku k němu nejstarší a největší, nejdřív se jim počal vyhýbati — císař sám.

Vlastně již na synodě mohučské dal cítiti Vratislavovi první zklamání. Biskup Jaromír, bera odpuštění za své služby u císaře a vraceje se do Čech, vyžádal si za to přímo od Jindřicha IV. biskupství olomoucké. Předložil mu listinu, prý o rozsahu diecése pražské v X. století, aby ji císař potvrdil, čímž mělo zvláštní biskupství moravské přestati. Císař mu vyhověl, a jeho nátlaku nemohl ani Vratislav odpírati, ač rušiti měl vlastní dílo své. Olomoucký biskup byl ještě naživu, ale zemřel na konci roku, a tu byla vydána v Řezně listina, jížto Jaromír došel všeho, co chtěl, na velikou trpkost Vratislavovu. — Rovněž se těžce dotklo českého krále, když několikerá jeho přímluva za jednotlivé osoby u císaře zůstala oslyšána. — Ale Jindřich IV. nesplnil a nezdržel potom ani toho, co dříve sliboval a již učinil, víc o to dbaje, aby nabízenou milostí získal zjevné a nespolehlivé zrádce, než aby udržel obětovného přítele. I marku míšenskou, již dvakráte postoupenou Vratislavovi, nakonec dal r. 1088 jinému. Nastalo tudíž už tenkrát naprosté ochlazení mezi oběma panovníky, takže všecka česká podpora nyní přestala. Nicméně, Vratislav hledě ke své cti i také z důvodů opatrnosti, od císaře neodstupoval. Císařského však papeže Klimenta ani před tím ani nyní veřejně neuznával.

Císař v tento čas ještě vítězný, zdálo se, mohl oželeti již dosavadního spojence, ale jeho dočasné úspěchy v málo letech se zvrhly v rub. Papežství záhy dovedlo v myslích zaníceného středověku z vlastní své věci učiniti při boží, svou porážku zosobniti křesťanstvu jako hřích na božské výsosti, své vladařské dychtění takřka zposvátniti. Myšlence jeho právě přišlo vhod i blouznivé hnutí o vyproštění vlasti Spasitelovy ze jha nevěřících; zdaž nebyl zápol v říši jen něčím podobným a císař škůdcem církve jako Mahomed? Velkolepá tažení křížová se již oddaně a pokorně skláněla pod vedoucí korouhví papežskou. Což mohl vývoj citů i v říši jinak jíti, nežli v její stín a proti císaři? Netušil Jindřich IV., že tenkrát bude těžce českého krále postrádati, když Vratislava již nebude?

Ochlazení vztahů k císaři snad vznítilo i nový výbuch záští mezi králem a biskupem. Vratislav těžce nesl zrušení moravského biskupství, Jaromír nechtěl uznávati nadřízenost bratrovu, ano dovolávaje se císařské investitury, vyhlašoval zpupně, že jest jen služebníkem a poddaným císařovým a nikoho jiného. Čímž si troufal dávati zrádně v sázku i právo své vlasti! Rozešli se bratří v hněvu, a Vratislav nemohl tudíž o slavnostech nositi koruny, neboť jen biskup směl mu ji na hlavu stavěti. A k tomu moravští

bratří víc přáli Jaromírovi nežli Vratislavovi, takže bylo nebezpečenství, aby se Morava králi neodcizila.

Proto přešlo konečně Vratislava trpělivost a nedbaje ustanovení někdy císařova, obnovil opět biskupství v Olomouci a dosadil tam svého kaplana Vezela. Jaromír tím rozjitřen hledal pomoci u papeže Klimenta III., neboť k císaři se ostýchal. Chtěl se tam odebrati přes Uhry, ale tu nenadále na cestě jej zastihla smrt v Ostřihomě 26. března 1090.

Nástupcem Jaromírovým se stal Kosmas, jejž doporučil nejspíše sám papež Kliment, stoje víc o Vratislava, nežli král o něho; významnou osobností biskup nebyl.

Závěr panování Vratislavova byl poskvrněn nepěknými různicemi v rodině knížecí. R. 1087, 9. června umřel Ota Sličný, kníže olomoucký, zanechav vdovu Eufemii a syny Svatopluka i Otu příjmím Černého, ještě nezletilé. Vratislav ujal Olomoucko ke své ruce, vdova s dětmi se uchýlila ke Konrádovi do Brna. Ale Vratislav potom, prý z nabádání zlých rádců, odevzdal knížetství v Olomouci druhorozenému synu svému Boleslavovi. Konrád se zastával práv sirotčích a tu rozhněvaný král vytrhl do Moravy, poplenil válečně Konrádovo území a oblehl brněnský hrad, aby knížete vyhnal z panství (1090).

Při tom však vypukla nenadále králi Vratislavovi různice nová s prvorozencem jeho, Břetislavem, snad dorozuměným s Konrádem. Nejstarší syn králův nešel, jak se zdá, s otcem a nevlastními bratřími, v dobré shodě, nesl těžce své odstrkování a maje úděl v Hradecku, ani se s dvorem pražským hrubě nestýkal. Nyní, když i jej král k Brnu obeslal a rozvrhoval ležení před hradem, oblíbenec Vratislavův Zderad, povýšený z nízkého rodu a proto zpyšnělý, zlomyslným vtipem radil pánu svému, aby umístil kněžice u řeky, poněvadž se prý rád koupá. Připomenul tu synu královu neblahou jeho lehkomyslnost z nedávné výpravy míšenské: r. 1087 vraceje se tam z plenu, zdržel se nevčas koupáním v řece v ohroženém území přes výstrahu zkušeného vůdce, přepaden byl tu zálohou nepřátel a bezmála padl v zajetí, kdyby ho nebyla vyprostila hrdinná obětovnost průvodců; jenže mnoho dobrých lidí zbytečně při tom zhynulo, mezi nimi i sám znamenitý vojevůdce, stařičký Alexa. — Není divu, že Břetislav tuto surovou připomínku pocítil jako krvavou urážku, jíž nebylo lze smýti než opět krví. Dohodl se s přáteli svými i s Konrádem, dal Zderada k sobě pozvati a úkladně zabíti. A hned poté s lidem sobě oddaným, a byla většina lidu, odtáhl opodál.

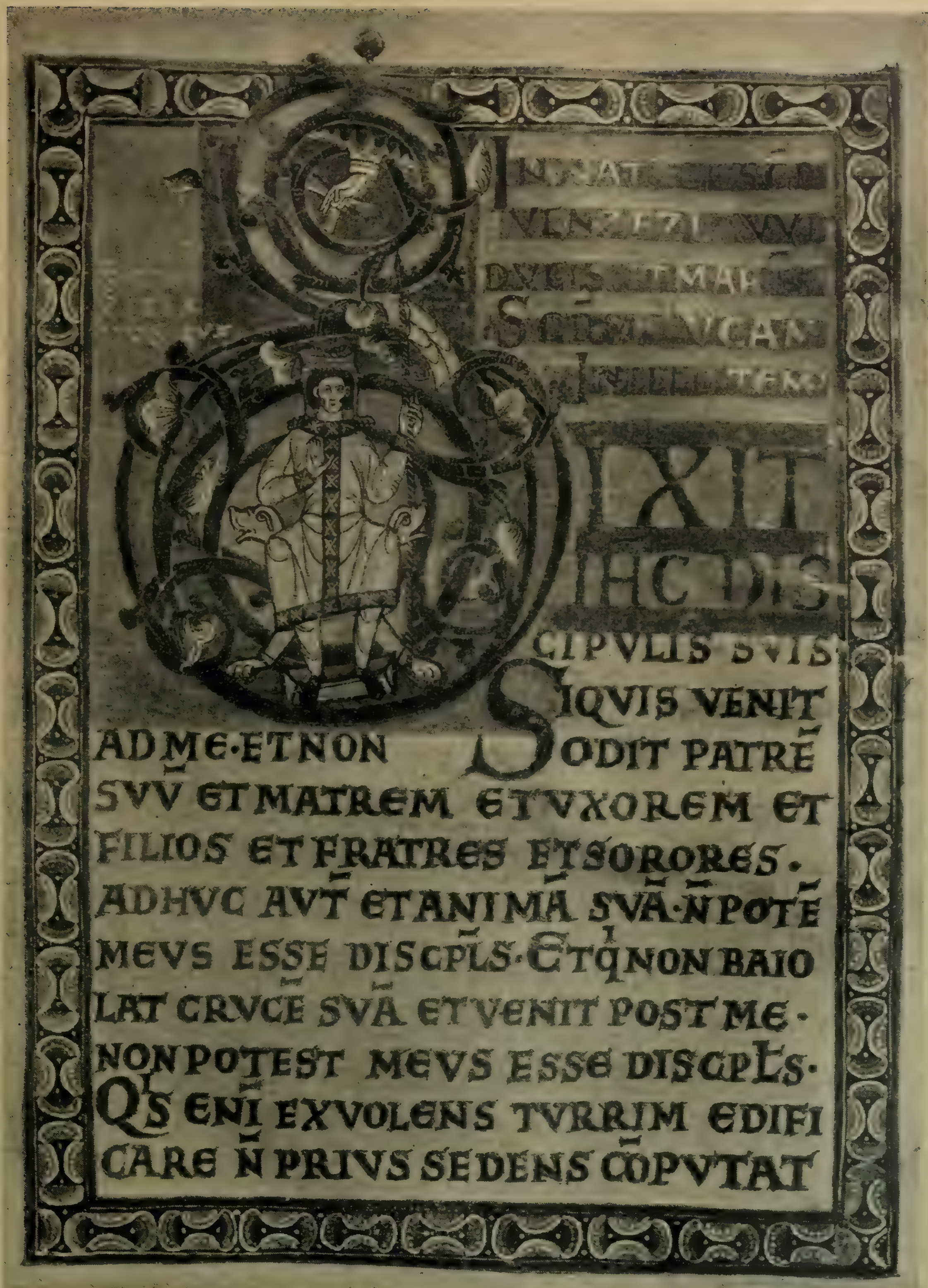
Hrozící bouře sice přešla mimo nadání, obratností a vtipem kněžny brněnské. Choť Konrádova Wirping (z rodu hrabat Tengelinských), přišedši sama před krále, padla před ním na kolena a řečí, právě tak pěknou, jako obezřetnou, usmířila jeho hněv i proti svému choti i proti synu. Válka se tedy pokojně rozešla; nicméně Břetislav, nevěře upřímnosti otcova odpuštění, se odebral se svými do pevného Hradce nad Labem.

Vskutku pak zármutky a nesnáze královy již nepominuly. Hned 11. srpna 1091 umřel Vratislavu přemilý syn Boleslav Olomoucký a potom Břetislav, nemaje jistoty před otcem, a vida za sebou většinu lidu, se chystal ke přímé vzpouře. Vratislav dal tedy vyhlásiti zřejmě Konráda za svého nástupce, ač se to rozumělo samo sebou, ale nyní mělo Konráda získati a odbojného syna oslabiti. Avšak dříve nežli se mohl král uchystati k odvetě, přitáhl Břetislav s velikým vojskem až ku Praze. Úzkost s obou stran byla nemalá, takže prý jen milosrdenstvím božím a zázračným přispěním sv. Václava a Vojtěcha nedošlo ke zlému; svatí patronové čeští prý osvobodili v noci vězně na hradě pražském a poslali je hlásat, že vyprosili v nebi mír. — Moudrému Konrádovi se podařilo odvrátiti válku a ujednati pokoj, takže se syn pokořil a otec mu odpustil.

Avšak ani tentokrát nenabyl Břetislav důvěry v trvalou milost otcovu, a jsa pobádán svými rádci, jimžto nebylo zaručeno odpuštění, odešel asi s 2000 svých stoupenců (kteří s sebou všecko vzali) do země uherské ke svému strýci Ladislavovi. Tam král Ladislav jej vlídně přijal a jeho lid usadil v Bánově u Trenčína (dnes na moravském Slovensku).

Téhož ještě roku koncem září pomáhal Vratislav svému polskému zeti (ač dcera jeho již umřela a Vladislav se byl znovu oženil), proti Pomořanům, opět nepokojným, ale výprava se nezdařila. Čechové se bez úspěchu vrátili.

I s biskupem Kosmou (dosud nevysvěceným), ač sobě velmi oddaným, měl král neshody pro opata sázavského Božetěcha, králi velmi milého a umění znalého. Asi r. 1091, jednou, když král ve chrámu měl býti ozdoben korunou, nebylo tu biskupa, kterému to právo výhradně náleželo, i odvážil se k tomu Božetěch. Biskup se z toho velmi rozhněval, že chtěl opata sesaditi; konečně na přímluvu královu zmírnil mu trest, aby vyřezal krucifix životní velikosti a donesl sám na svých bedrách do Říma. Což se i stalo. — Ale za Božetěchem potom putoval koncem roku sám biskup a s ním i biskup moravský do Italie, neboť se jim dosud nedostalo ani inve-

List z perg. evangeliáře vyšehradského s drobnomalbou sv. Václava (konec XI. stol.).

Apsida v hradní kapli znojemské.

Obrazy Přemyslovců a Narození Páně na stěnách hradní kaple znojemské.

Božetěch, opat sázavský, tesá Ukřižovaného. (Str. 112.)

8

stitury ani svěcení. Císař v městě Mantui jim investituru udělil, ač se tím rušilo vlastní jeho ustanovení mohučské.

Návratu jejich však se král už nedočkal. Dne 14. ledna 1092 na lovu nešťastným pádem s koně zhynul. Pohřben na Vyšehradě.

Vratislava národ český žalostně oplakal a u vděčné paměti zachoval; neboť přes některé slabůstky byl to kníže znamenitý. Povaha pevná a čestná, srdce veliké, ač ne vždy velkodušné. První český král, a jeho vláda projevem národního rozkvětu a rostoucí české síly, jež z úzkých mezí poplatného knížetství se rozpíná po prvé ke světovému významu. Výborný válečník a státník, jenž za světové bouře dovedl doma udržeti mír a zevně opravdu Čechům vrátiti slávu i moc. Zemi své i lidu zjednal vzácný blahobyt, hospodářské, obchodní i kulturní povznesení, jež i na poli umění dostupovalo již přepychu; za něho se šíří český obzor duševní, prohlubuje cit k národu i české domovině. — Byl i šťastným otcem; devatero dětí se mu zrodilo, z nichž jen dva synové, Vratislav a Boleslav, otce předemřeli; čtyři pak následovali po sobě na trůně knížecím. Z dcer z prvního manželství Judita byla kněžnou polskou, Ludmila řeholnicí, z druhého sňatku Judita se stala chotí Viprechta Grojčského.

Doma i v cizině vroucí láskou Vratislava ctili; »kdyby byla mohla býti jeho údělem ještě vyšší čest a důstojenství, byl by plně toho zasloužil«, psal o něm pamětník souvěký. Jeho památka přetrvala v lidu přes půl tisíciletí, ještě v nejhorším úpadku jméno jeho povznášelo, jako symbol někdejší slávy a síly.

3. Knížecí hřích.

Vláda bratra Vratislavova a nástupce Konráda Brněnského byla jen kratičká. Již 20. ledna jej Praha nastolila. Dosavadní svůj úděl rozdělil synům, takže Oldřich ujal díl brněnský, pro Litolda odděleno na jih Znojemsko; Olomoucko vráceno rodině Oty Sličného. Kníže pak poslal hned do Italie, aby císař nedával investitury biskupům, obraným za jeho předchůdce, chtěje míti jiné, avšak bylo již pozdě. Když se ukázalo, že se nedá již nic změniti, přijal potom oba biskupy, třeba ještě nesvěcené, bez nesnází. Po 8 měsících panování, 6. září 1092 Konrád umřel.

Smrtí jeho byla možná ušetřena země česká nové zlé války, neboť Břetislav, syn Vratislavův, byl již na cestě z Uher, aby si dobyl trůnu. Takto vítán bez odporu na hradě pražském a o sv. Václavu snad

nastolen, vystrojiv velmožům předtím nádhernou hostinu. Při tom, neznámo čím návodem, jsou vydány nové zákony, zapovídající zbytky pohanských obyčejů; ze země vyhnáni lidé, obírající se kouzly, rušeny posvátné háje a stromy, letní obřadní slavnosti, pohřby mimo místa církevně posvěcená a staré zvyky při nich, ač ovšem úplně je vypleniti se nikdy nepodařilo.

Biskup při tom nebyl, neboť se naň hněval kníže pro jeho někdejší oddanost ke králi; dokonce nedbáno o jeho vysvěcení, takže v Čechách úkony biskupské po kolik let stály. Ani když nějaký podvodník z ciziny, vydávaje se za francouzského biskupa, putujícího ze Svaté země, zneužil toho a posluhuje biskupstvím, způsobil mnoho škody a pohoršení, se kníže nestaral. Teprve v březnu 1094 se dostalo Kosmovi náležitého vysvěcení.

Poměr k císaři trval jako v posledních letech Vratislavových. Kdy a jak byl Břetislav uznán a potvrzen, nikde se nepraví. Ale ani on již nepomáhal Jindřichu IV. v jeho bojích, nejspíš proto, že byl sám zaměstnán na východě.

Hned v prvním roce vlády nastal knížeti úkol hájiti zájmy české proti Polsku, kde Vladislav Heřman, podněcován novým zjevem své politiky, palatinem Setěchem, přestal platiti poplatek ze Slezska. Vítězné tažení Břetislavovo do Slez (v němž nic neznamenalo, že také Poláci úspěšně vpadli do Moravy) vynutilo opět obnovení smíru i náhradu za léta minulá; polský kněžic Boleslav Křivoústý, syn Břetislavovy sestry Judity, obdržel na čas kus země tam v léno a učiněn při tom i mečinošem českého knížete. Poté pomáhal opět Břetislav Vladislavovi proti odbojnému synu Zbyhněvovi, ale r. 1096 se opětovalo nepřátelství a tu Břetislav opanoval kus pomezné země níže na Nise, kde prve byl dobyl a zbořil polský hrad Brdo (nynější Vartu), a zabezpečil její držení novým hradem Kamencem. — I s Uhry měl proto nějaké nesnáze; i také doma, neboť dva mocné úředníky z rodu Vršoviců, Mutinu a Božeje, vypověděl ze země.

Za vzdálení knížecího v květnu r. 1096 přitáhly do Čech předběžné zástupy první výpravy křížové proti mahomedánům, ne ještě čistí a nadšení bojovníci kříže, ale nejnižší dav, nezřízený a zfanatisovaný jen proti nepříteli víry Kristovy, mezi něž počtli tenkrát i židy; ta nenávist a opovržení proti židům potom už potrvala. Také v Praze nutili je násilně ke křtu a vraždili ty, kdož se vzpírali; poněvadž pak nebylo ochrany, vskutku množství jich ze strachu stali se křesťany. Na štěstí pro židy vlna křížová se po několika dnech přesunula do Uher. Tu oni bezděční pokřtěnci, ne-

8*

uznávajíce nuceného obřadu, vraceli se opět k víře otců svých a když proto trpěli nové příkoří od lidu, utíkali do Polska. To zase kníže pokládal za zločin proti sobě, poněvadž ze židů velmi těžil, i dal jim pobrati všecko, co měli, a obohatil tak komoru svou o poklady veliké.

Statečností a rozumností svou i také přízní k církvi (založil veliký chrám na hradě litomyšlském a obdaroval i kostel vyšehradský i klášter ostrovský), získal si Břetislav II. zaslouženou pochvalu souvěkovců svých; věky potomní nemohou jej chváliti, že by byl vždy jednal správně a moudře. Máť smutnou zásluhu, že učinil v Čechách navždy konec bohoslužbě slovanské a že dal počátek domácím bojům, jež záhy pohřbily moc knížecí a přivedly stát skoro v záhubu, — třebaže vina nebyla vlastně jeho sama, nýbrž doby a poměrů, které přejal.

Opat sázavský Božetěch neměl již mocné ochrany Vratislavovy, ale neměl také s dostatek síly, aby dovedl zvládnouti odpor sobeckých bratří, kteří jej nenáviděli, poněvadž většinu příjmů obracel na umělecké a duchovní zvelebení kláštera, a tím jim ubíral žádoucích požitků; nadto hněv biskupův na opata, i vzdálení, z něhož se vrátil Božetěch až po smrti Vratislavově, budily naděje, že by některý z nich si mohl získati mitry opatské — zejména tři byli »sluhové satanášovi«, Demeter, Kanaan a Holiš — i dobíhali ke dvoru knížecímu s pomluvami a udáními, ač důkazu neměli žádného. Jistě jim pomáhali i mniši řádů západních, většinou Němci, a tu Břetislav II. konečně rozmrzen stálým rovnáním a štvaním, učinil konec, aniž soudil, i vyhnal na konci r. 1096 všecky; v lednu pak r. 1097 se svolením sněmovním opět do Sázavy uvedeni latiníci z Břevnova; opatem se stal tamní probošt Děthard. Božetěch se svými odešel neznámo kam; jeho žalobníci nenašedše jinde místa, vrátili se do sázavského kláštera, kde potom zašli v hanbě a zármutku, neboť noví pánové jejich knihy slovanské, které tu jediné našli, pohodili, roztrhali a zkazili; jen nepatrné zlomky snad z nich se zachovaly.

Jestliže již tento skutek Břetislavův byl nesprávností, daleko tíže se provinil činem jiným, jímž svévolně otřásl dosavadním zřízením nástupnickým, třebas, pravda, bylo nejasné a ne zákonem, nýbrž pouhým zvykem od časů jeho děda. — Kdyby Břetislav byl umřel, mohl nejspíše nároky na korunu míti Oldřich Brněnský, jakožto nejstarší z rodu, syn téhož Konráda, jenž stál v cestě už ctižádostivosti Břetislavově; v tom byl Břetislav synem Vratislavovým, že nezapomínal. A snad ani Oldřich se nechoval k němu

dost oddaně, jak se slušelo na věrného údělníka, a to asi dostačilo, aby kníže pomyslil na mstu a připravil Oldřicha o všechnu naději na trůn; rodině své tím prospěti nemohl, zato mladšímu bratru Bořivojovi, jejž prý měl velice rád. A k tomu měl knížeti přispěti i císař, kterýž tehdy pomoci české proti straně církevní již těžce postrádal a hleděl ji opět získati.

Hned r. 1097 byl Oldřich náhle zbaven vlády a uvězněn na pevném Kladsku, odkudž však po půl roce se vybavil. Po velikonocích r. 1099 došlo Břetislava pozvání od císaře, aby s ním ztrávil svátky v Řezně. Kníže přijel, okázalou zdvořilostí byl vítán i hoštěn. A ovšem i přání, která přinášel, našla ochotný sluch. Přivedl s sebou nového biskupa Heřmana, rodem z Utrechtu v říši, jejž si byl před tím vybral, ač měl teprve svěcení jáhenské, s obzvláštní radou Viprechta Grojčského; doporučoval tohoto dosud probošta boleslavského, jako zvlášť oddaného a spolehlivého pomocníka. Tomu nyní císař bez námitek udělil investituru. — Vlastní však žádost Břetislavova (kterou podporoval hojnými dary, získanými před tím lupem nad židy) byla jiná a neobyčejná: aby propůjčil císař léno české již napřed Bořivojovi a představil jej přítomným Čechům za budoucího jejich pána. — Císař se arci nezdráhal, neboť jen získával tím, čeho dosud neměl.

Zapomnělť zaslepený kníže, že skutkem svým těžce podrývá práva vlastního svého rodu i státu. Co učinil, bylo dosud neslýcháno! Prolomením českých řádů. Neboť dosud císař jen t o m u léno dával, kdo prve doma byl zvolen; osazování trůnu bylo výlučně domácím právem panovníka a národa českého, do něhož německý vladař se míchati nesměl. Tento starožitný posvátný řád byl nyní porušen; císaři přiřčena moc, rozhodovati o českém lénu dřív, nežli kníže byl v Čechách přijat, nastolen, od národa uznán, a tu domácí právní běh pozbýval základního svého významu. Co se snad zdálo knížeti jen novotou, odbočující nevalně od dosavadních zvyků, pohříchu hned poté se změnilo v pohromu, ba v příští neštěstí celého státu!

Břetislav se ovšem potom snažil své dílo doma i vně upevniti. Hned z Němec zajel na Moravu, ujal biskupský hrad Podivín (ležełť v Brněnsku) a dal jej biskupu Heřmanovi. Poté měl sjezd s králem uherským na moravských hranicích a smluvil s ním spolek na prospěch Bořivojův; při tom Heřman došel kněžského svěcení skrz arcibiskupa ostřihomského, a také kronikář Kosmas, tehdy již padesátník, teprve tehdy se stal knězem; na biskupa vysvěcen Heřman až r. 1100 v Mohuči. — Brněnští knížata uprchli před Břetislavovým vojskem a jejich podíly dány Bořivojovi. Když Litolt

se zmocnil v marce Východní hradu Rakous a odtud škodil k Brnu, vypuzen z hradu zvláštní výpravou. — Také polský kníže Boleslav Křivoústý, jenž tehdy došel od otce účasti ve vládě, získán pro Bořivoje značným podílem z poplatku polského ze Slez. Na severu v Lužici svat Viprecht Grojčský byl spojencem jistým. Kruh pak přátelství příštího knížete dovršen sňatkem Bořivojovým s Gerbirgou, sestrou rakouského markrabí. Tušil snad kníže v horečné té práci pro bratra milého, že dílo kvapí?

Neboť sotva všecko zařídil, přišla náhle smrt. Dne 20. prosince r. 1100 v noci na lovu u Zbečna nade Mží úkladně jej probodl vrah Lorek, prý najatý Vršovci. Stačil ještě kníže učiniti dary na spásu své duše a ve dvou dnech zemřel. »Synáčkovi mému dejte trubku mou a kopí mé, ostatní není mé, abych mu zanechal,« byla poslední slova jeho. »Jako hvězda zářící s výsosti nebeské padá,« zhynul a pohřben za obecného pláče a pění žalozpěvu, schválně složeného, na hřbitově u sv. Víta. — Sestra Ludmila vyzdvihla pak kapli nad jeho hrobem.

Pláč, jenž provázel pohřební průvod, býval by ještě usedavější, kdyby byli předvídali, co bude následovati. Po jadrné síle — malomocná dobrota, a málo let ztroskotalo, co budovalo století. Neblahý hřích Břetislavův jako by odnímal požehnání, jež až dosud spočívalo nad českým trůnem, a vyvolal běsy kletby, zloby a zkázy. Bylo třeba moci, jednoty, moudrosti, lásky — a přišly slabost, sobectví, kruté záští a boje. Než, soudíme-li právem?

Břetislav I., Spytihněv II., Vratislav král.
(Z kroniky Kuthenovy.)

Hlava IV.

STOLETÍ DVANÁCTÉ.

BOJE, PŘECHODY A PŘERODY.

1. Sváry vnuků Břetislavových.

Smrt Břetislavova položila osud Čech na vážku právě na rozchodu dvou století. Náhoda pouhá, ale jako předzvěst, jako symbol přicházejího věku. Jí vstupují na trůn nové osobnosti, nové zásady, jež jsou jen branou velikým proměnám; proměnami těmi v necelých třech životech lidských odumírá u nás celý dosavadní knížecí a pouze slovanský stát, aby ustoupil světu budoucímu.

Přišly tyto změny s novými osobami? Jejich vlivem a vinou? Vskutku se zdá, jako by jen zištné touhy ctižádostivců, zaslepené leskem koruny, vzněcovaly spory a zápasy o trůn a volaly tím nebezpečenství, ba zkázu otčiny. Avšak jest tím vinna jen »slovanská nesvornost?« Doby nynější jsou jen dětmi věků minulých. A což se neodehrávají zjevy tyto v celém světě tehdejším? Není pak to jen patrná změna osob na trůně, nýbrž i méně zjevný, ale za to tím mohutnější přerod veškeré společnosti české, jenž opět jen následuje záchvěvy v duši všeho evropského lidstva. Co se dálo před tím na západě, dospívá potom k nám; veliká obroda hospodářská přináší jiný rozvoj sociální, nové třídění vrstev národních, nové bohatství, cítění politické a umělecké. Jeho následkem jest rozklad, ale rozklad nezbytný dosavadní zaostalosti a nerozvitosti; nikoli choroba národního těla, nýbrž naopak, nová míza drobných, dosud neúčastných organismů, jež se probouzejí a chtějí také žít a lámou zastaralou skořápku, dosud je svírající. Ovšem primitivnost všeho dosavadního života působí, že vývoj k novému řádu se děje za bouře a násilí, osobní zájmy vášnivých Přemyslovců jim dodá-

vají prudšího kvasu, urychlení, zhoubného přiostření, jež jen silnou rukou se umirňuje. Ale přese všecky ty žalostné zjevy, krev, zrady a boje, jež stejně tak se dějí i v říši římské i jinde, národ sílí a vzrůstá, třeba za cenu dosavadní své bytnosti, mohutnými kroky stoupaje ke skvělé budoucnosti. Zatím arci zastřené rmutným závojem.

Po smrti bratrově B o ř i v o j II. byl hlavně zásluhou biskupa Heřmana nachvat povolán z Moravy a na Boží hod vánoční 25. prosince nastolen. Avšak nebylo při tom pravé radosti ani veselí, neboť se cítilo, že vstupuje na trůn křivdou. A to vědomí tím více vázalo Bořivojovu rozhodnost, bez toho nevalnou. Měkké srdce jeho budilo sice lásku, ale vážnosti si dobýti neuměl.

Dopustil bez překážky, aby se vrátili Oldřich i Litolt a ujali opět své úděly, ale nedovedl se s nimi dohodnouti, aby ho byli poslušni. Vrátili se z vyhnanství i Mutina i Božej, a kníže je přijal na milost, ba svěřil jim i dřívější jich úřady, ačkoli neměl k nim důvěry.

Oldřich Brněnský nemínil oželeti trůn, jenž mu právem náležel. Ale cesta, kterou se dal, byla neméně špatná. I on se obrátil k císaři Jindřichovi s dary a velikými penězi a sliby, a získal jej, takže jemu nyní udělil léno české. Jenže to bylo vše; jinak vložil rozhodnutí na vůli Čechů, chtějí-li Oldřicha za knížete. Vypravil pak Oldřich výmluvného Neušu, syna Dobřemilova, aby hledal v Čechách dopomožení jeho právu, ale ani Bořivoj nemínil se stolce vzdáti ani velmoži Bořivoje opustiti. I sebral tedy Oldřich se svolením císařovým množství lidu v Německu, hlavně pomocí svých příbuzných po matce a na veliké sliby; nadál se též, že se k němu česká šlechta přidá. V srpnu 1101 přitáhla vojska jeho nejspíše přes Litomyšl a Chrudim až k Malínu, kde na protějších návrších (nad nynější Kutnou Horou) se postavil již Bořivoj, a to u veliké síle. Oldřichovo doufání, že k němu většina přeběhne, selhalo, a když poté přišla zpráva, že Bořivojovi táhnou na pomoc Olomoučtí, pojal Němce strach, takže v noci uprchli nejkratší cestou — asi přes Habry — všecko, co měli, za sebou zanechávajíce.

Oldřich se knížetem českým nestal, ale vymkl se i s bratrem svým Litoltem Znojemským z podřízení Bořivojova, a Bořivoj — ničeho proti nim neučinil. Vážnosti mu to shovívání ovšem nepřidalo.

Slabost svou ukázal Bořivoj i v politice polské. Tam po smrti Vladislava Heřmana propukly rozbroje mezi bratřími, nemanželským Zbyhněvem

a Boleslavem III. Křivoústým, jehožto díl ve Slezích sousedil s Čechy. Zbyhněv získal za zlato Bořivoje a Bořivoj si přibral mladého Svatopluka z Olomouce, nad sebe ráznějšího a statečnějšího. Sotva však vtrhli do Slezska, Boleslav nabídl bratranci svému 1000 hřiven zlata, a za to Bořivoj věrolomně opustil Zbyhněva a vrátil se domů, jenže Svatoplukovi ničeho nedal. Kníže Olomoucký setrval při straně Zbyhněvově a válčil, ale bez velkého prospěchu; zato Poláci vpadli dvakráte na Moravu, a třeba nad nimi Svatopluk zvítězil, utrpěla země jeho přece škody veliké. A Bořivoj neposkytl bratranci sebe menší posily (1003).

Zahořel proto hněvem Svatopluk a pomyslil na pomstu, a to nikoliv malou. Aby Bořivoje svrhl a sám si přisvojil knížetství. Již r. 1004 jal se tajně, skrz oddané pomahače, podrývati Bořivojovi půdu v Čechách a sobě zjednávati stoupence, a spoléhaje na vykonané dílo, vrazil pojednou do Čech, kdy Bořivoj s vojskem dlel vzdálen v Bavorsku u císaře.

Válka Jindřicha IV. se stranou papežskou se změnila konečně v boj s vlastními syny, kteří se otci zpronevěřili. A když starší z nich, Konrád, zemřel, mladší Jindřich se postavil proti otci a v létě 1005 stál s vojskem u Řezna. Dovedl přelouditi na svou stranu většinu knížat, takže hlavní silou císařovou zbývali markrabí rakouský Leopold a jeho švakr Bořivoj. Ale před samou bitvou v září t. r. Jindřich odlákal od otce i Leopolda, slibuje mu za choť sestru svou Anežku. A tu Bořivoj, i kdyby byl chtěl, sám jediný ostati nemohl, neměl-li jíti vstříc jisté porážce, ač císaři věren zůstával. Nad to přišly zprávy o vpádu Svatoplukově — i vrátil se kníže chvatně do Čech. Aspoň tu službu prokázal císaři, když Jindřich, utíkaje, se rovněž do Čech obrátil, že jej poctivě přijal, doprovodil k horám Krušným a tu svěřil svatu svému Viprechtu Grojčskému; v jeho průvodu nešťastný panovník se dostal do Porýní, kde se později vzdal vlády a zemřel r. 1106.

Bořivoj sotva stačil zabezpečiti posádku na hradě pražském, jejž svěřil věrnému biskupu Heřmanovi; sám se zavřel na pevnějším Vyšehradě. Ještě téhož dne přibyl Svatopluk ke hradu pražskému s velikými davy zbrojnými, v nichž bylo i množství těch, kdož Bořivoje byli opustili. Čekal podle spiknutí, že jeho stoupenci mu brány pražské otevrou. Položil se tedy na tržišti mezi oběma hrady, doufaje, že noc mu přinese zdar. Když však se zklamal, vrátil se, netroufaje svým silám, mrzutě a bez úspěchu, ale tím více se utvrdil v úmyslu, pokusiti se po druhé a lépe. — Bořivoj ho následoval až do pomezního hvozdu, maje prý vojsko silnější, ale nejsa jist

vlastním svědomím, nedůvěřoval již ani převaze svých bojovníků, aniž se odvážil Svatopluka na Moravě nějak znepokojovati; jen pomocníci Svatoplukovi musili uprchnouti.

Vláda Bořivojova se nyní omezila na pouhé Čechy, ale i tu mdlým, chabým jednáním poklesala v neváznost. Kníže sám pak ztrácel důvěru i v lidi sobě nejvíc oddané. A na tom založil Svatopluk svou lest; poslal své důvěrné náhončí, kteří rozdvojili knížete i s Vršovici, ten čas jedinou jeho podporou, takže Bořivoj dokonce chtěl Mutinu i Božeje shladiti se světa. Svatopluk způsobil, že se od Bořivoje odvrátil i král uherský Koloman, ba i vlastní mladší bratr Vladislav, jemuž Svatopluk slíbil po sobě nástupnictví. Na vyzvání těchto nových spojenců kníže olomoucký vtrhl r. 1107 poznovu do země české, kdež se nyní všichni k němu přidali. Bořivoji nezbylo nežli utéci; provázel jej jen hlouček nejvěrnějších, mezi nimi nejmladší jeho bratr Soběslav.

Dne 14. května byl Svatopluk nastolen a panstvo jej uznalo skoro obecně, i smlouvu jeho s Vladislavem.

Bořivoj se uchýlil do Polska, jehož panovníka Boleslava III. byl v posledním čase své vlády opět získal; odtud pak se obrátil k mladému králi německému Jindřichu V., maje s ním příbuzenství skrze svou manželku, i přímluvy; též horlivě mu zde pomáhal věrný Viprecht Grojčský. Žaloval na bezpráví, jež se mu stalo, a sliboval králi, pomůže-li mu, zlata a stříbra množství veliké. Jindřichu V. to bylo velmi vhod. Neboť si mohl hráti na ochránce uražené spravedlnosti, utvrditi a rozšířiti svůj vliv nad Čechy a ještě za to vzíti hojné zaplacení. Nadto Svatopluk se dosud u něho ani neohlásil. Pohrůžkou tedy obeslal k sobě knížete do Sas, a když přišel netroufaje si odporovati, dal jej neslyše a nesoudě vsaditi do vězení, snad na hradě Goslaru. Družině Svatoplukově nařízeno, aby uvedli Bořivoje jako pravého knížete do Čech; posilu k tomu přivedl svatu svému Viprecht.

Ale Svatopluk byl tušil už napřed, co ho v Němcích čeká, a tedy se připravil. Neboť třeba přijel ke králi jen sám několiký, hotovost válečná z celých Čech táhla s ním až ke bráně zemské u hradu Chlumce; zde jim zanechal na svém místě mladšího bratra Otu. A když se Bořivoj blížil, vytrhl naň Ota se vším vojskem u hradu Donína, a tu kníže zvěděv o jeho síle, utekl a ani se s ním nepotkal. Přece však králi 6000 hřiven zaplatil.

Jindřich V. však tentokrát Bořivoje chladně odbyl. Zklamaný vyhnanec hledal útočiště opět v Polsku. I biskup Heřman opustil Čechy, nechtěje

sloužiti proti Bořivojovi a pomoci jemu nemoha. I nebylo v Čechách ani knížete, ani biskupa.

Svatopluk hryže se ve vězení malomocnou zlobou a vida lakotu královu, vykoupil si svobodu desíti tisíci hřiven stříbra. Poněvadž pak už Čechy byly vybrány, vydíral násilím, co kde mohl; přece však sehnal sotva 7000 hř. Za ostatek poslal Otu v rukojemství, jenž však v několika dnech si pomohl z vazby útěkem. Potom biskup navrátiv se, přispěl asi 1500 hřivnami za prodané a zastavené skvosty církevní, a zbývající část dal Jindřich do vínku novorozenému dítěti Svatoplukovu, jemuž stál za kmotra; arci slíbil mu za to Svatopluk tím ochotněji pomáhati ve válkách. Synu tomuto dáno bylo jméno po císaři, ale doma mu všechno jen Václav říkali. A tak nezdárná knížata nosila české peníze do Němec a cizina z nich měla veliký užitek, Čechové jen strasti a bídu.

Došlo potom k nepřátelství s polským Boleslavem, jemuž nemohl Svatopluk odpustiti, že jej tak rychle opustil i že hostí na svém dvoře Bořivoje s jeho přáteli, a k tomu jej k boji popouzel i Zbyhněv. Avšak český kníže se tentokráte spokojil jen plenem ve Slezsku; k utkání nedošlo, poněvadž Čechové příchodu vojsk polských nedočkali. Boleslav pak, maje jinde starosti s Pomořany a nechtěje násobiti své obtíže, smluvil přesto se Svatoplukem jakýs takýs mír. Zbyhněv potom pokořen a nakonec utekl z Polska ke dvoru pražskému.

Boleslav Křivoústý nepodceňoval tohoto hrozivého nebezpečenství z Čech. Hledal spojence a nalezl ho v králi uherském Kolomanovi (1095 až 1114), vladaři výborném a silném. Ten král Koloman hned na počátku své vlády utvrdil své panství nad Charvatskem, nedávno získaným, vypudiv odtud svého bratrance Almoše. Almoš se mstil potom vzpourou, ale podlehl a nucen byl hledati útočiště v říši německé. Koloman tedy a Boleslav učinili spolu smlouvu o vzájemnou pomoc, kdyby ochránci svých příbuzných byli ohrožováni.

Králi Jindřichu V. tyto spory východních sousedů byly jen vítány. Zatím co po smrti otcově pokračoval v boji s papežem o moc ve světě, cítil, jak mimo říši vážnost jeho koruny poklesá, i nebyl neochoten vkládati se v tyto roztržky a tak lehčeji obnovovati dřívější moc. Spoléhal při tom především na Svatopluka a nemýlil se. Kníže neměl sice příčiny proti uherskému králi, an byl nedávno jeho pomocníkem, ale smlouva s Boleslavem přetrhla dosavadní pokojné sousedství.

Na venek měl král Jindřich záminku, že v Uhrách pobili před lety a v otroctví uvedli německé křižáky. Tudíž v září r. 1108 výprava německá, jíž se zúčastnil i Viprecht z Grojče, oblehla Bratislavu. Svatopluk přirazil k nim z Moravy přes Trenčín, zpustošil cestou Pováží, vydatně prospěl při obléhání a vzbudil opět obdiv jak neslýchaným svým hrdinstvím, tak i krutostí proti jatým a nepřátelům. Avšak v tom jej odvedlo z pole nebezpečenství vlastní.

Nežli byl vytrhl z Čech, svěřil správu země na svém místě dvěma velmožům, dvorskému kmetovi Vackovi a Mutinovi, hlavě Vršovců. Za vzdálení knížecího se obnovilo náhle nepřátelství s Polskem, aniž víme, kdo začal. Poláci dobyli hradu Ratiboře na horní Odře, náležitého tehdy ještě k Moravě, kdežto oddíl vojska z Moravy se pokusil, ač marně, ztéci pevné Kozlí, níže na Odře ležící, před tím požárem spálené. Hned poté sám kníže Boleslav III. s velikou přesilou vnikl do Kladska; snad, aby se mstil, snad měl úmysly sahající dále; vedlť s sebou Bořivoje. Vladaři se neodvážili otevřené seče, ale neuhájili se ani v opevnění. Ustoupili hluboko do Čech, takže Poláci vešli do země a bez překážky v Hradečtě pustošili. Po třech dnech se však vrátili, neboť se doneslo knížeti, že opět Pomořané ohrožují severní jeho krajiny; nad to Vacek lstivě postrašil Poláky, dav roztrousiti mezi nimi skrze věrného sluhu svého zprávu, že se Svatopluk vrátil.

Ovšem byl kníže český tehdy daleko; ale Vacek nyní vše nasadil, aby ušel jeho hněvu za svůj neúspěch. I hleděl svaliti vinu na Mutinu. Měl však proti Mutinovi i svůj starší vrub, žárlivost nedávného povýšence — sám byl synek ze mlýna — na soupeře starého, vzácného rodu. Mohl se ho nyní zbaviti. Poslal tedy tajného posla k Svatoplukovi a obvinil náčelníka Vršovců ze zrady . . . Za doklad uváděl, že Mutina tajně opustil vojsko a sešel se na hradě Sviním s Nemojem Vršovcem, jenž byl po boku Bořivojově. Důkazu v tom arci nebylo, a podezření sotva bylo podstatné, ale prudkému knížeti, rozlícenému zpustošením země, zdání postačilo. Zuby zaskřípal, oči stočil, a zhluboka oddychoval, slyše tu zvěst.

Ihned odtrhl od Bratislavy, aby strašně trestal. Vášnivé zjitření vznítilo v něm i zapomenuté již upomínky na dřívější Vršovců skutečné i domnělé viny, i zaklnul se v divoké zlobě nejvyšší přísahou, že stihne celý rod pokutou po dávném krutém zákonu pomsty na všech do čtvrtého pokolení. A v tom utvrdil Svatopluka i král Jindřich, těžce rozmrzen, že odchází, přes to, že sliboval podle něho odplatiti Boleslavovi, neboť odešlo-li vojsko

české, nezbylo ani jemu, než obléhání zanechati. Proto hněv spojence svého jen podpaloval.

Cestou utajil Svatopluk svůj úmysl, maje i ve vojště mnohé Vršovce, aby spíše pak ukojil své záští; zato tím více pospíchal s návratem. V říjnu vešel do Čech po cestě brněnské, u Litomyšle hradu vítali jej Vacek i Mutina. A bylo toho dne třikráte vzkazováno Mutinovi od přátel jeho, neuteče-li, že buď život nebo oči ztratí. Ale on, vědom jsa si neviny, nedbal. »Však není,« pravil, »muž udatný, kdo se bojí osudu smrti!«

Vojsko došlo na večer do hradu Vratislavě na cestě k Chrudimi. Z jitra, bylo 27. října, svolal kníže všecky v hromadu, a když se sešli do jednoho, tu jako rozdrážděný lev z klece vstoupil do síně, posadil se na podzídku kamen a strašnýma očima hledě se obořil na Mutinu i na všecky Vršovce. Vytkl jim ohavnosti spáchané na Jaromírovi, vraždu na Břetislavu, svedl na zlou radu jich i svou vinu na Bořivojovi a vmetl Mutinovi v oči i zradu nynější. Nastala bouře, ale ne proti knížeti; závistníci a nepřátelé Vršovců naráz chápali, že nastal pro ně den, a tak rozhodl i naráz náhlý soud. Kníže vyšel, a kat již čekal. Vrhl se na Mutinu, jenž nebyl nijak připraven, dvě rány podnikl, po třetí slétla mu hlava. Touž chvíli skláni jiní a jati Vršovci Unislav, Domaša a dva synové Mutinovi; Neuša, přítel Mutinův, ač jiného rodu, uprchl, ale poznán v houští po červené sukni, i oslepen a vykleštěn. Na rozkaz knížecí pak huben všechen rod, neboť vrahům slibováno zlato, a kdo zabije starostu Vršovců, Božeje, že obdrží všecky jeho statky. I vsedli Vakula, Heřman, Krása a jiní na rychlé koně, a když dorazili druhého dne k polednímu na Libici, starý Božej se synem Bořitou sedali právě k obědům. Zvěděv o jezdcích z pole, dal je kmet vpustiti s požehnáním božím. A tu Krása vraziv do jizby, lítými slovy se obořil na starce, probodl Bořitu a týmž mečem, zbroceným krví synovou, proklál hrdlo i otci. Hrad vybili, co našli, zloupili, a těla zabitých jak zdechlou zvěř dali hoditi do jámy. — Po vší zemi vraždy a popravy, potoky krve. Jatci vlečeni do Prahy, a tu stínáni na tržišti nebo na popravišti petřínském. Neodpuštěno ani synům Mutinovým, pacholátkům krásným, úpěnlivě po mateři volajícím; i oni vykrváceli na tržišti; divadlo děsné, že se i chátra v úzkosti odtud rozutíkala!

Hrůza krvavých jatek se roznesla nejen doma, nýbrž i po všem sousedství a pověstí rostla; prý na tři tisíce osob zhynulo. Jen něco málo Vršovcům se podařilo se spasiti do Uher nebo do Polska.

Vina Vršovců prokázána není, ani za časy dřívější, ba spíše je zdání proti ní. Byli však bohatí, mocní, budili závist, byli ne-li nebezpečni, aspoň nepohodlni knížatům a jistě těm, kdož by byli rádi na jejich místě. Proto nyní strašlivý jejich pád. Tentokráte byli nevinni. Ale ten, kdož pamatoval dávné dějiny, mohl se rozpomenout, že na téže Libici před sto lety ve vlastní krvi zhynuli Slavníkovci, nevinná oběť vršovské věrolomnosti a zrady. Teď po stu letech vzešel žalobce, soudce i kat. Zdaž neviděli souvěkovci v pochmurném konci mocného rodu jen přísný boží soud?

Cítil-li kníže Svatopluk po hrozném soudu svém přece výčitky svědomí, snad pokoušel se vykoupiti je zbožnými dary církvi. Avšak ani on neušel bez pomsty. — —

Když Čechové a Němci opustili Uhry, král Koloman opět se odplácel vpádem do Moravy. Svatopluk ihned byl vzhůru proti němu. Ale dne 12. listopadu, když v temné noci spěchal lesem, aby přelstil nepřítele a s ním nazítří bitvu svedl, vrazil si v oko ostrou sněť, že polomrtev padl s koně. I vrátilo se vojsko smutně domů. Jedva však se pouzdravil, 9. února znova se na cestu dal. Ve třech dnech a třech nocích jezdecky nepřetržitě spěchaje vrazil na Slovensko až k Nitře, a byl by i do hradu vskočil, kdyby nebyli v poslední chvíli zavřeli brány. Hradu nedobyl, jen spálil podhradí a zpustošiv dokola širý kraj a pobrav ohromnou kořist, se vrátil.

Hned pak roku téhož 1109 opět bojováno s Polskem. Záminku dal nepokojný Zbyhněv, prose krále německého o přispění, a Svatopluk ochotně pomáhal, aby se vymstil za kladský vpád. Opět se Slované bili, a Němci měli míti užitek.

Od srpna 1109 dobýval král Jindřich slezských hradů, ale neměl úspěchů. Ani, když po několika nedělích byl posílen vojskem Svatoplukovým. Polané se nepustili v otevřený boj, ale bránili se dobře záškodnickou válkou, ba nakonec i krále skličovali, že se již chystala výprava k návratu. Čechové napřed.

A tu na noc 21. září, již za soumraku, když Svatopluk se vracel od královské porady ke svému ležení, pod košatým dubem vskočil do jeho průvodu neznámý jezdec a ve tmách od zadu probodl knížete, takže se mrtev skácel. Ve zmatku vrah vyvázl a nevypátráno ani, kdo ho najal; někteří tušili mstu uniklých Vršovců, jiní obviňovali Viprechta Grojčského a jiní Poláky.

Svatopluk byl mladý, statný muž, kypící síly tělesné i vůle, bojovný, a tedy vojsku milý. Neočekávaný skon byl přijat velkým zármutkem a kví-

lením. Ale zároveň vznikly i těžké rozpaky, ba pobouření. Co nyní s osiřelým trůnem? Lze-li o něm rozhodovati v cizí zemi, ve válečném ležení? A koho uvésti na stolec knížecí?

Viprecht z Grojče, vždy věrný přítel svata Bořivoje, (ačkoli s ním a Soběslavem stáli již v prosinci 1108 nad hrobem choti a sestry Judity), přimlouval králi, aby vrátil vyhnanému knížeti, co násilím mu bylo vzato. Ale když nazítří Jindřich přijel, aby se rozloučil se zesnulým přítelem, bylo zjevno, že přání Viprechtova splniti nelze. Na Oldřicha Brněnského, jenž jako nejstarší z rodu měl právo již před Bořivojem a také již léno na Čechy obdržel, nikdo nevzpomněl, a on také ani potom se již nehlásil. Ale jistě bylo v paměti mnohým, že nebožtík Svatopluk slíbil po sobě trůn Vladislavovi, mladšímu bratru Bořivojovu. V tom rozporu vidělo se králi Jindřichu, jenž vlastně všem třem knížatům byl vázán, neužíti práva, které se mu nabízelo, aby si neškodil, i ponechal rozhodnutí Čechům samým. Většina pak předních bojovníků byla již příliš spjala své zájmy s rodem olomouckým, i zdálo se jim nejvýhodněji, aby pominutím všech ostatních následoval na stolci hned mladší bratr Svatoplukův. I prosil Vacek (jenž také smrtí knížete vlastně všecko byl ztratil) jejich jménem krále, aby jim dal za knížete Otu; což Jindřich schválil a vojsko souhlasilo. A hned se vypravil Dětříšek Buzovic na voze k Otovi (neví se, kde právě pobýval), takže co vojsko docházelo do Prahy, Ota již dlel na hradě.

Avšak v Praze nastal neočekávaný obrat. Co prošlo lehce na válečném tažení, kdež byli většinou Moravané, nedošlo souhlasu ve shromáždění sněmovním. Viděli v tom samovolné zasáhání do svých práv, nelíbilo se ani svémocné jednání Vackovo ani Dětříškovo. Nadto se pamatovali na závazek daný Vladislavovi, jehož měli rádi pro šlechetnou jeho dobrosrdečnost, kdežto Ota nebyl prost tvrdosti a bezohlednosti. Zvláště biskup Heřman a kastelán vyšehradský Paběn připomínali, že všichni Čechové přísahou už byli slíbili míti po Svatoplukovi Vladislava; i obdrželi vrch. Dohoda usnadněna dobrovolným ústupem Otovým, jenž nevida pro sebe nálady, spokojil se Olomouckem. V prvních dnech října měsíce V l a d i s l a v byl slavně nastolen. Vacek i Dětříšek přestoupili nyní ochotně do jeho služeb.

Zatím král Jindřich zůstav ve Slezsku, upadl před Polany v takové těžkosti, že jen Viprecht Grojčský jej zachránil. Ale nepomáhal mu jinak, než za slib, že král uvede Bořivoje na trůn český. A král slib dal.

Důvěřivý Bořivoj spoléhaje lehkověrně na tuto naději, opustil Polsko, maje též od Boleslava III. slíbenou pomoc válečnou, a odešel k Viprechtovi. Získav pak tajně v Čechách dřívější své stoupence, uchystal si v Lužici vybraný zbrojný zástup, jejž měl vésti syn Viprechtův, téhož jména, jemuž však Čechové Václav říkali. Vhodnou chvíli, se jim zdálo, našli o vánocích 1109.

Kníže Vladislav chtěl slaviti svatvečer v Hradci nad Labem společně s Otou, aby srozumění jejich bylo utvrzeno. Nežli však se vypravil, přišlo pozvání od krále Jindřicha na sjezd do Řezna. Nemohl odmítnouti, i poslal na svém místě do Hradce Vacka a sám jel do Němec.

Pojednou o štědrý den ráno se objevil Bořivoj v čele vojska před Prahou. Spiklenci, majíce v čele Přivitana, otevřeli mu brány, takže hrad pražský byl vzat bez boje. A právě tak i Vyšehrad, odkudž Paběn uprchl; biskup Heřman byl jat a hlídán. Stoupenci Vladislavovi ve zmatku nevěděli co činiti, někteří uprchli i ztrestáni ztrátou statku, jiní se přinavrátili k Bořivojovi a kníže jim odpustil a znova je vzal v přísahu. Hrad pražský svěřil oddanému sobě Hrabiši, sám se usadil na bezpečnějším Vyšehradě.

Současně vojsko polské proniklo pomezím od východu, aby pomáhalo Bořivojovi, kníže však spoleh brzo na své štěstí, vzkázal jim díky, aby se vrátili.

Ale štěstí Bořivojovo trvalo právě jen dva dni. Již na Boží hod (25. prosince) přitáhli kníže Ota a Vacek se svým lidem a sevřeli Vyšehrad. S druhé strany se blížil Vladislav; zpráva o vpádu jej stihla na hradě Plzni (Plzenec), kde trávil dva dni vánoční. I poslal do říše dva své přední Heřmana a Sezemu ke králi s omluvou a prosbou o pomoc; za to sliboval 500 hřiven stříbra. Sám pak s družinou, poměrně nevelkou, 27. prosince přibyl ku Praze. Brány mu neotevřeny, zato u Ovence před brodem se potkal se zástupem, jejž Václav Grojčský vedl strýci na pomoc, porazil jej a uvolnil si cestu k Vyšehradu. Václav sice vešel do Prahy, ale ztenčené jeho vojsko mnoho síly už nepřineslo.

Pohříchu žalostná tato válka se neukončila ani vlastní zbraní, nýbrž jenom českou potupou. Na Nový rok l. 1110 král Jindřich překročil Šumavu a hned od pomezí volal knížata i biskupa do Rokycan, dvora biskupova, na svůj soud. Neměl k němu práva, ale sami Přemyslovci, na hanbu svou a na škodu svobod zemských, jej k tomu volali. A král se ukázal sám jen lakotným, sobeckým věrolomcem. Bořivoj i Václav Grojčský důvěřujíce jeho

Kaple na Řipu.

(Kresba Hugona Seykory z r. 1846.)

nedávnému slibu, přišli bez obav, ale Jindřich, vida lepší prospěch svému měšci i vlivu, neslyše a nesoudě, dal trůn Vladislavovi. Bořivoje a Václava kázal jíti a odvézti do vězení daleko na pevný hrad Hammerstein nad Rýnem. Sám pak, přijav peníze, obrátil se nazpět do říše. Hodilo se mu české stříbro na výpravu do Italie na císařské korunování; k tomu pak slíbil mu i Vladislav poslati čestný průvod 300 oděnců. Což i splnil po roce, poslav s nimi mladého Břetislava, syna Břetislavova; přišli však pozdě, když se císař již vracel.

Vladislav upevniv se takto na trůně, vydal pomocníky Bořivojovy, které postihl, na soud. Tu však nejspíše rozhodovali jiní, zejména Vacek, a soud byl krutý, ano barbarský. Nejen ztrátou statků pokutováni, ale někteří oslepeni, Jan, syn Čstův, zbaven zraku i nosu. Přivitan nosil na tržišti prašivého psa, katem mu usečen vous, a potom vyhnán do Polska. Tam uprchli i ostatní, kdož se zachránili, i postavil se jim tam nyní v čelo nejmladší bratr Bořivojův, Soběslav.

Jakkoli trudný byl osud Bořivojův, pro zemi českou, jak se později ukázalo, bylo lépe, že trůnu nedošel. Avšak i Vladislavův trůn byl takto oslaben a otřesená víra a věrnost mezi knížaty i předními nesla i dále trpké ovoce. Brzo — příčinou piklů a klevet šlechtických — se zkalilo i přátelství s Otou, jenž si vedl snad v Olomouci příliš svémocně a také sáhal na práva biskupova, i počali si s Vladislavem nedůvěřovati. Kníže olomoucký dvakráte nepřijel do Prahy k slavnostem, ač byl přátelsky zván, až 1. května 1110 se sjeli v Týnci nad Labem, a tu se opět smířili, třebas na oko; ovšem asi pouze proto, že Ota nepřibyl bez silného průvodu. Když však přijel v červenci do Sadské, byl tu jat a potom hlídán na Vyšehradě, později na Hrádku Křivoklátě nově vystavěném; tenkráte se hrad po prvé připomíná. Vyseděl pak tu kníže Ota po tři léta.

Ještě však nebylo konce bojův o trůn. Polský kníže Boleslav Křivoústý želel osudu Bořivojova, i kdyby nebylo stálých proseb Soběslavových; měl i vlastní důvody, neboť Zbyhněv se zdržoval v Čechách a právě v ten čas s císařovou pomocí znova se pokusil o vpád. Avšak jiné pilné zaměstnání nutilo Boleslava odkládati. Teprve v září r. 1110 se uchystal velmi silně a dobře vyzbrojen přešel náhle ve třech dnech přes hory a nekonečné hvozdy Krkonošské, místy, kudy se obyčejně nechodilo, kde se ho nikdo nenadál. Povedlo se mu tak, že pronikl bez překážky hluboko do země, a to tím spíše, že na žádost Soběslavovu, jenž táhl spolu, nedovolil země

hubiti; spálena pouze podhradí hradů, kam se překvapení bojovníci čeští uchýlili.

Pražský kníže vytrhl s lidem, jakmile zvěděl o nepříteli. A přece se potkali již za Labem na řece Cidlině nad jejím ústím, takže voda oba voje dělila.

Dne 3. října večer došlo k jednání. Boleslav žádal, aby se smířil Vladislav s Bořivojem a se rozdělil s ním o panování, jinak že ráno přejde řeku a počne boj. Kníže svoloval pouze ke smíření, a to jen s výminkou, že i Boleslav se smluví se Zbyhněvem; boje se nelekal, ale přece cítě se slabším, převedl v noci vojsko na levý břeh labský. Poláci vskutku ráno přešli přes Cidlinu, ale vidouce Čechy za vodou, do boje se již nedávali. Naopak, snad že si již nevěřili a měli málo potravy, dali se na ústup, jenže jinou cestou; dřívější — a to zvěděli — byla už zatarasena. Při tom nyní daleko široko plenili, a tak dospěli až k říčce Trotině, kterou přešli také. Tu teprve je dohonilo vojsko české, jež unaveno a rozmrzeno po dva dny bylo váhalo. Potkli se tu 8. října u sama pomezního hvozdu. Hrdinský, ale neopatrný Dětříšek Buzovic a jiní dali se hned v útok, nedbajíce, že Poláci jsou na zištném místě, a tak tu v krvavém boji marně zhynuli a bitva jest ztracena. Vojsko polské se pak bez další škody už vrátilo, majíc jen něco málo raněných; mezi nimi byl i kněžic Soběslav.

Boleslav Polský cíle nedosáhl. Ale Vladislavovo srdce netoužilo po pomstě, právě spíše po míru. Znala tu jeho dobrotu stará máti jeho, královna Svatava, i přimlouvala se dojemnými slovy, aby se srovnal aspoň s bratrem nejmladším; biskup i Vacek podporovali její prosby z příčin politických. I povolil jim kníže a povolal Soběslava z ciziny a dal mu v úděl kraj žatecký. Nepřátelství s Polskem se tím umírnilo, ba zmizelo a došlo k sblížení, když se Boleslav oženil se Salomenou, hraběnkou z Bergu, sestrou Vladislavovy choti Richenzy. I Zbyhněv opustil Čechy a měl volnou cestu do Polska (1111).

Nevedl k tomu smíření jen hlas srdce, ale bylo i bystrým tahem politickým, neboť odchodem Soběslavovým z Polska se nebezpečná strana Bořivojových přívrženců mezi vyhnanci nadobro rozpadla. A také druhá mocná podpora sesazeného knížete, Viprecht Grojčský, přišel v úpadek. Aby vyprostil syna Václava z vězení císařova, odstoupil Jindřichu V. většinu svého českého léna. Lstivý však panovník mu potom i syna odlákal, a tu se pohněvaný hrdina přidal přímo k saským nepřátelům císařovým.

R. 1112 oblehl jej proto Jindřich, jemuž sám mladý Grojčský pomáhal, na vlastním jeho hradě Grojči; také Vladislav sem přibyl se silným oddílem. Tentokrát ještě Viprecht zvítězil a potom se s císařem i synem usmířil. Ale ještě téhož roku propuklo znova nepřátelství mezi císařem a Grojčskými. Viprecht poražen, jat, uvězněn a synové ztratili všecko a jako psanci se musili skrývati.

Tento osud rodu Grojčského měl ovšem ohlas i mezi Přemyslovci. Jakkoli souvislost Lužice s Čechy byla takto nebezpečně uvolněna, poklesly opět naděje stoupenců Bořivojových, živené dosud odtud vydatně, a snad proto tím ochotněji došlo k dohodě v Čechách i v Polsku.

Bohužel nikoli na dlouho. Boleslav Křivoústý dal bratra Zbyhněva oslepiti a také Soběslav musil ve dvou letech opět utíkati. Dal ť totiž hrubě nevděčně zabiti kmeta Vacka, jenž se nedávno za něho přimlouval, pro liché klevety, jako by Vacek ukládal o jeho svobodu. Trest přišel v zápětí. Když kníže prchal do Lužice, na hradě Doníně, jenž býval druhdy českým vyhnancům prvním útulkem, ale nyní měl nového cizího pána, purkrabí Erkimbert věrolomně jej zajal a věznil po kolik neděl. Stěží se podařilo Soběslavu uniknouti do Polska. Již r. 1114 se pokusil zbrojně o Kladsko a hrad spálil, avšak nic podstatného nezískal.

Zato se urovnala roztržka mezi Vladislavem a Otou. Kníže olomoucký byl na konci r. 1113 propuštěn z Křivoklátu a uveden opět do svého údělu. Ač se Ota potom krutě mstil nad některými velmoži, domnělými původci své vazby, přátelství s Prahou se již nezkalilo. Ota si vzal za manželku Žofii z Bergu, třetí sestru české kněžny, a tím s Vladislavem přilnuli k sobě ještě víc. A snad i nové toto spříznění s Polskem bylo i stupněm ke srovnání dalšímu. Na přímluvu knížete polského prominul Vladislav i vinu Soběslavovi, dovolil mu se vrátiti a obmyslil jej údělným panstvím v Hradecku. Sjeli se poté v červnu r. 1115 všickni tři svatové u Nisy ve Slezsku a smluvili přátelský spolek, jenž pak potrval po delší čas.

Nedávno před tím byli umřeli oba druzí knížata moravští, kteří po odboji proti Bořivojovi již tiše žili ve svých územích a se nemísili do českých rozepří, Litolt Znojemský 15. března r. 1112, i Oldřich Brněnský, jenž po bratrovi na čas panoval i ve Znojmě, 27. března 1113. Litolt měl za choť Idu Rakouskou a s ní jediného syna Konráda II; Oldřichova manželka známa není, jen syn Vratislav. Památku svou bratří zvěčnili r. 1101 založením kláštera v Třebíči, kdež si vyvolili i pohřeb svůj. Poněvadž děti

9*

jejich byly ještě nezletilé, ujal se knížetství zatím sám Vladislav, když pak se smířil se Soběslavem, propůjčil mu obojí zemi a Soběslav zas vrátil Hradecko.

Bratrskou shodu korunoval brzo potom Vladislav novým činem lásky, jenž u souvěkých vzbudil obdiv a nelíčenou chválu a zachová ji knížeti i na-

Bitva na hluckém poli. (Z kroniky Hájkovy z r. 1541.)

vždy v dějinách. Někdy v roce 1116 byl propuštěn nebohý Bořivoj z vazby hammersteinské, snad i na přímluvu z Čech. Rodina jeho, choť Gerbirga s dětmi, žila zatím u svého bratra, markraběte Leopolda v Rakousích. Sem se obrátil nyní nešťastný vězeň, netouže už po ničem, než po klidu v zátiší v rodinném kruhu. Nicméně Leopold prosil zaň hned v Praze, možná i Boleslav polský, i biskup Heřman orodoval, a tu Vladislav rád vyhověl a bratra s celou jeho rodinou k sobě povolal. Avšak učinil ještě víc. Rozpomenul se na jeho starší věk, na smutný osud, jímž vlastně jen pro dobrotu svou po

tolik let trpěl, i neodolal srdečnému pohnutí, dobrovolně se zřekl panování a posadil Bořivoje, aniž se ten čeho nadál, opět na trůn knížecí; sám se Vladislav spokojil dílem v Zálabí, totiž Hradeckem, Boleslavskem a Litoměřickem.

Bořivoj, rozplývaje se vděkem, sliboval, že nic neučiní bez bratrovy rady a ve všem jí bude poslušen.

O zabezpečení míru mimo zem byl Vladislav už před tím pečliv. Napětí trvalo dosud jen s Uhry. Tam r. 1114 zemřel Koloman a nastoupil syn jeho Štěpán II., teprve třináctiletý; maje plno svízelů, zejména v Charvatsku, a též doma obavy před vlastními příbuznými, hledal na radu velmožů dohodu s Čechy, i smluvena schůze na květen r. 1116 na Moravě blíž pomezí na polích u osady Hluku. Avšak místo smíru došlo právě k opaku. Ještě si nedůvěřujíce, přišli oba panovníci s velikými vojsky, s Vladislavem i Ota a Soběslav. Když pak leželi proti sobě s obou stran řeky Olšavy, Uhři si počínali zpupně a vyzývavě, a tu bez vědomí Štěpánova strhla se půtka a z ní bitva 13. května. Lid Vladislavův byl v útoku svém odražen a již se dával na útěk, když Ota a Soběslav udeřili zatím na Uhry se strany, porazili je s velikým krveprolitím a pronásledovali až k Váhu, nabravše při tom znamenitých vzatků. Nepřátelství se tím arci tím více rozjitřilo a v něm pak se účastnil i markrabí rakouský, když se zatím Bořivoj stal českým knížetem. Tu vpadl r. 1118 Uhři do Rakous a hned poté Čechové s Rakušany do Uher až k Rábě, a spálili tu Železný hrad. Pro tyto boje důkladně potom opraven hrad Podivín na jihu Moravy.

Mír a poklid v zemi poté v několika pokojných letech vzrušen byl zase pohromami živelními, zemětřesením v lednu r. 1118, velikou povodní v září téhož roku, jež i pražské podhradí vysoko zatopila, vichřicí v létě 1119, jež i střechu shodila na paláci vyšehradském a v zemi veliké škody nadělala polomy a vývraty v lesích. Na rok 1121 přišla neúroda pro přílišnou suchotu, která byla pořád od března do května.

Kratičce bylo druhého panování Bořivojova. Léta 1120 šestnáctý den srpna měsíce sehnán jest opět od Vladislava s knížetství svého i s panství. Proč, kronikář úmyslně zamlčuje, aby snad neuvalil na se pronásledování. Nejspíš se jevilo vždy patrněji, že přirodilá Bořivojova slabota utrpením a vězením vyrostla u zřejmou neschopnost, jíž na škodu obecnému dobrému, a snad podrážděná proto umíněnost jeho se domluvám Vladislavovým vzepřela.

Uchýlil se pak Bořivoj do Uher a tam umřel r. 1124. Mrtvé tělo jeho převezeno do Čech a pohřbeno u sv. Víta.*) Manželka Gerbirga zůstala u bratra v Rakousích, žijíc modlitbám a dobrým skutkům, nakonec v klášteře zemřela r. 1142. Z pěti dítek dcera Richeza a syn Albrecht brzo umřeli, tři starší, Jaromír, Spytihněv, Lipolt se připomínají později, ale nikdy v popředí dějin nevstupují.

Dvě léta před Bořivojem umřel i pražský biskup Heřman, muž nevšední, jehož působení (ač byl cizozemec), nemálo zasáhalo do českých příběhů, třeba ne vždy šťastně. Jeho nástupcem se stal opět Němec, Menhart, jemuž přinesla vysokou hodnost přízeň ne-li dokonce příbuzenství kněžny Richenzy. I on se potom účastnil běhů dějinných měrou nikoli nepatrnou.

Téhož roku 1122 dne 23. září umluven byl v říši římsko-německé v městě Wormsu na Rýně tak zvaný »konkordát«, dohoda mezi papežem a císařem Jindřichem V., jíž se ukončil dlouholetý zápas o investituru obapolnými ústupky. Císař se zřekl investitury a dovolil svobodnou volbu církevních hodnostářů od jejich duchovních, ale měl míti právo se účastniti volby a potom biskupa před posvěcením uvésti v lenní držení »regalií« (statků církevních) podáním žezla. Ovšem, smír ten byl pouze na oko a na čas, neboť v podstatě již běželo daleko o víc, o prvenství ba nadvládu ve světě křesťanském; po nedlouhém čase vzplál zápas v nové generaci po druhé, aby se urovnal potom tím, čím vlastně, třeba jen v jádře, byl už konkordát, totiž úplným vítězstvím papežovým. — Pro země české neměla tato světodějná událost na ten čas přímých následků (neboť kníže investitury neměl), ledaže biskupové čeští také nyní přijímali své statky od panovníka již před vysvěcením; jinak však biskup býval u nás jmenován od knížete jako dosud. Avšak zato významnější byly následky nepřímé, jež se neprojevovaly sice hned, ale v celém následujícím období, především rychlým uvolněním a vzrostem moci církevní.

Různice, jimiž se počínalo Vladislavovo panování, podařilo se dobrému jeho srdci odkliditi, ale obnovovaly se opět na sklonku jeho vlády, když nenalézal podobné ústupnosti u svých příbuzných. Ač i tu na konec zvítězila jeho láska bratrská. — R. 1123 dosáhl let Konrád, syn Litolta Znojemského, a žádal nejspíš údělu po otci, Soběslav však neměl chuti, země té se vzdávati; snad byly i příčiny jiné, zjevná nepřízeň choti Vladislavovy,

*) Císař Karel IV. dal mu zde postaviti kamenný náhrobek, jenž se v chrámě spatřuje do dnes v kapli sv. Antonína.

možná soupeřství s Otou Olomouckým. Kníže pražský se velmi rozhněval, vtrhl na Moravu a bratrovi vzal všecko; Znojemsko dáno Konrádovi, Brněnsko přidáno Otovi.

Soběslav musil po čtvrté do vyhnanství. Choť jeho Adléta, dcera oslepeného Almoše uherského, se utekla k příbuznému svému králi Štěpánu,

Pohřeb Vladislava I. (Z kroniky Hájkovy z r. 1541.)

kdežto Soběslav sám si stěžoval u císaře. Ale přišel s prázdnýma rukama, i byl oslyšán. I obrátil se nejdřív ku starému Viprechtu Grojčskému, a teprv, když i ten ho opustil, vyhledal si přítulek v Polsku.

Viprechtovi se totiž zatím podařilo, že nabyl nejen svobody a statků, ale i nové milosti u císaře, takže mu udělil i léno na Míšensko, tehdáž odumřelé, V tom hleděl mu překážeti mocný saský vévoda Lothar Supplingenburský, ale zase Vladislav i Ota mu na žádost císařovu přišli pomáhati; za tu cenu se Viprecht zřekl Soběslava.

Avšak Lothar zamezil mu spojení s Čechy a lstivým poselstvím přiměl obě knížata k návratu. Viprecht Míšenska již nedobyl a tu zhořkl mu svět. Přijal roucho řeholní ve svém klášteře Pěgovském, jejž byl sám založil, a tu dokonal život svůj r. 1124. Ježto starší syn jeho jej předemřel, zdědil území Grojčské jediný zbylý mladší Jindřich.

Ten přijal k sobě nyní Soběslava, když kněžic tentokrát ani v Polsku nenašel činné ochoty. Soběslav hledal také prostřednictví Lotharova, ale saský vévoda, nemíně mu nijak pomáhati, užil jen bludného vyhnance za nástroj, aby císaře podráždil. Poslal kněžice se svým plnomocníkem ke sjezdu dvorskému do Bamberka, (kamž přijel i Vladislav), a tu dal žádati, aby císař napravil křivdu spáchanou na Soběslavovi a s Vladislavem ho smířil. Sám však přijeti do Bamberka urážlivě odepřel. Soběslavu nezbylo arci, než s potupou odjíti do Grojče nazpět.

Tam pobýval, když přišla zpráva, že se Vladislav těžce roznemohl. Ze dvora ve Zbečně, kde kníže trávil vánoce a kde jej choroba postihla, dal se přenésti na Vyšehrad, a tu bylo brzy jisto, že se blíží smrti. Otázka nástupnictví se opět palčivě ozvala, neboť děti Vladislavovy nebyly ještě dorostlé.

Soběslav ihned tajně vešel do Čech a objížděje se svými přáteli po zemi, pracoval pro sebe, aby získal stoupence a urovnal si cestu k otcovskému stolci. Vskutku lásku lidu měl už dřív pro své laskavé srdce, oddanost a obětovnost k Bořivojovi i pro své dlouholeté vyhnanství; duchovenstvu byl milý hlubokou svou zbožností a panstvo jej ctilo pro dokázané hrdinství. Také jako poslední ze synů krále Vratislavových měl po Vladislavovi nárok nejbližší. Jenže více naděje té doby nesl Ota Olomoucký, třeba nebyl nejstarší z rodu aniž měli k němu jakých závazků, leda že sám prve Vladislavovi ustoupil. Ale velmi horlivě se proň zasazovala sestra jeho choti kněžna Richenza a vskutku prosadila, že Vladislav jmenoval Otu poručníkem svých dětí. Ota také hned přijel do Prahy, aby mu trůn neušel. Úsilí Richenzino sice mařila máti královna, jež se slzami v očích prosila syna, aby se nezapomínal nad vlastním bratrem. Než Richenza opět dovedla zviklati slib již učiněný, když se tu objevil pro Soběslava přímluvčí nade všecko vzácný.

Vracelť se právě svatý později biskup bamberský Ota z apoštolské své cesty z Pomoří, na kterouž se byl právě před rokem vydal přes Čechy (Kladruby, Prahu, Sadskou, Miletín), všude jsa vítán a hoštěn. Nyní se

ubíral tudíž nazpátek. Vladislav slyše o něm, povolal jej k sobě, aby mu udělil svátost umírajících, a tu biskup přiměl knížete, chce-li dosíci odpuštění hříchů, aby odpustil i svému bratrovi. Vladislav pohnut, poslal hned pro Soběslava a tu 25. března na Vyšehradě u přítomnosti matčině v bratrském objetí se smířili. Tím naznačen byl Soběslav i za příštího knížete (1125).

Ota, ač se zaklínal vysokou přísahou, že neodejde s Vyšehradu, leč by trůnu došel, anebo zhyne, vida obrat u dvora i v lidu, u hněvném zklamání se vrátil na Moravu.

Již v neděli druhou po velikonoci 12. dubna kníže Vladislav usnul tiše v pánu. Pochován byl v klášteře kladrubském za Plzní, jejž byl sám založil (asi r. 1115). Vdova Richenza umřela hned potom v září téhož roku v bavorském klášteře v Reichenbachu. Dcera jejich Svatava vdala se r. 1124 za bavorského hraběte Fridricha z Bogenu, ale tam jí říkali Luitgarda; nejspíše věnem obdržela krajinu sušickou; synové byli Vladislav, potomní král český, Děpolt a Jindřich.

Po zesnulém knížeti, ač nebyl ani veliký státník ani válečník, zůstala přece jen dobrá památka. Měl sice za vlády své skoro stálé nepokoje, ale sám jich nezavinil a uměl je uklidniti, dovedl si udržeti vážnost za hranicemi i doma a také zemi hospodářsky i kulturně zvelebiti.

2. Soběslav I.

Léta téhož 1125, když Vladislav se světa sšel, dne 16. dubna Soběslav, krále Vratislava syn nejmladší, ale jistě nezdárnější, povýšen jest na knížecí stolec předků svých. Statný tělem, rázné vůle, velkodušný, ale milé vlídnosti, střídmý a opatrný, přísný, ale spravedlivý mstitel křivd, jevil se lidu pravým bohatýrem, plným jarosti a síly.

A síly především, jeho i všeho národa bylo potřebí. Neboť netrvalo dlouho a znova byl těžce ohrožen mír v zemi. Ota Olomoucký pozbyv trůnu českého, jehož byl tak blízek, sotva se choval spokojeně, aby mu mohli věřiti. Nemínil se Soběslav dotýkati jeho panství v Olomoucku, ale přece bylo radno umenšiti větší jeho moc, tím spíše, když k tomu vyzývalo i právo jiných; dospělť právě Vratislav, syn Oldřichův, jehož Brněnskem i Ota vládl. I zajel Soběslav na Moravu, odňal úděl ten Otovi a obdařil jím Vratislava.

Také biskupa olomouckého nejspíše v ten čas kníže přivinul k sobě úžeji darováním velikého újezdu libického, ležícího v Českomoravské vysočině na horní Doubravě.

Nestalo se křivdy Otovi. Ale cítil úmysl a tím víc zahořel zlobou proti bratranci. Až se rozhodl, jako kdysi bratr Svatopluk, za dvojí to bezpráví svrhnouti knížete s českého trůnu. Jenže vlastní moci nedůvěřoval. A tak z uražené ješitnosti nejen zdvihl opět bratrovražedný boj, nýbrž volal po neblahém vzoru dřívějším i cizince na svou vlast.

Šest neděl po smrti Vladislavově byl umřel i císař Jindřich V. Franský, poslední svého rodu. Dceru jeho měl za choť Fridrich Staufský, vévoda švábský, avšak nastrojením strany papežské volen proti Staufům na trůn 30. srpna Lothar, vévoda saský. K Lotharovi se nyní Ota vypravil a žaloval. Prohlašoval, že trůn jemu náleží a že oň byl bezprávně oloupen; žádal, aby mu král dopomohl, tvrdě, že se většina národa k němu přidá, jak jen se objeví s králem v zemi, a sliboval Lotharovi přehojně zlata.

Králi žádost Otova nebyla nepříjemná. Měl sic před tím styky se Soběslavem, avšak kníže se nebyl dostavil ani k jeho volbě, ani nepožádal dosud o potvrzení a propůjčení léna, ani nepřijel na sněm do Řezna; ký div, že se král hněval a tím ochotněji Otu přijímal. Neseděl ještě tak pevně na trůně, aby jej nebyla lákala vyhlídka získati snadno mocného spojence; úspěch v Čechách, jímž si byl jist, znamenal i rozšíření nadpráví nad nimi, mohl se pak honositi, že rozmnožil svrchovanost říšskou a získati tím i pro sebe přední cti v Německu. Předložil tedy spor o český trůn radě knížat. Ti se usnesli, aby se Soběslav dříve postavil k jejich soudu.

Nevyhýbal se moudrý Soběslav nezbytným závazkům ke králi, ale zdaž se mohl prostě vydati do jeho moci, spoléhaje na své právo? Nepochybně by jej byl stihl osud Svatoplukův nebo Bořivojův. Snažil se tedy předejíti zlu aspoň smírným poselstvím. Jenže Lothar se již byl příliš zavázal Otovi a nečekal, vlastně čekati nemohl, chtěl-li český úkol, jemuž nepřikládal významu velikého, rozluštiti co nejdřív, aby se mohl potom obrátiti vší mocí proti straně Staufské. Proto s menším lidem, než jindy bývalo, ještě v zimě v únoru r. 1126 se dal přes Hory Krušné. S ním táhl i Jindřich Grojčský i braniborský markrabí Albrecht, řečený Medvěd, krutý Slovanobijce.

V Čechách i na Moravě úzko bylo. Modlili se k českým patronům. Ale také pilně zbrojili a kníže nejvíc. Již nebyl to zápas mezi dvěma Přemy-

slovci, nýbrž boj o samo bytí národa. Kníže teď zajel na Moravu a zabral úděl Otův, aby nemohli odtud pomáhati, potom vytrhl k horám a postavil se v bráně zemské u hradu Chlumce, kdež už prve dal cesty zaroubati a zvědy napřed poslal. Z vrbčanského kostela (u nyn. Č. Brodu) přinesena korouhev, prý sv. Vojtěcha, a zavěšena na kopí sv. Václava z pokladu hlavního chrámu, aby byla mezi lidem vznícena důvěra v pomoc českých světců.

Mrazy byly a sněhy veliké a potom zase naráz jihlo a prudce, takže vojsko Lotharovo obtíží cesty bylo znaveno a vysíleno a zbloudilo. Pojednou, bylo v první neděli postní, 18. února octlo se v místě sevřeném a obklopeno vojskem českým, dobře uchystaným a sebe jistým. Neboť den před tím viděli prý Čechové dobré znamení, bílého orla, kroužícího nad saským vojskem, a v samé chvíli rozhodné kněz Vít, kaplan knížecí, jenž jsa obrněn na koni, nesl prapor posvátný, jal se volati, že vidí v oblacích svatého Václava, an jede jim na pomoc na bílém koni, oděný bílým rouchem. A již se ozývaly hlasy jiných, že také vidí svatého knížete a lid již se neohlížeje s válečným zpěvem »Kyrie eleison« udeřil na nepřítele. — Předvoj saský, vedený samým Otou, v potocích krve potřen byl na dobro, i Ota tu svou vinu životem zaplatil. Přemnozí pak přední a znamenití byli zjímáni. A sám král Lotar ustoupiv na blízkou výšinu, sklíčen byl tak, že nebylo naděje na vyváznutí. Pýcha jeho byla hrozně ponížena, zejména když pomyslil, co ho čeká.

Nevěda, jak si poraditi, poslal k vítězi Jindřicha Grojčského, (jemuž byl Soběslav zavázán vděkem), aby jednal o výminkách dohody. Mimo vlastní nadání potkal se s úspěchem, neboť Soběslav uměl nejenom vítěziti, ale měl i dar prozíravého sebezapření. Což nebylo lépe zavázati si mocného krále velkodušností a získati tak trvalé jeho přátelství, nežli vykořistiti okamžitého štěstí k jeho potupě a tím větší potom nenávisti? Nežádal jako vítěz ničeho, než to, co nabízel před válkou sám, jen obnovy dřívějších poměrů. Přijal tudíž kníže laskavě králova posla, jel s ním v průvodu jen několika k Lotharovi, poklonil se mu jako vrchnímu svému pánu a přijal od něho potvrzení v českém léně. Včera protivníci úhlavní — rozešli se přátelským políbením.

Lotharovi ovšem smrt Otova velmi ulehčila smír, aniž tím ublíženo jeho cti. Ano Soběslav propustil šlechetně i všecky zajatce, bez výkupu; přes to zármutek a nenávist proti Čechům pro hrozné ztráty potrvala v Sasích

a Míšni po celý věk. Čechové však bitvu chlumeckou i milého, statečného knížete zachovali v památce trvalé.

Skonem Otovým zbaven byl Soběslav soka. Choť Otova, Žofie, odešla do Šváb a tu zemřela v klášteře Zwiefaltském, prý ještě toho roku. O dceři Ofce neboli Eufenii (nar. 1115) ničeho se potom neví, jediný syn Ota, zvaný snad též Dětlebem, teprve čtyřletý, byl odvezen věrnými služebníky někam na Rus. Uprázdněné Olomoucko dáno bylo nyní mladistvému Václavu, synu někdy Svatoplukovu, a ten byl potom Soběslavovi věrně oddán po celý život, bohužel nedlouhý.

Dne 1. září opustila tento svět i syna, jemuž tolik prospěla, stařičká věrná máti Soběslavova, královna Svatava. Pohřeb si vyvolila podle svého manžela v kostele vyšehradském. Statky své vdoví, k nimž příslušel především t. zv. Újezd Svatavin pod prameny želivskými, darovala rovněž témuž chrámu.

Půl roku před tím v únoru zemřel olomoucký biskup Jan II. Po něm jmenován byl Zdik, církevním jménem Jindřich, sic neznámého rodu českého, ale dojista předního, muž a prelát výtečný nad jiné, jehož činnost vtiskla celé době patrný ráz. První jeho dílo bylo svěcení nové kaple na Řipu.

Ukázal-li se Soběslav knížetem míru hned na počátcích svého panování, hleděl udržeti pokoj a přátelství se sousedy po všecka léta potomní i s obětmi. Nejenom z osobních sklonů, nýbrž i z důvodů politických pro pošinuté poměry domácí, vratké a nejisté, následek to protržení řádů a neblahých sporů o trůn. Tak hned v podletí r. 1126 sjel se přátelsky s králem uherským Štěpánem II.; třeba vlastně trvalo záští mezi státy, Soběslav nezapomínal, že za jeho psanství Štěpán hostil na svém dvoře jeho choť Adlétu. Nyní to sblížení utvrzeno sliby i dary, a Soběslav je potom i skutky osvědčoval. Snad na jeho přímluvu se smířil Štěpán s bratrem Adlétiným, vyhnaným a oslepeným Bélou, a jmenoval jej po sobě nástupcem. Tak také po třech letech, když nastala Štěpánu válka s císařem byzantským, pomáhal mu ke šťastnému výsledku i válečný sbor český, vedený Václavem olomouckým; pohříchu mladý kníže si odnesl z dunajských močálů těžkou chorobu, na niž potom po půl roce doma zemřel.

V květnu r. 1127 objevil se Soběslav v čele silného zástupu ozbrojenců v Meziboři (Merseburce) u krále Lothara, obnovil zde slib přátelství a se snažil štědrými dary nakloniti sobě rodiny těch, kdož padli u Chlumce.

Biskup Zdík světí kapli na Řipu. (Str. 140.)

Král shromažďoval tenkrát své síly proti Staufům a Soběslav mu pomáhal, zejm. při dobývání města Norimberka. Jenže Čechové svým bezohledným pustošením vznítili proti sobě tolik nechuti, že je Lothar propustil; ostatně i smluvená lhůta minula. Ovšem se sám musil dáti na ústup. Vítězní Staufovci prohlásili potom vévodu Konráda za německého krále a boj se tím ještě zostřil. Aby si tedy zabezpečil další pomoc českou, Lothar se hleděl více zavděčiti Soběslavovi, i nabídl se za kmotra nově narozenému jeho synu, neznámo kterému. Křest se slavil opět v Merseburce na Bílou sobotu r. 1128. Byl při tom i ujec pacholíkův Jindřich z Grojče a sám děti nemaje, zajistil dítěti po své smrti všecko své zboží, což král potvrdil. Vskutku potom po Jindřichovi aspoň větší díl území Nišanů a Milčanů připadl k Čechám nazpět. Za to Soběslav toho roku opět vydatně Lotharovi pomáhal až daleko na Rýně.

Bylo to sloužení německému králi a většina zahraničních podniků Soběslavovým dílem jeho srdce? Sotva mu záleželo na přízni Lotharově, kdyby nebyl k tomu rozum radil a péče o bezpečnost vlastní i země, již těmi obětmi v cizině vykupoval. Nevstoupil sice na trůn bezprávně, aby se měl báti pomsty, ale Přemyslův rod tehdá kvetl v osmeru větvích, nebylo pevného zákona o nástupnictví a zář koruny byla příliš svůdna, aby nelákala, třeba za cenu krve a bouře, k převratu, byla-li po ruce moc.

Příklad Svatoplukův nessel ještě z paměti, a vzdělání nevstoupilo ještě do srdce tak, aby pro blaho obecné utlumovalo ctižádostný chtíč mládí. Šlechta česká také již dobře porozuměla tomu, jak ze svárů knížat roste její moc; na panskou věrnost nesnadno bylo spoléhati. Jen záštita římského císaře, stále ještě mocného, mohla chrániti od nebezpečenství násilných převratů.

Ale ovšem nikoli před jedem skrytého hada. A tu věru kníže Soběslav neměl ustláno na růžích. Již roku 1126 dal uvězniti snad pro úklady jinak neznámé mladého Břetislava, syna Břetislava II., na hradě Doníně, nedávno k Čechám vráceném, pak převezen na Jaroměř. Po dvou letech, za nepřítomnosti knížete v zemi, spikli se někteří, bezpochyby, aby Břetislava osvobodili. Tu byl jat i Konrád Znojemský a hlídán nejdřív na Vyšehradě, potom vsazen do vazby u Jindřicha Grojčského, Břetislav na Děčín a s ním vrženo v pouta i mnoho jeho spolčenců.

R. 1129 i Vratislav Brněnský sehnán s knížetství a vypověděn ze země. Patrně ani biskup Menhart nebyl v dobré vůli s knížetem od počátku, což

zjevno ze štědré přízně, prokazované Soběslavem kostelu vyšehradskému, kdežto kapitula pražská, poslušná biskupa, vycházela s prázdnou; arci bylo na Vyšehradě i místo posledního odpočinku knížecích rodičů.

Pro ty nepokoje asi hleděl kníže i moc svou v zemi posíliti rozhojňováním pevných míst, zejména na pomezí u hvozdu. Na hradě pražském znova vybudoval tvrdé hradby; r. 1126 nově obezděna Přimda, již vystavěl před pěti léty velmož bavorský na uchvácené české půdě, ale vypuzen odtud již prvním rokem; r. 1129 opevněno Kladsko, později v zemi milevské, zatím získané, hrad Zhořelec (prve slul Dřínovem) a proti Bavorsku Tachov. V tom kníže pokračoval do konce své vlády.

Avšak již r. 1130 se chystalo spiknutí nové. Nejen aby vybavilo Břetislava, nýbrž aby uvedlo jej i v panování, a to krví Soběslavovou. Služebník Břetislavův Boleša k tomu pracoval potají mezi šlechtou; sám biskup Menhart se účastnil na předním místě (ač nemínil snad jíti tak daleko) a jeho podíl strhl i několik duchovních ze sama okolí dvorského, jako kaplana knížecího Božíka. Na biskupském dvoře v Žerčiněvsi (nyní Žerčice u Ml. Boleslavě) měli schůzku i získáni dva přední velmoži, Miroslav a Střezimír, synové kmeta Jana; zlákaly je sliby vysokých úřadů. Biskup se poté vzdálil na pouť do Svaté země, a již najati byli úkladníci, aby knížete zhubili zbraní napuštěnou jedem. Ale některé přece počalo hrýzti svědomí.

V neděli o sv. Vítu (15. června) jel kníže s velikým lidem od hradu Kladska na Moravu, aby tu uspořádal úděly po smrti Václava Olomouckého. A tu cestou dostal výstrahu, že číhají dva vrazi v jeho průvodu. Dal o tom tajně věděti svým věrným; jeden ze zločinců popaden hned, druhý na útěku, a hned také prozradili své pány. Miroslav, jsa u vojště, byl jat a spoután, Střezimíra pak, jenž před tím pod záminkou ujel, dostihli vyslaní pochopové.

Kníže upustil od další výpravy a vrátil se do Prahy. V rubáši kajících, bosýma nohama vešel nejdřív k sv. Vítu, aby tu děkoval za své zachránění. Lid radoval se s ním, pěl díkučinění a zvony zvonily. Potom se odebrali na Vyšehrad a tu Soběslav 20. června zahájil veliké shromáždění, jež mělo souditi vinníky; sám počal velikou řečí, v níž se dotekl svých trpkých osudů, nastolení i činů pro tuto zem, načež dal předvésti spiklence. Přiznali se k úmyslům vražedným a vypovídali i na jiné; všichni čtyři potom a lékař, snad jménem Albert, jenž napustil zbraně jedem, nazítří popraveni na tržišti pražském za strašných muk. Ostatní obvinění, strýc obou bratří Křivosud, Vacemil a Jindřich popírali účast svou i podrobili se božímu soudu

žhavým železem; ovšem neostáli, a 23. června i jejich hlavy padly. Při tom poznán mezi diváky i kaplan Božík, ihned jat a vězněn k soudu církevnímu; co se s ním stalo, kroniky nepraví. Na konec 30. června oslepen i nešťastný kněžic Břetislav, ač snad byl nevinen, a tím i vymazán z dějin; zemřel potom roku neznámého 8. června.

Biskup Menhart, jenž byl udán za hlavního vinníka, se vrátil po roce 1131 ze své jerusalémské pouti a tu se měl postaviti před soud; ba upírána mu i oprávněnost biskupská, ježto prý nebyl řádně volen — aby se ho mohl kníže docela zprostiti. Ale v tom se ho zastal jeho arcipastýř mohučský, jenž spolu s Otou bamberským se ujal vyšetřování; po mnohých obtížích se biskup konečně z nářku vyvedl. Vyznal, že nemyslil nic zlého proti Soběslavovi, než jen o to se zasazoval, aby Břetislavu z vazby pomohl. To pak ztvrdil vlastní přísahou i přísahami biskupa Oty, Zdíka i 7 opatů, a soud, jistě shovívavý, zbavil ho hrozícího trestu i sesazení. Avšak sám Menhart se bál, že to málo vydá, i odjel k papeži, tehdy v Remeši na církevním shromáždění, aby byl očištěn posláním zvláštního legáta. Ale nemaje doporučení, nepochodil, a pak vlastní kanovníci sami na něj žalovali, i obsílán až do Říma. Ujal se ho však opět arcibiskup mohučský a konečně na synodě r. 1133 veškerého podezření slavně jej zbavil.

Příkladné, třeba kruté potrestání chystané zrady mělo svůj účinek. Vzbudilo postrach. Nikdo se již proti Soběslavovi neodvážil a moc knížecí stoupla.

Vracel se klid a též usmíření. Příčiny proti Vratislavovi se ukázaly lichými, i dostal zpět své Brněnsko, jako i r. 1134 Konrád Znojemsko, oba pak zachovávali poslušnost. Konrádovi vyžádal kníže za choť Marii, sestru královny uherské, dceru srbského krále Uroše, jakož snad i před tím namluvil Vratislavovi nevěstou přesličnou kněžnu ruskou. — Sic r. 1133 uprchl ze země mladý Vladislav, syn Vladislava I., ještě s jinými do Bavor, neznámo proč, ale po dvou letech se opět vrátil.

Olomoucko dáno bylo r. 1135 Lipoltovi, synu po Bořivojovi, ale když je po dvou letech z neudaných příčin ztratil, uvedl tam kníže svého nejstaršího, ještě nezletilého syna Vladislava.

S králem a potom císařem Lotharem (od r. 1133) udržoval kníže přátelské styky stále. R. 1130 v červenci pomáhal mu v Bavořích proti Staufským, tu byl by málem utonul; r. 1131 hostil v Praze posla jeho, biskupa Egberta, jenž jel do Říma ohlásit korunovační jízdu Lotharovu,

Nitro chrámu (po nynější opravě) sv. Jiří na hradě pražském (z půle XII. stol.).

v únoru r. 1135 opět navštívil jej v Bamberce, a když se císař v srpnu t. r. bral opět do Říma, doprovázelo jej 300 oděnců z Čech, vedených Jaromírem, synem Bořivojovým, a účastnilo se i cestou bojů. I na třetí jízdu římskou r. 1136 poslal kníže císaři čestný průvod, vedený Vladislavem Vladislavicem; mladý knězic však nedotáhl, uprchnuv cestou se svěřenými penězi.

Na východě rovněž potrvala přízeň s Uhry, ano utužila se, když tam umřel r. 1131 Štěpán II. a Béla II., bratr choti Soběslavovy, se ujal vlády. Avšak tyto příbuzenské vztahy zavinily odcizení v Polsku. Pozdvihl se proti Bélovi v Kijevě soupeř, Boris, syn zavržené choti někdy krále Kolomana, ruské kněžny Eufemie Vladimírovny; Koloman ho za své dítě neuznával, ale Štěpán mu přece potom chystal po sobě trůn, jenže musil ustoupiti Bélovi. Podporovali Borise Rusové a také Boleslav polský (spřízněný s ním skrze manželku svou Zbyslavu ruskou), i táhl s ním do Uher.

Tím asi vzal za své pokoj s Čechy, ježto Soběslav stál při Bélovi. Čtyřikráte proto v l. 1132—34 vojska česká a moravská protáhla zhoubně Slezskem, pálíce a loupíce, odhánějíce stáda; asi 300 vesnic i hrad Kozlí lehly popelem a množství jatců prodáno do otroctví. R. 1133 vypravil se Soběslav na Slovensko a dobře Bélovi posloužil. Přátelství toto se pak utvrdilo, když v červnu r. 1134 uherský král stál kmotrovstvím novorozenému synu Soběslavovu. Jel s tím dítětem do Uher biskup Menhart a tam je i pokřtili; na zpáteční cestě však biskup na svém statku Sekyř Kostele na Moravě umřel.

Přes všecky ty boje byl by Soběslav rád spor uherský uklidil. Jel r. 1134 s Bélou k císaři a získal Lothara, že slíbil prostředkovati, a vskutku svolal sjezd do Magdeburka, a když ten se nezdařil pro nepřítomnost Boleslavovu, opět do Merseburka v srpnu 1135. Soběslav tu byl vyznamenáván, Boleslav spíš pokořován, ale přece císař přiměl knížete polského, že slíbil Borise již nepodporovati; s Čechy však učiněno pouze příměří. Poněvadž však si knížata sama nepřála bojů dalších, když nebylo třetí překážky, napětí se brzo uvolnilo. Již r. 1137 o letnicích sjeli se Soběslav i Boleslav na hradě kladském a tu sami bez cizí pomoci se srovnali. Nedávné hořkosti zapomenuty, dřívější svazky obnoveny bratrským objetím. A posvěceny opět církevním obřadem; polský knězic Vladislav držel na rukou při křtu právě narozené děťátko Soběslavovo, Václava, na hradě Němčím. Od těch dob potrval mír na všech stranách, dokud žil císař Lothar.

Lothar však umřel již 4. prosince 1137. Nemaje synů, ustanovil za svého nástupce svého zetě, Jindřicha Pyšného, vévodu bavorského z rodu Welfů, jemuž byl prve zjednal i panství ve vlaské Tuscii a nyní odkázal i Sasko. Ale tentokráte vůle zesnulého panovníka platnosti neměla. Knížatům byl Jindřich příliš mocný, tehdejšímu papeži osobně nemilý — ač stál v Německu v čele strany papežské. A tak dosavadní odpůrce Lotharův, vzdorokrál Konrád Staufský, byl již v březnu 1138 dalekou většinou volen a korunován; duchovní knížata, volíce jej, získali tolik, že musil jim hověti a tím se jejich politika dostala v popředí.

Přihlásil se k novému králi ihned také Soběslav, ač dosavad bojoval proti němu. Již o letnicích se účastnil i prvního sněmu v Bamberce a přivedl sem svého prvorozence Vladislava, aby si už napřed pojistil zájem Konrádův, jehož příští úspěch bystře poznal. Těsněji pak se přidružil k Staufům poutem příbuzenským, provdav svou dceru Marii za nevlastního bratra králova, rakouského markraběte Leopolda. Svatba byla v Olomouci téhož léta; věnem kněžna dostala 500 hřiven. Také se propůjčil Konrádovi k námluvám dcery svého svata Bély uherského, Žofie, za manželku syna králova, Jindřicha; ač byli snoubenci ještě útlými dětmi, slavena svatba přece skrze zástupce v červnu 1139 u dvora budínského za přítomnosti také Soběslavovy.

I válečnou mocí se kníže stavěl Konrádovi po bok proti Jindřichu Pyšnému, jenž se nyní dal u zjevný odboj. V srpnu 1139 vytrhlo proti němu společné tažení, jenže se skončilo brzy příměřím, o něž i Soběslav měl zásluhu. Čechové se vrátili jen se skrovnou kořistí.

Není pochyby, že ani Konrádovi nedělal český kníže tyto úsluhy z lásky osobní nebo k němectví, nýbrž z téže rozumné politiky, kterou se až dosud spravoval. Avšak při tom zamýšlel Soběslav již víc. Sotva jen prospěch svých synů, ale ještě větší dobro země. Přál si, aby nejstaršímu jeho synu byl zajištěn stolec knížecí už napřed. Ale to značilo: upraviti dosavadní nejistý řád nástupnický, zdroj sporů a svárů, v pevný způsob, změniti volný výběr volební v posloupnost podle práva prvorozenského. Byl by to převrat pro stát výborný, ovšem i dalekosáhlý; neboť nejen by byli vyloučeni všichni ostatní Přemyslovci mimo rodinu Soběslavovu, ale i právo sněmu, jež v posledních desetiletích samostatně vyrostlo, bylo by pokleslo opět v dřívější pouhý projev souhlasu. Chápal-li kdo tehdáž význam bezpečného následnictví? Soběslav, třeba nepodceňoval svou moc, věděl,

že nemůže provésti úmyslu toho pouhou vůlí svou; tušil, že by ani sněm nesvolil, kdyby taková žádost mu byla předložena.

I zdálo se knížeti nejúspěšnější radou, aby se k cíli blížil nikoliv zjevným, přímým zákonem, nýbrž prostě skutkem, předejíti sněmovní úradek hotovou událostí, aby se shromáždění již nemohli jinak rozhodnouti. K tomu měla mu přispěti neodvolatelná pomoc vyšší, opatření římského krále. Proto již na sjezdě bamberském r. 1138 požádal Konráda III., aby hned na místě udělil léno na země české synu jeho Vladislavovi; následoval tu sic neblahého příkladu Břetislavova, podávaje opět králi práva, jehož on neměl, — neboť léno propůjčoval císař jen tomu, kdo byl již přijat celým národem! — avšak říše tohoto práva dosud nedbala a tedy se nebezpečenství nejevilo.

Král arci nemohl právě odpírati prosbě mocného spojence, i propůjčil Vladislavovi podáním korouhví v manství příští knížetství. Teprve potom svolal kníže sjezd velmožů a zemanů do Sadské v červnu 1138 a tu dílem sliby, dílem pohrůžkami přiměl je, že se zavázali přísahou míti Vladislava za svého budoucího pána. Sice se rozumělo, že se má potom sejíti také volební sněm k osazení trůnu, ale Soběslav měl za to, že takto je volba jeho syna ne-li napřed provedena, aspoň zabezpečena.

Ať vedla Soběslava při tom víc otcovská láska, nežli zřetel k dosavadnímu vývoji, byl by zdárný výsledek přinesl klidný postup a zachování míru v zemi, byť i na úkor vzrostlých výsad šlechtických. Žel, že se kníže nemohl již postarati o utvrzení těchto základů, že odešel svým synům příliš záhy . . .

Téhož roku 1138 v říjnu umřel v Polsku Boleslav III. Křivoústý, vladař za života znamenitý, jenže pro budoucno si poraditi neuměl. Po obvyklém, bohužel vždy neblahém zvyku, ustanovil po sobě řád starešinský, rozděliv říši mezi čtyři syny, aby nejstarší Vladislav Heřman, vévoda krakovský a slezský, nad ostatními vládl. Dalo se tušiti, že dojde k rozbrojům, a nejspíše to chápal z domácí zkušenosti kníže český; mohl však i z toho těžiti. Slezsko vlastně stále ještě jménem náleželo ke koruně české, neboť se odváděl z něho do Čech poplatek; nejevila-li se nyní naděje, dojde-li k roztržím v Polsku, že by bylo lze v ně zasáhnouti a přinavrátiti Slezsko i skutkem k Čechám? Proto se Soběslav odebral k pomezí slezskému a dal zde opravovati hrady, zejména Hostin Hradec. Přebýval při tom na dvoře svém Chvojně (snad pozdější Dvůr), tenkráte po prvé připomenutém.

A tu na tom Chvojně tu neděli před božím narozením l. 1139 připadla na knížete nemoc smrtelná. Když pak se tíž a tíže zmáhala, odvezen jest na Hostin Hradec a tu přivolav k sobě manželku i kněze, přijal poslední útěchu a dokonal 14. října. Rmoutila se velmi česká země ze ztráty ochránce i otce takové lásky, že hotov byl zemříti za čest svou a svobodu poddaných. Modlitby a nadání za duši svou opatřil kníže ještě nežli zemřel, pohřben pak byl podle svého otce, jemuž se tolik podobal, ve chrámě sv. Petra a Pavla na milém svém Vyšehradě. Zůstavil po sobě milující choť, jížto zármutek nad jeho odchodem brzy život ukrátil, a čtyři syny, Vladislava, Soběslava, Oldřicha a Václava, dcera Marie provdána do Rakous.

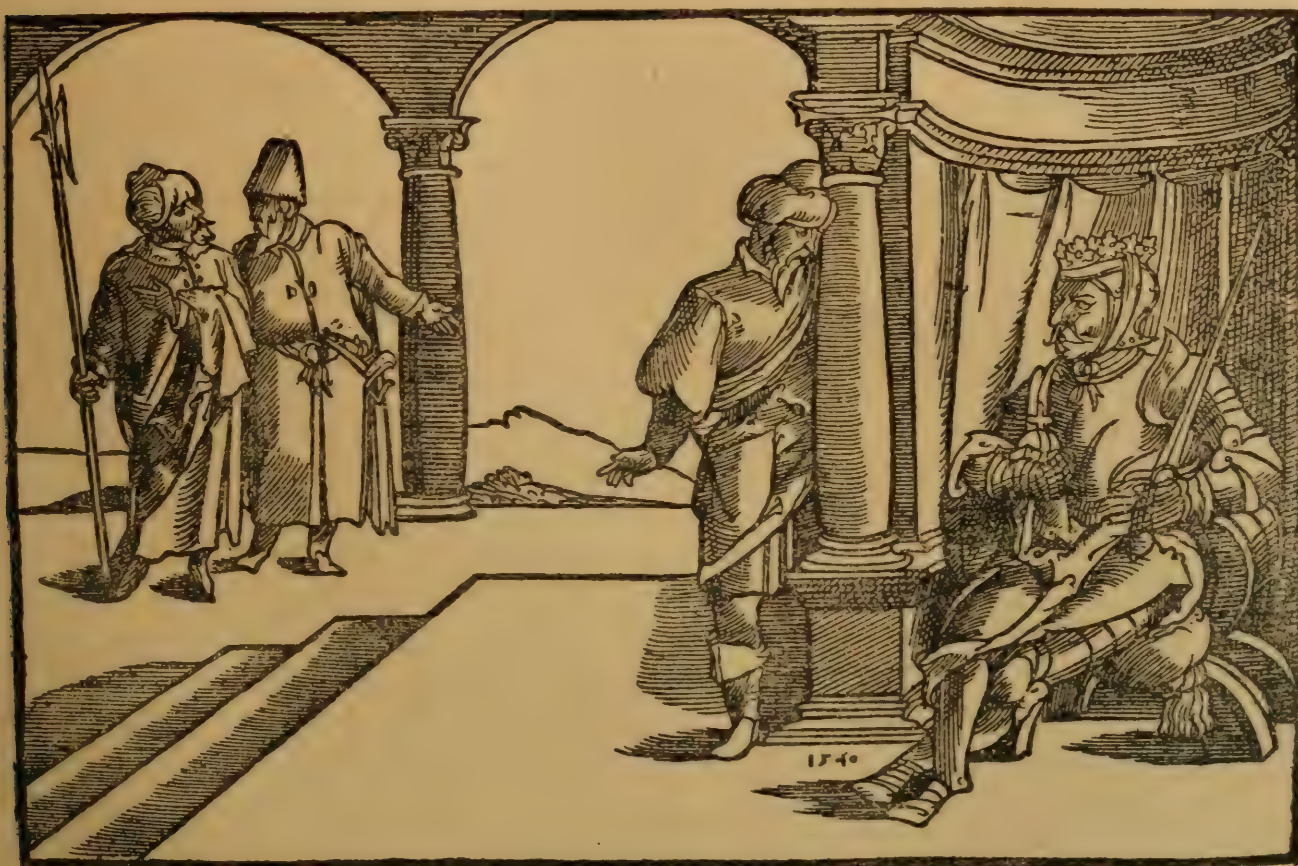
3. Druhé království.

Nebyl stár příliš kníže Soběslav, když umíral. Možná však opakovati, že umřel příliš brzo. Aspoň pro své státní tužby a pro své syny. Lid i kněží jej ovšem milovali, ale urození, i když jej byli nadšeně povznášeli na stolec knížecí, na konec se od něho odvraceli. Což bylo jim křivděno? Sotva. Zajisté kulturní pokrok v jejich řadách zatím postoupil, že nebylo již možno ani radno odpírati jim jako třídě národa podstatnou účast ve vládě, avšak přece vzrůst šlechtických práv nepokračoval rovnoměrně s dobou; byl spíše náhlým úchvatem, vykořistěním okamžitých strázní země, nežli zdravým, přirozeným vývojem. Zejména v otázce trůnu se poměry v málo letech téměř převrátily, šlechtě vyrostla pravomoc bezmála rozhodovací, kdežto dosavadní váha vůle panovníkovy velmi zlehčena. Tudíž nedávná rozháranost státní, v níž výsady předních tak rychle vzbujely, více se panstvu líbila, nežli silná ruka mohutného vládce, jehož samostatnost a ráznost odkazovaly velmože do úzkých mezí. Svémocný čin, jímž Soběslav chtěl pojistiti či vlastně vynutiti nastoupení svého prvorozence, ohrožoval vládychtivé tužby velmožů nanejvýš. A což, bude-li syn podoben otci, bude-li následovati v jeho šlépějích?

Neodvážili se postavit se proti knížeti, dokud se ho mohli báti. Ale když už bylo jisto, že je blízek smrti, narychlo počali jednati, aby zvrátili jeho zřízení. Náčelníkem byl tu mocný Načerat.

Na své neštěstí byl Vladislav Soběslavic ještě nedospělý pacholík, a k záštitě se mu nikdo nepostavil. Pražský biskup Sylvestr, ještě nesvěcený, se hned poté z opatrnosti hodnosti své vzdal, olomoucký Zdík snad

rovněž proto se nechtěl míchati do věcí světských, císař byl daleko. Ještě nežli dokonal Soběslav, sjelo se veliké shromáždění na Vyšehradě a tu Načerat obrátil mysl všech k Vladislavovi, nejstaršímu synu Vladislava I., tehdáž asi třicetiletému. Nechoval se do té doby právě chvalitebně, ale panstvo mínilo, že tím spíše jich bude poslouchati. Učinil-li jim za to

Vladislav II. (Z kroniky Hájkovy.)

ústupky na zvětšení jejich výsad, jakž by bylo podobno pravdě, není ničeho povědomo. A když došla zpráva, že Soběslava již není, byl Vladislav II. 17. února 1140 zvolen snad jednomyslně a hned nastolen. Na nechuť duchovních, na zklamání lidu se neohlíželi, na dřívější přísahy nedbáno vůbec.

Ani král německý Konrád neváhal přáti novému králi uznání, ačkoli sám byl léno české už zadal; zavržený syn Soběslavův neměl již pro něho významu. V dubnu, když Vladislav přijel do Bamberka, bez rozpaků jej po-

tvrdil. Shoda pak upevněna hned potom sňatkem Vladislavovým s Gertrudou rakouskou, sestrou nevlastního bratra Konrádova, Leopolda IV. z Babenberka, téhož, jehož chotí byla Marie, dcera Soběslavova. Snad i tím mělo býti dřívější příbuzenství učiněno neškodným.

Rozumí se, že i setrvání odstrčeného syna Soběslavova v Olomoucku se zdálo nebezpečným, i byl tu vlády zbaven. Z úmyslu potom povolán nepřítel rodu Soběslaviců, Ota III., z Rus (přimlouval se však i zaň biskup Zdík) a vrácen mu byl úděl otcovský. Konrád Znojemský i Vratislav Brněnský zajistili si své země včasným uznáním nové svrchovanosti. Vladislav pak přivezen do Prahy a zde hlídán, avšak již o vánocích 1140, když dvůr pobýval v Živhošti nad Vltavou, podařilo se kněžici přelstíti své okolí a s několika přáteli prchl do Uher ke strýci Bélovi. Na neštěstí proň Béla III. již umřel v únoru r. 1141, zůstaviv jen syna nezletilého, a tak naděje uprchlíků, byly-li jaké, nadobro selhaly.

Nicméně si nemohl Vladislav II. lichotiti, že byl vítán obecným souhlasem, jako jeho předchůdce. Ani snad biskup Zdík ho nepřijal s pravým nadšením, byv dosud oddán rodu Soběslavovu. Avšak maje na Moravě nesnáze s Konrádem a Vratislavem — o nichž níže bude pověděno — nemohl jinde hledati opory nežli těsným přilnutím ke dvoru v Praze. A vskutku si dobyl i u Vladislava přízně, jejíž skvělý doklad jest hned spoluúčast knížete při založení klášterů Strahovského (1140—1142) i Doksanského nové řeholi premonstrátské. — Než politická nálada v Čechách, jevící se zprvu jen chladem u valné části obyvatelstva, rychle kvasila. Ani ne tak u těch, kdož už prve byli proti Vladislavovi, nýbrž právě mezi vlastními jeho zklamanými voliteli. Obdrželi sice za to přední úřady i výsluhy, ale nadáli se zároveň, že se všecko bude díti po jich vůli. A když nemohli toho dosíci a viděli, že Vladislav je neméně samostatný, ba ráznější nežli nebožtík, byli rozmrzeni, sjížděli se tajně, šířili nespokojenost, že špatně sobě zvolili pána, jenž otěže vládní držeti neumí. Dvůr, jda po stopách, hleděl utlumiti vření v únoru 1141 hromadnou potupnou popravou, šibenicemi. Dusné ovzduší přimělo snad některé, aby unikli možným převratům odchodem ze země. Tak kněžic Spytihněv, syn Bořivojův, velmož Miroslav a Mukar odešli do Svaté země, biskup Zdík, jenž pout tu vykonal již před lety, vzal na se s dovolením papežským úkol misionářský a vydal se cestou někdy Vojtěchovou — mezi Prusy; než málo tam prospěl. — Ukázalo se však brzo, že ani šibenice odboj nezastaví; sám Načerat stál opět mezi předními.

Nemajíce v Čechách dosti půdy, uchýlili se na Moravu, kdež získali pro sebe knížata, ba sama Otu Olomouckého; přidali se k nim i Vladislav Soběslavic, přišlý z Uher, i Lipolt, syn Bořivojův, i bratr jeho Spytihněv, když se vrátil se své cesty. Již byla vzpoura uchystána, velmi hrozivá.

Tu se vrátil i biskup Zdík s apoštolské své výpravy. Dříve se chtěl bouři vyhnouti, nyní se nemohl než účastniti, ovšem jen při straně panujícího knížete.

Vladislav nepodceňoval nebezpečí, ale zatím je hleděl umírniti jednáním. Ač bez výsledku. Sám Zdík zajel ke knížeti Otovi, aby jej výmluvnými slovy obrátil na cestu pravou. Nic však nezískal, ano naopak, knížata se postavila nyní i proti biskupovi a vyhnala ho z Moravy. Zdík odpověděl klatbou, ba později dokonce interdiktem, ale knížata nedbala a moravské kněžstvo šlo s nimi. Zdík byl tím zneuctěn i pokoušel se ujíti důsledkům novou misií do Prus; jenže papež mu v tom zbránil, za to však se přísně ujal biskupovy autority. Avšak události zatím všecko předběhly.

Na jaře r. 1142 propuklo povstání, jemuž se v čelo postavil — ze ctižádosti — Konrád Znojemský. I tentokrát pominuli Vladislava Soběslavice, třeba se k nim přidal, snad že měli zřetel k jeho nepřátelství s Otou Olomouckým, snad že se báli, aby se jim nemstil za dřívější zpronevěru. Vzpoura byla tak obecná, že všechna vyšší šlechta přešla ke Konrádovi a pobízeli ho, aby si zbraní dobyl trůnu. Vladislav mohl spoléhati jen na nižší a mladší; ze starších a mocných pouze župan Velislav, Časta, Smil a Beneš zachovali mu věrnost. Opět bylo jako před 35 lety, jenže tentokráte táhla proti českému knížeti celá Morava; ovšem krom biskupa, ale ten byl bezmocen.

Kudy vtrhlo vojsko vzbouřenců do Čech, kroniky nevypravují. Ale nenalezlo odporu, snad právě se bralo krajinou odbojnou. Teprve na hoře Vysoké (na s. z. od pozdější Hory Kutné) se postavil jim vstříc Vladislav se svým vojskem pod růžovou korouhví.

Pokus o smír se rozbil na dobro a den poté, 25. dubna, se strhla krvavá bitva. Kníže počal útok, ale přes osobní hrdinství a udatenství svých ten boj prohrál; mělť i ve vlastním vojště zrádce, kteří se hned na počátku dali na útěk, volajíce, že vše je ztraceno, a strhli množství s sebou. Jen s velikou ztrátou se probil kníže z bojiště a do Prahy zachránil; vítězi ho nepronásledovali, majíce pohromy vlastní; mezi nimi želeli i Načerata, původce vzpoury.

Přes tu porážku Vladislav mysli neztratil, byť i na své síly již spoléhati nemohl. Bratra Děpolta zůstavil k obraně v Praze, mladšího Jindřicha poslal do Budyšínska sbírat vojsko, sám pak s biskupem Zdíkem, tovaryšem smutného svého tažení, pospíšil do Němec o pomoc královu. Jako věrný vasal říšský měl ovšem na ni nároky, nehledě k tomu, že byl s Konrádem III. příbuzen; nad to však slíbil i zaplatiti veliké peníze. Zdík pracoval pro svého pána i zvlášť mezi knížaty, tak osobně získal svata Vladislavova, hraběte Fridricha z Bogenu. V Norimberce se pak všickni sjeli, jenže přece měsíc uplynul, nežli mohla výprava dospěti Čech.

Zatím Konrád Znojemský úsilně Prahy dobýval, střelami, kamením, ohněm. Podhradí hrozně zkazil, ale Děpolt se bránil neméně. Když se už Němci dali na cestu, znásobili oblehatelé své útoky, takže strašlivým požárem kostely hradské i klášter sv. Jiří shořely, Děpolt však vytrval. A když se blížil Vladislav a za ním královy zástupy k Plzni, odbojníci odtrhli. Praha byla zachráněna. Kníže Konrád sice mínil nejdřív se postaviti proti Němcům, ale potom klesla jeho odvaha, i vrátil se jinak nepořídiv na Moravu.

7. června vjel král německý na Vyšehrad a byl tam vítán a hoštěn přes letnice, potom přijal slíbené stříbro a odtáhl domů.

Vladislavovi se poddala nyní česká země bez odporu, nad čež více zatím nežádal. Bylo třeba nejdřív napravovati škody a obnoviti zničené stavby, zejména chrám svatovítský. Až roku příštího 1143 vytrhl vojensky na Moravu a těžkým plenem trestal všecky tři úděly. Z veliké kořisti pak bohatě odměňoval věrné. Velislav dostal správu Vyšehradu.

Také biskupu Zdíkovi za všecka ublížení se mělo dostati nápravy. Právě ten čas, co kníže káral Moravu, sám papež poslal ke dvoru českému legáta, kardinála Guidona; po boji legát přišel na Moravu. Těžce zkoušená země se dávala na pokání (ač nikoli hned) a se zavazovala, že dá biskupu dostiučinění a bude ho poslušna. Teprve potom sňal s ní legát klatbu. V Praze pak, kamž přijel se Zdíkem, společně s biskupem pražským Otou snažil se zjednati smír mezi knížaty a to se mu podařilo, ač také nikoli hned a bez obtíží. Vratislav, Ota a konečně i Konrád se pokořili, slíbili, že učiní svému pastýři zadost, i došli odpuštění; o ostatních Přemyslovcích, kteří se byli účastnili, neděje se zmínky.

Vlastní úkol legátův byl však ještě jiný. Měl provésti v Čechách velikou opravu kázně církevní podle přísných snah římských, zejména vyploniti

obyčejnou dosud ženitbu kněžskou, dosazování nesvěcených duchovních, i starati se o ustálení farních obvodů.

Ale málo prospěl, třeba trestal a sesazoval; jen poštval na sebe, doba nebyla ještě zralá. — Nejspíše skrze legáta vyřízena konečně i pře skoro již stoletá o hrad Podivín a Sekyř Kostel, jež byly nyní vráceny kostelu olomouckému, kdežto biskup pražský dostal náhradu v Čechách v sousedství Újezdu Svatavina.

Tím směrem římských ideálů, povznésti mravní život duchovenstva a celou církev učiniti opravdu božským zřízením, nezávislým na vůli světské, pracoval už předtím Zdík a dostal se proto i v nesnáze s knížaty, kteří bránili své moci nad kostely v starém smyslu. Teď biskup nabyl vrchu a vida pravou náladu u panovníků, nespokojil se úspěchem jediným, hleděl si zajistiti i další a podstatnější. R. 1144 jel na říšský sněm do Bamberka, bezpochyby jako zástupce svého pána, a tu si vymohl od krále Konráda listinu, jíž potvrdil mu držení Podivína a nad to dal i dvě věci vzácné: právo raziti minci vlastní, a imunitu všech statků biskupských, t. j. vyňal všecky poddané jeho z úřední moci světské po stránce soudní i po stránce berní. Takovéto výsady v Čechách dávati římský král arci práva, neměl pražádného, ale snad si biskup přinesl předchozí souhlas knížecí, snad chtěl si jej vymoci dodatečně.

Toto nové a dosud neslýchané privilegium moravského biskupa, dávající mu ve všem úplně a příliš stranicky v dosavadních sporech za právo, nemohlo ovšem než uraziti údělná knížata nanejvýš. Opět se vznítilo nepřátelství a nejdřív u knížete nejbližšího, Oty, takže došlo bezmála ke zbrojné výtržnosti. I Konrád Znojemský se chystal, i Vratislav, než tentokrát se připojil k nim i bratr Vladislavův Děpolt; snad už tenkrát měl rod Děpoltův úděl ve východních Čechách, kde se též prostíraly statky kostela olomouckého, újezdy ješutbořický a libický, i stejně s druhými byl postižen. Hněv Otův uměl si sic biskup utišiti, ostatní však přijímajíce u sebe sesazené Guidonem preláty, plné žluči proti Zdíkovi, jeho pomocníku, jen se utvrdili v nenávisti a dali jí průchod (snad ještě z jiných podnětů) přímo vražedným úkladem.

Na počátku roku 1145 se chystal biskup Zdík do Říma, maje tam pozvání od papeže. S knížetem Otou jel nejdřív do Prahy. A tu první den zastavil na noc ve svém dvoře Jaroměřicích nedaleko českých hranic, kdežto Ota se bral dále. Sem přijel i Konrád v dohodě s ostatními a tvářil se přátelsky,

ale v noci potom přepadl dvůr se svými pochopy, aby biskupa zabili. Jen s nouzí se poštěstilo Zdíkovi se zachrániti do třeskuté zimy, kdež se skryl v závějích, zato jeden jeho průvodce, mnich Lukáš, poněkud mu podobný, byl do krve zbit a všecko ve dvoře zloupeno a spáleno od rozlícené tlupy. Polozmrzlého pastýře nalezl z jitra poddaný sedlák i dovezl jej na hrad Litomyšl. Odtud pak, zotaviv se, odjel Zdík do Prahy a odtud do Říma.

Papež Lucius II., jenž biskupa byl zval, zatím umřel, ale i jeho nástupce Eugen III. přijal Zdíka s celou přízní a také se ho mocně ujal. Násilníky ihned stihl těžkou klatbou, jižto kníže Vladislav měl vykonati; důsledkem jejím bylo arci vyhnání ze země, kdo by se nepodrobil. Toho se sotva odpůrci nadáli, vidouce ve svém činu po dosavadních zvycích jen útok proti knížecímu úředníku; dvůr papežský však podle svých zásad a již vysoce povzneseného sebevědomí posuzoval příhodu jaroměřskou jako zpupný zločin proti nedotknutelnosti církve, jejž nelze prominouti. I ulekli se knížata velmi a nevidouce vyhnutí, káli se. Děpolt se vyprostil poutí do Říma, Vratislav byv zatím raněn mrtvicí, viděl v tom trest boží a upřímně litoval; nemoha jeti, hledal odpuštění poselstvím i dosáhl, neboť sám Zdík se za něj přimlouval. Pouze Konrád s některými svými kněžími vzdoroval, i byl tedy r. 1146 jeho úděl zpleněn a on sám vypuzen do Němec.*)

Tu teprve prosil, a když si vyžádal i přímluvy krále Konráda, obdržel milost a směl se vrátiti. Spytihněv, syn Bořivojův, ba i trůnu zbavený Vladislav, syn Soběslavův, se v ten čas s knížetem i biskupem usmířili. Biskupu Zdíkovi potom Vladislav II. se souhlasem moravských bratranců potvrdil výsadu německého krále, jenže s některým omezením.

Krom těchto pohnutí domácích došlo v těch letech ke trojímu vystoupení za hranicemi a všecko příčinou příbuzenství knížecího domu. V létě r. 1145 pomáhal Vladislav svému svatu, novému rakouskému markraběti Jindřichovi II., řečenému Jasomirgott, jenž vládl již i také Bavorskem, (odňatým Jindřichu Pyšnému) proti odpornému biskupovi řezenskému. — S Uhry nebylo vztahů laskavých, už pro příbuzenství mladého krále Gejzy II. s Konrádem Znojemským; proto došel vypuzený jeho odpůrce, strýc Boris, už připomenutý, v Čechách pohostinství, ano pak i přímluvy ke králi římskému, platné však málo anebo nic. — Na dvůr pražský se konečně

*) Jeden z pomocníků Konrádových Slavibor zemřel dříve, nežli mohl pokání vykonati. Nejspíš na odčinění té viny dala rodina jeho postaviti chrám sv. Jakuba u pozdější K. Hory, jejž r. 1165 biskup Daniel posvětil. Svatyně jest památna svou sochařskou výzdobou.

utekl v pozdním jaře r. 1146 i Vladislav II. slezský, veliký kníže polský; zlým vlivem macechy své i choti Anežky (blízké příbuzné české kněžny) i vlastní neschopností, věrolomností a ukrutenstvím rozešel se nejen se svými bratřími, nýbrž poštval na se i záští vlastních poddaných a strhl je v hrozný boj; byl na konec vyhnán. Kníže český i Konrád III., od něhož přijal svou zemi v léno, slíbili mu pomoc a také poskytli, ale jejich tažení, ostatně nepříliš mocné, vyšlo téměř na prázdno. Bratří polští se dali sice v jednání a podrobili se opět svrchovanosti říšské, jako dřív, ale Vladislav ostal vyhnancem a žil potom z milosti královy na saském Starém hradě.

Takovým a jiným stykem s říší římskou vždy hojnějším a těsnějším, ano i působením Zdíkovým, jenž zase církevním snahám razil u nás dráhy širší a úrodnější, země české se otvírají daleko víc západnímu ovzduší kulturnímu a vstupují hloub do světových proudů myšlenkových i citových nežli v dobách dřívějších.

Především kláštery nových řeholí, premonstrátské a cistercké, vznikající hojně v tento čas, spojují duševní život náš v jednotu se vším světem ostatním. Jaký tu div, že zkypřela i u nás konečně lícha pro květ zanícených snů bojovné církve, pro válku za Krista a svatý kříž!

První výprava křížová do Svaté země před půl stoletím měla vskutku výsledek značný. Nad hrobem Spasitelovým vzniklo r. 1099 království jerusalemské. Avšak od počátku bylo mu dáno zřízení nešťastné a králové jeho neměli ani dosti sil ani schopností, a tak trvání posvátného státu v zárodku již bylo ohroženo. R. 1144 dobyl sultán mosulský Zenki města Edessy, brány to k Palestině, a tu na volání z východu papež Eugenius III. dal hlásati kříž, aby vyprostil svatá místa z nebezpečenství. A hned francouzský král Ludvík VII. se hlásil k dílu spásy; papež chtěl na něm přestati. Ale mimo vůli papežovu opat cistercký, pozdější svatý Bernard z Clairvaux, přísný, ale ohnivý hlasatel obrody církevní, úžasné síly slova a v pravdě mocnější než papež sám, snažil se v plamenné dychtění roznítiti svět celý, i přiměl také německého krále Konráda, ač ten se zprvu vzpíral a sám papež si toho nepřál, ke slibu účastenství. Sněmu v Řezně, jenž se k tomu cíli sešel v únoru 1147, byl přítomen i biskup Zdík a nemálo horlivě se pak i doma zasadil. Ostatně i Bernard svým vlastním listem do Čech, plným mystické vášně, strhl mysl všech za myšlenkou spásy.

I kníže Vladislav vzal na se svaté znamení i bratr jeho Jindřich i bratranec Spytihněv i mnoho jiných, velikých i malých. Přípravy trvaly

po šest měsíců a v létě již se hrnuly nesčetné zástupy na východ, Francouzi, Němci a s nimi i Čechové, po Dunaji k Cařihradu.

Pohříchu v tuto vznešenou, byť i bludnou vidinu západního křesťanstva se vloudily i hnusné zlozvuky, jež pochopiti lze jen strannou zaslepeností středověkých lidí. Dolnoněmečtí knížata, především Jindřich Pyšný a markrabí Albrecht Medvěd, jimž se nezdařilo dosud utvrditi jho otrocké nad nešťastnými Slovany baltskými, pokusili se hrubě zneužíti vroucího nadšení pro hrabivé své chtíče. Bojuje-li svět proti nepříteli Kristovu daleko za mořem, tím spíš má zbrojně potírati ďábla bližšího, ohavnou modloslužbu slovanskou. Obrátili se k Bernardovi, jehož došlo v ten čas i psaní z Polska, prosící, aby pomohl »obrátiti« Ukrajince, ale i mravy celého Slovanstva. A Bernard vskutku doporučil i také tuto výpravu slovy hroznými, žhnoucími neslýchaným fanatismem: »neustaňte, dokud národové tito nebudou buďto obráceni, buďto vyhlazeni!« Papež rovněž tažení proti pohanským Slovanům schválil a obmyslil podobnými odpustky, jako účastníky palestinské.

V červenci r. 1147 vytrhlo toto vojsko křižácké se značnou silou dvojím směrem. Jedni táhli s vévodou saským proti bodrckému knížeti Niklotovi, jenž pak sám je předešel vpádem do Holštýnska, druzí pod markrabím Albrechtem brali se proti Luticům. K tomuto oddílu se připojil i olomoucký biskup Zdík. Jeho pohnutky jsou neznámy a jeho účast budí podivení, ač-li nemínil spíš hrůzy mírniti; bylť tam prve sám apoštolem a sotva byl tak žízniv krve pokrevné, jako chtělo kruté vyzvání Bernardovo. — Avšak ani tato ani severní výprava mimo zpustošení země neměla jiného zdaru. Na konec, po třech měsících, byli křižáci zahanbeni; když — snad návodem markrabovým — se obrátili proti Štětínu, již křesťanskému, přišel jim biskup tamní ohlásiti, chtějí-li prospěti víře v Ježíše Krista, k tomu že netřeba meče, nýbrž jen slova božího. Vrátili se pak s přesvědčením, že Němcům neběží o věci boží, než jen aby šířili vlastní panování.

Tažení do Svaté země se skončilo ještě hůř. Křižácké zástupy, přehojné, ale nespořádané a nekázané, jak se neslušelo na bojovníky Kristovy, již na cestě přes Uhry a krajiny balkánské měly a působily plno trudů a soužení. Knížata čeští a s nimi i Vladislav polský přidali se k lidu krále Konráda snad o letnicích 1147 a přibyli s ním do Cařihradu. Byzantský císař Emanuel Komnenos, ačkoli svat Konrádův a (potom) i tchán syna jeho Jindřicha, hleděl se křižáků zbaviti co nejdříve, i dal je převézti přes Bos-

por. V říjnu byli v Nicei. Odtud oddíly se braly podle pobřeží, s hlavním vojem dal se král Konrád přímo napříč Malou Asií. Avšak strašnými útrapami ztratil ve čtrnácti dnech skoro devět desetin mužstva, i nezbylo mu, nežli se vrátiti do Nicee. Tam právě teprv dospěli Francouzi. Společně potom postupovali za stálých svízelů po břehu mořském, o vánocích došli Efésu. Než ani další podniky se nedařily. Králové dospěli sice do Palestiny, mínili útočiti na Damašek, ale všecko se ztroskotalo o nedostatek síly, o vzájemné rozbroje a zradu východních křesťanů. Na podzim r. 1148 král Konrád nastoupil cestu zpáteční. — O účasti české jsou jen skoupé zmínky. V Asii nešli Čechové s Konrádem; snad tedy byli při oddělení pobřežním, snad přišli později. I je stíhalo neštěstí, mezi jinými zahynul v boji maršálek dvorský, Jiřík, syn Jiříkův; kancléř Bartoloměj zmizel v zajetí. Kníže Vladislav se potkal s Konrádem při jeho ústupu v Nicei, a odtud, došed už přesvědčení o nezdaru výpravy, pomýšlel na návrat. S císařem byzantským měl již starší srozumění diplomatické; nyní pobyl u něho asi přes vánoce hostem, těše se veliké vážnosti, a pro lepší jistotu cesty zpáteční dal se v jeho ochranu. Vracel se potom do Čech se svými průvodci a také s Vladislavem polským, ale ne rovnou cestou přes kraje uherské, — snad pro dřívější a ještě nesmířené nepřátelství, — nýbrž oklikou přes Rusko, kde vládl tehdy Izjaslav, i přes širé země polské. Ještě na ruské půdě zbavil kníže svobody bratrance Spytihněva a odevzdal ho ve stráž Vladislavu polskému, aby ho zavezl do vězení, bezpochyby na Starý hrad. Co bylo toho příčinou, paměti nezapsaly; možná však, že události české, o nichž se asi kníže cestou dověděl.

Po tu dobu, co dlel Vladislav mimo zemi, spravoval Čechy mladší bratr jeho Děpolt rázně i řízně. A nebylo bez nebezpečenství, neboť rod Soběslaviců, zbavený nevěrně trůnu a dlející snad ve vyhnanství, byl šťastnějšímu soupeři stále jen živou obavou. Sice nejstarší Vladislav po smíření r. 1146 se patrně již o nic nepokoušel, zato druhorozený Soběslav, došlý tehdáž let, mínil užíti vzdálení panovníkova, aby si sám dobyl koruny. Dostal se tajně do Čech a hledal stoupenců, ale byl konečně vypátrán od Děpolta a u Zdic (na jih od Berouna) jat. Drželi ho pak ve vazbě ve věži hradu pražského, a když se kníže Vladislav vrátil, dal jej odvézti na tvrdou Přimdu. Nenadál se někdy kníže Soběslav, že staví žalář pro vlastního syna. Tu seděl knězic po tři léta, až se podařilo jeho přátelům jej osvoboditi; bohužel nebylo lze jinak, nežli zabitím kastelána Bernarda.

Nedlouho po návratu Vladislavově umřel pražský biskup Ota. Na jeho místo zvolen nyní svatovítský probošt Daniel, syn kanovníka Magna, vzácného rodu a hlava znamenitá, vzdělaný na školách pařížských i v naukách i ve věcech státnických, horlivý v pobožnosti, bystrý a neúnavný ve správě, i milovník pěkných umění. Knížeti se v něm dostalo jako pravé ruky a kněžstvu českému věhlasné chlouby, a to v pravý čas; neboť dosavadní ozdoba a duše pokrokové církve, biskup Zdík, již chřadl a po těžké chorobě 25. června 1150 i zesnul, byv želen i obdivován doma i v cizině. Pohřben byl ve »svém« klášteře Strahovském. Nástupce jeho byl sic dobrý pastýř svého stáda, ale nic víc.

Téhož roku na jaře se rozloučila se světem i choť knížete českého, Gertruda Rakouská a rovněž došla posledního odpočinku na Strahově. Zůstavila choti svému tři syny, z nichž nejstarší dostal jméno Fridrich (Bedřich) asi po nevlastním dědu nebo strýci z rodu Staufského, druhý byl Svatopluk, třetí Vojtěch a ten byl určen stavu duchovnímu. Dcera Anežka se stala později abatyší u sv. Jiří. Vladislav se poté r. 1153 oženil po druhé s Juditou, dcerou lantkraběte durynského, paní divné sličnosti, vzdělanou i rozhodnou, ale jak se později ukázalo, i hrdou a zpupnou.

R. 1152, 15. února umřel v říši král Konrád III. Vláda jeho, přes mnohé skvělé stránky, se končila vlastně rozvratem. Zápol se stranou welfskou i účast na nešťastné výpravě křížové vyplýtvaly zbytek někdejší síly, povolností pak Konrádovou vzrostla převaha duchovních knížat a vlastně církve samé. Koruna římská ztratila vážnost a moc vnitř i vně, zejména v Italii. Měla-li býti tedy říše zachována, bylo nezbytno se dohodnouti s Welfy, arci bez pokoření, a vybaviti se z přílišné služebnosti náboženské. Než toho se nemohl podjíti syn Konrádův, nad to ještě příliš mladý, i doporučil umírající král knížatům za nástupce syna svého bratra, Fridricha Rudovousa, jenž měl z minulosti volné ruce a po matce své pocházel z rodu Welfova. A tedy vskutku 5. března 1152 byl Fridrich zvolen za německého krále nejen od stoupenců staufských, nýbrž i od strany druhé, jíž arci už napřed byly učiněny veliké sliby.

Nový panovník zosobňoval i nový směr v politice císařské a počínal také za příhodnějších okolností. Přílišné napjetí náboženských zápasů v říši způsobilo zatím únavu a odklon k věcem zase tohoto světa, proměny v hospodářském a společenském rozvrstvení uvolnily a povznesly třídy nižší, takže bylo lze se o ně opírati, vnitřními rozbroji italskými moc papež-

Biskup Daniel obětuje knihu patronům českým.
(Z rukopisu kapit. knihovny v Olomouci.)

ská na čas zemdlela. Fridrich, jarý, bystrý, ctižádostivý, uměl mistrně těžiti z těchto dění i viděl v nich možnost, obnoviti opět práva císařská, zaniklá neb upadlá boji o investituru, a mocně pozvednouti opět žezlo světového panování, aspoň nad Italií. Proto chtěl nejdřív míti v Německu a v církvi klid a posílení, což nebylo nemožností, když spojoval v sobě zájmy obou, dosud se potírajících stran. Kdežto za Konráda rozhodovali v říši arcibiskupové a biskupové, Fridrich se obratně přiblížil knížatům světským, aniž duchovní odpudil; zavázal si hlavu církve, slíbiv papeži, že ho bude chrániti proti rozpínavosti normanských králů na Sicilii, i mohl takto i »konkordátu« dávati výklad pro sebe co nejprospěšnější. Nedařilo se ovšem všecko hned hladce a bez chyb. Chvátaje, aby se vyrovnal co nejdříve s náčelníkem Welfů, Jindřichem Lvem saským, synem a nástupcem Jindřicha Pyšného, nedbal dost obezřetně, nespáše-li při tom křivdy nové.

Přiřkl opět vévodovi odňaté Bavorsko, a jinému strany welfské, Konrádu z Wettina, markraběti míšenskému dal Budyšínsko, jakožto uprázdněné po Grojčských léno říšské. Dosavadní pán Bavor, věrný stoupenec staufský, Jindřich II., markrabě rakouský, byl svým odstrčením těžce uražen, kdežto zas udělení Budyšínska, příslušenství českého, bylo bezprávím na Vladislavovi. Přirozeně nastala roztržka. Ani při volbě Fridrichově kníže český nebyl, ani se neobjevil na prvním jeho říšském sněmu v Merseburce; poslal jen biskupa Daniele a několik svých rádců, aby ho zastupovali.

Než té nevole mezi knížetem a králem zdálo se vhod užíti Soběslavicům. Úkol tento vzal na se tentokrát třetí z nich Oldřich (o starších dvou ty časy se neví, kde byli) a hlásil se u krále Fridricha s nároky svého rodu na stolec český, slibuje za pomoc veliké peníze. Fridrich, aby Vladislavu pohrozil, naděje Oldřichovy neodmítal. Ale český zástupce, biskup Daniel, uměl tu pánu svému pomoci a chytrou výmluvností získal sama Oldřicha, že se vrátil do Čech a tu se spokojil údělem v Hradecku; snad při tom pomohlo, že Oldřichova choť Cecilie Durynská byla sestra mladé manželky Vladislavovy. Jenže do roka smíření pominulo, z příčin neznámých. Oldřich odešel z Čech do Polska a později zas do Němec ke dvoru říšskému, kde se zatím objevili a s přízní vítáni byli i starší bratří jeho Vladislav i Soběslav; později i Spytihněv Bořivojic. Vladislav byl od Fridricha vyznamenán obzvláštní laskavostí, a osobnost jeho rostla u významu, když se oženil s dcerou markraběte Albrechta Medvěda.

Plastiky v chrámu sv. Jakuba u K. Hory.

(Slavibor a Pavel, synové zakladatelů Slavibora a Marie, se klaní sv. Jakubu. — Sv. Václav. — Kristus mezi anděly; v tympanu.)

Napjetí v Čechách se tím jen přiostřilo. Když se král německý vydal potom na první svou výpravu do Italie, Vladislav II. se neúčastnil a také již neposlal nikoho na říšský sněm. Snad, aby se nebylo čeho báti z Branibor, ucházel se Děpolt, bratr jeho, o druhou dceru markraběte Albrechta a obdržel ji. Na štěstí potom brzo veškero nebezpečenství uklizeno a se obrátilo právě k prospěchu.

Fridrich Rudobradý (Vlaši mu pak říkali Barbarossa) chtěl výpravou svou dojíti koruny císařské a uspořádati věci italské. Nejvíce byly jeho plánům na odpor předchozí příběhy v Lombardii. Tam se ode dávna zakládala vláda císařská na mocných manech, církevních i světských, ale rozkvétající průmysl a obchod i mocnost peněz pozdvihla města dříve poddaná vysoko nad ně. V nedlouhé době, kdy válečná schopnost říše byla poutána boji v Německu, zbavili se měšťané svých pánů, přisvojili si královskou pravomoc soudní, vojenskou i hospodářskou a zřídili nad sebou své vlastní samosprávné rady, konsuly. Než nezůstalo jen při tom, vědomí překypující síly toužilo po dalším rozvoji; velká města si počala podmaňovati menší. Skličené obce se nyní rozpomínaly, že mívaly kdysi ochrance, i přišli poslové z Lodi, Coma a jiných před Fridricha, prosíce o pomoc proti nejpyšnějšímu z utlačovatelů, městu Milánu.

Král uvítal je přívětivě. Hodilo se mu v rouše spravedlivého soudce potlačiti zpupnost milánskou; chtěl při tom obnoviti v Lombardii moc dřívějších císařů a užíti skvělého vývoje lombardských zřízení za podklad své budoucí obrozené všesvětové autority.

Vytáhl tedy r. 1154, nemaje o poměrech italských pravého ponětí, s nevelikým vojskem. Přišel do Lombardska, aniž veliká města bránila, znovu zřídil staré ústavy, dal Milán do říšské klatby, a vstavil si na hlavu korunu lombardskou. V Římě, rozechvěném smělým kacířem Arnoldem z Brescie — (před lety se objevil i v Čechách jen jako průvodce legáta Guidona) — se postavil po bok papeži, dočkal se upálení Arnoldova i korunován potom r. 1155 vínkem císařským. Avšak tím veškery úspěchy byly vyčerpány, víc nezískáno. Papež dál byl ohrožen ze Sicilie a Milán klatbou pohrdl.

Neprovázel císaře markrabí rakouský, Vladislav II. dokonce odepřel poslati obvyklých 300 oděnců, ba po odchodu Fridrichově se pokusil zbrojně o Budyšín, ač jediným výsledkem bylo poplenění Míšenska. Nenásledovali císaře ani jiní, jimž ublížil. Císař, ač pozdě, poznal své omyly. Musil se vrátit s nepořízenou. Ale hotov byl vše napraviti, i knížeti i markraběti.

11

První potom pokusy o setkání a dohodu se ještě nepovedly. Vadila rozdílná jejich politika uherská: císař se rozhněval ještě více s králem Gejzou II., kdežto Čechové se opět s Uhry sblížili a pomáhali jim i v bojích na Balkáně; pozdějším ovocem tohoto sdružení byl sňatek Alžběty, dcery Gejzovy, s Bedřichem, prvorozencem Vladislavovým. Nicméně i kníže i markrabí rakouský upouštěli již od svého odmítání, bojíce se, že by došlo ke zřejmému nepřátelství. Císař chystal zatím novou výpravu italskou a byl také měkčí. A konečně na sjezd do Würzburka v létě 1156, kdež císař slavil svatbu s Beatricí Burgundskou, přijel již i Vladislav v průvodu bratra Děpolta, biskupa Daniele i kancléře Gervasia, a tu došlo ke konečným smírným úmluvám. Vladislavu — zatím soukromě — slíbena koruna královská i odstoupení Budyšínska; kníže se pak zavázal přispěti císaři proti Milánu a svolil (snad na přímluvu Fridrichovu), aby se vyhoštění Přemyslovci směli vrátiti do vlasti. Užil však toho jediný Spytihněv, jenž však brzy potom zemřel; Soběslavici raději zůstali na cizím chlebě.

Také Jindřich rakouský se vzdal nyní Bavor; dosáhl za to rozšíření své marky (o pozdější Horní Rakousy) a povýšení na dědičného vévodu po meči i po přeslici. Vyhlásiti toto privilegium na sjezdě knížat připadlo právě Vladislavovi. — Ale nežli se táhlo do Italie, byl opět český panovník s Děpoltem a Danielem ještě na jiném říšském sněmu po boku císařově, kdež ujednáno zakročiti od říše v Polsku. Chtělť císař znova zjednati vládu německému chráněnci Vladislavu slezskému a také trestati Poláky i za to, že pomáhali odboji slovanského obyvatelstva v Braniborsku proti novému pánu jejich, Albrechtu Medvědovi, jemuž Branibory odkázal poslední slovanský, ač už odrodilý kníže, Přibyslav-Jindřich. V srpnu 1157 vojsko císařovo plenilo již v Poodří a sem přirazil i Vladislav i Děpolt a snad i Ota Olomoucký. Čechové svou smělostí umožnili ostatním přechod přes Odru — ale potom také vyjednávali Boleslavu IV. příznivější mír. Nicméně i tak byly výminky dost tvrdé: pokoření i pokuta. O sporu mezi Boleslavem a bratrem jeho vyhnaným měli o příštích vánocích rozhodnouti v Magdeburce čeští a polští smluvčí, jenže se schůzky potom sešlo. Konečně se zavázal kníže polský pomocí velikou císaři k chystané výpravě proti Milánu.

K té potom českou zásluhou se připojilo i přispění uherské: 500 přílbic, jež císaři vymohla diplomatická sběhlost biskupa Daniele.

Před samým tažením císař vskutku splnil svá přislíbení. Na valném sněmě řezenském 11. ledna 1158 Fridrich přiřkl slavnostně Vladislavu i jeho

Vyhlášení Vladislava II. králem.

nástupcům právo nositi v budoucnu vínek královský; mají mu jej na hlavu vstavovati biskupové čeští o třech hodech božích a o svátcích obou českých patronů. — Ačkoliv není v listině nic výslovně řečeno, značí přece vyhlášení království dědičného na všecky časy potomní, tedy víc, než za Vratislava.

K tomu potvrzen Čechům starý poplatek polský, jímž stále se projevuje příslušenství Slezska k české koruně. A konečně bezpochyby hned tenkrát vrácena byla králi i krajina Budyšínská. Pro Čechy bylo v tom ve všem povýšení nevšední; staly se takto v rámci říšském zemí nejpřednější, ač dosavadní jejich poměr se nic nezměnil. Píší kroniky, že v Čechách všecko radostně plesalo; ale když král potom oznámil na sněmu, co za svou hodnost na se vzal, bylo jinak. Ne že by pociťovali stud nad tím, že jako v otrockých službách vlastních nepřátel pomáhají k zotročení národa jiného, takovéto city se v době středověké nemohly ozvati; aniž tušili, že se zabíhá na dráhu politiky jen příliš úzkých zájmů královských a se vzdaluje zdravého celonárodního základu: páni byli prostě pobouřeni, že útraty králova povznesení mají oni nésti, aniž prve byli o to slyšáni. Sněm vyzněl prudkým odporem proti výpravě zemské a králi — je po prvé v dějinách českých, že panovník nemůže rozhodovati o válce sám — nezbylo než ustoupiti, arci s rozhořčením. Prohlásil, že tedy potáhne jen na vlastní peníz s vojskem námezdným a těmi, kdož půjdou dobrovolně za slávu, čest a hojnou odměnu; komu je milejší pohodlí a ženské hry, tomu volno zůstati doma.

Mládež bojovná už prve se nemohla dočkati, slova pak králova, když právo panské bylo uhájeno, nemohla než rozohniti ostatní. Výprava milánská se stala heslem dne, o ní se mluvilo i zpívalo i horovalo ve dvorech velmožů i v chalupách selských. Král si mohl vybírati, i přivedl pak císaři pod růžovou svou korouhví pomoc takovou, že opět byli Čechové první již samým počtem — 10.000 bojovníků udávají zprávy až velmi pozdní. A také na všem tažení se Čechové vyznamenávali neslýchaným svým hrdinstvím, nešetříce životem a plýtvajíce krví.

Pomáhali císaři i knížata duchovní, doufajíce, že se jim podaří vznítiti nový spor s papežstvím a vynutí si pak opětně svému vlivu prvenství v říši. Čítalo tak vojsko Barbarossovo na 100.000 oděnců a paterou cestou se hrnulo přes Alpy do Italie; oddíl, k němuž náleželi Čechové, táhl přes průsmyk Brenner a pak údolím řeky Adiže. Poněvadž neměli dost potravin, sháněli je i lupem, třeba na půdě německé, a přes to trpěli hladem a žízní.

Teprve v jižním Tyrolsku se posílili vínem a mohli kupovati potraviny. Přes Adiži vystavěli loďkový most a na půvabných březích jezera Gardského chtěli čekati na ostatní; ale Veronští, bojíce se jejich pustošení, zaplatili veliké peníze, aby Čechové odešli dále na západ k městu Brescii. Tu tedy plenili, až po čtrnácti dnech Brescijští poslali k nim, i žádali o pokoj a o přímluvu u císaře, čehož jim neodepřeno, takže vzati na milost a přidali se k další výpravě.

Vítězný postup zastavila 23. července první veliká překážka, řeka Adda. Široká, prudká, hluboká, všechny mosty strhány a druhý břeh osazen Milánskými. Nezbylo nežli na březích čekati. Čechové leželi asi míli níž pod Cassanem, někteří hledali brod, král s dvorstvem sedal k obědu. V tom vzezvučel radostný hlahol, neboť dvěma z bojovníků, Odolenovi, synu Střízovu, a Bernartu Soběslavovu se podařilo najíti mělčí místo v nestřežené končině. Uslyšev král o tom, dal udeřiti v bubny a sám na koni v čele ostatních se vrhl do proudů a přepravili se, ač při tom jich něco ztonulo. Sotva se na druhém břehu zpořádali, vytrhli proti Milánským, překvapili je a zahnali. Přechod se stal tak rychle, že ani císaři neoznámeno; tudíž Němci, slyšíce hluk za řekou, myslili nejdřív, že přitáhla posila Milánských, avšak když poznali břeskné bubny české, pozdravili je jásáním i velmi se divili. Ihned s obou stran počato se stavbou mostů, ale nežli byly hotovy, přikvačila noc. Čechové zůstali osamoceni, ale i při tom se rozjížděli po lupu a pálení. S prvním svítáním se objevilo vojsko milánské u velké přesile, než Čechové se pustili neohroženě proti němu a v krvavé půtce je zahnali, a mnoho vznešených jali na výkup. Potom dokonány mosty a přešlo vojsko ostatní, jenže i při tom, jak nedočkavě se valili, most jeden se porouchal a mnozí zhynuli.

Milánští ztratili odvahu, nabízeli podrobení. Avšak pohled na zříceniny měst, jež byly od Milánu z kořene vyvráceny, pláč obyvatelů i vášnivá výstraha z úst arcibiskupa ravenského zmařily smírnou náladu. Císař dotáhl až k městu a rozložil své vojsko dokola v sedmi oddílech, Čechové stáli v třetím. I v bojích před Milánem Čechové vzati na slovo a jejich jméno s představou neuvěřitelné hrozné síly se rozlétlo po vší zemi v pověstech až pohádkových; tak zachránili při výpadu Milánských hned prvního dne císařova bratra, mladého falckraběte Konráda, král Vladislav sklál vlastní rukou vůdce Milánských, Tazza del Mandella; i jiný jejich náčelník Girardi Visconti při tom zahynul; arci i Čechové měli ztráty značné.

Přes všecku chrabrost znamenali Milánští beznadějnost obrany. I utekli se k velkodušnosti hrdinného krále českého a se nezklamali; postavil se jim za přímluvčího, a jemu císař povolil. Dne 1. září v českém stanu kanovník Vincenc, průvodčí biskupa Daniela a potom i kronikář celé výpravy, skládal smlouvu mírovou. Arci za podmínek těžkých, ale Milán byl zachráněn. Mezi články mimo pokutu, veřejné pokoření, obnovení zničených měst bylo také, že se Milánští odříkají práv královských (regalií), která si byli sami přisvojili; rozumělo se však, že císař jim některá z vlastní moci vrátí, zejména, že si budou moci voliti své konsuly, jenom že je předloží císaři k potvrzení. Dne 8. září provedeno smíření a oslaveno skvělou bohoslužbou; při ní císař vlastní rukou vložil Vladislavovi na hlavu korunu královskou, kterou byl před tím obdržel darem od panovníka anglického.

Výprava došla svého splnění a Čechové se chystali domů. Král a biskup beztoho churavěli v horkém, nezvyklém ponebí. Císař se osobně a vděčně s Vladislavem rozloučil a dal mu, mimo jiné dary, odměnou 10.000 hřiven z pokuty milánské. Dne 22. září vjížděl již král za nekonečného jásotu, vítání a vyzvánění do bran hradu pražského.

Tažení milánské, jakož v celém tehdejším světě způsobilo vzrušení, uvedlo i českého krále a jeho lid po prvé v proslulost evropskému západu a v Čechách utkvělo a rostlo v paměti na věky budoucí. Kolik předních rodů potom vykládalo o vzniku svého erbu z hrdinských činů před Milánem, a podání, že předek jejich se účastnil té slavné jízdy, náleželo k nejpyšnější rodové chloubě. Snad i lev ve znaku zemském pochází odtud.

Avšak nevrátili se Čechové všichni. Zejména biskupa Daniele si císař vyprosil, aby mu dále sloužil sběhlostí svou, a též menší oddíl bojovníků v Italii setrval.

Pohříchu, dílo smíru, o něž se český král tak zasloužil, nemělo dlouhého trvání. Císař Fridrich svěřil upravení příští ústavy lombardské právníkům nového směru ze škol rhetorských (řečnických), kteří pro přesnost a krásu formy si oblibovali víc staré antické právo římské na úkor práv domácích. Jenže toto právo římské neznalo poddanství jinak, než jako poměr pána a otroka; v tomto duchu tedy vypracováno bylo chystané zřízení, takže hlásalo, že co se líbí vladaři, má již platnost zákona a že všecko náleží císaři, k čemu právo nelze doložiti jeho obdarováním; a tak i svobody již smluvené opětně odvolány a Lombardie se měla podati naprosté samovládcově libovůli. Když toto despotické dílo dokonáno, dal je

Fridrich vyhlásiti o velikém sněmě na polích u Roncaglia; biskupu Danielovi připadl úkol, aby císařovu ústavu uváděl ve skutek v italských obcích městských.

Zklamaný lid se arci bouřil, a tak válka vzplanula opětně. Jenže tenkrát byl boj zabarven rázem už jiným.

Až dosud trvala jakáž takáž shoda mezi císařem a papežem. Avšak ústava ronkálská svým netajeným směřováním k obnově dávných nadpráví císařských se nyní příkře potkla s pokročilými již žádostmi církve bojovné. Zásady někdy Řehoře VII., utvrzené podvrženými »dekrety« t. zv. Isidora, rozpialy se časem aspoň v theorii na výsostnou moc, ne-li nad světem, alespoň nad Italií; za předchůdce Fridrichova, jenž nucen byl bezděky církevním kruhům hověti, povstaly »dekrety Gratianovy«, jimiž zásady se měnily v skutky, církev si přisvojila všecka práva někdy císařská, nedbajíc, že jich nemůže nikdy vykonávati. A již před výpravou milánskou vyslovena ústy zástupce papežova smělá slova, že římské »císařství« je vlastně dobrodiní, léno papežské. Němečtí preláti Fridrichovi se nepokoušeli o vyrovnání z příčin již řečených. Spor Staufů nebo Waiblingů s Welfy se přenášel tak do Vlach, v stranu Ghibellinů a Guelfů. Články ronkálské vracely císaři nároky, zaniklé »konkordátem«, dvůr římský rozladěn byl podrážděnými obavami. V ovzduší takto nakvašeném urychlila se náhlá srážka roztržkou v lůně církve samé. R. 1159 po smrti papeže Hadriána IV. zvolen byl od většiny kardinálů smýšlejících guelfsky Alexander III., strana ghibellinská vyhlásila jeho odpůrce, Viktora IV. Tato dvojice potrvala potom 18 let.

Barbarossa mínil odtud těžiti ve svůj prospěch. Obeslal oba zvolence — v poselství byl i Daniel pražský — k církevnímu shromáždění, jež sám svolal do Pavie, aby se tu mezi nimi rozhodlo; jenže už napřed projevil, že uznává jenom papeže svého. Alexander III. však upřel tomuto sněmu všecku zákonnou k tomu pravomoc a do Pavie nešel.

A tudíž 11. února 1160 vyhlásil sbor pavijský za pravého náměstka Kristova Viktora. Nad jeho odpůrci vyslovena klatba. —

Císař se potom zasazoval, aby Viktor IV. byl obecně uznán od králů a knížat. A zase biskup Daniel jezdil v těchto poselstvích. V Uhrách (ač byl vlídně hoštěn) málo pořídil, za to víc doma v Čechách (byť se král už horšil nad jeho dlouhým vzdálením), kde přiměl Vladislava II., že se vším národem se přihlásil k poslušenství Viktorovu.

Než ani Alexander III. neschoval meč do pochvy. Zvedl se proti císaři veškerou zbraní církevní. A tu bylo mu zárukou, že přidaly se k němu řády premonstrátský i cistercký, vládnoucí srdcem i duchem tehdejšího světa. Dovedl pak dodati všemu zápasu svému nejen mravního posvěcení, nýbrž probuditi v něm — po prvé ve středním věku — i plamenné cítění národní. V čele italského národa stál zde proti násilí cizinců, a tím hnutí zmocněno takovou živelní, obří silou, že výsledky už napřed se daly předvídati. Ovšem netušil nikdo, jak souboj nejvyšších dvou zástupců světa zasáhne těžce i vzdálenou českou vlast.

Císař Fridrich cítil brzo, že nestačí. Volal nové posily z říše i z Čech. A král Vladislav opět r. 1161 poslal oddíl více než o 300 koních, vedením bratra Děpolta a syna Bedřicha. S nimi jel opět biskup Daniel do dalších služeb císařových. —

V ten čas okolo r. 1160 dostupovala moc českého krále vrcholu. Poněkud přispěla k tomu úmrtí v rodě Přemyslovců. R. 1156 umřel Vratislav Brněnský, snad ne bezdětek, ale jeho děti se nejmenují; Brněnsko tedy zatím přiděleno Konrádu Znojemskému, jenž se již choval skromně. Také Ota III. v Olomouci povolán byl r. 1160 se světa; přežila ho vdova Durancie, rodu neznámého, a děti Vladimír, Břetislav, Eufemie, Hedvika a možná i Marie, nedospělých však let, takže se král ujal Olomoucka sám; později svěřil je synu Bedřichovi.

Pouze Soběslavici jsou stále nesmířeni. O Vladislavovi se nic neví, Oldřich slouží u císaře, ale zůstává v pozadí. Zato Soběslav se v červnu r. 1161 pojednou objevil s nevelkou četou — snad z Polska — na Moravě a nočním přepadem slezl Olomouc. Tu oblehl jej král Vladislav, ale smluvili se a snad kněžici slíben byl menší úděl v Čechách. Avšak sotva přijel Soběslav s králem do Prahy, byl zrádně jat, a vsazen opět na Přimdu, kde soužil se pak plných čtrnáct let. Ta slovotržnost velmi hyzdí Vladislava a neušla bez trestu po letech.

Pomocné vojsko české v Italii ve válce za císaře, čím dál tím surovější a ohavnější, setrvalo sotva čtvrt roku, neboť kníže Děpolt těžce byl pohaněn. Milánští, chtějíce opět jednati s císařem a vzpomínajíce laskavosti někdy Vladislavovy, prosili nyní Děpolta a dvě jiná knížata o bezpečný průvod. Ale říšský kancléř německý, jsa žárliv na Čechy, zrušil svévolně jejich slovo a když hledali dostiučinění, Fridrich Barbarossa urážku svého úředníka ještě násobil. Proto se Čechové drželi již mimo boj a kněžic

Bedřich se v září vrátil. Děpolt však zůstal i přes to (ač se císařova dvora stranil), snad proto, aby mohl čeliti Oldřichu Soběslavici, jemuž císař nyní počal nadržovati. A snad z těchže příčin ještě r. 1162 přišel Bedřich do Italie opětně s novými rotami českých bojovníků.

Toho roku bylo město Milán 1. března po druhé pokořeno. Tenkráte nebylo spásné přímluvy české, milosti nedostalo. Rozsudek vynesen nad ním ukrutný a vykonán. Milán zdrancován, spálen, zbořen, obyvatelstvo rozsazeno do okolních vsí. I čeští oděnci se zúčastnili; teprve potom odešli domů. Z válečné kořisti jejich snad pochází bronzový svícen, dosud v chrámě svatovítském.

Císař, opojen svým triumfem, chtěl získati pro svého papeže i Francii, a vskutku synoda v St. Jéan de Losne nad Saônem v srpnu 1162 Viktora IV. uznala, ale výsledek nebyl valný. I tu bylo přítomno české poselstvo, Děpolt i Daniel. V Čechách pak se okázale hlásili k Viktorovi; kláštery řeholí, jež se držely papeže druhého, upadly u biskupa takořka v nemilost.

Úzké přilnutí k politice císařově vyneslo králi českému, že mohl pohrdati nebezpečím z Oldřicha Soběslavice, třeba tento u dvora Barbarossova zaujímal postavení vždy význačnější; Vladislav, starší bratr jeho, dlel té doby zase v Čechách v dohodě. A také význam českého státu stoupal a rostl již do šířky aspoň mezinárodní, aniž v tom císař překážel. Škoda, že vzrůst ten byl jen dílem vnějším, ne zároveň sílení vnitřním vývojem. Tak se vkládal Vladislav do věcí německých, přistoupiv po boku svata svého Ludvíka Duryňského v jednotu proti přílišné zpupnosti Jindřicha Lva — a jen císař vlastním zakročením zabránil válce. Tak asi vymohl u knížete Boleslava IV., že synové vyhnaného Vladislava († 1159), dostali ve Slezsku podíly. A tak i jako svrchovaný vladař mocně zasáhl do běhů uherských.

Tam umřel Gejza II. r. 1161 a zůstali po něm Štěpán III. a Béla, oba nezletilí. Proti Štěpánu se postavil bratr Gejzův Štěpán IV. a toho podporoval byzantský císař Emanuel Komnenos, neboť Štěpán byl v Cařihradě vychován a měl za choť blízkou Emanuelovou příbuznou. Vdova po Gejzovi a poručnice královských sirotků prosila v Čechách o pomoc. Mohla se dovolávati i přátelství i svazků rodinných, neboť dceru její Alžbětu měl za choť kníže Bedřich a se druhou se právě ženil bratr jeho Svatopluk. Císař Fridrich sice také obrátil pozornost k rodu Arpádovců, ale nechal tentokráte krále českého jednati samostatně. Vladislav se rozhodl sám se válečně vypraviti do Uher; sněm shromážděný se sic opět ozval odporem, ale na mzdu

a sliby získal král vojsko veliké, byť i je vedla především touha po hojné kořisti.

Již na české půdě se ozývaly nářky na jejich řádění a za Karpaty všude obyvatelstvo utíkalo před strašlivým nepřítelem. — Pomoc přišla v pravý čas, neboť stoupenci Štěpána III. už byli ustoupili až do Zátisí. Nyní s Čechy hnuli se na jih a ustupoval Emanuel až k řece Dunaji. Tu císař byzantský poslal k Čechům krajana, Moravana Bohatu (jenž zbyl v Cařihradě z výpravy křížové a se povznesl u dvora k hodnostem), aby vyjednával. Avšak nevyjednáno nic a nazejtří se již chystala bitva. Než císař se vyhnul, přepraviv se v noci přes Dunaj, a za ním ušel i Štěpán IV., nedůvěřuje svým silám. Opuštěný tábor, plný bohaté kořisti, vzat ráno Čechy v plen. Potom Emanuel nabídl se opět ke smlouvě a tentokráte dojednána; Štěpán IV. byl opuštěn, Štěpán III. zůstal králem a bratru jeho Bélovi dán úděl v Dalmácii. Mír zpečetěn i zasnoubením vnučky krále Vladislava, dcery Bedřichovy (že slula Helena, je zpráva pozdní a omylná), s císařovým synovcem, snad Petrem. Nevěsta byla ještě dítě, ale po roce ji odvezli do Cařihradu. — Po odchodu císařově zjednal král Štěpánu III. i srovnání se stranou odpornou a přijav přehojné dary, vrátil se do Čech s novou slávou.

K církevní politice císařově stál Vladislav, i když umřel r. 1164 Viktor IV. a byl zvolen docela nekanonicky po něm Paschalis III., onen papež, jenž, aby se zalíbil ochránci svému, dal vyhlásiti Karla Velikého za svatého. Král nebo jeho zástupce jezdil ke dvoru císařovu, pomáhal jeho synu vévodovi Fridrichu Švábskému proti vévodovi Welfovi (vůdcem byl kněžic Svatopluk), a ještě r. 1166 Děpolt a biskup vedli silný zástup na novou jízdu italskou, jíž Fridrich, jsa již plným pánem horní Italie, zamýšlel sehnati Alexandra III. se stolce sv. Petra. Daniel opět se snažnou pilností sloužil císaři ve věcech úředních, jako Děpolt válečných. Vskutku výprava v červenci 1167 vtáhla vítězně do Říma, odkudž Alexandr III. uprchl, uvedla Paschala, a ten v dómě vstavil císaři a jeho choti na hlavu korunu. Dočkal se tu Fridrich Barbarossa nejpyšnějšího triumfu císařské moci nad papežstvím, o jakém se mu prve snad ani nesnilo.

Avšak závratná ta sláva předcházela jenom hrozný pád. Neboť v nejbližších dnech lijavce a vedro přivodily strašný mor. Císař prchal, ale za ním i s ním hynul jeho průvod davem, vznešení i prostí, a s nimi tam zachvácen byl 9. srpna i český biskup Daniel a několik dní po něm kníže Děpolt. — Neštěstí císařovo vznítilo ihned povstání v celé severní Italii, takže Fridrich

stěží odtud vyvázl. Všecky jeho dosavadní úspěchy byly ztroskotány. Alexander III. — mluvilo se o trestu Prozřetelnosti — bez boje zvítězil.

A divné ty příhody měly ohlas daleko od Říma, i u nás. Smrtí biskupa Daniele, takořka diplomatického svého vůdce, i Děpolta, vždy spolehlivého vykonavatele, král Vladislav byl dotčen bolestně, a ztráty byly ještě těžší, nežli sám si uvědomil. Neboť Vladislav II., jakkoli rázný a hrdinný, jako státník a člověk nebyl osobností prvního řádu, — vzpomeňme si, jak se nekrálovsky zachoval k Soběslavovi, — aniž tušil, byl ovládán světovým rozhledem a jemným taktem biskupovým, a tudy politika česká se brala drahou úspěchu a vzestupem. Nyní se dostavil obrat a nelze říci, že šťastný.

Vlastně předzvěsti jiného směru se počínaly již za živobytí obou králových pomocníků. Áčkoliv horlivě stranili císaři, přece nemohli zavírati oči před ukrutností, jíž si Fridrich někdy vedl a již nesli těžce, a netajili si, že Paschalis III., jakkoli se mu podřizovali, jest papežem nepořádným. Sám Daniel se dával pozdějšími časy v příkrém svém smýšlení proti straně Alexandrově lehce na ústup, ano svými posledními odkazy a dary vyšel velmi vstříc i svým odpůrcům z řehole premonstrátské. Tím nepodjatěji se dívala většina českého kněžstva; sám syn králův, Vojtěch, ačkoli r. 1165 dlel v Italii v družině kancléře císařova, úhlavního nepřítele guelfského papežství, uznával jen Alexandra III.

A právě on, Vojtěch, ještě mladý, neznalý světa a ne zrovna velkého nadání, se měl státi neblahým hrdinou zápletky velmi osudné a velmi zbytečné, neboť se týkala vzdálené cizí země; a právě tu viděti, jak scházel nyní moudrý strůjce zahraniční správy v radě královské! Arcibiskupství salcburské bylo vždy pevným sloupem strany Alexandrovy. Za velebného umírněného arcibiskupa Eberharda nedošlo ještě ke zřejmé roztržce. Ale již jeho nástupce dal císař mocí vyhnati, a když umřel, tu kapitula salcburská ze vzdoru a zase nadějíc se podpory, zvolila Vojtěcha, tehdáž mnicha premonstrátského, ač byl teprve jáhnem. Snad čekali, že synu svého předního spojence neodepře císař uznání a že se oni tak politicky zachrání, aniž církevně v čem sleví. Bohužel, král Vladislav, snad zaslepen ctižádostí a láskou otcovskou, neviděl osidla, do něhož samovolně vchází, a nejenom krátkozrace svolil, anobrž i radil synovi, aby se ihned ujal nové hodnosti a nečekal, až mu císař regalia udělí.

Což bylo ovšem nerozvážnou vyzývavostí, ba přímo urážkou zjevných práv císařových, nepopíraných ani papežem, a nemohlo vésti nežli k poko-

řujícímu zklamání a zlým následkům. Fridrich odmítl od počátku každé uznání. Sice jeho poměr k Vladislavovi měl vskutku ještě tolik váhy, že se r. 1169 v únoru osobním zájezdem královým do říše opět udobřil, ba připouštěl i možnost nějakého dorozumění s Vojtěchem. — Avšak Vojtěch všecko zkazil nerozvážnou přepjatostí svou, posílenou úskočnými rádci, kteří mu tvrdili, že svatá věc nesmí ustoupiti. Neuposlechl císařova pozvání, nýbrž nachvat se dal vysvětiti od prelátů císaři nepřátelských.

Hněv císaře, který viděl v činu bláhové zbrklosti vzdorný posměch nad jeho porážkou italskou, vzplápolal nyní bez mezí. Krále českého ještě šetřil, — zval jej v červnu 1169 do Bamberka k volbě syna svého na budoucí království — Vojtěcha však již nepředpustil, ano hned poté vtrhl válečně do arcibiskupství. Vojtěch marně mínil, že se udrží, vzdá-li se statků; tím si vykoupil jen nedlouhé příročí, ale za to popudil na se i vlastní kanovníky. R. 1170 Fridrich vyhlásil Vojtěchovo sesazení a rozkazoval novou volbu. Vojtěch, spoléhaje na papeže a věrnost svých lidí, sáhl k trestům církevním proti všem odpadlým, takže vzbudil proti sobě obecné záští, i sám uznal za dobré vzíti útočiště k domovu. Otec pak jeho, aby mu pomohl, dal se cestou právě tak nešťastnou jako nedůstojnou, nabízeje císaři za Vojtěchovo uznání velikou sumu peněz, ba dokonce se zavazoval listem pod pečetí za sebe i za syna (ač Vojtěch o tom nevěděl), že se zřeknou oba papeže Alexandra. Čehož užil císař, že r. 1172 Vojtěcha veřejně zahanbil, dav list ten přede všemi čísti. I potomní chybné kroky arcibiskupovy, ústupky a nedůslednosti dávaly císaři do rukou jen zbraň, až se pře církevní o poslušenství papeže či vzdoropapeže převedla v koleje docela jiné, může-li císař s arcibiskupstvím salcburským poroučeti, či nemůže. Ba vlastně už jen v osobní spor císařův a obou Přemyslovců. Tito pak byli nadobro poraženi a Vojtěch vyhnán; papež, jakkoliv se Vojtěcha ujímal, spíše mu ublížil.

Jestliže omyly Vojtěchovy omlouvá nezkušené jeho mládí, nemužné chování otcovo sotva lze pochopiti přibývajícím stářím, toto ponižující nadbíhání Fridrichovi, doprošování a sloužení málo se slušelo hrdinovi milánskému i důstojnosti koruny české. Tak propůjčil biskupství olomoucké, uprázdněné r. 1172, knězi Dětlebovi, bezpochyby stoupenci papeže císařského, tak i osobně pomáhal — už v době prudkých rozporů — císaři při nahodilém tažení do Polska.

Podobá se, že choroba i blížící se stáří neblaze ubíraly i pevnosti i vážnosti Vladislavově v samé vlastní rodině, kdež propukaly nesváry. Zvláště

proto, že nyní nebývale rostla osobivost královny Judity ve věcech veřejných i dvorských, i docházelo ke sváru mezi macechou a nevlastními syny. Její vůlí se stal po Danielovi — biskupství neosazeno skoro jeden a půl roku — vrchním pastýřem v Čechách r. 1169 mnich cisterecký Gotpold, a když umřel v málo nedělích, dosazen opět jejím působením vlastní její příbuzný Fridrich, kanovník magdeburský z rodu saského, Němec, neznající vůbec česky. Královninou stvůrou byl asi také Vojslav, jenž se velmi rychle vyšinul u dvora a naposled měl úřad komornický; jistě nescházelo mu závistníků, ale svou vypínavostí a nadutostí (podrobnosti nejsou známy) popudil proti sobě i králova syna Svatopluka. Snad v prosinci r. 1169 došlo k výbuchu, kdy kněžic rozpálen zlobou se vrhl na zpupného povýšence a pronásleduje ho až k nohám královniným, u nichž poděšen hledal spásy, zabil ho tu vlastníma rukama.*) Před otcovým hněvem utekl do Uher, ale dovedl potom si vyprositi odpuštění, návrat i úděl. — Toho dosáhl na Moravě, nejspíše v Brněnsku, neboť ve Znojmě starý Konrád II. umřel asi v listopadu r. 1161 i vystřídal jej jeho syn Konrád Ota. Ve východních Čechách měl knížetství Děpolt II., bezpochyby po svém otci.

V trapných takových neshodách rodinných i v stařeckém sklíčení byl by král dojista rád měl záruku bezpečnosti pro svůj rod a trůn i do budoucna. Kdo po něm vstoupí na stolec královský? Byl tu arci již kníže Bedřich, ale nepostaví-li se proti němu nevlastní máti a sourozenci? Co rod Soběslavův a co šlechta, jejíž moc sám Vladislav ve svých počátcích zkusil, ale jejímuž vzrostu nemohl potom zabrániti? Kdysi sám pomáhal bořiti podobné dílo svého předchůdce; nyní těžko bylo stavěti za obtíží daleko svízelnějších. A jak se zachová císař? Proto snad bylo ono trapné doprošování a nabízení posledních let.

Zavésti zřejmě řád prvorozenský bylo by odvážnou novotou, jíž sám provésti král se obával. Jedinou možnou a správnou cestu, aby získal souhlas velmožů i císaře a provedl zvolení, přijetí a potvrzení synovo za svého života, zahradil si Vladislav svým přehmatem salcburským. Ale zase přeceňoval svou sílu domácí i naději u vděčnost císařovou. I zdálo se mu radou nejlepší obejíti tyto svízele chytrým předstíráním, udělati převrat, ale tak, aby na oko vše zůstalo při starém. Vzdal se tedy na konci r. 1172 král osobního panování v Čechách ve prospěch synův a dal nastoliti B e d ř i c h a. Podržel však titul královský, aby na venek trvala jeho vláda; Bedřich

*) Syn Vojslavův Časta daroval potom na památku otcovu ves Bykoš hrobu sv. Václava.

dostal jen území české (vyjímaje úděl Děpoltův) a jen titul knížecí; podobný titul »vévody českého« nosil už vedle krále i nebožtík Děpolt, aniž v tom byl spatřován význam státoprávní, i nebyl tedy ani po té stránce novotou. Nejspíše se stalo podobně i na Moravě, neboť i Konrád Ota i Svatopluk (jemuž Bedřich nyní odstoupil svůj úděl), zvali se prostě knížaty moravskými. Sám si král vymínil důchody z kraje chrudimského*) a jiné statky, v klášteře pak strahovském si dal vystavěti dům, kdež chtěl bydliti a očekávati konec svých dní.

Ale tato »rada, na ten čas, jak se zdálo, dobrá, stala se mu potom zdrojem větších ještě trudů«. Nedbal Vladislav sněmu, pominul císaře a tím oba na se popudil a zkazil pojednou, co téměř životní obětí byl zbudoval. Fridrich Barbarossa nebyl mysli velkodušné, osobní jeho nedůtklivost zapomínati neuměla; dokud mohl z Čechů těžiti, nedbal, že moc věrného spojence utěšeně vzrůstá; když nyní vzájemný poměr ochladl, vidělo se mu, že samostatnost česká je přílišná a nepohodlná; krom toho urážka salcburská nebyla dosud smyta; nyní se mohl mstíti i Čechy potlačiti více než kdy před tím. A to ještě v úloze spravedlivé, trestající Prozřetelnosti! Záminku zavdal mu sám Vladislav svým bezprávím na rodu Soběslavovu.

Dvanáctý rok již se soužil beznadějně nešťastný syn velikého knížete ve zdech hradu Přimdy, jako oběť mrzké věrolomnosti královy. A ještě více let sloužili bratří jeho (víme arci jen o Oldřichovi) v cizích službách za trpký chléb milosti. Zdaž mohli zapomenouti? Zapříti se, když se konečně snad přiblížila hodina odplaty? Mohli tušiti, že sáhnouce po svém právu, kopou tím i hrob slávě vlastní otčiny?

Ani obecné poměry české nebyly v posledních letech už utěšeny. Šlechta byla pobouřena, lid pak vzpomínal, že za šlechetného a dobrého Soběslava bývalo lépe. A tím víc dojímal jej osud knížecího uvězněnce.

Oldřich, zvěděv o tom, co se v Čechách stalo, předstoupil nyní před císaře a prosil, aby se smiloval nad jejich vyhnanstvím i nad okovy bratrovými a pomohl jim všem ke spravedlnosti. Tentokráte císař ochotně slíbil a ještě ochotněji splnil. Vzkázal do Čech Vladislavovi, ať Soběslava propustí a dostaví se s ním i Bedřichem do Norimberka.

Král i kníže se velmi zalekli. Neodvážili se vzdorovati, ale pokoušeli se po dvakráte získati císaře zlatem. Avšak císař Fridrich tentokráte byl ne-

*) Budyně, jež se obyčejně udává, jest bezpochyby jen přepsání, důchody z nevelikého panství sotva by byly stačily.

Soběslav II. vychází z vězení na Přimdě. (Str. 176.)

oblomný. Otevřeli tedy dvéře Soběslavova žaláře a přivedli knežice do Prahy a smířili se s ním políbením. Ale musili se i dívati, jak lid se zevšad sbíhal, aby Soběslava vítal, jak jej provázel, ba šel s ním i do chrámu, kam on, bos a v rubáši kajícníkově, šel nejdříve bohu díky vzdáti.

V noci však doneseno Soběslavovi, že ho Fridrich zrána míní oslepiti. Zpráva byla lichá — ale mohl knežic nevěřiti? Ještě za tmy prchal tudíž z Prahy, ven ze země, k císaři, a tam i žaloval.

U dvora českého zděšení, když o tom uslyšeli. Kníže Bedřich ihned se dal k císaři, ba jel i starý král, nedbaje své choroby a doufaje, že aspoň jemu se podaří spasiti, co lze. Nadarmo.

U Fridricha v Hermsdorfě (v býv. Výmarsku u Jeny) sešli se v září 1173 neblazí Přemyslovci, aby zakusili hořkých plodů jen svých vlastních vin. Nejhorší však zlo odnesl český stát. Fridrich Rudobradý v jediné chvíli strhl na se právo, na které se po dva věky neodvážil žádný z římských císařů, poroučeti o české koruně po vlastní zvůli.

Bedřich odsouzen byl trůnu, poněvadž jej přijal bez svolení císařova a Čechů. Než Čechů se nyní Fridrich vůbec neptal a udělil léno na zemi českou Oldřichovi. Oldřich však z bratrské lásky ihned se vzdal ve prospěch staršího Soběslava. S o b ě s l a v se stal tak pánem Čech, ale ne za oddané a věrné služby (jako by bylo u Oldřicha), ale z pouhé jen m i l o s t i císařovy, a tím jeho postavení bylo mnohem závislejší i vratčí. A pokoření české se stupňovalo ještě těžkými závazky, jimiž se bylo novému panovníku obtížiti. Dědičné království sníženo opět na knížetství bez práva posloupného a na zem uvalena povinnost pomáhati v Italii; ještě nejsnazší byla výminka, aby se dostalo i Oldřichovi údělu.

Králi Vladislavu zaručen sic čestný pobyt v Čechách i jeho důchody, avšak povrhl tím vším a ujel hned s místa svého ponížení na nedaleký statek své choti Meerane (v Sasích, na záp. od Kamenice), kdež už po čtvrt létě zemřel. Tělo jeho převezeno potom do Čech na Strahov. Královna Judita se rovněž nevrátila, zesnula některý čas potom; s ní pobývali snad i synové Přemysl a Vladislav a dcera Richsa. Také Svatopluk moravský opustil úděl svůj a zemřel v cizině. Bedřich pak hryza se malomocnou zlobou, dlel ve vyhnanství, nejdřív v Uhrách, potom u dvora císařova.

Půl století zdánlivého vzstupu se sklonilo náhle k západu. Nevyrostlo z domácího, vlastního kořene, jen z vnějších výsluh v cizích službách. Teď nastával čas bídy a hanby.

T. zv. milánský svícen v chrámu sv. Víta na hradě pražském.

4. Ponížení.

Rod Soběslavův usedl opětně, radostně vítán, na trůn otcovský. Ale za jakou oběť! Ta zlá sudba nesla v sobě i zárodek konců a nemohla být vykoupena ani výtečnými ctnostmi nového vévody; ba obracela je spíš na škodu a zhoubu. A přece potom ani vinou svou Soběslav nepadl; daleko v cizině mu slepý Osud uchystal brzkou záhubu.

Po otci podědil Soběslav II. mysl hrdinnou a umění státnické, spravedlivost a srdce laskavé; krutá škola života, jíž zkusil od mládí, naučila jej soucitu s bídou lidskou, zvlášť se souženým, utiskovaným, opovrhovaným zemědělcem .»Byl dobrý dobrým a postrach těm, kdož činili zlé.« Název »knížete selského«, jenž byl mu dán k potupě, jest v očích našich nejkrásnější jeho ozdobou.

Pohříchu doba byla taková, že víc by byl si prospěl, kdyby býval méně dobrý a spíš chladně vypočítavý, kdyby byl hleděl získati jen ty, kdož měli moc. Nechtěl utlačovati národa břemeny berními — a pak se mu nedostávalo a odpadali od něho, kdo chtěli týti z knížecí štědrosti. Činil právo všem, trpícím křivdou, nerozpakoval se pro chudé uraziti bohaté — a pyšné urozenstvo pojalo jej v záští a v posměch; nižší, služebná šlechta, z níž kníže bral své pomocníky, neměla ještě významu; a pro lid, jenž jej miloval, již minul čas, kdy mohl pána svého posíliti, teď byl již ubohý, malomocný, zotročený.

Jen jednou se kníže zapomněl; nedbaje slibu milosti, dal popraviti svého žalářníka z Přimdy. Želel pak těžce svého činu a podnikl proto i veřejné pokání; ale ublížil si i tím. Jedni mu vyčítali zrušení slova, druzí pohrdli jím pro tu pokoru. — Jinak byl církvi milostiv (dal dary biskupstvím, kostelu vyšehradskému, klášterům v Kladrubech, v Plasích a j.) a velkodušný k přátelům i služebníkům vlády předchozí; ty přijal do svých úřadů (na př. kancléře Gervasia, podstolího Vítka), příbuzným nechal jejich úděly: Děpoltu východní Čechy, Konrádu Otovi Znojmo a Brno, bratru Oldřichovi dal úděl olomoucký. I Vladislavovi a jeho rodině, zapomněv jeho bezpráví, chtěl ochotně přáti čestného bytu v zemi i dal jej aspoň čestně pohřbíti. Byl by se dohodl i s jeho syny, arci za cenu svého uznání, kdyby byli o to stáli, jakž se i později ukázalo.

Než všecky jeho kroky ztíženy byly nesnadným postavením, třeba si uměl mistrně z něho pomáhati.

Soběslav II. se snažil zachovati práva své země, jak mohl. Avšak — byl panovníkem z pouhé milosti císařovy a císař dával mu to někdy zřejmě cítiti; co bylo ochotou, pokládal za povinnost, kde mohl jen žádati, přímo rozkazoval.

Podle svého závazku vypravil kníže hned po svém nastoupení r. 1174 bratra Oldřicha s vojskem k zesílení císařovy páté výpravy italské. Avšak nepřinesl odtud ani slávy ani zisku. Již cestou při nahodilé srážce v švábském Ulmu zbito mu bylo na půl třetího sta bojovníků, a když potom císař v Lombardsku obléhal bez úspěchu novou pevnost Alessandrii, vystavěnou a jmenovanou na počest papeži, vedlo se jim tam tak zle, že mnozí prostí i vznešení se zpronevěřili a nečestně zběhli. Rozmrzelý císař propustil potom i ostatní. Horšil se tím víc, že města nedobyl a s malou ctí musil ho zanechati, a stín hněvu toho padal již i na Čechy. Nedal Oldřichovi slíbeného důstojenství ani darů, a tak kníže Oldřich dost s nouzí, jako chudý poutník, se navrátil.

Ač počátky vlády byly takto nejvýše svízelny, Soběslav II. byl sebevědomější, ba hrdější než jeho předchůdce; ani doma, ani ve věcech zahraničních se císaři zbytečně omezovati nedával. A byl i šlechetnější. Právě ten čas bratranec jeho, nešťastný Vojtěch Salcburský, prchal ze svého arcibiskupství, a tu kníže nevida syna nepřítelova, nýbrž ubohého psance, nabídl mu přítulek ve vlasti a dal mu tu důchody z proboštství na Mělníce. Dosavadní obročník, mistr Jeronym, musil arci Vojtěchu ustoupiti; neměl významu, ale byl příbuzný císařův, a když se doneslo Fridrichovi, vzbudilo nemalý jeho hněv, právě že běželo o nenáviděného Vojtěcha. Barbarossa byl rozhořčen i tím, že Soběslav nedovolil pražskému biskupu Fridrichovi (také příbuznému Staufů), aby jel s ním do Italie. I poslal do Čech přísné poselství, přímo rozkazuje knížeti, aby v obém zjednal nápravu. Soběslav však zůstal svým, ačkoliv na se tím císaře jenom popudil. Biskup se pak brzo zas udobřil.

I hospodářským proudům doby kníže účinně šel vstříc, aby posílil výnos země a zvelebil její sílu. Potvrdil a rozšířil výsady německé obce pražské u sv. Petra na Poříčí, trvající tu již za časů jeho děda, chápaje význam Prahy jako hlavního obchodního střediska ve svém knížetství. A také, snad první z knížat, přímo podporoval zakládání nových osad, zanechané dosud píli soukromé, v pralese pomezním, jimiž půda ladem dosud ležící měla vydati nový užitek. Při těchto podnicích vznikl prudký spor na hranicích

vitorazských, kamž kolonisté němečtí se strany rakouské pronikli pomezným hvozdem, dosud šetřeným, až do krajin českých. Ze sporů rozjitřila se konečně válka.

Když český kníže žádal vévodu rakouského Jindřicha II. o vydání zabraného území, byl hrdopyšně odbyt, i sáhl ku zbrani. Spojil se s Uhry i s vévodou štýrským, a již došlo k pustošení v Rakousích, jenže tu Soběslavovi nastalo z neznámých příčin rozkvašení s Konrádem Otou moravským; tudíž boj odložil. Teprve skrze dobré přátele, příbuzné a biskupa sjednáno dorozumění a také Konrád se k Soběslavovi připojil. Mohli se nadíti, že jejich vystoupení nebude císaři nemilo; neboť Jindřich II. rakouský stál k Vojtěchovi Salcburskému jako jeho strýc, držel se Alexandra III. a byl již v jednotě s Jindřichem Lvem, někdejším svým sokem o Bavorsko, té doby strůjcem nového nepřátelství proti Barbarossovi. — Majíce i námezdníky z Polska, Ruska, Sas i Míšně, knížata vedla v srpnu 1176 ohromné zástupy na plen do Rakous. Pustošili strašně až k Dunaji, za nějž Jindřich před jejich přesilou byl ustoupil, nešetříce lidu, jejž jímali v otroctví, ani obcí, ani neodpustili místům posvátným. Teprve když odtáhli, vojsko rakouské se mstilo přes hranice do Moravy, a tu Soběslav i Konrád opakovali svůj vpád v prosinci, s hrůzami ještě děsivějšími. Vévoda Jindřich, jenž zbytečně vše zavinil, se těchto konců nedočkal; zahynul předtím pádem s koně; syn a nástupce jeho Leopold V. k obraně nestačil.

Avšak vítězný úspěch přinesl Soběslavovi právě neštěstí. Neboť mimo nadání se císař Fridrich přece rozhněval, horše se nad přílišným řáděním Čechů v zemi říšské, a snad ještě více nad tím, že zdarem tažení se kníže Soběslav nemálo povznesl a posílil. — Než ještě hůř bylo, že popudil na se kníže — a věru zbůhdarma — i papeže, svým ničením kostelů rakouských. Alexander III. dal vyhlásiti nad zhoubcem klatbu církevní a postavil se mu za rozhodného nepřítele. A odtud, z daleké Italie, přišla pohroma, jež Soběslavovi přinesla zkázu. Arci spletky, jež kníže nezavinil a jichž se nikdo nenadál.

Fridrich Rudovous vypravil se tehdá po šesté do Italie. Ale když mělo dojíti k poslednímu rozhodnutí, tu jeho nejmocnější vasal, jenž měl vlastně císaři za vše děkovati, vévoda Jindřich Lev, se vzdorným výsměchem jej opustil, a s ním odtáhl všechen jeho lid. Císař, jsa oslaben a přece utkán bojem, byl v květnu r. 1177 u Legnana poražen na hlavu a všecka jeho italská politika se skončila nadobro, naprostým pádem. Nezbylo, než

uznati Alexandra III. a s ním se usmířiti. Dne 23. července dojednáno, políbením a žehnáním. Církev pro vždy zvítězila.

Ale díl útraty tohoto smíru platily — Čechy. Papež obětoval Vojtěcha Salcburského, jehož se dosud ujímal, a císař vydal trestu Soběslava. Vždyť jen tím získával.

Vojtěch a bratr jeho Bedřich byli v Italii, Bedřich v družině Fridrichově, Vojtěch na vyzvání papežské. V Benátkách přiměl Alexander III. arcibiskupa, aby se »dobrovolně« zřekl svého úřadu, což sklíčený prelát učinil. Došel potom útulku v blízké Aquileji u patriarchy Oldřicha; bylo mu však souzeno, ještě se jednou povznésti.

Bedřichovi pak asi v červnu v městě Turině prostě císař udělil léno na české knížetství, jenže jen za slib hojného zlata. Ale pomoci mu neposkytl pražádné. Tu byl Bedřich odkázán jen na sebe a pomocníky ze sousedství. Tak se počal znova ohavný boj.

Kdo má se utopit, pod tím i břeh se utrhne. Soběslav v těžké té chvíli se dopustil kolika těžkých chyb. Uvalil opět na se hanbu, vydav kralevice z Uher uprchlého, jenž se důvěrně k němu utekl, nelítostně jeho bratru, svému spojenci, králi Bélovi. Vlastní svou krev, bratra Oldřicha, jehož věrné lásce děkoval za svou svobodu i korunu, zbavil teď právě knížetství, neznámo proč, a vrhl do vězení, kdež Oldřich umřel. A když Konrád Ota žádal nyní po Oldřichovi Olomoucko, vzkypěl nad tou neskromností Soběslav, aby bratrance všeho zbavil; Konrád byl tím přímo dohnán, aby se spolčil s Rakousy a s Bedřichem. I šlechta nyní již valně Soběslava zřejmě opouštěla.

Jediný Václav, mladší bratr, jemuž kníže dal Olomoucko, držel k němu věrně, avšak málo už mu mohl pomoci.

Soběslav i Václav vtrhli do Brněnska, ale Konrádovi přispěchal na pomoc Leopold rakouský i porazili knížata a roztrhli, Soběslav byl zatlačen do Čech, Václav obležen v Olomouci. Hrad se ubránil, útočníci však, vracejíce se domů, zdrancovali zemi, nešetříce ani Brněnska.

Zatím Bedřich přišel r. 1178 do Rakous, sbíraje vojsko. Soběslav s velikým lidem, zvláště selským, střehl mocně zemskou bránu u Vitoraze, čekaje tudy nepřátele. Ale když nepřicházeli a těžko bylo lidi živiti, propustil kníže většinu hotovosti na žně.

Sotva se stalo, objevil se Bedřich s nemalou přesilou v Čechách. Soběslav se zbytkem vojska vrhl se mu statečně v cestu, utrpěl však těžkou porážku.

Zabezpečiv narychlo Prahu, uchýlil se na hrad Skálu, neznámé polohy*), kde měl své věrné, aby odtud sbíral znova síly.

Ale posádka pražská nevytrvala; po krátkém jen odporu nevěrně opustila svého pána a otevřela brány Bedřichovi. Už před tím vyšli mu vstříc mniši strahovští; teď duchovenstvo všecko slavně vítalo Bedřicha a potom i choť jeho Elišku, když se z Němec vracela. Manželka Soběslavova, Eliška Polská, byla zajata.

Statečný kníže byl přesilou poražen, ale ještě nikoli přemožen. Na svém hradě pevně seděl a všude Bedřichovi velmi škodil. Nicméně Bedřich tak byl sebe jist, že již o vánocích se vzdálil z Čech, aby se účastnil sjezdu s císařem ve Würzburce.

Tu vyšel Soběslav z hradu Skály a sebrav nové vojsko, ač ne dostatečné, jal se obléhati Prahu. Než Eliška, choť Bedřichova, hradu dobře hájila a svým kvapným poselstvím zachránila i manžela, aby nepadl do nalíčených nástrah, když se vracel. Bedřich tedy šel jinou cestou, posiluje se narychlo bojovníky, a vzkázal o pomoc do Moravy. Když potom se blížil ku Praze, přepadl jej Soběslav 23. ledna 1179 na potoce Loděnici (u pozd. Berouna) a dobyl nad ním vítězství. Byl to však jeho úspěch poslední.

Bedřich utíkal se zbytkem svého mužstva za Vltavu; konečně v Prčicích se potkal s čerstvým vojem Konráda Oty, i obrátili se cestou ku Praze. Mínili nocovati u brodu na Sázavě, ale dostali zvěst, že se tam chystá Soběslav je přepadnouti, a tedy táhli v zimní noci a v třeskutém mrazu dále a vskutku včas před Prahu dospěli. Soběslav, nenašed jich u Sázavy, pronásledoval hned postupující a dostihl je na úsvitě 27. ledna u Obory (na nynějším N. Městě Pražském, v okolí náměstí Komenského). Tu se strhla krvavá seč a v ní přesile spojenců Soběslav podlehl; vojsko jeho, bráníc si ústup, bylo pronásledováno až za potok Roketnici k Proseku, dokud nenastala noc. Na místě vítězství, »na bojišti«, dala potom kněžna Eliška postaviti na poděkování kapli sv. Jana Křt.

Soběslav se uchýlil opět na Skálu a zde se bránil hrdinsky po celý rok. Teprve na konci r. 1179, vida marnost svého zápasu, unikl ze země a hrad se vzdal. Vyšší řízení pak brzy zbavilo Bedřicha dalšího hrozivého nebezpečí, neboť již 29. ledna 1180 Soběslav II. zemřel. Byl jeden z nejušlech-

*) Kde stál tento mocný hrad, nepodařilo se dosud zjistiti. Palacký mínil jím Skálu u Přeštic, čemuž místa nedává Aug. Sedláček. Snad byl jím »Zadní hrádek« u Skalska v Boleslavsku, nebo pozdější »Königstein« nad Labem u Perna, v nynějším Sasku, jehož okolí tehdy bylo přímo českou půdou.

tilejších a nejslibnějších postav mezi Přemyslovci, pohříchu oběť drsného osudu. Pohřben byl ve vlasti v posvátném místě vyšehradském. Vdova po něm se později provdala znova za Konráda markraběte z Lužice. I Václav Olomoucký nejspíš uprchl po pádu bratrově a nalezl útočiště v Uhrách.

Olomoucka snad žádal nyní opětně Konrád Ota, dovolávaje se své zásluhy, že bez něho by nebyl Bedřich došel koruny. Avšak dáti ctižádostivému knížeti celou Moravu, zdálo se i závazkům vděku darem víc než nebezpečným — Konrád Ota nedosáhl, čeho žádal. Nejspíš usadil Bedřich v Olomouci nevlastního bratra svého Přemysla, jenž r. 1181 sluje »markrabím moravským«. Konrád Ota tedy se zatím spokojil, ač sotva beze zloby, a — čekal.

Druhá desetiletá vláda B e d ř i c h o v a jest ještě hlubším krokem dolů, poklesnutím vně i vnitř. Kníže byl vlastně hoden politování, neměl ani síly ani darů otcových, tím méně se rovnal svému předchůdci, jejž byl s trůnu sehnal. Ne přízeň — uměl si jen vzbuditi nenávist. Prostý lid záhy želel dobrého Soběslava. U Bedřicha lásky nenašel, ano brzo sténal pod přemírou těžkých berní, neboť kníže potřeboval, aby mohl platiti císaři. A když nesvědomití úředníci při tom i pro sebe odírali poddané až do žebroty, u trůnu již nebylo zastání.

Duchovní, když jedněm přál a druhé zanedbával, žárlili na se a měli k němu plno nechuti. A šlechta nesla těžce, že i Bedřich dosedl na stolec mimo její volbu, jen z pouhé milosti císařské; i potom měl tak málo sebevědomí, že žádal u císaře svolení k věcem, jež byly jeho vlastním právem. Císař se choval k němu pánovitě; jestliže rozhodl r. 1179 spor o Vitorazsko v prospěch český, nebylo to zásluhou knížete, nýbrž jen proto, že právo bylo samozřejmé. Zato odtrhl od Čech kraj sedlecký (nejspíše zástavou, dokud Fridrich nezaplatí), jímž císařské panství v Chebsku se na sever zaokrouhlilo. A Bedřichovi cti věru nepřidávalo, když vycházely v českém státě listiny, datované »za panování nejjasnějšího císaře Fridricha«, jako by český panovník byl jen služebný německý man. A nejvíc pohrdlo jím panstvo, jako slabochem, že vládychtivé manželce své dovolil ve vládě zvůli; ba nebyla daleko pravdy pomluva potupná, že vládne vlastně kněžna Eliška.

Vskutku s ní, »na její přání« nebo s »jejím souhlasem« rozdával Bedřich dary duchovním. Když umřel biskup pražský Fridrich a déle roku stolec uprázdněn, r. 1181 kněžna prostě dosadila za nástupce svého kaplana Va-

lentina, cizince, nízkého rodu, skrovného vzdělání. aniž dbáno vůle sněmovní a kněžské; proto při samém jeho svěcení položen odpor proti němu a jen skrze smluvčí došel uznání.

Biskup Valentin však záhy zemřel. Jeho nástupcem se potom r. 1182 stal, tenkráte řádnou volbou, člen rodu knížecího, Břetislav, církevním jménem Jindřich, syn Jindřicha, bratra Vladislavova. Přicházel ze studií pařížských. Před tím byl proboštem vyšehradským, ač neměl vyšší hodnosti, jen podjáhenství; teprv jako biskup se dal vysvětiti na kněze a světil jej vlastní strýc, bývalý arcibiskup Vojtěch Salcburský. Duchovenstvo mnoho očekávalo od nového pastýře; bohužel, budoucnost nedala nadějím za pravdu. —

Již v létě 1182 obecná nenávist proti knížeti Bedřichovi propukla ve vzpouru. Knížeti bylo mrzce utéci. Na jeho místo povolán Konrád Ota z Moravy, již uchystaný, jenž opanoval Prahu a byl nastolen. Jiní velmoži vzkazovali do Uher pro Václava, bratra někdy Soběslavova; přišel, ale pozdě, i zůstal v pozadí.

Než Bedřich se utekl k císaři a císaři přišel tentokráte vhod. Neboť Fridrichu Barbarossovi se hodilo hájiti svého nadpráví proti vůli českého národa a utvrditi uchvácenou před tím libovůli, aby v Čechách rozhodoval. Avšak ani to již jemu nestačilo; roztrhati v kusy a tak nadobro podlomiti český stát, aby tím spíš byl Němcům podroben — (jako rok před tím rozdrtil panství vévody Jindřicha Lva), — třeba na škodu tomu, komu chtěl pomáhati, nezdálo se císaři činem nepěkným. Obeslal tedy Konráda Otu a hlavy odboje k sobě do Řezna, ačkoli k tomu neměl pražádného práva. Jenže Čechové byli již tak hluboko poklesli, že nesměli neuposlechnouti. Jednání a smlouvání v Řezně vůbec nebylo. Fridrich přinutil panstvo české popravčími sekerami, aby opět Bedřicha přijali; arci slíbil všechněm odpuštění.

Konrád Ota se musil českého stolce zříci, ale odškodněn byl nyní celou Moravou, kterou císař svémocně a zpupně od Čech odtrhl a ze své moci jemu dal; měl býti samostatným markrabím říše římské pod přímou svrchovaností jen jejího panovníka. Nikdy dosud nebylo na právech české země spácháno bezpráví tak křiklavé a pro budoucno hrozivé — arci jen následek vlastních hříchů.

Skoro jako na posměch Bedřichovi dal současně Fridrich Rudobradý zase dostiučinění bratru jeho Vojtěchovi; slíbilť mu, že uvede jej opět do

Salcburka, až bude uvolněn. Což se stalo v listopadu r. 1183. Spravoval pak Vojtěch diecési svou již až do smrti r. 1200.

Moravský »markrabí« odešel z Řezna vlastně pokořen; ale přece měl tolik moudré rozvahy, že nepřátelství dále nerozpřádal. Kdežto Bedřich s potupou svou se smířiti neuměl. Patrně na vzdory Konrádovi se okázale sbližoval s Václavem prve Olomouckým a s bratrancem Děpoltem II. Nicméně vážnost jeho v zemi upadla ještě hloub. A když se uprázdnilo biskupství v Olomouci a Bedřich po svém dosavadním právu chtěl tam dosaditi nástupce, nedopustila toho Morava; trvalo sic dvě léta prázdně, ale biskupa Kaima pak uvedl tam — markrabí.

Čechové jen s utajeným záštím nesli bídnou Bedřichovu vládu. Neuplynuly dva roky a právě, když kníže v květnu r. 1184 dlel u císaře v Mohuči a sloužil mu tu při slavnostech jako nejvyšší číšník, zdvihla se v Čechách vzpoura po druhé. Povstalce vedl Václav Soběslavic. Znova obklíčen hrad Pražský, ale kněžna Eliška opět se uměla hájiti; po deseti nedělích marných útoků, když přišla pomoc Bedřichovi ze Salcburska a byla na cestě posila rakouská, odbojníci se rozešli a s knížetem se opět srovnali. Václav odešel ze země, neznámo kam.

I tentokráte Bedřich zaplatil zajištění svého stolce draze na úkor země. Vděk rakouským svým pomocníkům odstoupil r. 1185 Vitorazsko v léno Hadmarovi z Kuenringu a veliký újezd Žďárský v bráně zemské daroval klášteru ve Světlé v Rakousích. Krajiny ty již nikdy potom se k české zemi nevrátily.

Neblahé panování Bedřichovo má přece, ač jen jedinou světlejší událost; než ani ta není jeho zásluhou. R. 1184 jel císař opět do Italie, aby tam zasnoubil syna svého Jindřicha s dědičkou sicilskou. Papež, obávaje se nového vzrostu moci staufské, počal s Fridrichem nové rozepře, jimiž byl císař na dlouhý čas upoután. Snad proto nabyl Bedřich najednou odvahy, aby se pokusil opět o ztracené právo nad Moravou. V létě r. 1185 vypravil tam znenadání vojsko pod bratrem Přemyslem. Konrád Ota, nic netuše, nebyl připraven a boji se vyhnul, takže Čechové bez překážky zplenili jeho krajiny a se vrátili. Potom však markrabí se jal sbírati lid a dostal i posily z Rakous, a tu když v prosinci téhož léta Přemysl po druhé přitáhl, strhla se bitva u Loděnic (mezi Mor. Krumlovem a Pohořelici), velmi krvavá, kde zhynul výkvět šlechty s obou stran. V českém vojště prý vynikli potomci Vršovců, takže přijati opět na milost a čest a do štítu jim dána sekera bra-

datice; na straně Konrádově komorník Vilém z Kúnic, na němž rozsekáno celé krzno, jež převlečeno měl přes brni. Vítězství se dostalo české korouhvi, ale za ztrát tak těžkých, že Přemysl myslil jen na ústup do Čech.

Konrád Ota, moudrý a rozvážný, uvědomil si hřích dalšího bratrovražedného boje a raději povolil. Skrze věrné pány hledal a našel u Bedřicha dorozumění. Přišel k němu do dvora Knína u hor zlatých a stali se zas přáteli a již trvale. Konrád sice podržel svůj titul markrabský i vládu svou nad celou Moravou, ale podřídil se Bedřichovi a nejspíš bylo mu slíbeno nástupnictví. Zlo řezenské se tedy napravilo. Také poměr k Německu se polepšil sňatky; Přemysl si vzal Adlétu Míšeňskou a dcera Bedřichova Žofie vdána za Albrechta, jejího bratra, syna Otova.

Bohužel, sotva tato pěkná ústupnost odčinila jednu vinu, sobecká ješitnost na straně druhé přivodila bídu novou, horší. Biskup Břetislav byl při některých dobrých povahách svých člověk osobivý, skoupý a marnivý; že byl rodu knížecího, dodávalo mu vypínavosti a bezohlednosti, a k tomu se připojily i vlivy církevních tužeb tehdejších, požadujících již povznesení nad vším laickým světem. Pobyt za hranicemi odcizil biskupa domácím potřebám, příklad říšských biskupů, kteří byli samostatnými knížaty, budil závist a snahu jim se vyrovnati. A po tom zatoužil takovou slepou tvrdostí, že se nerozpakoval přenésti otázky církevní na pole politické; ač mohl se dovolávati pomoci papežské, neostýchal se jíti k Němcům a proradně státi o nový převrat na škodu a potupu vlastního národa (1186).

Biskup měl arci záminku spravedlivou, že knížecí úředníci utiskují poddané církevní. Ale Břetislavovi neběželo o ochranu trpících, jako někdy Soběslavovi, nýbrž chtěl si vynutiti, — jakož částečně byl získal Zdík pro biskupství olomoucké — aby poddaní církevní nebyli podřízeni nikomu než duchovním a neplatili nežli církvi. — Nejdříve došlo ke sporu s knížetem Děpoltem II., panujícím v krajích východních; vyřkl nad jeho panstvím interdikt a vymohl si jím, co žádal. Potom se odvážil již pustiti se v při se samým Bedřichem a jeho chotí; když nepochodil, hrozil klatbou i jim a konečně, cítě doma horkou půdu, rozjel se za císařem do Italie a tu žaloval. Dovolával se i postavení svého k císaři, že přijímá od něho investituru; význam toho klesl za 200 let na prázdný obřad, nyní však chtěl biskup vytěžiti odtud pro sebe právo skutečné, jak bylo zamýšleno prvotně.

Císaři Fridrichu se ovšem stanovisko Břetislavovo náramně líbilo; nic nedbal toho, že biskup vlastně hlásá tytéž zásady, proti nimž u papeže

císařství vedlo životní svůj boj. Neboť český spor přinášel jemu nový osobní užitek: mohl se mstíti Bedřichovi za neposlušnost posledních let, mohl ještě víc rozdrobiti český stát. Přijal proto biskupa velmi vlídně a hostil jej na svém dvoře po celý rok, dokud byl v Italii zaměstnán. Potom v březnu 1187 pozval biskupa (jenž přivedl s sebou i vyšší své kněžstvo), i knížata českého a moravského k rozsouzení na sněm do Řezna; stál s nimi i strýc Vojtěch Salcburský.

Kníže Bedřich se nehájil vhodně, třeba dal mluviti, co vskutku bylo pravdou a jeho právem; zapomněl docela na náladu doby i osob. Jeho slova, že biskup pražský jest odjakživa jen jeho kaplanem a kníže že není povinen odpovídati na žalobu poddaného, vzbudila bouři odporu německých biskupů, kteří se cítili jimi těžce uraženými; pomíjeli, že jejich postavení jest docela jiné. Vynesli pak nález, že biskup pražský nepodléhá knížeti českému, nýbrž císaři, v jehož říši jest církevním hodnostářem.

Tak se stal Břetislav říšským církevním knížetem a jeho zboží vytrženo ze svazku české koruny a postaveno pod svrchovanost říše německé. Císař vydal mu na to privilegium pod zlatou pečetí. Vyšší duchovenstvo české, naplněné už světoobčanským duchem novocírkevním, vítalo tuto proměnu s velikým potěšením, neuvědomujíc si, jaká zkáza z ní vyplývá. Mocné někdy království rozděleno ve tři slabší knížetství; toto pak roztržení bylo horší předešlého, neboť statky biskupské se táhly nesouvisle po celé zemi, takže Čechy tím rozdrobeny co nejhůře. —

Knížeti Děpoltu potom — nevíme proč — hrozilo od Bedřicha uvěznění, ale včas uprchl do ciziny. Bedřich měl biskupu i dáti dostiučinění, ale slibu nedostál; ovšem udělil mnoho statkům duchovenským veliké svobody, biskup však, dosáh svého, ani nedbal.

Přes tu všecku bídu své země zavázal se kníže Bedřich hned potom k velikému podniku. R. 1187 vzrušila západní svět smutná novina, že Jerusalem upadl do moci egyptského sultána Saladina. Papež, usmířiv se právě s císařem, vyzýval k nové výpravě křížové a Fridrich Barbarossa, maje vedle zbožnosti i politické důvody, aby v čele Evropy povznesl světový význam koruny své, rozhodl se v březnu r. 1188 na sněmu v Mohuči, že sám tažení povede. Přítomni byli i kníže Bedřich a snad i Konrád Ota; biskup poslal pouze zástupce. A tu, vznícena zápalem, obě knížata se přihlásila rovněž. Shromáždění k výpravě položeno na rok příští, všude horlivě zbrojeno. Ale nežli k tomu došlo, umřel kníže Bedřich 25. března 1189.

Mužských potomků nezanechal, neboť jediný syn jeho Vratislav zesnul před otcem.

Poněvadž následnictví bylo snad napřed smluveno, Konrád Ota došel nyní trůnu bez nesnází. Ovšem vládychtivá Eliška, vdova po Bedřichovi, nesouc těžce, že nastal náhlý konec jejího panování, odevzdala mu hrad pražský teprve tehdy, když jí slíbil uvésti ji v Olomoucko. Ale nechut ke kněžně byla taková, že mohl potom Konrád Ota závazku prostě pominouti; ostatně Eliška snad již r. 1190 umřela.

Nový český panovník napravil někdejší své provinění již dříve a nyní, dosed na stolec Přemyslovců, odčinil zřejmé bezpráví, k němuž sám prve podnět byl dal. Zajel k císaři do Řezna právě před jeho odjezdem na křížovou výpravu, ve chvíli, kdy nemohl odpírati, a vyžádal si od něho léna také na Čechy. Potom se už psal jen vévodou českým, někdy připojuje i označení »prve markrabí moravský«, na důkaz, že se obnovily dřívější státní poměry a zvláštní postavení Moravy již prošlo.

Rozvážnou smířlivost, již už dříve osvědčil a za niž jej současný kronikář velmi chválí, ukázal pěkně blahovůlí k příbuzným. Povolal z vyhnanství Děpolta a navrátil mu jeho úděl; i Václav, Přemysl a Vladislav trvali v zemi v přízni s knížetem, snad i Spytihněv a Svatopluk, nejspíše synové Vratislava Brněnského; měli-li však někde panování, známo není. Olomoucko odevzdáno synům nebožtíka Oty III., právě dospívajícím, Vladimírovi a Břetislavovi; r. 1190 slují knížaty moravskými. Zdá se dokonce, že ani biskup pražský, když byl císař vzdálen, nezneužíval své samostatnosti a ke knížeti se přiblížil; svědčí alespoň na jeho listinách.

Nutná péče o spořádání věcí domácích byla příčinou, proč Konrád Ota nedostál slibu, že se vydá do Svaté země. Aspoň tolik se mu snažil učiniti zadost, že poslal knížete Děpolta se silným zástupem bojovníků za císařem, kterýž dospěl tehdy již na břehy mořské. Tato třetí výprava křížová, jakkoli ze všech největší a nejslavnější, — neboť mimo císaře a kolik knížat, se účastnili i král francouzský a hrdinský Richard Lví srdce anglický, — skončila se, bohužel, právě tak bídně, jako předešlá. Fridrich Barbarossa sám utonul v řece Kalykadnu v Malé Asii, syn jeho Fridrich Švábský zhynul morem při dobývání pevnosti Akkonu v Palestině, a oba druzí králové se rozešli ve sváru, jehož pokračování byly i vzájemné pikle v státech jejich doma. Nakonec zbyl ve Svaté zemi jen Richard, jenž činil divy udatenství, ale přece Jerusalema nedobyl; domácími bouřemi v Anglii byv volán nazpět,

učinil se Saladinem mír. Křesťanům zůstalo kus pobřeží mezi Joppem a Tyrem, zajištěný přístup k svatým místům a ostrov Cypr, nově dobytý. Čechové při této výpravě se opět proslavili, jenže většinou i položili životy; v ležení před Akkonem umřel kníže Děpolt a přemnozí přední bojovníci. Jen jednotlivci se potom smutně vraceli; jeden z českých pánů, Hroznata, jenž do Palestiny ani nedošel a vyprosil si v Římě prominutí, založil v náhradu za to dvojí klášter řeholi premonstrátské.

V Čechách Konrád Ota místo výpravy svaté vzal na se válečnou cestu jinam. Do Míšně, kde Albrecht Wettinský, zeť někdy Bedřichův, povstal zbrojně proti otci svému, Otovi. Na žádost německého krále Jindřicha VI., Barbarossova syna, jenž po otcově odchodu vládl jeho jménem v říši, vypravil se kníže v létě 1189 na pomoc Albrechtovi, zpustošil Otovo území a odvezl tolik kořisti, že sám Albrecht špatně mu byl vděčen. Smířili se potom otec i syn původem císařovým a také s Čechy obnoven pokoj na sjezdu ve Würzburku v měsíci srpnu.

Znovu pak ukázal Konrád Ota panovnickou moudrost svou znamenitým činem, nejspíš po návratu z Míšně. Již za své vlády na Moravě dal tam beznochyby upraviti svod dosavadních práv a zvyků, byť i na doléhání panstva, aby zřízení poměrů, jak se zatím rozvily, bylo ustáleno. Podobné »zákony vévody Oty« pro Čechy byly nyní vyhlášeny na velikém sněmě v Sadské; na dřívějším shromáždění v Praze byl asi dán k nim podnět. Je to první psaný zákoník český, který se zachoval (arci až v pozdějších potvrzeních), jenže není jisto, zdali znění jeho, které nás došlo, přísluší Moravě nebo Čechám.

Rozvíjelo se takto panování Konrádovo utěšeně a k dobru národa. Avšak zlý osud na dlouho jeho nepopřál. R. 1190 o velikonocích na sněmě říšském ve Frankfurtě slíbil kníže králi Jindřichovi, že potáhne s ním do Italie, kdež král měl nemalé těžkosti pro své dědictví sicilské. Než s jízdou se prodlelo, a když přišly zatím zprávy o smrti Fridricha Rudovousa, připojil se k ní i úkol druhý, aby Jindřich byl v Římě korunován na císařství. Tedy se dali na cestu až na konci roku.

Nežli Konrád Ota odejel, svolal opětně sjezd do Prahy v měsíci říjnu; byli při něm oba biskupové, pražský i olomoucký, knížata Václav, Vladimír, Břetislav; zda také synové Vladislavovi, není známo. Nejspíše při tom byl Václav vyhlášen správcem zemským a pro všecky případy i budoucím knížetem. Při tom založil kníže s matkou svou nový premonstrátský klášter

První psaný zákoník český r. 1189. (Str. 188.)

v Louce u Znojma, snad ze zbožné prosby, aby nebesa mu přála z výpravy šťastného navrácení.

Bohužel, nevrátily se než jeho ostatky. Při tažení opět měli Čechové vynikající působení a byli při korunování císařském 5. dubna 1191. Avšak při potomním obléhání Neapole rozšířil se náhle strašlivý mor, jenž celou výpravu zmařil, a jím — již na ústupu — zachvácen byl 9. září i český kníže. Tělo pohřbeno v klášteře montecassinském, jen kosti převezeny do Prahy.

Konrád Ota byl poslední ze znojemské větve kmene Přemyslova, synů nezanechav. Ač vládl v celém knížetství jen kratičce, ukázal se důstojným nástupcem velikých předchůdců. Všude ho bolestně želeli.

Nastolen byl nyní V á c l a v II., nejmladší syn někdy Soběslava I., ten čas už dobrý padesátník. Nerušená vláda jeho trvala jen do konce roku, počátkem r. 1192 byl koruny zbaven se dvou stran. Biskup Jindřich Břetislav, neznámo z kterých příčin, ale jistě především z hrubého sobectví, nechtěl dále dávati vůli k tomu, aby trvalo sjednocení Čech a Moravy, nemaje však vlastní moci, neváhal opětovati svůj zločin z doby minulé. Nežli se mohl Václav hlásiti u císaře o léno české, dojel biskup na počátku r. 1192 k Jindřichu VI., který se vrátil z Italie, a slíbil mu 6000 hřiven stř., dá-li knížetství české Přemyslovi, Moravu Vladislavovi, sebe ovšem pokládal za neodvislého. Císař rád jeho žádost vyplnil.

Zatím však Přemysl sám, nevěda snad ani o počinu strýcově, zatoužil po knížecí koruně a získav si stranu a vojsko, zmocnil se Prahy a Václava zapudil. Václav našel nicméně též stoupence, obklíčil Prahu a dobýval jí po tři měsíce. Tu přibyl biskup a s ním posel s rozkazem císařovým. Václav si netroufal odpírati, svolil, aby biskup ujal hrad a sám se Spytihněvem ujel z Čech. V Němcích jal jej Albrecht Míšenský, svat Přemyslův, a snad v jeho vězení poslední Soběslavic sešel se světa. Spytihněv unikl.

Podruhé nezdárností knížat samých roztržen český stát, sotva se byl vzpamatoval. A tentokrát ne cizím násilím, nýbrž na vlastní prosbu jednoho z nich, začež druzí dva měli ještě zaplatiti. Na pouhý rozkaz vzdáleného císaře vzdává se trůnu kníže zvolený a nastolený, aniž se pokouší o námitku. Zjev nejpodlejšího sobectví a nejhlubšího ponížení v starých českých dějinách!

P ř e m y s l I. se potom ovšem osvědčil, ale první jeho vláda svou svízelností se podobá jen počátkům nešťastného Soběslava. Nemohl měniti

na rozhodnutí císařově; rozhodně však nemínil platiti, k čemu sám se nezavázal, ani jeho bratr; biskup arci neplatil též. A císař peněz hodně potřeboval. Když Břetislav r. 1192 jel poutí k sv. Jakubu do Compostelly, dal jej císař zadržeti, dokud slíbených peněz nedodá, až pak as na počátku r. 1193 přece ho propustil. Tudíž biskup na »nevděčného« Přemysla zanevřel.

Kníže biskup Břetislav III. (Z kroniky Hájkovy z r. 1541.)

Avšak na Přemysla se popudil i Jindřich VI. Počínalť si mladý kníže příliš samostatně; pomáhalť spřízněnému hraběti Albrechtu z Bogenu proti vévodě bavorskému, (jemuž císař spíše přál), a zpustošil v tom boji nemálo jeho zemi. Jenže potom spory srovnány. Daleko však víc se císař rozhněval, když Přemysl přistoupil k velikému spolčení strany welfské, spiklému v Německu i v Italii proti Staufům ve prospěch vyhnaného Jindřicha Lva; k této jednotě náležel i král anglický Richard Lví srdce, jenž se tehdy vracel z křížové výpravy v přestrojení zeměmi alpskými, chtěje

přes Čechy, u Vídně však byl poznán, jat a vydán císaři. Jindřich VI. vynutil za jeho propuštění ohromné peníze a spolek welfský se musil rozejíti. Té chvíle užil biskup, aby si zchladil žáhu, i udal Přemysla u císaře z těchto piklů.

Na říšském sněmu ve Wormsu prohlásil císař Přemysla za zbavena trůnu a propůjčil léno samu Břetislavovi. Odpustil mu i dlužné stříbro, jehož nyní nepotřeboval. V srpnu 1193 biskup vešel jako nový kníže ze zvůle německé do Čech, získav zatím bratrovce Spytihněva za svého válečného správce.

Jací byli panovníci, takými se ukázali poddaní. Panstvo, doslýchajíc o události wormské, samo se sbíhalo okolo Přemysla a zapřisahalo se věrností. Ale když se potkala oboje vojska u Zdic (nedaleko nynějšího Berouna), většina velmožů Přemyslových přeběhla zrádně k jeho soupeři. Opuštěný kníže se bránil statně v Praze až do zimy, nedbaje ani na klatbu biskupovu. Konečně, nevida jiné záchrany, ušel ze země.

Vánoce tedy trávil biskup na hradě pražském již jako svrchovaný pán na svém sídle. Povolal sem potom olomouckého biskupa Kaima, aby klatby snímal; sám již úkolů biskupských nevykonával. Na počátku r. 1194 opanoval Moravu, a zmocniv se Vladislava, odvedl jej do Prahy a dal tu hlídati. Podobně se stalo mladým Děpolticům, Děpoltu III. a Soběslavovi. V Olomoucku však ponechal pod vrchní svou mocí syny Otovy, kdežto Brněnsko dal Spytihněvovi a mladšímu jeho bratru Svatoplukovi. Na biskupství moravské, když umřel Kaim, uvedl pak kanovníka Engelberta, rodem z Brabantu. Aspoň takto nejhorší zlo, jejž byl svévolně způsobil, poněkud napravil; arciže ne z hnutí svědomí nebo ze státnické úvahy, nýbrž proto jen, že mu změny ty přinesly nyní prospěch vlastní.

Jinak jeho panování bylo jen pásmem chabostí a zahanbení, jimiž uvalil na se opovržení a nenávist. Nadutý k nižším, podlízavý k císaři, jen jemu sloužil, ano sám se nabízel. V jeho rozkazech posílal vojsko do Míšně a zemi hrozně dal zpustošiti, ačkoliv měl snad k tomu i vlastní příčinu; podobno pravdě, že tam u svého svata byl hostem Přemysl. Opět a opět dojížděl ke dvoru německému, i když vázán nebyl, jen aby na se upozornil. Ale tehdy, kdy tam býti měl, aby vykonával právo českých knížat při volbě dvouletého syna císařova Fridricha za krále německého, se nedostavil. Když pak Jindřich VI., jenž víc štěstím než zásluhou nabyl snad všeho, po čem toužil otec jeho, pomýšlel dovršiti neslýchanou moc svou zavedením dě-

dičného císařství a chtěje papeže získati, slíbil vzíti na se opět kříž, přihlásil se také kníže-biskup český. Výprava však potom odložena a na konec s ní i sešlo.

Papež, věře zprvu ve zdar, poslal tudíž legáta do Čech a zemí okolních, aby povzbudil tu hojně účastenství. V březnu 1197 přijel legát do Prahy. Skvěle jej vítali, ale poté tu našel — na hanbu biskupa-knížete — plno neřestí a nepořádku v kněžstvu. A když se zasazoval o nápravu, propuklo tolik výtržností mezi duchovenstvem, že musil všeho nechati.

Tenkrát již Břetislav polehával, a když se jeho choroba horšila, ohrozil jej náhlý útok z Němec. Přemysl dosáhl od císaře odpuštění a slibu, že mu bude stolec vrácen, i nečekaje, pokusil se sám s pomocí německých svých příbuzných. Ale čeští páni, bojíce se trestu za svou zdickou zradu, hotovi byli trůnu biskupova opravdu brániti a v jejich čele Spytihněv Přemysla porazil a zahnal. Vladislav pak současně byl uvězněn.

Než po tomto »vítězství« biskupově vybuchl naráz doutnající plamen nespokojenosti, takže nemocný kníže, aby měl bezpečí, se dal odvézti ze země. Na cestě však stihla jej smrt v Chebu 15. června 1197. Pochován byl v klášteře doksanském, jemuž rod jeho zvláště přál.

Jak přišla ta novina do Prahy, panstvo vyprostilo ihned z vazby Vladislava a nastolilo jej.

Nemohli si vybrati lépe. Kratičce trvalo vladaření Vladislava III., ale co za tu dobu vykonal, pojišťuje mu horoucí vděk všeho potomstva.

Na 1. listopad svolal sněm, a zde, opíraje se o světské velmože, o své újmě zrušil biskupské privilegium z r. 1187 přes nenávistný odpor vysokého kněžstva. Za nového biskupa dosadil svého oddaného kaplana Milíka, jenž přijal jméno Daniele II. a z lásky k pánu svému ochotně se zřekl výsad škodných státu i poddal se opět v poslušenství knížecí; na znamení svrchovanosti své Vladislav udělil biskupu veřejně investituru.

Skutek Vladislavův byl smělý nemálo, neboť si tu přisvojoval kníže práva císařova. Avšak — v Čechách snad o tom ještě nevěděli — přemocný císař Jindřich v ten čas byl již mrtev, trůn jeho vydán dravé vichřici; odvážný čin český změnil se tak v základ skutečného práva.

Tuto snahu svou o zažehnání dřívějšího zla Vladislav překonal hned poté činem ještě větším, prýštícím z duše vskutku spanilé. Neboť zapuzený Přemysl nemínil vzdáti se svých nároků a se silnou pomocí německou a s věrnými svými několika stoupenci, kmetem Černínem a bratřími jeho Břeti-

slavem i Drslavem, a jinými přitáhl 6. prosince až blízko Prahy, aby dobyl sobě trůnu. Ale krev mezi bratřími již netekla. Sic Vladislav vytrhl bratru vstříc s lidem ještě větším, ale na večer před bitvou přišel k Přemyslovi a ustoupil mu dobrovolně. Spokojil se markrabstvím moravským (arci podřízeným Čechám, ne říši), a s bratrem byli pak »jak jedna mysl.«

Po stu letech kletba záští jest smazána — bratrskou láskou. I hvězdy šťastné nad ní vzešly a vyrostlo z ní blažené požehnání.

5. Rozhled po řádech a společnosti české za doby románské.

Patrný vnější pokrok, jevící se v dějinách českých od počátků XI. věku, utkává se na široké osnově vnitřního dění, jímž duše národa z vlastního silného jádra a za zúrodňujících světových vlivů roste z původního dětství v jinošství, ano již i v jarost první mužnosti. Pohříchu, z rozvoje této osnovy, jenž vlastně jest obsahem dějin — politické příběhy jsou pouze jeho částí — prosvitá dalekým soumrakem dob jen několik jasnějších vláken, a ta lze poznávati pouze o sobě, nikoli v celkové životní souvislosti.

Za okolností víc než nepříznivých si národ český dobývá a zajišťuje čím dál tím pevnějšího bytí mezi mocnějšími sousedy. Ještě se úplně neustaluje ve svém nitru, ještě kypí vášně a není dost rozumné ukázněnosti, ale aspoň se již jeví počátky lepší a klidnější. Ještě sic je všecko semčeno a vázáno poutem prvotnosti a jejích řádů pospolitých, avšak již se uvolňují, byť i pomalu, vrstvy a třídy z povšechné vzájemné závislosti k prvním krokům vlastního sebeurčení. Libovůle, někdy násilná a náladová, měnlivost státní moci, jíž dosud jest národ podroben, ustupuje znenáhla zákonnosti a pokojnému bezpečí.

Mezi panovníkem dosud naprosto samovládným a ostatním vším poddanstvem, stojícím hluboko pod ním v jednotvárném tlumu, vybavuje se přirozenou nezbytností člen střední, zatím nečetná vyšší vrstva, která se propůjčuje k službě státní a službou tou si i přisvojuje účast ve vládě, dílem hmotné, dílem duchovní, první to skutečný politický národ český. Ten se otvírá novým myšlenkám západním, světlým paprskům mravního i krasoumného cítění a křísí v sobě utajené dosud tvůrčí síly.

Ostatnímu lidu se budoucnost probudí až po dlouhých staletích. Zatím souzeno trvati mu ještě vespod, v hlubokém stínu bezvýznamné nízkosti,

Smír Vladislava III. s Přemyslem I. 6. prosince 1197.

a v opovržení nésti všecka břemena vydržování druhých. Na jeho díle neznámého, pokorného člověka lpí kletba hanobící otrocké tíhy. A přece z jeho potu vyvěrá všem prazdroj příštího požehnání!

Trojí podklad bohatšího nového života vyrůstá ze starší doby: přírůstek obyvatelstva, osvobozující postup práce, jenž přináší hospodářské povznesení země; a teplý, lahodný van jihu, oplodňující to vliv světového církevního vývoje.

Rozhojnilo se množství duší v Čechách a na Moravě ve dvou stech letech aspoň čtyřikrát, pravděpodobně asi na milion. Nepostačil již starý rozsah niv, nutno zabírati občiny a pastviny, až skoro mizejí, a potom i dojde na lesní porost obce. Ale dále se nesmí, neboť ostatní les jest již majetkem knížecím. A tedy půda, co ze starých dob hojně ladem ležela, nabývá nyní ceny. Rozmnožila se i početná síla rodu, ale v pravnucích již pohynulo vědomí krevního svazku, s jeho úpadkem pomíjí též pospolitá živnost rodová; již asi okolo r. 1000 jednota rodová se rozkládá, a společná dědina se dělí. Rod už nechrání, každý nalezne obranu jen ve vlastní síle; právo, založené na příslušnosti k rodu, přestává, nyní se opře o držbu půdy, z rodového se mění v právo s o u k r o m é, v jehož oboru se důsledkem majetkové dělby vyvíjí nové právo d ě d i c k é.

Podíl, na nějž měl dosud nárok všecek četný rod, dostává se nyní užší rodině jen vlastních pokrevenců, »d ě d i c ů«, t. j. synů, dcer, a není-li těch, nejbližších příbuzných, »c h l e b í c í c h« pospolu v »n e d í l n o s t i«; rodinný nedíl vstupuje na místo dřívějšího rodového spojení, kdo »se oddělí«, vzav svůj díl, dcera vdaná, opatřená věnem a výbavou, »vybytá«, ztrácí všechen nárok, přestává již býti dědicem; vymrou-li dědici, statek se vrací »odúmrtím« knížeti, symbolickému zástupci vymizelých rodů.

Staré zemanstvo se rozstupuje v nové vrstvy, podle pozemkového majetku, který na ně připadl při rozkladu rodové dědiny. Jedni, a těch je většina, »sedí« na malé dědině, jsouce d ě d i n í k y, s e d l á k y. Z nich mělo býti jádro národa. Ale sudba jim nepřála; jejich hospodářský význam brzo poklesl a politicky již před polovinou XII. věku ztratili význam všechen.

Obojí síla přesouvá se ke druhým, jimž se povedlo dostati včas do své držby větší množství půdy buď mocí vlastní, nebo z rukou knížecích; ti se vyšinuli nad ostatní, jakožto vlastníci v e l k o s t a t k u. O velkostatku církevním bude zmínka dále.

Velkostatek je nejdůležitějším hospodářským činitelem středního věku, závažnějším po této stránce nežli sám stát; jemu připadl úkol zlepšiti dosavadní bytí hmotné i společenské. Velkostatek nebyl zprvu souvislý; poněvadž měl kníže nějaký majetek téměř v každé někdy rodové vsi, dary jeho byly rozptýleny po celé zemi, a tedy i država velkostatkářova rozdrobena v dílečky, od sebe vzdálené. Nepohodlnost tato vedla záhy ke snaze sceliti dílce a zaokrouhliti. Ani pak nebyla država přílišného rozsahu, nýbrž jen střední míry. Pečlivě ji vymezovali buď přirozenými mezemi, vodami, lesy, nebo schválně upravenými na způsob hranic zemských. Některý statek, kde kolonisace teprve se počala, byl dáván, aby byla dokončena; takto úředně ohraničovaný slul »újezdem« neb »ochozem«, podle toho, jelo-li se neb obcházelo při vyměřování mezí.

Hospodářství je pouze naturální, plodinové a uzavřené v sobě. Peněz není, a není jich potřebí, neboť výroba i spotřeba se vzájemně kryjí. Zemědělské provozování má základ ve dvoře, k němuž je přiděleno několik nevolných vsí. Ke dvoru přísluší dvojí půda, poplužní a kmetcí. První pozemky jsou vrchnostenské, svobodné, jež vrchnost sama dává obdělávati; jejich měrou je popluží (aratura), kus, jejž lze zorati jedním pluhem za den (t. j. jitro, od úsvitu do poledne; odtud slove míra i »jitrem«), dělí se v hony. Půda kmetcí jsou pole nesvobodná, propůjčená za jisté libovolné podmínky přiděleným nevolníkům. Správcem dvora jest vladař. Středem pak všeho majetku jest ústřední dvůr, kde sídlí pán se svým přehojným služebnictvem a kam se soustřeďují všecka úroda a výroba.

V rámci velkostatku pokračuje pronikavá vnitřní kolonisace, klučení lesů a zakládání nových osad buďto pro přistěhovalé cizince nebo pro přebytečnou čeleď vlastní. Kdežto starší osady dědiníků se skládají z několika více méně stejných dědin, osady velkostatku z jedné veliké a několika menších, toto zakládání ve XII. stol. je z malých dědin a děje se formou snad t. zv. »lhóty«; vrchnost slíbila na jistou lhůtu neměniti podmínek, pod nimiž půdu propůjčovala. První známá taková »lhóta« jest Lhota sv. Jiří u Vys. Mýta r. 1193, ale lhótové zřízení je mnohem starší.*) Osady tyto dostávaly jména po zakladatelích, po vzoru starších, i domněle rodová, nebo podle názvů a přezdívek poloh a lesů, na nichž vznikaly, nebo podle postavení a zaměstnání nového obyvatelstva.

*) Jiné zdání jest, že jsou »lhoty« původu pozdějšího, z práva německého.

V rámci uzavřeného hospodářství na velkostatku se vyvíjí i prvotní domácký průmysl i obchod, arci nesvobodný, ale pomáhá se zároveň k t ř í d n í m u p o v z n e s e n í celé vrstvy hospodářských zaměstnanců. Všecku práci ve dvorech obstarávají otroci, bydlící v chatách vedle. Je jich množství veliké; ještě ve XII. století jsou Čechy hlavním místem otrokářského vývozu. Pán se může jimi hojně obklopovati pro své pohodlí a plýtvati jich silou, ukládaje jim zaměstnání, roztříděná až do malicherností. Tak při zemědělství jsou oráči, vinaři, mlynáři, zahradníci, štěpaři, chmelaři, rybáři (arci jen ve vodách běhutých), ano i zvláštní pstružníci, včelaři i brtníci, v lesích hajní, vyjci (při lovu), pkelníci (smolaři), při dobytku kobylníci, kravaři, skotáci, ovčáci, pasáci, svinaři; u sídla vrchnostenského domácí služebníci, topiči, dřízžeci, kteří dříví tence štípali, komorníci, pomyjci, kuchaři, paštikáři, nasolovači ryb, lahůdkáři, pivovarníci; z řemeslníků, kteří vyráběli tovar svůj pro všecko panství: ševci, střevíčníci, krajčí i švadlí, kováři, koláři, štítaři, zbrojíři, řezbáři, soustružníci mis, pohárů, číší, hrnčíři, láhevníci a j. Byli také obstaravatelé poselství k ústřednímu dvoru, kteří musili chovati koně; z nich potom i vybíráni bojovníci jízdní, bylo-li potřeba. Povinností dopravy byli vázáni všichni. Ti, kdož sloužili kostelům, sluli dušníci, z nich byli i zvoníci, strážci kostelů a j.

Pán všecky je živil, chránil, ženil a vdával, odměňoval i trestal, tak jako otec v rodině. Postavení otroka není stavem tříděno, nýbrž se řídí osobní jeho schopností, co dovede, čemu slouží. — Množství rabského díla vede k nadbytku, k nadvýrobě plodin, jichž doma nelze spotřebovati; z nich přibývá pánova bohatství. I dělba práce řemeslné se zdokonaluje, zejména na statcích duchovních, po vzoru římských tradic, i lze tu vykořistiti vydatněji parobovu zručnost; tak organisují se nejdřív pracovníci téhož díla vedením mistrovým, někdy i v celých vsích, které dostávají po nich jména (Koloděje, Zlatníky, Kováry, Žernoseky), a jejich tovar se prodává spolu s plodinami na nejbližším tržišti; později dokonce se stěhují výrobci se svolením páně do míst trhových, zůstávajíce arci ve svazku se dvorem a platíce vrchnosti svými výrobky, v době mladší i penězi. Odborná práce je takto stupínkem k lepšímu osudu. V to zasáhá blahodárné působení křesťanství svou naukou o důstojnosti člověka i láskou k bližnímu; církev vykupuje přímo otroky a činí z nich úroční zemědělce, také kníže r. 1124 vyprostil všecky raby u židů a zakázal, že příště nesmějí židé křesťanských otroků míti. Připouští se již, aby se mohli rabi vykoupiti, dostávají i kus půdy, z níž

výtěžek mohou si ponechati a spořiti tak ke své svobodě nebo těžiti ze svého řemesla.

Konečně okolo poloviny XII. stol. se mění otroci v s l u h y, sice také ještě nevolné a připoutané k půdě, s níž bývají prodáváni, ale jsou alespoň lidmi; libovolný výkon hrubé kázně nad nimi přechází alespoň v nějaké právní řízení.

K nevolným, kteří takto pomalu, neznatelně vystupují vzhůru, sestupují zvláště ve XII. stol. zase dolů svobodní, kteří svou volnost ztratili, a obě vrstvy spolu splývají. Ani potom nelze nevolné poddanstvo nějak tříditi v soustavu; i tu má střední věk neústrojnost a kolísání od případu k případu. Nejvýhodnější postavení mají ti služebníci, kteří osobním výkonem se stýkají s pánem; nejméně příznivé odlehlí zemědělci. Někteří z nich, »d ě d i c i«, mají půdu svou, s níž nemohou býti sehnáni, platí snad jen jisté dávky, pevné a nezměnitelné; jiní, »h o s t i v c i«, jsou skuteční kolonisté, buď z ciziny (na př. Gdečané ze Slez r. 1139), buď domácí; jiní nesou břemena podle zvůle vrchnosti a mohou býti od ní i všeho zbaveni.

I podle postavení velkostatkářova se mění los poddaných; nejlíp se vede na knížecím, nejhůř u chudé vrchnosti. Přece však spjati jsou všichni společným rázem, »sedí na českém právě«, sice v nesvobodě, ale chráněni před násilím, a hmotně žijíce lépe.

Ale jako nevolní jsou vrchnostenským zbožím, právě tak i pán jest nerozlučně spojen se svým statkem a čeledí, sedí mezi nimi, je ve stálém denním styku, neboť jen tak může užíti svého bohatství. Jenže se svou půdou nesrůstá; zvelebení a povznesení zemědělství i života není cílem velkostatkářovým, statek je mu jen prostředkem, aby dosáhl svého povznesení k vládě, i opouští jej bez lítosti, jak se jen jí domůže.

Velkostatek vskutku způsobil nejen změny v rozvrstvení národa, nýbrž i v p ř e s u n u p o l i t i c k é m o c i státní. K tomu arci pomáhal i činitel jiný, totiž služba u knížete.

Kníže byl prvním a s počátku skoro sám jediným velkostatkářem, jeho zbožím jest ovšem většina země. Ale naprostá nesnadnost dopravy a způsob plodinového hospodářství je příčinou, že panovník není s to, aby po celé zemi vykonával svou vládu, že nemůže přímo spotřebovati požitky svého ohromného jmění, i když cestuje z kraje do kraje. Chce-li nějak statku svého užíti, může tak učiniti jenom nepřímo, propůjčí-li statky (celé, část, užitek odtud) svému služebníku, aby mu za to pomáhal vojensky nebo ve

vládě, jinak řečeno, rozdělí-li se s ním vlastně o kus své moci. Takovéto přenesení statku a pravomoci slove župou (beneficium), kdo ho používá, jest na ten čas županem; župa však jest pojem mnohoznačný, nic pevně určený a důsledný, nýbrž kolísavá směsice větších i menších práv; může býti za ni pokládáno i celé knížetství, dávané v úděl, i zlomek cla, poskytnutý některému úředníčkovi. Župa není úřad pod řízením panovníkovým, nýbrž skutečný díl moci, v niž kníže nemá práva zasáhat, nanejvýš může někoho z ní vyjmouti; ani není lénem po způsobu německém, ač se mu podobá: propůjčuje se jen dočasně podle knížecí libosti; župané nejsou původně stavem, neboť bývají jimi i cizinci i povýšenci, i židé; arci potom většinou dostávají župy členové předních rodů.

Velcí župané mají ke svým úkolům k ruce a pod sebou opět družiny vojenských i jiných úředníků, jimž zas oni propůjčují obdobně drobné statečky, ze svého. Pospolu pak jsou obojí podporou a výkonným činitelem moci státní.

Župané se arci snažili, aby aspoň díl knížecího velkostatku jim propůjčeného se jim dostal dědičně, i dosahovali toho štědrostí knížete, výprcsou (darem) nebo výsluhou (odměnou), zejména pak za bojů o trůn, kdy bylo třeba sháněti věrné stoupence; někdy zástavou, jež potom vydržána, a někdy — na konci XII. věku — i násilným úchvatem.

Kdežto velkostatky státní takto se stále po drobnu tenčí, roste majetek županů, a s ním arci i jejich politická moc. Velmi rychle se vybavují z dosavadní závislosti a vytvářejí se v nejvyšší vrstvu národa (barones = pův. služebníci). Ještě nejsou uzavřenou třídou, šlechtou, jejich postavení má dosti vratkosti, vznikají třeba z nesvobody povýšením od knížete a zase nemilostí nebo pádem jeho přicházejí o vše. Ale již se hledí trvale vyšinouti a odlišiti výlukou druhých, jen sobě přisuzujíce výhrady, aby jen z nich byly župy obsazovány, jako privilegium rodové urozenosti. Nabývají sebevědomí (k čemuž přispívá i větší rozhled, přinesený z výprav a cest, i zmáhající se domácí kultura); již se snaží využíti poměrů a změniti v právo, co propůjčuje kníže dosud z libosti, totiž účast ve vládě. Vskutku, když se dosavadní opory moci panovnické stavějí proti ní, kníže se nemá oč opírati a — povolí. A tak dochází ke svobodám, nakonec listinami upevněným, jimiž vskutku přední v zemi se stávají spoluvládným stavem ve státě, a mění libovládu dosavadní ve stát ústavní. Ze županů vzniká potomně vyšší šlechta, stav panský.

Současně s ustálením třídy nejvyšší vystupuje pod ní již i vrstva druhá, bojovníci, zbrojná družina (štítníci, druhové, panoši) i úředníci knížat a velkých županů, kteří jim dávají »chléb«, t. j. opatření, výživu, otroky. Vzniká dílem ze svobodných zemanů a vládyk, kdož se udrželi, dílem i z nesvobodných, kteří se právě službou povýšili a osvobodili. Pomalu rovněž dostává drobné statečky a otroky a nabývá povahy stavu; sblížením se župany mění se později ve šlechtu nižší.

*

Těmito dalekosáhlými výsledky, zužitkováním veškeré dostupné půdy, zvýšením blahobytu hmotného, povznesením tříd a zejména vykoupením těch, kdož byli nejbídnější, dostoupilo národní hospodářství naše zatím nejvyšší možné mety. Pokrok další se mohl díti už jen novými drahami, k nimž počátky razil drahý kov, obchod a peníz.

O těžení kovů není přímých zpráv. V listinách se připomínají »rudníci«, v krajích, kde se do dnes doluje; též povinnosti platiti tolik a tolik váhy železa; což arci nestačí. O jménech odvozených od »jílování« již se stala zmínka, i to je málo. Za to však stopy primitivního dobývání, přesypy, v místech, kde se později těžilo zlato a stříbro, okolo Jílového, pod Šumavou, na vysočině českomoravské, v Brdech, jsou tak rozsáhlé, že odtud patrna snad nepřetržitá práce ještě z pravěku až do slavných dob pozdějších. O bohatství stříbra v zemi svědčí i poplatek, jenž se odtud platil do Němec, i jiné půjčky, odměny a dary německým králům.*) Míru zásob v starší době lze udati tím, že kníže Svatopluk slíbiv 10.000 hř., s bídou sehnal jen 7000, ale již to je suma nevšední. V XI. stol. se vyváží z Čech stříbro až do Přeslavě bulharské. Kosmas ústy kněžny brněnské k r. 1091, kronikář sázavský řečí císaře Fridricha velebí Čechy, že oplývají zlatem a stříbrem. Ok. r. 1185 mluví se o báních v pozdějším Stříbře. Už tehdy tedy svou kovovou hodnotou se Čechy staví v popředí v celé říši římské.

Obchod zasáhá už hluboko v ústrojí státní i život národa, přinášeje všudy pronikavější styky s výrobou, vkusem a hospodářstvím ciziny, a pomáhá tak zvyšovati i úroveň domácí. Již pouhým průvozem, neboť v našich zemích se kříží pradávné dráhy kupecké od Baltu na evropský jih, z Němec

*) Vratislav půjčil 6000 hř., Bořivoj II. vyplatil 5000 hř., Vladislav I. za výpravu královu do Čech 500 hř., biskup Břetislav měl dáti r. 1192 6000 hř. Co dali Břetislav II. r. 1098, Oldřich Brněnský r. 1101, Vladislav II. r. 1192, Bedřich r. 1180, nevíme.

do Slovan na východ. Ale i naši lidé nuceni jsou jeti na trhy ze země pro sůl, které doma nemají; i pro mořské sušené ryby, obyčejnou to potravu chudiny. Cizinci zas vozí k nám daleké plodiny a přepych, jímž rod knížecí i velmoži dychtí se odlišiti nad prostý lid.

Arci národohospodářskému významu obchodu stát v době této ještě nerozumí, vidí v něm jenom pro sebe vítaný zisk. Proto zdržuje kupce, a to i svého člověka, vracejícího se z nákupu z ciziny při vchodu do země i při východu i vnitř, znova a znova odbíraje jemu poplatkem díl zboží pod rozličnými jmény mýta a cla pro svou komoru. Ovšem za to ho chrání a zas jinak usnadňuje jemu dopravu, pobyt i odbyt zboží. Rozhojňuje se podstatně síť cest a zdokonaluje, přibývá tržišť a vyvíjejí se i prvky obchodního práva.

Mezinárodní trh v pražském podhradí ztrácí sice dávnější své hosti z Orientu, (ač na př. nálezy v hrobech té doby svědčí o stálé oblibě zboží východního, zejména ozdob) ale ještě ve XII. stol. přicházejí sem Rusové, Poláci, Řekové, Italové a jiní Románi, Vlamové a ovšem nejvíce Němci a židé. Se všech stran sbíhá se k nám paprskovitě obchodní soutěž, její dráhy procházejí průseky ve hvozdě, úzkými a střeženými, a také další stezky jsou neširoké, po nichž jenom nosič nebo soumar, obtížený nákladem, se může druhému vyhnouti; na vlhkých místech zpevňují je h a t i z roští a mechu; u vod vedou ke b r o d ů m nebo m o s t ů m; obyvatelé okolní jsou povinni udržovati cesty v dobrém stavu, za čež osvobozeni od platů. Ve XII. věku však již se stezky předělávají v širší, u v e ř e j n é s i l n i c e, po nichž už se béře doprava na vozích, vozích nízkých a polouvozích. Na všech přirozených zastávkách a pak ovšem v podhradích, vznikají hlučná tržiště; zejména v branách zemských s obou stran hvozdu prospívá značný ruch a obchod pomezný.

Na západě v Německu nejznamenitějším ohniskem zahraničního obchodu byla Mohuč. Odtud se brali k nám kupci podle Mohanu; zvláště flanderští soukeníci tudy od konce XI. stol. vozí výborné své zboží. Nejbližší stanicí před lesem byl Cheb, na české straně se otvírala brána u Teplé, v níž bylo veliké tržiště a hospodářství; odtud pak šli podle Střely, Mže ke Brodu, pozdějšímu to Berounu.

Z Norimberka se jezdilo mimo klášter Waldsaský, pod Přimdou ke Stříbru a ke hradu Plzni. K němu směřovala i cesta z Podunají, z Řezna, předního tržiště bavorského; průsek hvozdem se táhl od německého Brodu nad lesy

k českému Brůdku (Zdemilům), dále se šlo průsmykem domažlickým po Radbuze. Od Plzně hradu pak přes Rokycany, Mýto ke Brodu nade Mží, a odtud, společně s cestou chebskou, do pražského podhradí.

Z Podunají ještě několik cest se bralo. V Pasově na předměstí Ilzstadtu byla »česká« hospoda a při ní celnice pro všechny, kdo sem z Čech dojížděli pro sůl, vždy v úterý. Odtud přes Freiung do brány zemské k českým Trúbám, na Prachatice, snad ke hradu netolickému, k Písku a k ústí Mže. V Netolicích setkávala se s ní stezka od Lince, rovněž solní (»starodávná« »saumwech«), od Cáhlova přes Vyšní Brod. Všecky tyto směry ústily do Prahy potomním Újezdem.

Cesty mezi nimi, od Rinchnachu k zaniklé Březnici a k pramenům otavským, jiř roubal poustevník Vintíř, a druhá »z l a t á« z Freiungu k Sušici měly jen význam místní.

Mezi Vltavou a Sázavou lze shledati směry dva: t. zv. stezku »č e s k o u« (behemsteich — potom behemsweg) v Rakousích, »r a k o u s k o u« u nás, přes Vitoraz, kdež v okolí byla brána zemská, ke hradu Dúdlěbům; vyhýbajíc se močálům, obcházela oklikou k mostu na Lužnici, k Ústí (Sezimovu), Hradišti (hory Tábor), Prčicům, u Hvozdce a Dnespek překračovala Sázavu a odtud vedla do podhradí vyšehradského. — Kdesi u pozdějšího Benešova přibíhala k ní »starodávná cesta« (1178) od Jihlavy, újezdem Svatavinym, nad níž dosud trvají prastará boží muka, »kříž Vratislavův« nedaleko od Čechtic.

Od Vídně křížily naše země cesty dvě. Přes Znojmo k Jihlavě, odtud na Habr (tu celnice), úzká a nepohodlná, ke hradu Čáslavi, k Sadské, přes most k Ústí (pozdějšímu Nymburku), odtud k severu do Milčan. Tu jí říkáme s t e z k a z á h o š ť s k á, i byl tento směr jediný, který se Praze vyhýbal. Nejspíše v Habru se s ním sdružila cesta od Brna, jdoucí širými lesy přes hory k »újezdu libickému«, kde byla stráž (asi 1144). — Druhá cesta od Vídně sledovala levý břeh Moravy až ke vtoku Dyje, tu se větvila na západ k Brnu, na sever dál úvalem až k Bečvě a Odře. Z Brna hlavní cesta do Prahy vedla podle pravého břehu řeky Svitavy ke Svitávce, kdež byl most a celnice; odtud hvozdem přes pozdější Poličku k východu z brány na řece Trstenici (Loučné); tu byla stráž, celnice, pole Hrutovská, dále hrad Litomyšl. Odtud po vodě přes Mýto mimo hrad Vraclav, Chrudim, Čáslav, Kúřim ke Brodu Biskupovu (ok. r. 1130, nyní Českému) a ku Praze. Tu cestu zveme t r s t e n i c k o u.

Z Uher a zemí za nimi přijížděli kupci přes hory karpatské buď menší cestou skalickou, buď Vlárským průsmykem (»stezka uherská«), k Brodu nad Olšavou a odtud jednak na západ do Brna, jednak na půlnoc k Olomouci.

Z Polska vjíždělo se jedním směrem do Moravy, druhým přímo do Čech. Z Krakova cesta na Hradec u Opavy a k Odře, kde splývala s cestou vídeňskou — potom do Olomouce; od tohoto hradu na západ přes Úsobrno (celnice), ke Svitávce, kdež přes most vbíhala v cestu brněnsko-trstenickou.

Z Vratislavě podle řeky Slezy ke hradu Brdu, Kladsku, branou na Dobenině (tu Provodov) k Hradci nad Labem, po Cidlině, brodem u Libice, na Sadskou; v Brodě Biskupově se tato stezka kladská nebo polská spojovala s trstenickou.

Z končin severních, mimo zmíněnou již cestu záhoštskou, jsou zmínky o »české« stezce z Budyšína k pozdějšímu Lipému, újezdem kravařským, asi k Mělníku.

Z Nišan, Míšně a Durynska od Dobrosoli (Halle), Merseburka, Naumburka přes pomezí se přecházelo trojím průsekem. Nejdávnější byl asi ten, jímž se v X. stol. od Mezihoře bral židovský kupec Ibrahim, mimo Kopisty ke Gněvinu Mostu u velikého jezera, kdež byla stráž i mýto; odtud k Lounům a Slanému. — Mezi ní a Labem se brala stezka srbská průsmykem Nakléřovským mimo hrad Chlumec, k Budyni, Velvarům, k Levému Hradci, odtud »velikou, úholickou« cestou Úněticemi, Lysolaji k západní bráně hradu pražského. Menší přechod od Lipska šel přes Něm. Kralupy k Ohři, kdež se pojil ke stezce mostecké.

Konečně z Erfurtu průsmykem Kraslickým vcházela stezka sedlecká, zvaná po hradě Sedlci; u Brodu Radovanova (Rodisfurt) přešla Ohři, k Rakovníku a dále se sbíhala s drahou severnější.

Vodní cesty byly po Labi (kde slynuly brzo Litoměřice a Ústí, jako tržiště a celnice), a na dolní Moravě; při nich se platívalo také clo »chomútné«, asi z koní, kteří táhli lodi proti proudu.

Teprve nyní se trh stává zřízením trvalým, veřejným, právním. Tržiště ležívá vždy před místem, po němž sluje; počátek trhu se děje zahájením, t. j. ohraničením (jež později už trvalo), a vztýčením korouhve neb jiného odznaku knížecího, na znamení, že trh nyní stojí pod zeměpanskou ochranou. Je místo svobodné; kdo se ho účastní, nesmí býti souzen jinde, nežli na místním právě tržním; soudce tržní úřaduje přímo na místě.

Tržišť v Čechách i na Moravě se připomíná již hojně; nejvíce prospívalo Brno, Olomouc, Litoměřice a nade všecky Praha. Do pražského podhradí na obou březích s osmi stran se sbíhaly cesty obchodní; při nich záhy vyrostly ulice živnostníků a řemeslníků nesvobodných i svobodných, krámy a sklepy židů, újezdy velmožů s chatami poddaných, chrámky s duchovní správou, příbytky kupců, dvory knížecí i soukromé, ohrady, a ovšem i tržiště. Při cestě z Vyšehradu k mostu vltavskému vyrostlo tržiště řemeslného tovaru a druhé pro venkov — v sobotu — pro plodiny a dříví; v pátek se tržilo pro domácí na nynějším Starém náměstí. A tu se jmenuje v XI. věku (ale dojista je z doby dřívější), prostorný knížecí hostinný dvůr, T ý n, pro cizí obchodníky. Ti platili tu hospodáři clo a »skladné«, na trhu pak výběrčímu, maršálkovi »tržné«. V Týně seděl i tržní soud; tu byl nucený sklad, tu také prováděna přehlídka zboží, měr a vah, jsou-li hodny a stejny. Měřilo se obilí v slámě kopou, v zrnu měřicí, ovoce okovem, hrubá sůl kamenem, ssutá krosnou, med luknem, tkaniny loktem, sukno postavem. Platí se stále ještě výměnou nebo drahým kovem (mince knížecí není ještě platidlem, nýbrž sama zbožím), a tu cena postavu sukna byla základní hodnotou platební.

*

Za obchodem převahou se táhli k předním sídlům u nás i c i z i n c i. Židé v podhradích knížecích přebývali dojista dřív, nežli jest o nich pamět, jako první mezinárodní trhovci. Byli sice bez práva, ale trpěni jako u víře »méně cenní«, a kníže jich chránil. V XI. stol. měli v Praze i na pravém břehu obec, synagogu, nižší právo. Zabývali se především velkoobchodem (s otroky a drahými kovy), i peněžními podniky (lichvou, penězoměnstvím, najímáním knížecí mince), a tím velmi bohatli. Někteří, přijavše křest, došli i vynikajících míst u dvora, jako Podiva (1067), jenž vystavěl na Moravě hrad Podivín, nebo Jakub u knížete Vladislava I.; teprve, když se dopustil rouhavého činu, nastal jeho pád a život mu vykoupen bývalými souvěrci r. 1124 za 3000 hřiven stříbra a 100 hřiven zlata. — Zemských břemen židé nenesli, zato pokládáni za »otroky komory«, stojíce pod dozorem komorníkovým. Komora brala od nich veliké důchody v platech, darech, půjčkách, někdy i nucených; ovšem, vydáni byli i jejímu násilí, jako r. 1098, kdy jim pobráno všecko. Říkalo se, že jsou jako »včely knížecí«, které kníže včelař opatruje, aby, když nanesly medu, jim ho odbíral. Postavení jejich

se zhoršovalo od první války křížové, kdy propadli vášnivému ztýrání a potom opovržení, věkem se stupňujícím. — O Němcích, v Čechách už osedlých, bude řečeno níže.

Nečetní Románi (Lombardi a Francouzi) byli v Praze i v Brně, spojení při Němcích. — Ve Znojmě měli svou osadu i Uhři.

Jiní přišli k nám jako jatci neb otroci. Tak přivedl Břetislav I. polské Gdečany; snad i místní jména Poláky, Srbsko, Uhersko jsou toho památkami. Na starší styk s Ruskem upomínají i jména Dimitrij (Mitr) a Dněpr (Něpr), ozývající se rovněž v názvech obcí.

*

Rozloha českého knížetství se změnila v těchto stoletích několikráte, ale poměrně jen skrovně. Nejvíc r. 1139, kdy bylo dobyto Slezska, jenže již r. 1154 opět ztraceno; přece však poplatkem uznáváno bylo za příslušenství české; ještě r. 1158. Hranice proti Slezsku se táhly šíř, nežli potom, tak na př. hrad Ratiboř nad Odrou byl ještě r. 1108 v území moravském. Také pomezí kladské kolísalo, r. 1096 se rozšířilo až za hrad Kamenec nad Nisou, za »Kozí hřbety«. Ale ve XII. stol. tyto okraje se dostaly Polsku, aniž víme kdy. Na sever od Kladska běží rozhraní ve hvozdech po »Horách Javořích« na rozvodí Stěnavy a slezské Bobry, právě tak všecken přítok pramenů jizerských byl českou půdou. Odtud Hory Jizerské činily mez v stranu půlnoční. Tu se stala znamenitá proměna, když král Vratislav vybojoval z marky Míšenské Lužici, totiž Milčany a Nišany; ovšem je dal zase v podléno Viprechtovi z Grojče, po němž tu panoval jeho syn Jindřich. Grojčští musili země vydati císaři r. 1111, ale Nišany s hradem Donínem vrátil opět Jindřich V. k Čechám. Rovněž tak jihovýchodní část Milčan s hradem Dřínovem, neznámo odekdy, potom přináležela přímo k české zemi, jistě r. 1130, kdy tu Dřínov přestavovali v Izgorelik (Zhořelec). Ostatek Milčan, zatím velmi ztenčený, dostal r. 1123 Viprecht zpět, po smrti Jindřichově r. 1139 také spojena ta končina s Čechy. Potom odtrhl obojí opět král Fridrich r. 1152; sice r. 1158 Milčany, zemi Budyšínskou, jak se potom všemu říkalo, opět vrátil; země Donínská však zůstala v cizích rukou až do r. 1212.

Poměry v Lužici byly podobny našim, jenže vládnoucí vrstvou v této době jsou už cizinci němečtí, usazenci a kolonisté. Domácí Srbové již byli nesvobodni; lepšímu postavení se těšili pouze »županė« (představení vsí)

a »vičazi« (bojovníci), asi zbytky to podmaněné slovanské šlechty. Země byla rozdělena v menší okresy o ústředním hradu (burgwart).

Jižní pokrají Budyšínska splynulo nedlouho později (nevíme, kdy) s českou půdou, takže se hraniční čára posunula na sever od zdroje Jizery po vrch »Syden« (Seidenberk) přes potomní Frydlantsko.

Na západě Čech se za knížete Bedřicha dostal kraj Sedlecký do rukou císaře Fridricha, a tu v ten čas se trvale odcizil veliký újezd za horami

Knížata čeští (z Kroniky Kuthenovy z r. 1539.)

Vladislav I., Soběslav I., Vladislav II., Bedřich, Soběslav II., Konrád Ota, Václav II., Břetislav III.

Halštravskými darováním klášteru Waldsaskému. Také proti Bavorsku, v Českém Lese kolonisací německou, na niž Čechové nedbali, urvány ve XII. věku rozsáhlé kusy, zejm. t. zv. újezd »Meringe« na jihu od Cheba; málem že neztracena krajina přimdecká a tachovská. Okolí Sušice se dostalo jako věno Ludmily, dcery knížete Bedřicha, bavorským hrabatům »od Luku« (von Bogen) a vládli jím ještě ve XIII. století, ačkoli bezpochyby nebylo vytrženo z Čech. Zato na jihu, z Rakous, zanedbáním českým a úsilným průnikem osadníků z Němec, ustoupilo pomezí hluboko od »prostředka hvozdu« do nitra. Vitorazsko sice obhájeno za Soběslava II. a Bedřicha, ale sám Bedřich je zase vydal r. 1185-86 v léno a dar, a již

zůstalo cizím. Také jižní rozhraní Moravy ještě r. 1085 obsahovalo celé pravé poříčí dyjské až po lesy na Mailberku, koncem však věku následujícího už bylo ztenčeno až k samé Dyji.

Vláda vévody českého vyrostla z původního knížetství pražského většinou násilným výbojem. Jako pouhá moc osobní. Stát český se pokládá za »dědinu«, za soukromý majetek rodu Přemyslovského. Odtud plynula též naprostá, libovolná, v starší době i barbarsky sveřepá svrchovanost nade vší půdou i národem, nevázaná žádným řádem ani zvykem, neboť veřejného ani státního práva není žádného. Odtud také názor, že trůn náleží všem Přemyslovcům stejně; arci vládne hlava rodu a ostatní mají jen nároky na úděl. Není ani pravidla nástupnického, což v starší době nic nevadilo, dokud bylo členů knížecí rodiny málo. Ale už za synů Břetislavových se otázka posloupnosti ozvala palčivě, a proto kníže umíraje, projevil přání, — nelze je nazvati zákonem — aby byl volen z rodu nejstarší. Přání to bylo vskutku zprvu plněno, ale jen proto, že nebylo nápadníků jiných. Jenže již vnuk Břetislav II. by se byl pravděpodobně dal do boje o trůn, kdyby kníže Konrád nebyl před tím umřel. Potom již nikdo starešinského řádu nedbá, rozhoduje zas jako dříve vůle vládnoucího knížete nebo moc, nebo přízeň šlechty za sliby a dary. Vůle knížecí působila ještě r. 1125, potom však — a již pověděno, proč — se rázem zvrací v opak; o nejbližším uprázdnění koruny r. 1140 župané ruší přímo ustanovení knížecí a osazují trůn vlastní zvolí. Obojí pokus, Soběslavův r. 1138 i Vladislavův r. 1172, navrátiti je k dřívějšímu (z čehož by se byl tehdy arci mohl ustáliti řád prvorozenský), selhal na dobro, a při druhém vlastně i panstvo přišlo o právo, a veškeru moc na se strhl císař. Teprve obnovená svornost knížat a šťastné náhody r. 1197 zjednaly nápravu; potom už proti pevnému řádu posloupnosti odporu v panstvu nebylo.

Úděly ostatním Přemyslovcům od času Břetislavových byly především na Moravě, Olomoucko, Brněnsko, Znojemsko, a ty byly pokládány za významnější, neboť byly stály a vlastně — skutkem, nikoli právem — dědičny; výjimkou za nezletilosti, kdy země svěřována jiným. Kdežto v Čechách potom Žatecko, Hradecko, jednou celé Zálabí dávány byly v úděl jen na krátkou dobu. Až pak rodina Děpolta I. vládla ve čtyřech krajích východních snad celé tři životy.

Někteří členové rodu knížecího měli opatření v hodnostech církevních (biskupi Jaromír, Břetislav, arcibiskup Vojtěch, patriarcha v Aquileji Sva-

Portál chrámu v Záboři nad Labem (konec XII. stol.)

tobor-Fridrich, syn Spytihněvův), jiní v klášteřích (Anežka, dcera Oldřicha Brněnského v Gerberstadtě v Německu, Anežka, dcera Vladislava II., abatyše u sv. Jiří; Eliška a Markéta, dcery Jindřichovy, abatyše v Doksanech); do klášterů se uchylovaly i vdovy knížecí. — Dcery se vdávaly většinou do Němec, řídčeji do Polska, do Uher, jednou i do Byzance. Slušným věnem knížecí nevěsty bylo 500 hřiven stříbra. — Také panovníci čeští si brali manželky nejvíce z říše; z Polska si vzali choť jen Vratislav a Soběslav II., z Uher Vratislav, Soběslav I., Bedřich a jeho bratr Svatopluk, z Rus Vratislav Brněnský, ze Srbska Konrád II. Znojemský.

Třeba že nadvláda zeměpanská se ještě počátkem XII. stol. jeví naprosto neomezenou, nemohla takovou býti na dlouho a skutkem ani nebyla od počátku, ježto její státní základ byl příliš úzký a vratký. Stát středověký, pravda, nezná ještě hlubších veřejných úkolů: hospodářské a sociální povznesení země zanechává prostě péči soukromé, duševní rozvíjení národa církvi; vlastní jeho povinnost se vyměřuje zachováváním země, míru a práva, což vše náleží knížeti.

Kníže má tedy nejvyšší moc vladařskou, vojenskou a soudní; někdejší hodnost kněžská přešla v pouhou ochranu církve. Vyhlašuje tedy některé řády (o zákonodárství ještě nelze mluviti), zejména církevní, uděluje výsady a milosti, svolává radu a sněm, zřizuje úřady a úředníky, vládne zemskými důchody, stará se o udržení pokoje a bezpečnosti. Jako soudce přijímá odvolání těch, kdož si stěžují na křivdu úřední, někdy soudí sám, chrání vdovy a sirotky. Rozhoduje o válce a míru, svolává a vede vojsko, nebo mu staví v čelo vojevůdce. Jedná za svůj stát s mocnostmi jinými a zavírá s nimi smlouvy.

Jenže na tyto úkony stačil za staré doby kníže kmenový v nevelkém území, kde všude osobně mohl zakročiti. Ale soustředění země a spojení s Moravou v X. století všecku původní s p r á v u prostě znemožnilo. Všecko úsilí se nezbytně rozbíjelo o rozsáhlost državy, o praskrovný pospoj dopravní, o úplný nedostatek odborného úředního ústrojí. Nebylo lze provésti jakoukoli ústřední správu, která by všude pevně a jednotně zasáhala. Není soustavy, pravidelného dozoru ani přehledu, není úředních knih ani zápisů; proto není možno ani jednotné zákonodárství, vůle zeměpánova se ohlašuje pouze na shromážděních nebo na trzích; není žádného úředního počinu z vlastního vnitřního původu, nýbrž jen řízení toho, co se podává z venčí; každý případ, byť se znova a znova opakoval, se projednává zas

14

a zas se vším podrobným, třeba dalekosáhlým šetřením, obtížným poselstvováním a složitým průvodním řízením; pro míru a úsporu úřední práce není porozuměníčka.

Je zjevno, že moc knížecí mohla býti samovládou jenom v těsných mezích nejbližších zájmů, a vlastně jen pouhým jménem, věcně však byla naprosto závislá na těch, kdo jí stáli po boku, na úřadech a na církvi.

Ovšem kníže tyto své úřady zřizuje, úředníky jmenuje a sesazuje, jejich pravomoci přidává nebo ujímá po své zvůli; ale aby se vkládal do jejich působení, zejména úřadů venkovských, vůbec není s to. Jako bylo nutno, aby se rozdělil se svým županem, chtěl-li svého zboží aspoň poněkud užiti, právě tak musil kníže jemu odstoupiti, a to v celé plnosti, větší nebo menší kus svého panování; úředník pak byl ve svém obvodu malým, ale hotovým knížetem. Správa státní není tudíž pevnou ústrojnou soustavou, řízenou jednotným duchem a odstupňovanou shora dolů, od ústředí k obvodu, vázanou vzájemným dozorem a odpovědností, nýbrž je málo přehledným sdružením velkých i drobných kousků téže knížecí moci vedle sebe, udržovaných pospolu pouze na venek, povrchně a stěží. Všecko záleží jen na osobním působení, síle, dovednosti, svědomitosti a věrnosti.

Všeho byl kníže nejvyšším »opravcem«, t. j. ochráncem, ale tuto »opravu« přenášel na své zřízence. Pokud se týkalo pravomoci soudní a policejní, provádění rozsudků, bezpečnosti v zemi, stíhání zločinců, jmenovala se tato přenesená péče »popravou«, a ten, komu svěřena, »popravcem«. Ale popravou se pak nazývala i působnost i výkon i obvod její.

V zemi tato úloha připadala úřadům krajským, jež se též, pokud provozovaly moc soudní, nazývaly někdy »cúdami«, úředníci tudíž i »cúdaři«. Sídlili na krajském hradě, ale v některém kraji bylo hradů víc, a tudíž i poprav bylo víc, jenže jejich popravci byli podřízeni krajským; tito pak byli úřadem »větším«, onino »menším«. Někdy, v méně významném kraji, bylo županů i méně.

Předním mezi všemi a v staré době asi jediným byl »úředník«, vlastně tak řečený, nebo prostě župan, popravce, poněvadž jemu právě poprava byla svěřena, později (po r. 1140) mu říkali latině kastelán: správce hradu, náčelník úřadu, a spolu vůdce krajské hotovosti válečné. Úřad tento býval dáván obyčejně vynikajícím velmožům, usedlým v kraji.

Původně byl úřad krajský zastoupen jen tímto popravcem, jenž měl tudíž celou moc zeměpanskou. Ale buď že se zdála přílišnou a bylo potřebí jí umenšiti, buď že časem ke všemu nestačila, županů přibývalo; z počátku nemají ani ustálených jmen, ani přesně vymezené povinnosti; jednou slovou tak, podruhé jináče; tu má jistý úkol ten, jindy onen; teprve postupem se jejich rozdíly ujasňují. Na soudě sedali všichni.

Vedle popravce se objevuje již v starší době v l a d a ř, původně jen hospodářský správce statků zeměpanských, tudíž i také dozorce nad otroky a později nevolníky; nad nimi měl i vlastní pravomoc soudní, poněvadž nepříslušeli právu svobodných. Arci tam, kde nebylo knížecího zboží, nebylo ani vladaře; jinde zase, kde cúda zašla, vladař potrval, ale jeho působnost opět poklesla jen na obor agrární.

Třetím přibyl v půli XII. věku s u d í. Ten řídil potom vedení práva, jemuž popravce předsedal; k ruce své měl posly, komorníky (na Moravě póhončí), biřice, kata. — Čtvrtým byl k o m o r n í k, jenž převzal důchodní úkol vladařův. — V některém kraji se družil l o v č í, správce lesů a ředitel lovů, maje k ruce hajné, holoty, psáře a j. — K těmto úředníkům někdy přistupoval v péči o právo zástupce církve, a r c i k n ě z, jako veřejný žalobce.

Později se měnily úřady krajské v čestné hodnosti a výkon připadal náměstkům. Vedle nich byli i nižší zaměstnanci, jako správce sklepů, (později) písař, hradní bába (nad prádlem) a j. Důchody měli jednak ze své župy, jednak díl tax a pokut soudních.

Soud se dál pravidelně, čtyřikráte do roka, o tak zv. »suchých« dnech.

Úřady krajské byly zeměpanskými i zemskými zároveň, ježto tehdy neznali ještě rozdílů, i požívaly tedy úplné svrchovanosti, nemajíce nad sebou ústředních zřízení, než jen osobu knížecí.

A tu jako nejvyšší opravce zasedal kníže, nastala-li potřeba, n a s o u d ě d v o r s k é m, jak se právě k tomu sestoupil z přizvané družiny jeho; ve věcech menších zastupoval knížete s u d í d v o r s k ý. Tento soud dvorský jednak projednával odvolání z cúd krajských, jednak sám přímo na se přejímal platnost cúdy, kdykoli si kníže přál; později přeneseno naň stálé právo soudní nad těmi, kdož byli vyňati z moci krajské, zejména nad poddanými duchovenskými.

Krajů bylo prvotně tolik, co starých kmenů. Ve XII. století dvanácte velkých, z nichž některé obsahovaly několik menších. Byly to:

14*

1. Pražsko, obsahující v sobě Rokytensko, (kdež hrad Rokytno stával na západ od pozdějšího Rakovníka); Vyšehradsko; pozdější Slansko, jež slulo snad druhdy Libušínskem a potom Dřevíčskem, po hradech těchto jmen; Tetínsko, kde však byl tenkrát jen lovčí, snad starodávné Levohradecko; Meziříčí, mezi Labem a vtokem vltavským, jež snad bylo v dávnější době krajem (staro)boleslavským; konečně Vltavsko, na pravém břehu řeky, od Závisti po Kostelec, na východ až k Dnezpekám; jméno mělo po řece, o hradu se neví. Potomně však Vltavsko náležívalo k Bechyňsku.

2. Kouřimsko; mělo za stara dvojí popravu: na (Staré) Kouřimi a na hradě Lštění nad Sázavou, ale obojí zašla a pak vykonávána z kraje pražského.

3. Boleslavsko po hradě Novém Boleslavě (ok. 1130 = Mladá B.); zahrnovalo staré Libicko, Kamenecko (hrad stál snad u nynějších N. Benátek) a Záhvozdí se Žitavskem.

4. Hradecko s Kladskem; v Hradecku samém uvádějí se r. 1115 ještě hrady tři; byly tu Jaroměř, Opočen a Miletín.

5. Chrudimsko s Vratislavskem.

6. Čáslavsko.

7. Bechynsko, k němuž příslušelo Chýnovsko, Doudlebsko a Netolicko.

8. Prachensko, v němž zahrnuto i Bozensko (okolo hradu řečeného Božžeš nad Počaply na říčce Vlčavě, jež taktéž Božžeš se nazývala) i Písecko.

9. Plzensko s hradem nad nynější Starou Plzní.

10. Sedlecko, 11. Žatecko, 12. Litoměřicko s Bílinskem a Děčínskem.

Na Moravě se čítalo krajů 6: 1. Olomoucko (s Úsobrněnskem), 2. Brněnsko, 3. Znojemsko (s Bitovskem), 4. Holasovsko (s Hradeckem a pozdějším Opavskem), 5. Břeclavsko, 6. Přerovsko. Uvádí se ještě několik hradů, ale byly-li tehdy sídlem menších úřadů, není známo.

Některé z těchto krajů se časem osamostatnily, a tím druhé zmenšeny; některé poklesly na pouhé hospodářské nebo berní okresy, a tu jinak spojeny; někdy konečně, když hrad sešel, zbudován nový, a přenesena tam cúda, takže dostala jiné jméno. Odtud rozmanitost v starých pramenech,

z níž nelze se dobrati jistoty, jak v kterém období starším kraje měly platnost a kteří v nich byli úředníci.

Přílišné moci úředníků krajských koncem XII. stol., když se už vymykaly knížeti, hleděl čeliti panovník tak zv. »imunitami«, vyjímáním celých zboží, nejdříve církevních, potom i světských, i osob z působnosti cúd; tak na Moravě osvobozeny statky biskupské již r. 1144. Platnost úřadů se tím neztenčila, pouze rozsahu jejich okresů podstatně ubylo.

Úřady u dvora knížecího rovněž neměly ještě úkolu zemské správy, nýbrž osobní úsluhy panovníkovy. Také nebyly zprvu určité a stálé; pouze duchovní, dvorští kaplani trvali již od X. století, podle vzoru franského. Ve věku XI. se objevují hodnosti, dočasné a nahodilé: mistr kuchyně, pobočník, sekretář, mečník neboli mečinoš, a jiné, které až ve XIII. století se rozvíjejí a ustalují.

Pouze nejpřednější z nich, dvorský kmet, nádvorný župan, neboli starosta dvorský, vybíraný z nejvznešenějších rodů v zemi, již r. 1113 přestává; snad, že veliká jeho moc, jako náměstka panovníkova, se zdála hrozivou. Ostatní (nejspíš podle hodnosti v říši německé), byli komorník (původně správce šatny, potom pokladu, konečně všech důchodů), vladař (jenž však už ve XII. stol. zmizel a jeho úkol převzal právě komorník), stolník, číšník, maršálek (původně dozorce nad stájí a koňstvem); naposled přibyl kancléř (vždy duchovní, kterýž úřad spojen trvale s proboštstvím nejdřív pražským, později vyšehradským), správce kanceláře knížecí.

Krom nich bylo hojnost nižších: vychovatel (1119), lékaři, almužníci, mistr kuchyně, dozorce sklepů; v kanceláři notáři, písaři a j.

Úředníci tito skládali knížecí dvůr a spolu i jeho radu; k ní občas voláni i členové předních rodů a vyšší duchovní, takže vznikala rada širší, už v době dřívější. Obojí sbor byl jen poradní, jejž kníže volá a jehož dbá, kdy a jak chce. Ale zvykem, že se v ní všecko projednávalo neb aspoň prohlašovalo, co přicházelo před knížete, rostl její význam. Někdy již ve XII. stol. v závažných otázkách chápe se i rozhodující moci, byť i neoprávněně a dočasně. Vážnosti její dbal i císař při změnách trůnu, volaje ji k sobě, na př. za Bedřicha.

Někdejší obecné shromáždění národní se zúžuje jen v účast vyšších; sněmu, v němž k širší radě přistupují i ostatní velmoži a přední duchov-

ní, obcuje lid čím dál, tím méně; naposled je doklad k r. 1130. Sněm pak není již vždy pouhým potakovačem vůle knížecí; už v XI. stol. se kníže někdy přizpůsobí odpornému sněmu (jako Vratislav r. 1068 na Dobenině — ale tehda to byla ještě zdařená vzpoura); sněm XII. věku už odpírá v něčem panovníkovi z práva; na př. již r. 1158 je patrno, že kníže nemůže žádati, aby země nesla náklad na válku, které sněm prve nepřivolil. A v době málo pozdější pravomoc sněmu roste ještě víc, kdy si přisvojuje již moc panovníka se zbaviti a nového si voliti. — O sněmech moravských není nic známo. R. 1189 se dál i sněm generální z Čech i z Moravy v Sadské.

Poněvadž stát a kníže je totéž, není ani rozdílu mezi příjmem a vydáním státním a vládním. Kníže vydržuje celý stát a ovšem i všecek užitek plyne do komory neboli pokladny knížecí; dalekou většinou jsou tím plodiny, dobytek, zboží, čeho dvoru potřebí; méně hotové peníze.

Tak výnos rozsáhlých statků knížecích, jichž ovšem vždy víc ubývalo; daň »mír«, od svobodných, kdož neměli tolik zboží, aby stačili na službu válečnou, i těchto počet se dobou velmi umenšoval; plat ze Slezska od r. 1154, 500 hřiven stříbra a 30 hř. zlata; odúmrtí, dědictví po těch, co umřeli bez dědiců; jistý podíl z těžby kovů, neboť vše, co bylo v hloubi země, náleželo zeměpánu, o to však byly spory ještě ve XIII. století; zisk ze židů, pravidelný i mimořádný.

Jiný důchod šel z mince, vlastně z měnění mince. Kníže nerazil totiž peněz pro výhodu obchodu, nýbrž z důvodu zištných, jako zboží, aby vynášely; platí se jimi daně, pokuty, výjimkou i poplatky tržní. Kníže maje výhradnou moc ražby, nutí poddané, aby si peníze v mincovně jeho kupovali a jich užívali, a to bývalo tak břemenem, že se poddaní z té povinnosti novými platy vyprošťovali. Aby rostl užitek z tohoto nuceného odbírání, mění se mince i několikrát do roka. Razí se třeba k novému trhu, ale platí jen pro jeho trvání a obvod, ne dále a jinde. Při každém takovém obratu si lid musí vyměňovati minci starou za novou (zhusta i horší), neboť dřívější nesmí platiti, chce-li ujíti pokutě; krom toho mincovna si zadrží nějaký dílek zánovní měny, což slove »náčist«.

Nemalý příjem vycházel komoře ze soudů, neboť, ač jejich účel jest dopomáhati právu, řízeny byly tak, aby vynesly co nejvíce. Proto kdo byl odsouzen hrdla nebo do vyhnanství, ztrácí všechen majetek, aniž se hledí k jeho rodině; proto na většinu vin jest trestem jenom pokuta; pokuty se

rozličně jmenují: glava (na vraždu, 200 peněz), hrdost, pych (veřej. násilí), nedoperné (na rvačku), ranník, viselec a j. Aby knížeti nic neušlo, k tomu upraveny i zvyky právní, třeba na úkor všemu lidu.

Spočívalo staré řízení soudní na zásadě, že si každý práva hledá sám; proto kdo dopadl vinníka »za horkého účinku« a ztrestal, nebo svou odcizenou věc sám si vzal, neměl z toho újmy. Úřad zakročuje jen tenkrát, jest-li žaloba; vedení práva se pak děje podstatně podáním žaloby, půhonem, líčením pře, provozováním důkazů; dokázati nevinu svou jest věcí obžalovaného, má se »očistiti«, což se děje přísahou, ve věcech vážných »soudem božím« (ohněm, vodou, soubojem). Není-li žalobce, není soudu, pouze veřejné zločiny ohlašuje úřadu krajskému církev skrz arcikněze; ale zase církev dopouští vinníku asylu, útočiště v místech posvátných. Také žena má někdy jisté právo ochrany.

Všechen pak lid jest vázán povinností pomáhati spravedlnosti t. zv. »společnou rukou« nebo »porukou«. Obec ručí, že bude provinilec dodán; nenalezne-li se, zaplatí celou pokutu ona. — Podobným závazkem je »osada«, nucená účast několika vsí sousedních při některých právních úkonech, zejména při stanovení hranic; z ní se vyvinul později snad soud hraniční.

Krom těchto soudních zvyklostí vynášela knížecím příjmům i jiná břemena, uvalená na lid. Tak byla »poklona«, dar v plodinách, jejž přinášel každý osedlý na úctu knížeti, jel-li obcí. Na svých cestách — a jezdil s velikou družinou — nevozil kníže s sebou potřeb, nýbrž všecko opatření mu dával kraj: čestný »próvod«, přípřež »pójezdou«, »nocleh« (šatstvo ložní, topivo, svítivo, posluhu) i »nárez«, maso pro lidi, »osep« obroku pro koňstvo; byl-li lov, dodaly obce lovce, honce, psáře i všecko náčiní a výživu, co slušelo, ačli se nevykoupily »tenetným«. Také povinnosti veřejné: hotovost válečná, roboty zemské, jako »hradozdění«, »přísека« (kácení lesa), úprava cest, mostů a j., nutno připočísti k nemalým užitkům knížecím.

Vydání komorní byla taktéž řádná a mimořádná. Ke stálým náleželo vydržování dvora, poplatek do Němec (500 hřiven stř. a 120 volů) do časů Vratislavových, za Spytihněva a Vratislava plat papeži 100 hř. Mimořádnou výlohou dáváno věno dcerám knížecím, odměna králi německému, pomáhal-li v čem, arcibiskupu mohučskému za korunování, hoštění cizích hodnostářů, od r. 1158 i náklad na válku mimo zemi, nesvolil-li k ní sněm.

Nebylo-li přesné správy vůbec, tím hůře škodila zvůle ve věcech důchodních. Uzavřené hospodaření, kde příjem se hned obracel u výdaj, mělo následkem, že se nepočítalo. Nebylo rozpočtů ani úvahy, kníže spoléhaje na ohromné statky své, plýtval jimi až marnotratně, a ovšem jen jejich nesmírnost dávala možnost, že po 200 let měl z čeho rozdávati, a nouze se neobjevila, leda z mimořádné náhlosti, jako za Svatopluka, a to jen nesnáz o ryzí kov. Arci, když se tento z domnění bezedný zdroj vyčerpal, nadešel rychlý zvrat.

Obrana země záležela v opevněních u bran zemských, v »chodech« a »strážích«, hlídajících pomezí a cesty, v hradech, ve XII. stol. už kamenných nebo zpevněných aspoň zděnou věží, pro lid venkovský v »útočištích« podobných, nebo v kostelcích, opevněných to chrámech. A ovšem u vojště.

K »hotovosti« válečné byli povinni všichni svobodní, schopní zbraně. Svoláváni na pouhý rozkaz knížecí, třeba k výpravě za hranice, rozesláním meče nebo provazu po zemi, a sbírali se po krajích pod hradní korouhví. Ve XII. věku však jdou do pole už jen župané a jejich zbrojná čeleď, kdežto zchudlí svobodníci jsou vojenství zhoštěni; platí za to »mír«.

Stálým vojskem je družina knížecí, kterou kníže má okolo sebe a ji opatřuje, která bojuje za odměnu a naději u vděk svého pána. Někdy najímáni i námezdníci.

Bojovníci sami se zbrojí a živí; za to se jim dovoluje až bezuzdné kořistění. Vojsko se čítá podle štítů nebo přílbic. Oděním je brně, dlouhý kabátec, buď kožený a pošitý kovovými šupinami nebo kroužky, buď přímo spletený z kroužkových řetízků; v bocích spíná jej pás. Podobná kukla kryje šíji a hlavu, na témě staví si bojovník přílbu hrotitou nebo kulatou, o nánosku vpředu, někdy spojitou s kuklou. Nohy vězí v brněných nohavicích, na něž si jezdec připíná ostruhy. Na levém rameni drží štít tvaru srdčitého nebo okrouhlého. Zbraní je meč, luk i šípy, a dlouhý bodec (kopí, sudlice, oštěp), zhusta opatřené jedovým nálepem.

Válečným praporem zemským r. 1126 a potom byla korouhev sv. Václava a Vojtěcha, v bojích r. 1142—58 se uvádějí korouhve růžové ve vojště českém i moravském.

Koncem XII. stol. počali při tom Čechové po vzoru západním užívati znaku zemského, nejdřív t. zv. orlice svatováclavské, černé v poli stříbrném, z níž vyšlehovaly červené plaménky, po prvé r. 1192. Ale skoro

současně (1202) se objevuje i bílý dvojocasý lev na poli červeném, jehož původ kronika Dalimilova klade v boje před Milánem.

*

Po boku státu, a vlastně stále ještě v něm jako pouhá součást jeho zřízení stojí církev, přejímajíc další a hlubší péči o veřejné blaho. Tento poměr, kde hlavou církve je vlastně také kníže, biskup jen státním úředníkem a kněží zřízenci, tedy téměř starý řád pohanský v rouše křesťanském, trvá až do půle věku XII. Ani jmění svého vlastního duchovenstvo nemělo, pouze podíly z knížecích důchodů, jež teprve časem se změnily ve skutečné zboží pozemské. Avšak statky zůstávají majetkem knížecím i potom, kněží jich pouze užívají; je-li obročí uprázdněno, plyne užitek z něho do komory páně. List papežův r. 1075, žádající, aby i v Čechách došlo k opravám a církev česká se stala opravdu duchovní, nenalezl ohlasu pražádného. Kdy se starý název »pop« změnil v jiný, není známo.

Pokrok se jeví velmi pomalu a nejdřív jen vnějškem z přízně knížecí a již i velmožů. Přibývá kněží, i českých a vzdělaných, takže není již potřebí cizinců, jak horlí Kosmas kronikář ústy Kojatovými k r. 1068. Přes to kníže přivádí ještě ve XII. stol. za biskupy preláty odjinud, dokonce i neznalé jazyka (Heřman, Menhart, Fridrich), mělce dosud oceňuje apoštolský úkol českého pastýře a hledě jen k politice, neboť cizí duchovní závisel na knížeti daleko víc, nežli domácí z mocného rodu. R. 1063 zakládá Vratislav druhé biskupství v Olomouci, sice pro dobro církve, ale také z důvodů světských, aby umenšil moci bratra-biskupa pražského. Způsobil proto biskup Jaromír, že nové zřízení r. 1185 císařem bylo zrušeno, avšak král je obnovuje již r. 1189 a odtud trvá.

Přibylo také chrámů. Stavějí je knížata a biskupové na hradech, veliké, nádherné svatyně, stavějí je se svolením jejich i velmoži mimo hlavní velkofarní sídla, při svých dvorech, nákladné i prosté, třeba dřevěné, jako pohřební kaple pro svůj rod. Při nich opatřují nadání pro jednoho neb více kněží, aby se tu modlili za spásu jejich duší (»záduší«). Tito kaplani pak vedle úkolů posvátných pro pána a jeho čeleď slouží mu i ve věcech světských, na př. vychováváním jeho dětí, písemným svým uměním a j. Z kaplanů dvorských byli vybíráni pozdější hodnostáři.

Kde bylo nadání větší, zvláště při hlavním chrámě velkofarnosti, vznikl i větší sbor duchovních, kolegiátní neboli kapitula, jehož čle-

nové slují kanovníci, poněvadž na se vzali pravidlo, kánon; měli míti stejný šat, společný dům, stůl i pobožnosti. První kapitula povstala v Praze u sv. Víta; úpravu jí dal Vojtěch, později Jaromír, od času biskupa Menharta čítala 30 údů; představené měli dva, probošta pro správu duchovní, děkana ve věcech hospodářských. Pomáhala arci biskupu ve správě diecésní; jednotlivci měli podle svých úkolů zvláštní tituly, tak scholastik obstarával výchovu kněžstva. Dosáhla rozsáhlých statků, ze všech byla nejpřednější a vážnost měla nemalou.

V té vážnosti soupeřila s ní potom mnohem mladší kapitula u sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, založená vskutku s tímto žárlivým úmyslem od Vratislava II.; již řečeno, jak chtěl míti v ní oporu proti pražské (přející Jaromírovi), vyjednal jí z Říma vynětí z moci biskupské, kanovníkům právo nositi mitru a sandály, a obdařil je velikými statky; z přízně vdovy po něm dosáhli újezdu Svatavina, a rovněž oba Soběslavové, došedše vedle rodičů ve sborovém chrámě posledního odpočinku, bohatě na ně vzpomněli. — Menší sbor kněží v Praze byl u sv. Jiří pro duchovní správu u jeptišek. Podobně založena s počátkem biskupství kapitula v Olomouci u sv. Petra o 8 členech. R. 1131 převedena k nové svatyni sv. Václava a rozhojněna na 12 osob. — Kdy v Brně, nevíme.

Venkovské kapituly se uvádějí ve St. Boleslavi u sv. Václava (z časů Břetislavových), v Litoměřicích u sv. Štěpána, založená Spytihněvem II., na Mělníce, poč. XII. stol., v Sadské, u sv. Apollináříše, jejímž původcem se pokládá Bořivoj II. R. 1132 založena knězem Zbyhněvem dokonce u venkovského kostela v Úněticích malá družina kanovníků, jenže se neudržela.

Přes toto zmáhání se duchovenstva náboženství málo prospívalo. R. 1073 metropolita mohučský přiznává, že v Čechách je křesťanství štípením dosud nezakotveným. Dvacet let poté Břetislav II. nucen jest zapovídati přežitky pohanství! Lid se utíká ještě k hadačům a kouzlířům, obětuje v hájích zapuzeným božstvům, slaví o letnicích »kupalo«, pohřbívá své milé mimo posvěcenou půdu a loučí se s nimi tryznami a hrami. A což byly platny zákazy! Víra v tajemné, pradávné bytosti božské nevykořeněna ani po staletích.

Nelze zazlívati nevědomým ovečkám, o něž pastýři málo dbali. Duchovenstvo ještě počátkem XII. věku mělo pravého vzdělání málo a mravního ještě méně, smýšlení světské, zbožnost mechanickou, naučenou, jíž se srdce

nerozhřívá. Ženitba, i kanovníků, je věcí obyčejnou, duchovní úřad není zapřením sebe a následováním Krista, nýbrž pouhým zdrojem příjmů, jejž si lze i zakoupiti; sám výborný biskup r. 1134 si pomáhal k místu zlatem. Kanovníci přistupují k bohoslužbě v rouše světském, mnozí z nich nejsou ani kněžími a ani nepotřebují svěcení. Pohodlí, zábava, lehká četba, pochutnávající si na námětech kluzkých, jest mnohým celou touhou.

Pak arci i správa církevní žalostně pokulhává. Biskupský úřad nemá přehledu ani kázně nad kněžími, a kde se jí chápe, octne se ve sporu; neboť poč. XII. stol. se zhorší právní řád, že sic kníže se vzdává svrchovanosti nad všemi kostely, ale ihned se jí ujímá šlechta; kněz je pak jejím placeným zaměstnancem.

Staré farnosti se drobí v plebánie (farnosti), ale bez řádu a ustálenosti; plebán sic smí sloužiti jen lidem svým, ale obvod jeho kolísá; změní-li ves pána, mění se i hranice farnosti.

Mimo záduší mají duchovní i desátky v plodinách od svých farníků, ale trpí újmu tímto nepořádkem, i zištností jiných kněží (kteří nemajíce fary, nabízejí své služby za peníz lacinější), skoupostí lidu i soběhrabstvím pánů.

Poněkud lepší život byl v klášteřích, jež především zasvěceny úniku ze světa, mravní kázni a vědě. Řeholní duchovenstvo je tudíž mnohem přísnější a vzdělanější, a vlastně jen skrze ně přišlo v svět a k nám vnitřní obrození, jiná zbožnost, procítěná a horoucí. A z ní i vytoužené povznesení církve. Ovšem mnohem později, až v druhé polovici XII. věku.

Řehole benediktinská skoro až do této doby zůstávala u nás jediná,; z jejích klášterů především poutá pozornost sázavský, jakožto jediný svou slovanskou bohoslužbou. Již pověděno, jak byl milý Vratislavovi a jak se kníže staral, ač beze zdaru, u papeže o zajištění jazyka slovanského v něm. Po Prokopovi († 1053) a synovci jeho Vítovi (jenž zakusil v l. 1056—61 vyhnanství), následoval v opatství syn Prokopův Emmeram, rovněž svatého života, až asi do r. 1085. Klášter tehdá jistě slynul i mimo zemi v krajích zvláště slovanských, čemu sluší připsati, že mu byly poslány až z daleké Rusi r. 1071 ostatky svatých Borisa a Glěba. Čtvrtým opatem byl Božetěch, o němž také již vypravováno, první umělec Čech, jejž známe jménem. Rozšířil stavby na Sázavě novými částmi nádherně a ozdobil je obdivuhodným dílem řezaným i malovaným, většinou vlastní prací; zjednal svatyni své bohatou zásobu drahých rouch, nádob bohoslužebných, schrán ostatkových nevídané krásy, i knih slovanských, jež si mniši přepisovali

a snad i skládali, mezi nimi i legendy a letopisy. Pohříchu, již on se dočkal r. 1096 zkázy své, všeho konventu i slovanství. Utěšený květ jeho zvadl nadobro, stavby a dílo pohřbila zloba časů.

Z latinských opatů potomních proslul Sylvestr (1135—1161), svatým životem i svými snahami uměleckými. R. 1139 byl volen biskupem pražským, ale hned se vzdal z příčin politických. Dokončil stavby Božetěchovy, přebudovav dřevěný svršek hlavní lodi chrámu klášterního nyní z kamene, a postavil kapli Panny Marie; vše pak ozdobil malbami nástěnnými i hlazenou dlažbou; zřídil též v klášteře nový refektář, ložnici, sklep a kuchyň, i krásný ambit na sloupích okolo rajského dvora. V Mnichovicích založil trojlodní chrám sv. Michala. — Také druhý jeho nástupce Reginhard, rodem z Met, před tím opat želivský (odkud byl vypuzen) znal se výtečně v umění štětce i dláta, v řezbě v sloni, i v díle kovu a skla. — Pamět věkům budoucím zůstavil ve třetí čtvrti XII. stol. nejmenovaný mnich pěknou kronikou, k níž použil snad i starších zápisů slovanských, potom ztracených.

Nově přibyly kláštery v Opatovicích nad Labem, (okolo r. 1086), původně cela břevnovská, mající původ od velmože Mikulce, ale jako po druhé založený bohatým nadáním Vratislavovým; asi koncem XI. stol. v Postoloprtech (slul poté latině Apostolorum Porta, t. j. Brána apoštolská), neznámo od koho; okolo r. 1115 v Kladrubech v kraji plzenském od Vladislava I., kdež mniši prvotně čeští vystřídáni byli dvojí osadou německých řeholníků ze Zwiefalt; asi r. 1119 ve Vilémově, původu nejasného; ale všecky založení knížecích. R. 1139 se počal klášter v Želivě, jako cela sázavská, r. 1159 v Podlažicích u Chrudimě z nadání šlechtice Vrbaty. — Benediktinky uvedeny byly do Teplic r. 1156 od pozdější královny Judity.

Na Moravě rozkvetl první řeholní stan v Rajhradě, nejdříve jako cela břevnovská, za Břetislava I.; do Hradiště u Olomouce vešli »černí« mniši z nadání knížete Oty r. 1078, v Třebíči r. 1101 vyzdvihli benediktinskému řádu klášter Oldřich a Litolt, synové Konráda brněnského.

Starší stánky sv. Benedikta měly ještě ráz soukromý a skromnější, pouhé zbožnosti a odříkání, avšak dvanácté století zúrodňuje tichý jejich květ mocným žárem z dálné ciziny. Ve staré Francii, kde dávné kláštery už byly skoro propadly otci hříchu, se konečně poznaly a zachránily vznícenym

zápasem, útěkem ze světa ke dřevu kříže. Víra nadpozemsky zvroucněla, sebekázeň zpřísněla; vzkříšení duší a rozohnění touh se vtělilo u veliké spasné hnutí, jež z gallských hor, z kláštera v Cluny (již o tom dříve pověděno) přírodní silou se rozlilo po celém Západě, i v Italii. Tam se mu vzdává i sám Řím, ale zároveň ihned se ujímá vedení.

A tak obrodní proud se béře dvojí vlnou, jež navzájem se proniká, ale někdy i proti sobě staví.

Směr římský spojil hned s tužbou nábožnou i cíle politické (o nichž již také bylo řečeno); nejen si podmaniti duši lidskou, ale uvolniti vše, co duchovní, od poroby ďáblovy, těla i`světa, a tedy i ze závislosti, poddanosti na vrchnosti laické. A poněvadž duše má býti paní těla, odtud i žádost, aby církev a papežství mělo nadvládu nad světem. Což na venek zatím má výraz proti svatokupectví, ženitbě kněžské, nekázni a investituře.

Směr francouzský se vlastně na snahy politické dívá jen s pohrdou. Jde za cílem pouze nebeským, dětinnou vírou, vzdáním se jhu Kristovu, za sladkou hrůzou svatých tajemství; svět je mu pouze planou marností, smrt touženou branou věčných blaženství. V rozníceném boji se svodem pekel má vydatnou zbraň v úctě svatých i ostatků, (jež stoupá a jichž počet roste nesmírně), v divech a zázracích, jichž zas je plný svět, ale i v stupňované askési: v neustálém modlení a pění žalmů dnem i nocí, v mrtvení těla mlčením, posty, mrskáním, až k chorobnému vydráždění, jež věří již v nadpřirozené splývání s tělem Kristovým.

Již v X. a XI. století tím duchem dotčeni i u nás jednotlivci, Václav i Vojtěch. A jeho posledním vtělením, ale zároveň i prvním bojovníkem za nové snahy papežské jest olomoucký biskup Zdík. Jemně vzdělaný, srdce výtečné, výmluvnosti ohnivé; i u něho se ozývají boje duševní, pochybnost o sobě, nespokojenost. Vzrušení niterné jej vede v dálnou pouť ke hrobu Spasitelovu, na výpravu křížovou, na dvojí cestu věrozvěsta mezi pohany. Obětovný pomocník svého pána, pro nějž se i hrdla odvažuje. Neúnavně činný o blaho duší, přehorlivě se stará o svou církev, jíž rozhojňuje kostely a reformuje kázeň. Ale sebevědomě zdvihá i boj proti samým knížatům; jako tuhý a nepoddajný zastánce církevních svobod, dosud neslýchaných, teprv dožadovaných, neleká se ani sáhati ke klatbě a interdiktu, sám podstupuje vyhnanství, a neustává, dokud nedojde úspěchu. Když umíral r. 1150, děl o něm kronikář, že zhaslo světlo Čech, avšak mohl též napsati, že skončil i vítěz církve.

Již r. 1144 vymáhal Zdík svému obročí neobvyklé posavad privilegium, jímž vyprostil je z moci státní. A tenkrát se již též o to postaral, aby, až odejde, jej zastoupil už celý zbožný voj.

Nové pokolení západních řeholí se neodvrací již od zkumu a bádání, ale snaží se je postaviti do služeb církve, pochopiti ji i její učení, prohloubiti se v pravdě. A nespokojeno s dosavadními, hledá si svoje dráhy: kázně co nejtvrdší, oduševnělé však vnitřním zanícením, tuhé práce, správy duchovní a horlivého kazatelství. Tak vznikl r. 1098 zákon sv. Roberta v burgundském Citeaux, jejž poté sv. Bernard z Clairvaux povznesl k síle světové; po jeho vzoru sv. Norbert ustavil v Prémontré řeholní kanovníky sv. Augustina. Obojí řád pak nastoupil vítězně výboj duší po celé Evropě.

Biskup Zdík poznal odstín kongregace premonstrátské, kanovníky božího hrobu v Jerusalemě, a přilnul k »bílým« mnichům celou duší; přijav jejich pravidlo, hned po svém návratu se staral r. 1140 o uvedení jejich do Čech; získal pro ně i nadání od knížete Vladislava i od biskupa pražského (z jeho statků v Hradecku), ale teprv asi 1142—3 se počal první klášter na Strahově, kamž povoláni mniši z porýnského Steinfeldu. Týž kníže s chotí svou uvedl později jeptišky z Donnewaldu do Doksan a do Louňovic pod Blaníkem; asi r. 1145 vznikl mužský klášter v Litomyšli; r. 1149 biskup pražský Daniel vypudil benediktiny ze Želiva, aby učinili místo premonstrátům, ale zapomněl se o tyto postarati, až jim opět vydatně pomohl Zdík; z opatů želivských se proslavil Gotšalk. R. 1184 pan Jiřík z Milevska založil klášter tudíž; prvním jeho opatem byl letopisec Jarloch. Zmíněný už velmož Hroznata v posledních letech XII. věku postavil jim nádhernou stavbu v Teplé (sám se tu stal proboštem), a se svou sestrou Vojslavou pannám bílého řádu v Chotěšově. — Na Moravě přišli do Hradiště u Olomouce, odkud benediktini vypověděni, a za Konráda Oty do Louky; jeptišky r. 1181 do Kounic nadáním p. Vilémovým, předka rodu Kouniců.

Cistercové, mniši »šedí«, obdrželi u nás asi 1143 první sídlo v Sedlci (u potomní Kutné Hory), založením páně Miroslavovým, předka tuším Cimburských, přišli sem z bavorských Waldsas; druhý v Plasích nade Mží r. 1144 nebo r. 1145, z Langheimu, od knížete; týž ještě rok oddíl plasských vešel v Hradiště nad Jizerou, prý, podle pozdní tradice, z nadání Markvarta, praotce Vartmberků a Valdštejnů; odtud opět r. 1149 vyšla osada do Svatého Pole (nyní Klá-

štera) u Třebechovic, neznámo čím původem. Rovněž není znám zakladatel Nepomuka (1145). Na konci století zval Milhost mnichy waldsaské do Mašťova r. 1193, jenže se jim tu nelíbilo a zas odešli, teprve r. 1199 nalezli zalíbení v Oseku. — I mimočeské kláštery obou řádů dostaly v Čechách statky, na př. ve Waldsasích, ve Windberku (bav.), v Drkolné (rak.), v Grünheimu (sas.), Křešově (slez.).

Konečně r. 1159 král Vladislav s kancléřem svým Gervasiem a podkancléřem Martinem založili v Čechách první převorství rytířského řádu sv. Jana Jerusalémského (původ. v Palestině k ochraně poutníků) v podhradí pražském u P. Marie, konec mostu. Martin sám pak přijal jejich černý plášť s bílým křížem a stal se vrchním preceptorem nad Čechy i Uhry. Hojnými statky nadal je později zejména kníže Bedřich.

Jak mohla askése a útěk ze světa plodně působiti na rozvoj života?! A přece se stalo! Neboť probudila svědomí kněžstva; úžasný příklad pokory a poslušnosti naučil shýbati se i šíji nejtvrdší a vnukal pravou, vnitřní zbožnost, lidskost a účinnou lásku. Její příkazy podaly ruku hospodářskému pokroku a pomohly tak k blahobytu země a povznesení tisíců zotročených; proti hrubému, nevědomému státu postavili nyní ryzí zušlechtěnou církev a v ní lidstvu přehojné ještě zbytky světové antické vzdělanosti.

Dílo jejich je obrovské a strhlo i starší benediktiny k napodobování. Zejména Cisterci pro nadlidskou svou zbožnost byli »divem světa«. Ale také svou prací. Zakládajíce sídla svá obyčejně v odlehlých lesních samotách, mýtili je a měnili tak zarostlé divočiny v žírné brázdy; na vyklučených plochách zakládali nové vsi a volali do nich osadníky, které přijímali v poddanství a zabezpečovali si tak i budoucnost. Vedli i průmysl a podniky obchodní. Pro své posvátné úkoly pěstovali vědu i krásná umění, přepisovali knihy, přijímali poutníky, živili chudé, ošetřovali nemocné. Nesli život a světlo do pustin a tmy.

Tak Želivští v málo desetiletích kácejíce věno své, ohromný les Borek, zalidnili celý kraj až k pomezí moravskému, rovněž Tepelští, Kladrubští, Nepomučtí v Českém lese a pod Šumavou, Hradištští v podhoří Jizerském, Podlažičtí a Vilémovští na vrších Železných, Osečtí v Krušnohoří.

Zřízení jejich bylo arci rozdílné. Benediktini měli ústavu volnou; opat břevnovský byl pokládán za hlavu všech, ale víc z úcty nežli ze zákona; hospodářství jejich se dělilo na proboštství, při nichž byly dvory. Cisterci v Čechách a na Moravě byli samostatnou »vikárií«, pod vikářem; její

zástupci se scházeli k synodám, jednou v roce jel vikář s přísedícími ke generální synodě celého řádu, jehož jménem všecko řídil generál v Citeaux. Rovněž premonstráti měli pevnou organisaci pod generál. opatem v mateřském klášteře v Prémontré, dělili se v »cirkárie« pod »cirkátorem«. Čechy s Moravou byly jednou z nich. — Johanité se dělili v »národy«. Čechy a Morava příslušely k »národu« německému.

První předtuchy nového probuzení duchovního v Čechách, zatím ještě bez přímého působení z Říma, vytryskle z vlastního nitra, snad jen v ovzduší, vzrušeném výpravou křížovou, se jeví počátkem XII. století. Kněžstvo české si uvědomuje neshody svého života a touží po nápravě. Tak vkládá kronika Kosmova přání své doby — některá dojista už splněná — v ústa Břetislava I. jako zákony z r. 1039: přísné tresty za mnohoženství, rozluku manželství, za hříchy žen proti 6. přikázání, za krčmy a opilství, práce v den zasvěcený a pohřby mimo místa posvátná. Hlubší rozechvění citové hledá uklidňující lék v nábožných poutech. Již za krále Vratislava kanovník Osel putoval do Jerusalema; za ním mnozí jiní: před r. 1122 župan Vznata, biskup Zdík s kolika velmoži r. 1123 a opět r. 1136, r. 1124 župan Heřman, bratr Vilémův, praotec Kouniců, r. 1130 biskup Menhart, i dobroditelka kláštera sázavského Přibyslava, vdova Hroznatova, r. 1146 kníže Spytihněv a j. Což potom následováno vždy hojněji a dovršeno hromadně při druhé i třetí výpravě křížové. Do Říma krom uvedené cesty Božetěchovy vykonala pouť r. 1127 služebnice boží Milejší, blízká klášteru sázavskému, r. 1131 opat odtud Sylvestr, r. 1139 opět biskup Zdík, konec století dvakráte p. Hroznata. V letech třicátých XII. stol. se počalo putování k novému světci saskému sv. Gotthardovi v Hildesheimu; obzvláštním jeho ctitelem byl biskup Jan (1135—1139), vystavěv jemu kapli u sv. Víta a nejspíš i na svých statcích chrámy na hradě Hořickém a v Brodě (Českém), snad i v Bubenči; r. 1136 založil šlechtic Mladota kostel k jeho cti v Slaném, podnícen byv zázrakem, r. 1138 mniši opatovští v Žehúni. — Z poutí pozdějších buď vzpomenuto cesty biskupa Břetislava ke sv. Jakubu do Compostelly v daleké Galicii španělské.

Ale hlavní kmen duchovenstva českého se ještě před novým vanem zamyká. Ještě r. 1142 pražský probošt Jurata nemá ani svěcení a je ženat, rovněž i děkan a arcijáhen tamní, probošt Hugo na Vyšehradě, i kanovník mistr Jindřich a přemnozí jiní; ba v samé Olomouci děkan Tomáš a mistr Milhost budí pohoršení smyslným životem. A také o první podmínce ná-

Tympanon z býv. portálu u sv. Jiří ve hradě pražském.
(Poč. XIII. stol.)

pravy, vyproštění církve z moci světské, není ještě zdánîčka. Biskupa dosazuje stále jen libá vůle panovníkova; v Praze aspoň dodatečně doplňována souhlasem duchovních a lidu, čemuž děli volba, ale v Olomouci ani toho nebylo. A ještě r. 1134 rozhodovalo při osazení biskupství víc zlato nežli zásluhy, jak svrchu již pověděno. Investitura z rukou císařových, která měla kdysi zavazovati biskupa k poslušenství říše římské, poklesla už dávno na pouhou formu, již císař nemohl odepříti ani měniti; když se biskup Šebíř a potom Jaromír uchýlili k němu, div jim to v Čechách nevytčeno za vzpouru.

Až r. 1142 si všímá stolice římská Čech a posílá sem legáta Guidona, o čemž už vypravováno. Guido vskutku se stará o nápravu, trestá provinilé preláty a žádá nový řád, přísné šetření celibátu, správné volby v klášteřích, zapovídá svěcení těch, kdož by neměli určité obroči. Avšak většinou zůstalo při pouhých předpisech; vždyť ještě po padesáti letech jiný legát Petr nachází tytéž nešvary a týž odpor proti příkazům. A není příznačnější známky, jak málo mohly prospívati snahy papežské, nežli, že za přítomnosti sama legáta v Čechách r. 1143 vyhlašuje zákaz kněžského manželství kníže, světská moc.

Teprve příchod nových řádů přináší obrat pro církev žádoucí. Jako teplá vláha se rozlévají jejich tužby v srdce lidská a dávají tu klíčiti vyššímu duchovnímu životu, skutečné bohabojnosti, oddanosti k církvi a poslušenství, jež přechází prostě v přesvědčení. Sami knížata přistupují v duchovní bratrství řeholí a novými stavbami a novými dary statků i skvostů znásobují svoji příchylnost. Zatím co ještě česká vojska bojují za hranicemi po boku císařově za starý řád, neodolatelný vír doma podmílá poslední hráze, příčící se vlivům římským. Zejména po smrti bisk. Daniela již i vyšší kněžstvo české přistupuje rychle k papežským zásadám, byť zatím jen církevně-politickým; římské právo dává jim do ruky vydatnou oporu i proti knížeti. Arci nemalý podnět poskytla jim pýcha kněžny Elišky, jež ničeho nedbajíc prostě dosazuje na biskupství své oblíbence a cizince. Již r. 1180 kapitula pražská odporuje tomuto způsobu, požadujíc volbu, a tak i souhlasila, když r. 1187 (arci z příčin politických) biskupství bylo vytrženo z moci knížecí a jeho investituře dána zase plnost dávných práv; viděli jen církevní úspěch, nevšímajíce si škody země. Ovšem toto zhoubné privilegium odstraněno a vrátil se způsob dřívější; naposledy jmenuje biskupa r. 1197 Vladislav III. a sám jemu dává investituru. Jenže již za téhož biskupa

15

vítězí názor církevní a již počátek XIII. věku vidí Čechy přistupovati na všechen program papežský.

Ovšem už před tím došlo k ustálení nižší správy v obou diecésích. Nejspíše r. 1143 upraveny hranice plebánií, aby se již neměnily. Dřívější velkofarnosti, jež se snad ještě dříve rozdrobily v tyto plebánie, i jejich představení, arcikněží, změnili asi koncem XII. stol. i jméno i působnost; obvodu se říká nyní děkanství. Zpravidla obsahuje 10 plebánií, nad nimiž děkan, některejší arcikněz, pozbyv úkonu soudního, nyní dozírá.

Také u biskupa přibylo časem úředníků. Jediný arcijáhen, jenž zastupoval vrchního pastýře při visitacích, už nestačil, i rozmnožil se počet jejich. V Čechách ve XII. stol. se jmenuje sedm, později deset arcijáhnů; jejich visitační okresy, arcijáhenství, se zprvu kryly s rozdělením krajským; později však došlo k různostem. Arcijáhenství tato byla: pražské, kouřimské (kraj kouřim. a čáslavský), bechynské (i nad krajem prachenským), plzenské (nad dílem Plzenska a Sedleckem), horšovské (nad dílem Plzenska), žatecké, bílinské (nad dílem Litoměřicka), litoměřické (ostatek), boleslavské, hradecké (i nad Chrudimskem a Kladskem). Počet děkanství v nich byl velmi nestejný, ale znám jest až ze XIV. věku; tenkrát horšovské arcijáhenství mělo děkanství pouze jediné, kdežto hradecké 12. Příčiny této nerovnoměrnosti lze jen hádati. — Na Moravě bylo arcijáhenství šest, rovněž shodných s kraji.

Duchovenstvo se sjíždělo na svolání biskupovo k synodám, kdež byly řízeny věci duchovní. Někdy i laici se jich účastnili.

Z bohoslužebné praxe buď připomenuto, že se od první církve až do této doby lidu svátost oltářní podává pod způsobou obojí, chleba i vína.

Ve službách církve se rozvíjejí i pěkná umění. Vyšedše ze zemí někdy římských, zpracovala v sobě i tvořivé prvky národů potomních v nový vkus, románský, jehož díla se vzrostem církevním se šíří do všech zemí, a tudíž i k nám pod vzory celkem stejnými; národního umění té doby ještě není.

V popředí stojí stavitelství. Základní myšlenkou románského stavebního ústrojí jest čtverec, kruh a polokruh; odtud plyne i základ další soustavy: sudý poměr stran (šířky, délky, výšky), pravoúhlý prostor, polokruhová klenba: báň, polobáň, nebo křížové klenutí nad čtvercem; půdorys se pak skládá ze čtverců v určitém poměru. Místo pro oltář, kněžiště, presbyterium (je-li polokruhové, slove apsidou), jest vždy položeno k východu; zdivo

řádkové z drobných kvádříků, okénka polokruhová nebo dělená útlými sloupky, podobný vchod, obyčejně v jižní zdi. Strop někdy dřevěný, rovný, někdy klenutý. Podpůrnými články jsou pravoúhlé pilíře neb okrouhlé sloupy, obé o patkách a hlavicích; ozdobnými částmi kamenné rámce oken i vchodů, obruby hran svislých i vodorovných a římsy.

Na kolik set svatyň takových postavili u nás mistři románští, všichni neznámí z řad mnišských (jedině známi jsou opatové sázavští a k r. 1142 německý kameník a zedník Werner) od prostičkého venkovského chrámku, pravoúhlého nebo okrouhlého o jediné skrovné prostoře, až do nádherných kathedrál a basilik, o kolika lodích podélných i příčných, o báních a věžích, obklopených věncem kaplí a apsid podivuhodné rozmanitosti a bohatství v sestrojení a výzdobě. Ve starší době, dokud ještě pravidla nebyla ustálena, převládá stránka soustavy nad výzdobou; v době rozkvětu — u nás asi v půli XII. věku — obé se prostupuje rovnoměrně v lahodném doplnění; v pozdním vývoji (konec XII. a počátek XIII. věku) nedbá již mistr přesnosti stavební, ano úmyslně se odchyluje a hledí jen hojnosti, rozmanitosti, sličnosti, ba hledanosti příkrasy. Arci nutno nezapomínati, že se venkov vždy opožďuje za ústředím a že staří se málokdy přizpůsobí novému směru.

Ještě stavby XI. stol. byly aspoň z části dřevěné, i veliké chrámy neboli basiliky. Tak sám trojlodní biskupský chrám sv. Víta, založený Spytihněvem II. a dokončený Vratislavem, měl střední loď svrchu jen ode dřeva, a teprve po požáru r. 1091 obnoven již dílem kamenným. — Podobně i na Sázavě teprve Sylvestr zdivem nahradil dřevěné stavby Božetěchovy.

Z basiliky svatovítské zbylo dosti památek, aby bylo patrno, jak byla přeskvostná, chrám sv. Jiří se jeví do dnes rovněž, jak byl obnoven po zkáze r. 1142, o Sázavě, o kostelu v Opatovicích, o kathedrále v Olomouci, svěcené r. 1131 a j., jsou pouhé nadšené zmínky v kronikách; části některých větších svatyň (na př. v St. Boleslavi, v Doksanech, v Milevsku, v Teplé) a na 200 menších kostelíků venkovských (kaple na Řipu, vystavěná r. 1126 od Soběslava, v Proseku, Tismicích, Záboři, Vinci, Podvorově, Kondraci, Řeznovicích na Moravě a j.) svědčí o rozvoji, bohatství a vroucnosti uměleckého cítění měrou přehojnou.

Ze staveb světských vypravují kroniky o obezdívání hradu pražského za Břetislava I. zdmi dokola, potom stavěl tu Soběslav I. r. 1135 a po požáru r. 1142 i Vladislav. Hrad odloučen byl od ostroha k západu hlubokým zděným příkopem, přes nějž vedl zpodjímací most do první brány; tu

15*

střehla veliká okrouhlá věž, opatřená svrchu dřevěným podsebitím. Z předhradí vedla opět druhá brána do dvora; u ní stál palác biskupův, (na místě záp. křídla dnešního). Palác knížecí, pod patro, o veliké svrchní síni sloupkových oken a pavlače do dvora, stál na okraji k jihu, (jeho přízemek dosud trvá ve spodku vladislavské části hradu), za ním byl dům kapitulní (kde nyní ministerstvo vnitra). Uprostřed dvora stál stolec knížecí, s druhé strany kostely P. Marie, sv. Víta, sv. Jiří s klášterem a j. K východu vycházela menší zadní brána na opyš a dolů k Vltavě.

Podobně měl Vyšehrad 2 brány a fortnu k Podolí, palác nad Vltavou (r. 1119 pobořený vichřicí), dům kapitulní a j., mimo skvostný chrám a několik kaplí. Z paláce v Olomouci se zachovalo jen něco zdí s ozdobnými okny, ve Znojmě se věž, zbylá z hradu, nedávno zřítila.

Rovněž r. 1115 se popisuje hrad Kladsko, obehnaný kamennou zdí o 2 branách, o kamenné věži dřevěného ochozu nahoře. I jiné venkovské hrady se stavěly už z kamene neb aspoň o zděné věži; zmínky jdou o Přimdě, Křivoklátu, Tachově, Zhořelci, Hostin Hradě a j.; z Přimdy zbyla aspoň věž; z konce doby románské jest i část paláce v Jindř. Hradci, o krásné bráně a okrouhlé hlásce.

Z někdejšího podhradí objeven nedávno dům románský, t. zv. »Andělská kolej« v St. městě pražském; jeho přízemek (dnes arci pod úrovní ulice) bude zachován.

Královna Judita (1153—1172) dala vystavěti kamenný most na Vltavě; jeho první oblouk (s podobou prý stavitelovou) stojí dosud pod klášterem křižovnickým.

V područí stavitelství jsou i sochařství i malba, jež se nepovznesly ještě k samostatným výtvorům. Ještě i nyní v obojím tvoření převládá ornament, především rostlinný, arci sledující pouze obrys, a ten ještě si upravující. Ale již poněkud plastikové ovládli tělo nejobyčejnějších zvířat a ptáků, takže v podání svém dovedou je od sebe rozlišiti, ale i na ně se dívají jako na tvar okrasný a nikoli na přírodu. Též se pokoušejí i o tělo lidské, ale nedovedou je ani studovati, tím méně pochopiti a podati, i člověka vidí pouze ornamentálně. V podání celý starší středověk následuje vzory byzantské.

Plastika zdobí portály, okna, hlavice, římsy nebo vnitřní zařízení, kazatelny, křtitelnice, sedadla, náhrobky, stoly oltářní, dlažení, ale jen polovypuklinami; volných soch téměř nebylo, většinou jen Kristus na kříži, jako řezal i Božetěch. Pohříchu z českých památek většina zašla, a co zbylo, jsou

víc zdobné články stavební, na př. sloupy a pásy na překrásném portále v Záboří nad Labem, nebo stolec v Kouřimi; jinak pouhé hlavy a symbolické nestvůry, několik tympanů (desek v nadpraží), na př. ve Veveří na Mor. (beránci se klaní kříži), v Hrusicích (u Benešova, 2 svatí obapol kříže), ve Vinci (u Ml. Bol., manželé, kořící se před křížem), v Měříně (Mor., matka boží mezi anděly); z desky, jež bývala v chrámě na hradě Oldřiši, zachovaly se jen tři zlomky. V Záboři zobrazen i lov i pastva. Figurálně bohatý, ač primitivní je tympanon býv. kostela v Hostin Hradě, nyní v zákristii děk. chrámu v Hostinném. Nejpokročilejším dílem XII. věku se jeví skulptury u sv. Jakuba blíž Kutné Hory; nejen tympanon, zpodobující Krista jako velekněze mezi anděly, ale i vně zdi kostelní postavy sv. Jakuba, Vojtěcha, Václava a Prokopa; před sv. Jakubem klečí zakladatelé, dva synové pana Slavibora.*)

Skvělá práce byla asi na hlavním portále chrámovém v benediktinském klášteře postoloprtském, totiž sochy dvanácti apoštolů, po nichž však není památky. Vrcholem našeho sochařství je tympanon svatojirský: socha Rodičky boží, trůnící mezi anděly, s boků Přemysl klečí a sestra jeho Anežka; vše ovšem již z doby pozdější.

Z velkých křížů, jež bývaly z ryzího zlata, neb aspoň zlaceny, nezbylo ničeho; zato se nalezly porůznu drobné křížky bronzové, všelijak zdobené zlatem, emailem i drahokamy; Kristus na nich je vždy korunován, oděný suknicí, tělo stylisované. Viprecht Grojčský dostal nádhernou šachovnici. Drobných figurek na schránách ostatkových, jež mívají i podobu náhrobků, z kovů a j., řezeb ve sloni, dřevě, náčiní kostelních i šperků dochovalo se přece slušné množství; arci vše to jsou nepatrné trosky bohatství, jež vzbuzovalo obdiv i ciziny.

Malba prospívala dvojím směrem, štětcem na stěnách staveb, především v kostelích, a pérem i štětcem v rukopisech, což se zve illuminováním, miniaturou, drobnomalbou. Obého díla bylo u nás přehojně, neboť sotva který kostel XII. věku se nehonosil malovanou příkrasou. I venkovská svatyňka nesla aspoň na klenbě apsidy podobu Krista sedícího na duze v t. ř. mandorle (rámci v podobě mandle) — oltář byl pouhý stůl a kněz za ním obrácen tváří k lidu — ale obyčejně i stěny lodi i strop byly pokryty obrazy z legendy o svatém, jehož jméno kostel nesl. Velké chrámy pak byly pravými obrazárnami, scén z bible, postav svatých a j. Arci celé sestrojení

*) Viz str. 154 a přílohu při ní.

výjevů i postav jsou vždy ještě počáteční; neumělif malíři ani zkrácením čar a ztlumením barev dodati zdání prostoru, hloubky a světla, ani umístiti postavy správně za sebou ani dáti jim poměr náležitý, ba ani stínovati; jen obrysy, vyplněné barvou. I kresba je vadná. Výjev se omezuje na několik osob, nálada duševní se označí smluveným posunkem, příroda symbolicky nějakou částicí, stromem (ovšem stylisovaným), květinou, věží, domem atd. Vlastně i celé děje jsou pojímány ne jako život, nýbrž jako výzdobná plocha; proto není ani pozadí přirozeného, nýbrž půda zlatá, nebo pestrý koberec. Ani barva nemá své přirozené hodnoty, jest jen výplní zdobných obrysů; proto bez rozpaků malují červené stromy, zelené a modré koně a pod. Ovšem na onu dobu jsou díla přece jen vrch umění, jemuž nelze upříti uznání; a pokrok ve všech směrech se jeví stále.

Zlomků nástěnných maleb došlo do našich dob hojně; zachovalých však pramálo; v Čechách jen v chrámku v D. Chabrech u Prahy a u sv. Klimenta v St. Boleslavi, na Moravě ve hradní kapli znojemské. Ty jsou památny i tím, že vedle scén posvátných zobrazují i světské, pověst o povolání Přemyslově a postavy českých knížat; malovány byly nejspíše v první čtvrti XII. věku. O jiné malbě je pouze pamět: v Kyjích u Prahy zobrazeny byly na stěně chrámu podoby pražských biskupů.

Neméně skvělý byl postup drobnomalby. Z XI. věku jsou dvě knihy českého původu, t. zv. kodexy vyšehradský (s podobou sv. Václava) o 108 listech a svatovítský; dva jiné, prý doplňky jich, se nalézají v Krakově a Hnězdně. Z XII. století evangeliář mělnický, sv. Augustina O městě božím v knihovně kapitulní, z konce doby románské pak žaltáře ostrovský a universitní; všecky, zejména vyšehradský, bohatě illuminované scénami, počátečními písmeny i linkami a sličně psané. Jiných knih jsme bohužel pozbyli.

Jsou-li podání postav, zvířat a přírody vůbec slabá, zato ornament románský vyrůstá u virtuosní nádheru vskutku uměleckou, af jsou jím pásky proplétané, af upravené úponky, listy a j. Tu viděti, že nikoli technická nemohoucnost, ale nezaviněná primitivnost chápání a úzký obzor nesou vinu poměrné celkové nerozvitosti.

S přepychem v umění rostla i nádhera v kroji. Přišly k nám cizí látky, jemná sukna nizozemská i hedbáví z východu, jemný kment i tkaniny zlatem a skvostnými vzory protkávané. Šat vzácnou kožešinou vrouben a pošíván sponami, šňůrami, lemy i pásy z drahých kovů a drahokamů, víc

ovšem vynikajícími cenou než uměleckým provedením. I ozdoby, zbroj, náčiní, věci denního užitku, církevní i laické, u velmožů předstihovaly se příkrasou.

Umění hudební rovněž především sloužilo úkolům posvátným, ale vůdčím jeho hybem nebyla hudba vlastní, nýbrž zpěv. Církevní zpěv staroslovanský není nám znám, jinak všude bylo pění bohoslužebné latinské jako v starší době, již uvedený chorál gregoriánský: prosa (nikoli verš) zpívaná jednohlasně v stupnici jen několika tónů, rhythmus se řídí podle délky slabik. Původně prosté zpívání žalmů a evangelií se rozvíjelo vsuvkami, zvl. »sekvencemi« (rozvitím »aleluja«) a »tropy« (rozvitím »kyrie«), Věk XII. má už bohatou bohoslužbu, zpívané mše, žalmy, hodinky, litanie, hymny a j. Zpěvu se učili žáci duchovní ve školách a to hojně. A tak jímavý velebný chorál i po venkovských kostelích se ozýval. — Byl i zpěv světský, o němž jen skrovné zmínky. Písněmi »ďábelskými, prázdnými, neužitečnými« se míní asi lidové písně z dob pohanských, k tanci a milostné; k r. 1158 píše kronika, že hojně se zpívalo o chystané výpravě milánské; tuť tedy světské skladby umělé. Hudební nástroje pouze provázely nápěv, samostatné hudby jejich střední věk neznal. R. 1092 jinoši a dívky vítali knížete tanci, píšťalami a bubny, r. 1107 se připomíná »citarník«, r. 1167 »žertéř«, oba hudebníci. —

V širokém rámci umění zbožného se ovšem světské naprosto tratí.

I křesťanskému milosrdenství učila církev srdce dosud netečná. O klášterech již pověděno. I biskupové účinně pracovali na podporu chudých a ubohých, povzbuzujíce tak i laiky, (jako na př. Jaromír). Z nadání pak vznikly první špitály, na př. v Praze v Týně (již r. 1135), na Sázavě (1132) a j.

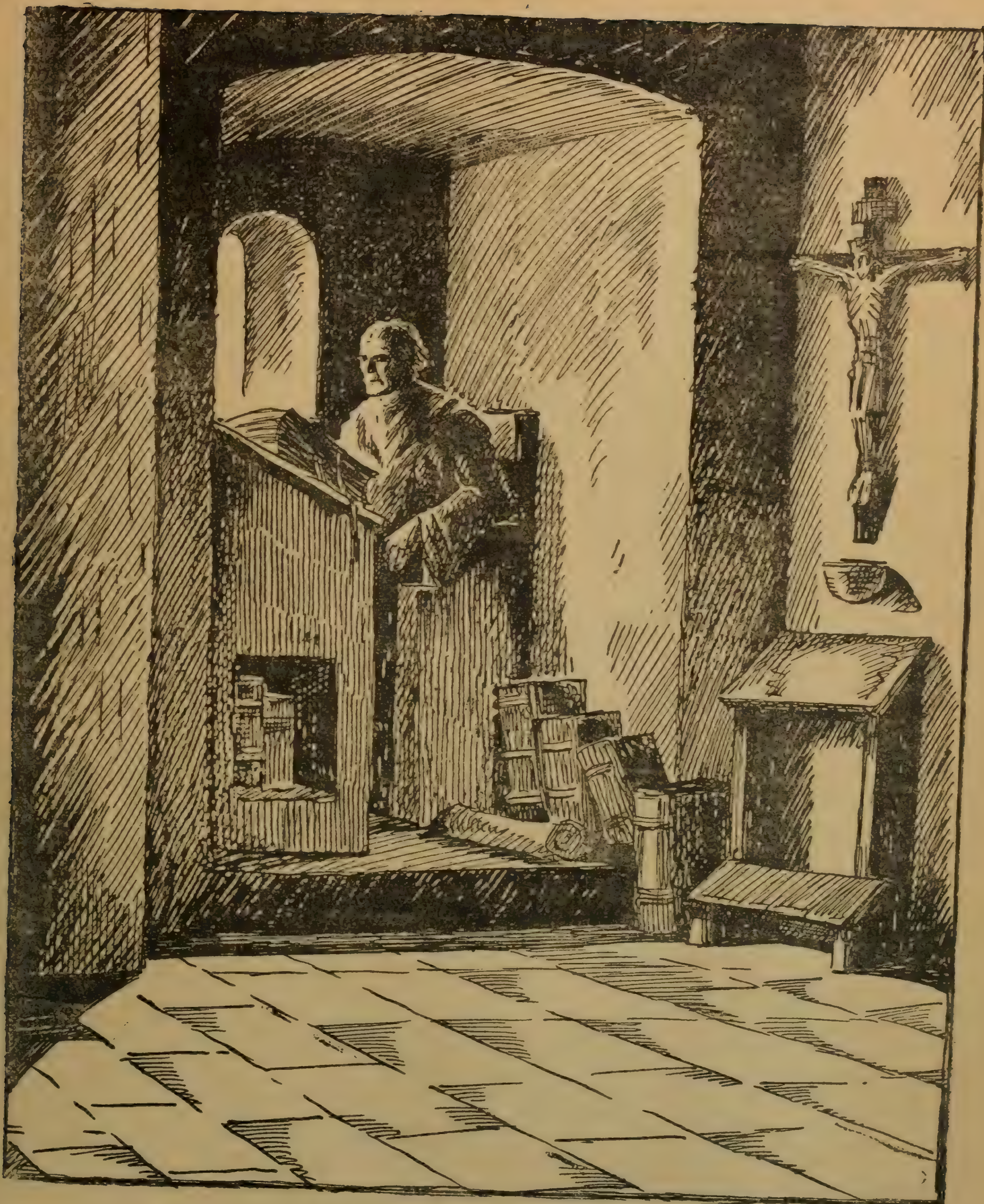
Církev takto je paní srdcí i myslí a nebylo ani jinak možno, vzpomeneme-li tehdejší slabé, nevědomé, jen tělesnými pudy ovládané přirozenosti lidské. Ještě je plno msty, surovosti, bezuzdného rozkošnictví, divoké pitky a kvasů, až do obžerství a němoty, smyslné nezřízenosti. Co může kdo poznati, co nalézti ve svém svědomí? Jest jen dobro a zlo, mezi nimiž se člověk malomocně zmítá, anděl a ďábel zápasí o jeho ubohé srdce, a jen milost boží pomáhá ke spáse. Mravní jednání tedy neplyne ze sebepoznání, z přesvědčení, z nitra, nýbrž z příkazu neb zákazu zevnější autority, církve, státu. Ne útlý cit, ale cizí právní určení je vede, i není divu, že všecka morálka je dětská, mělká, povrchní. Účel tu opravdu světí prostředek; kníže

z nábožného úmyslu loupí svaté ostatky, mnich i kněz falšují listiny; politické přesvědčení neplyne z hluboké povahy a mění se nahodile, třeba jen zevnějším popudem, snem, zjevením, znamením; dnešní přátelé jsou zítra úhlavními protivníky; rušení slova, věrnosti, přísahy není věcí řídkou. Ale také prostředky k udržení mravního řádu jsou ještě hodně prudké, hrubé a přehnané, ať se jeví mukami a mrzačením při spravedlnosti světské, ať v církvi klatbami, interdiktem, vyobcováním, nebo kající sebetrýzní a opovrháním tělem i ženou.

Také rozumové poznání jest ještě dětinské, neproniká k jádru, neumí vnímati a souditi samostatně, než jen tak, jak je naučeno, nehluboce a vždy stejným způsobem. Prostá obrazotvornost žije ještě ve světě pohádkovém, nadpřirozeném, zázračném, jenž ji cele proniká a ve všem a všude ji vzrušuje; v přesvědčení o ustavičném přímém a hmotném zasahování vyšší moci, jímž se dává trpně ovládati. Vidí je stále kolem sebe v zázracích, zjeveních, snech, vnuknutích, znameních na nebi i v přírodě. Slepě se středověký člověk podrobuje a věří všemu, co je nad jeho obzor: autoritě osob, knih, sepsání i podání, třeba báječnému a smyšlenému. Vskutku jediné církevní vedení mohlo lidstvo zachrániti a vychovati k lepším časům, až pravé poznání a mravní zásady se dostaví. A vskutku se té duchovní úlohy církev záslužně ujala.

Není tudíž jiného životního názoru, nežli jejž podává církev. Pravý cíl člověka v nebi, tento svět jen pro pouhou přípravu. Co člověk věděti má, aby mohl býti spasen, ví a učí jediná církev, která má všechnu pravdu, celou a hotovou, přímo od boha zjevenou. Mimo církev není ani pravdy, ani vědy, ani spásy. Střední věk tedy nové pravdy nehledá, nebádá, nezkoumá. Úkol naukový jest jen zjevenou pravdu vykládati, učiniti rozumu pochopitelnou. Toť úlohou všech učelišť, jež opět jen církev zakládá, ať vyšších, universit, ať nižších.

Zájmu o vyšší poznání u nás nescházelo ani u laiků; sám kníže Soběslav rád se poučoval hovorem se svými duchovními, o biskupu Šebíři se vypravovalo, že trpí muka po smrti, poněvadž se nestaral o poučení svého stádce. Z ciziny přicházely k nám učení i knihy. Nižší školy byly v klášteřích, u kapitul, na př. na Vyšehradě i v Praze. Pro vyšší studia však naši chodili za hranice: do Paříže (biskupové Daniel, Břetislav), do Luttichu v Belgii (Kosmas), snad i do Montpelièru na lékařství, nebo do Bologně v Italii na práva; z Bologně r. 1159 biskup Daniel zakupoval knihy právnické. Na uni-

Kanovník Kosmas píše českou kroniku. (Str. 234.)

versitách se přednášelo »sedmero umění«, odtud si přinášeli vědomosti »scholastické«, bohovědecké (nauky otců církevních, spojené se staro-řeckými Platonovými a Aristotelovými v arabskolatinském zpracování), něco počtářství, jakousi znalost starých římských spisovatelů, básníků a řečníků, po jichž vzoru i pěstována krásná výmluvnost a lahoda slohu i veršování. Tohoto vzdělání se mohou země české honositi v XI. i XII. stol. již značným počtem lidí učených i mistrů, nejen mezi biskupy; pěstují se i literární styky; někteří hovoří i několika jazyky, jako probošt Petr, syn Podivův (1073) uměl německy i vlasky, biskup Daniel vlasky a jistě i francouzsky; jiní se zálibou sledují astronomii. — Tím směrem vzniká i u nás latinské písemnictví domácí: církevní spisy, krom hojných přepisů děl cizích, zpracování legend, úmrtní zápisy v klášteřích a kroniky. Z těch nejznamenitější je letopis Kosmy, kanovníka pražského (nar. ok. 1045, † 21. října 1125), obratného prosaika i veršovce, jenž psal v posledních letech svého života: práce bystrá, výborná, vlastenecká, vynikající i poměrnou nestranností daleko nad jiné současné. Hojně přepisována. Vzbudila i následovníky, kanovníka vyšehradského (o letech 1126—1142), mnicha sázavského (1126—1162), o němž se už stala zpráva, pak též již uvedeného kronikáře výpravy milánské, kanovníka Vincencia (1140—1167) po němž pokračoval opat milevský Jarloch, jenže konec díla jeho po r. 1198 je ztracen. Jiné jsou letopisy z kláštera v Hradišti u Olomouce, dokončené v Opatovicích. Mimo školy i zmíněné už cesty a výpravy do ciziny (do svaté země, do Italie) přinášely i osobám světským poznání jiného života, otvíraly jim okna do světa a zvyšovaly rozhled, jistotu i sebevědomí. A tak i po té stránce duchovní bohatství české ve XII. věku nebylo o mnoho nižší úrovně nežli v sousedství.

Nelze arci zavírati zraky před zjevem patrným, že blahodárný vliv Západu přicházel k nám většinou prostředím německým. Nebylo ani jinak lze při povydané poloze našich zemí a při manském poměru Čech k říši římskoněmecké, jenž trval stále. Ovšem se i tento vztah měnil k českému prospěchu víc vnitřním pokrokem nežli vnějškem. Od půle XI. stol. říše slábla, Čechy mohutněly a rostly na první stát v římské koruně. Dočasné pokoření Břetislava I. nemělo dlouhého trvání, potom uměla knížata své služby říšské obraceti ke svému dobru. Již království Vratislavovo bylo nemalým povýšením a tehdá přestal již na vždy poplatek do říše; dále přišel říšský úřad číšnický (první zmínka r. 1114), r. 1158 dědičné králov-

ství; nad to moc českých panovníků byla samorostlá, z domácího kořene. Pravda, hřešili, jak už ukázáno, i Přemyslovci sami ve svých sporech, dávajíce zbytečně králi německému nad sebou rozsuzování nebo rozhodování o trůnu, ačkoli mu nenáleželo, jako r. 1099, 1101, 1107, 1109, 1126, 1138; avšak nevzešla z toho ani újma na cti, neboť císař římský byl stále pokládán za pána světa, ani v právu, neboť na štěstí těch nabízených výhod pro sebe nikdy neužil. Teprve r. 1173 nastalo skutečné zlo, když císař zničil království, umlčel domácí právo, trůn sám osazoval po své libosti nebo za peníze a korunu českou roztrhal na kusy. Tenkráte hrozila opravdu zkáza. Bohudík — i ji odvrátily potom události příznivé.

Přirozeno tudíž, že přicházel k nám proud Němců, vždy hojnější. Nejenom kněžny české z Němec, počínaje Jitkou, chotí Břetislavou, se svým dvořstvem, i biskupové, preláti i kněží dvorští, světští i klášterníci; řídčeji osoby světské ve službách knížecích, jako byl r. 1068 Markvart Němec u knížete Vratislava, jehož snad syn Pavlík vychovával potom Vladislava I., nebo Vilém v družině Jaromírově. Též obchodníci. Ti měli u nás první svou německou obec v Praze u sv. Petra na Poříčí, řídíce se s vůlí knížecí vlastním svým právem. Král Vratislav jim propůjčil k tomu první svobody, jež potom Soběslav II. potvrdil; měli svého rychtáře a nižší soudnictví, ve věcech těžkých podléhali komorníku nebo samu knížeti. Za to platili do knížecí komory; vojenskou povinnost nesli jen výjimkou, za nebezpečí země; byl-li kníže mimo Čechy, hlídali hrad pražský dvanácti štíty. Podobně seděli i v Brně u sv. Jakuba, v Olomouci, a snad i jinde. Nový v pravdě příval němectví přinesly mnišské řády XII. věku, naši premonstráti a cisterci vyšli vesměs z klášterů německých; skrze ně němectví obdrželo velikou državu české půdy; oni uvedli první do Čech i německou kolonisaci selskou. Vliv němectví se jeví i přijímáním německých jmen křestných, vždy obvyklejším.

Přesto nepřinášeli k nám kulturu německou. Nebyla jejich, nýbrž světová, církevní, kterouž oni zase přijali ze zemí románských; za to, co dobrého poskytli, bude vždy vděčně vzpomínáno. Než ani za tyto služby netřeba děkovati jenom jim. Vždyť mezi příchozími mnichy nebyli výlučně Němci, nýbrž i Vlaši,*) Francouzi, Nizozemci ze západu přicházeli k nám a bydlili zde, byť i ne v množství velikém. A také naši lidé přicházeli do ciziny

*) Na př. biskup Daniel, jeho otec Magnus a bratr Alexander, nebyli-li původu českého, najisto byli Vlaši, čemuž jména jich i znalost italštiny by poukazovaly.

a sotva tam měli oči i uši zavřeny. Na př. okrouhlé kostelíky naše jsou podle díla římského, rovněž centrální chrám v moravských Řeznovicích má vzor italský; zdi pražské za Soběslava dělány podle měst latinských. První příboj cizinců v duchovenstvu byl záhy vyrovnán doplňky domácími; naše illuminované rukopisy vznikaly aspoň u nás, ne-li českou rukou. Učili jsme se ode všech, ale dovedli jsme také něco sami.

Lahodným dechem kulturního jara pučí i u nás konečně i útlý kvítek národního cítění. Arci ne ještě zplna uvědomělého; stále splývá Čech s ostatními v jedinou obec křesťanskou. Ale přece je si již vědomo své příslušnosti k zemi a národu, žádá jim žárlivě přednosti před cizinou, horší se nad pohrdáním německým. Jeví se slovanským citem Vratislavovým ke klášteru sázavskému, vřelostí Kosmovou k domácím a nechutí k cizincům; i kanovník vyšehradský v kronice vzpomíná na biskupa Menharta sice se zbožnou láskou, ale přece dí o něm, že byl ubohým cizincem; sebevědomě již mluví kníže Soběslav v kronice sázavské (z let ok. 1173) o svých právech proti německému králi a v téže kronice před tím svatý Prokop berlou vyhání Němce ze svého kláštera.

Jeví se i vzmáhající se úctou k svatým patronům českým, již Čechy před útiskem z ciziny chrání, i ctěním jejich ostatků a památek; r. 1124 nalezeny kosti Podivenovy, r. 1126 prapor sv. Vojtěcha a kopí sv. Václava, 1143 hlava sv. Vojtěcha a současně se děje zázrak se závojem sv. Lidmily; o nich vznikají i nová skládání, na př. Kosmovy verše o utrpení sv. Vojtěcha. A odtud z hloubi zbožného a národního cítění vytryskla tehdy i první velebná hymna česká.

Jest najevě, že obecným vzrostem blahobytu, vzdělanosti a sebevědomí v národě českém dosavadní meze státních i společenských řádů z dob slovanské dávnověkosti byly již úzky a nezbytně povolovaly. Vrstvy, dosud stlačené osobní mocí knížecí samovlády, draly se životním právem vzhůru a již bezohledně; knížata pak k tomu sama pomáhala otřásáním vlastního trůnu a marněním statky, až nakonec osobní moc panovnická se zhroutila. V tom arci nebylo neštěstí; blaho státu žádalo, aby přestala býti státem jediná osoba, aby odpovědnost postavena byla na bezpečný základ širší. Chyba se jeví jinde: že všechen ten nezbytný převrat se stal překotně a nerovnoměrně a v čas i těžkého sklíčení zahraničního; že nebezpečně vyrostla veliká moc županů, kdežto většina lidu, příliš obtížená státními břemeny, hluboce pokleslá hospodářsky, pozbývá významu i účasti ve věcech

veřejných a vydána jsouc bez obrany vydírání a násilí zezpupnělého úřednictva, raději se vzdává svobody a uniká v poddanství šlechty a církve. Na štěstí i v tomto bludišti našli panovníci čeští brzo správnou cestu k vyrovnání, byť i obětováním dosavadních řádů slovanských. Ale Čechy byly zachráněny, hledíce vstříc šťastné budoucnosti. A lid český mohl vroucně pěti posvátnou hymnu tiché důvěry:

Hospodine, pomiluj ny,
Jesu Kriste, pomiluj ny,
Ty spase všeho míra.
Spasiž ny i uslyš,
Hospodine, hlasy naše.
Daj nám všem, Hospodine,
Žizň a mír v zemi.
Krleš, krleš, krleš.

Příští svazek 2. bude obsahovati

ČECHY KRÁLOVSKÉ
POD VLIVEM ŘÁDŮ ZÁPADNÍCH.

Vypravuje o příchodu řádů západních,
o posledních Přemyslovcích a jejich dědictví,
o králi Janu Lucemburském, o Karlu IV.
a o červáncích husitství.

Díl II.

DOBA STŘEDNÍ.
ČECHY ZA REFORMACE.

obsáhne 2 knihy:

I. Husitství a bratrství až do r. 1526.
II. Česká reformace pod vlivy západními
1526-1620.

Díl III.

DOBA NOVÁ.
ČECHY PO REFORMACI A ZA ABSOLUTISMU,

opět 2 knihy:

I. Protireformace a národní úpadek, 1620-1740.
II. a) Osvícenství a probuzení, 1740-1848.
b) Doba nejnovější až do obnovení Československého státu, 1848-1918.